

AKRA KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ

SAYI 4-EYLÜL 2014
Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi

AKRA KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ

Yıl: 2
Sayı: 4
Dört Ayda Bir Yayınlanır

İmtiyaz Sahibi
Dr. Şadi YAZICI

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü, Genel Yayın Yönetmeni ve Editör
Mustafa ÖZDEMİR

YAYIN KURULU
Prof. Dr. ESMA ŞİMŞEK
TAHİR ERDOĞAN ŞAHİN
Prof. Dr. ERDAL AKPINAR
Prof. Dr. MUSTAFA ALICI
Yrd. Doç. Dr. SALİM DURUKOĞLU
ÜZEYİR GÜNDÜZ
Dr. LÜTFÜ ŞEHSUVAROĞLU
HAMDİ ÜLKER
Dr. LÜTFÜ ÖZŞAHİN

Sanat Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. CAN ŞAHİN

Dizgi
Mustafa ÖZDEMİR

Grafik Tasarım
M.BAHADIR ÇEKİÇ

Baskı ve Cilt
C&B BASIMEVİ

Litos Yolu 2. Matbaacılar Sit. No: ZA16 Topkapı/İSTANBUL

Yazışma ve Haberleşme Adresi
Evliya Çelebi Mahallesi
Hatboyu Caddesi, No: 2/2 TUZLA/İSTANBUL
Tel: 0532 732 00 21
mozdemir1949@hotmail.com

Kaynak gösterilerek dergimizdeki yazılardan alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

TAHİR ERDOĞAN ŞAHİN <i>Yolun Tarihi ve Yol Kültürü – I</i>	7
Prof. Dr. MUSTAFA ALICI <i>Dinler Tarihi Perspektifinden İslam'ın Üç Boyutu: İman, İslam ve İhsan</i>	29
BAHAETTİN KARAKOÇ <i>Canım Yanıyor / Sabâ Makamında / İhlamlar Çiçek Açtığı Zaman / Dilimi Tutamadım (Şiir)</i>	32
Prof. Dr. ALİ DEMİRSOY <i>Kimliklerin Geliştirilmesi</i>	37
Dr. LÜTFÜ ŞEHSUVAROĞLU <i>Kul Hakkı Ahkâmı</i>	45
Dr. SALİH DİRİKLİK <i>Sinemada Senaryonun Önemi</i>	53
Prof. Dr. ESMA ŞİMŞEK <i>Türk Halk Anlatılarında “Misafirperverlik” Olgusu ve Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi</i>	67
Yrd. Doç. Dr. MEHMET YARDIMCI <i>Geleneksel Kültürümüzde Kahve</i>	85
Yrd. Doç. Dr. SALİM DURUKOĞLU <i>Dünya Nimetleri Neslinin Özge Şairi Cahit Sıki Tarancı ve Şiiri</i>	99
Yrd. Doç. Dr. GÜLDA ÇETİNDAG SÜME <i>Nasreddin Hoca Fıkralarında Örtülü İletişim</i>	107
Yrd. Doç. Dr. EBRU ŞENOCAK <i>Anadolu'nun Bağrından Kopan Bir Saz ve Söz Deryası: Âşık Deryâmi</i>	115
LÜTFÜ ŞEHSUVAROĞLU <i>Tren / İçimde Bir Nazım Var / Duraklar / Estelya / İstanbul / Ben, Şehir ve Ölüm Ötesi / Hasta Yüzyıl Yorgun Kervan / Kuşlar / Na't (Şiir)</i>	130
MUSTAFA ÖZDEMİR <i>Edebiyatımızda Gelenek ve Değişim Hakkında Bir Derkenar</i>	141
Thierry Lenain / Çeviri: ÜZEYİR GÜNDÜZ <i>Bataklıktaki Ev</i>	153

MEHMET YARDIMCI <i>Sevda (Şiir)</i>	161
NİLÜFER ZONTUL AKTAŞ <i>İstemiyorum! (Şiir)</i>	163
HAMDİ ÜLKER <i>Uzak Uçan Kuşlar</i>	165
METİN YILDIRIM <i>Geçti Seneler / Gel de Adın Aşk Olsun (Şiir)</i>	174
TUNCAY AKDOĞAN SEZER <i>Kaldırım Çiçeği</i>	177
ŞABAN ÇETİN <i>Serap ve Hakikat / Aşk Yeniden (Şiir)</i>	182
HATİCE KÖŞECİ <i>Âşık ile Maşuk (Şiir)</i>	183
SALİM DURUKOĞLU <i>Has Bahçenin Bülbülü</i>	185
HAMDİ ÜLKER <i>Uçurum (Şiir)</i>	191
İSMAİL TAYLAN KAYA <i>Limon Suyu</i>	193
ELVAN KAYA AKSARI <i>Gökyüzüne İlticâmın Az Bilinen Arzuhâli (Şiir)</i>	198
NİLÜFER AKTAŞ <i>Siz de Taş Yüzdürüp Beştaş Oynadınız mı Tohma Kenarında</i>	201
<i>Kitap Tanıtım: Son Cemrem</i>	203
DOSYA: BAYBURT	207
Prof. Dr. SAİM SAKAOĞLU <i>Hatıradan Bilime: Bayburt 1969</i>	209
Doç. Dr. SÜLEYMAN ÇİĞDEM <i>Bayburt/Aydıntepe Yüzey Araştırması Işığında Bölgenin Eski Çağ Tarihinin Değerlendirilmesi</i>	222
DERVİŞ YÜCEL <i>Kültürün Kale Kenti: Bayburt</i>	235

MERHABALAR...

İnsanlar, olaylar ve diğer varlıklar zaman içerisinde bir su gibi akıp gidiyor. Yılın, hiç sona ermeyecekmiş gibi görüldüğü canlı ve hareketli yaz mevsiminin en sıcak günlerini geride bıraktık. Şiirsel duyguların depreştiği; bitkilerde, toprakta, semada, esen rüzgârlarda dahi bir hüznün ve suskunluğun hissedildiği hazan mevsiminin başında bir yılını doldurmanın sevincini ve ikinci yıla başlamanın da heyecanını yaşamaktayız.

İlk sayımızda “*Güzelin düşmanı daha güzeldir.*” demiştik ve verdiğimiz bu sözü yerine getirmeyi ve bu doğrultuda çaba göstermeyi vadedmiştik. Bu konuda verdiğimiz sözü dergi ailesi olarak yerine getirdiğimizi ve siz değerli okuyucularımızı yanıltmadığımızı gönül rahatlığı ve gönül huzuru içinde söyleyebiliriz.

Evet, çizgimizden ve belirlediğimiz yolumuzdan en ufaklık bir sapma olmadı, olmaması için de gerekli gayreti gösterdik, göstereceğiz.

Hangi amaç var ki bir yoldan gidilmeden o amaca ulaşılmış olsun? O yollar, en çetin dönemeçleri soluksuz dolanırlar ve karlı dağların zirvesinden aşarlar. O yollar ki, onların üzerinden sadece maddî varlıklar değil; örfler, âdetler, gelenekler, sevdalar, derdini dökemeyen masum yürekler ve sayısını dahi bilemediğimiz her türlü kültürel varlıklar da taşınır. Tahir Erdoğan Şahin bu yazısında yolların bu konudaki işlevini konu edinmiş ve yollardaki hareketliliğin kültürleri birbiriyle buluşturmasını ve medeniyete olan katkılarını konu edinmiştir.

Yola çıkmışken, yolların, ayrıntılarda saklı bir başka işlevini diğer bir ilim adamımız yazısında irdelemiş. Bütün dünyalıkları kervanlar üstünde yüklü olan atalarımız; canları pahasına kıvrımlı yollardan Orta Asya’dan göçerlerken gönül dünyalarında muhafaza ettikleri “*Türk insanının asil ve onurlu bir davranışı olan misafirperverlik olgusu*” nu da beraberlerinde Anadolu’muza taşımışlardır. Bu güzel hasletimizi Prof. Dr. Esmâ Şimşek Hocamız bütün yönleriyle yazısında anlatmıştır.

Bir başka yol olan gönül yolumuzun bir sızıntısı ve yansıması olan âşıklık geleneğini Âşık Deryâmi’nin dilinden Yrd. Doç. Dr. Ebru Şenocak; Türk milletinin kıvrak zekâsının ve espri anlayışının unutulmaz temsilcisi Nasreddin Hoca’yı da Yrd. Doç. Dr. Gülde Çetindağ Süme, Nasreddin Hoca’mızın ders ve öğüt verici espri anlayışını doyumsuz bir anlatımla okuyucularına sunmuştur.

Prof. Dr. Mustafa Alıcı ve Dr. Lütfü Şehsuvaroğlu da bir başka yoldan hareket ederek yazılarıyla inanç dünyamıza ışık tutmaktadırlar.

Bu yazıları okurken doğal olarak Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı’nın yazısına konu edindiği ve kokusuna doyamadığımız Yemen ellerinden getirilen kahveyi yudumlarırken Dr. Salih Diriklik’in “Sinemada Senaryonun Önemi” adlı yazısını, Yrd. Doç. Dr. Salim Durukoğlu’nun, “Dünya Nimetleri Neslinin Özge Şairi Cahit Sıtkı Tarancı ve Şiiri” adlı incelemesini, Prof. Dr. Ali Demirsoy’un “Kimliklerin Geliştirilmesi” adlı denemesini, Bahaettin Karakoç’un, Lütfü Şehsuvaroğlu’nun ve diğer şairlerimizin duygu yüklü şiirlerini okumak ayrı bir zevk olsa gerek.

Dergimizin bu sayısında “Dosya” olarak Bayburt’u aldık. Ayrıca, Bayburt’un fahri hemşehrisi Prof. Dr. Saim Sakaoğlu ve Doç. Dr. Süleyman Çiğdem de yazılarıyla Bayburt Dosyası’na katkı sağladılar.

Yeni sayılarda buluşmak umuduyla Allah’a emanet olunuz...

Saygılarımızla...

Dr. Şadi YAZICI

Not: Akra Kültür Sanat ve Edebiyat dergisi yayımına “HAKEMLİ” sıfatıyla devam edeceğinden, ilgili yazarlarımız yazılarını gerekli formatta göndermeleri rica olunur.

YOLUN TARİHİ VE YOL KÜLTÜRÜ- I

Tahir Erdoğan ŞAHİN

*Bu yazı Servet Somuncuoğlu'nun
aziz hatırasına ithaf edilmiştir.*

Olgu Olarak Yol

Yol, iki ayrı “şey” ve mekân/nokta arasında oluşan hareketle var olur. *Hareket* ise varlığın ve varoluşun doğrudan belirtisidir. Dış dünyaya ait bilgilerimiz, belirtisi olan bu varlıklara ilişkin algıladıklarımızın isimlendirip ifade edilebilmesinden ibarettir. Bu düzlemde yol’u algılamak ve bu kavramın tüm türevlerini açıklamak, hareket içinde var olan evreni anlamak anlamına da gelir.

Yol, bireysel bağlamda “arayış”ın da terennümü olarak karşımıza çıkar. Yol’un sonu, varlığına inandığımız ötelerde bir “varış” alanı umuduyla bizi harekete sevk eden saik olduğu kadar, benliğimizi kemale erdirecek güzergâhın da adıdır. İbn Haldun’un “her zerre bile kendi kemalatına ermek için hareket eder” demesi, yalnızca İslâm dünyasının derin okumalarıyla gündeme getirdiği gerçekle sınır değildir. Bu gerçeklik Kuzey Amerika yerlilerinin yaşadıkları topluluk içinde statü edinmesi için “ruhlar dünyası” arasında kurduğu ilişkilerde de görülür.

Kuzey Amerika yerli kültürleri üzerindeki gözlemlerinden çıkardığı sonuçla Strauss, “.. uygarlık alanlarının uzaklarına gitmek, fizyolojik direncin ya da maddî ve manevî acıların sınırlarını zorlamaktır. Çünkü işte bu kaygan sınırdaki, ya bir daha dönmek üzere öbür tarafa geçilir ya da dikkatle düzenlenmiş insanlığı kuşatan, keşfedilmemiş güçlerin sonsuz okyanusundan, bir kişisel güç yüküyle geri dönülür. Böylece, genelde hiç değişmeyen toplumsal düzen, her tehlikeyi göze alanın yararına değişecektir.” der ve “*Gerçek yolculuklar* döneminde, henüz bozulmamış, kirlenmemiş ve lanetlenmemiş bir görüntünün bütün görkemiyle gözler önüne serildiği dönem yaşamış olmayı dilerdim”.¹ diye geçmişte kalan bir dünyanın masumiyetini yaşama arzusunu dillendirir.

Geçmişe ilişkin verilerle inşa ettiğimiz tarihsel gerçekliğin kadim dönemlerinde görece masum ve doğal bir dünya olduğuna inanmamamız için herhangi bir mani yok. Bu bilinmez ve doğal dünyalar, modern zamanlar içerisinde bilinmez olmaktan çıkıp anlaşılması için yoğun araştırmalara malzeme yapılmıştır. Bugünkü yolculuklarımız, yeryüzünde

¹.Claude Levi-Strauss, **Hüzünlü Dönenceler**, Çev. Ömer Bozkurt, İstanbul 1994, s. 38-39; s.41.

keşfedilmemiş bir mekân parçasını bulma heyecanıyla değil, “şurayı biz de görelim” sevinciyle sınırlı.

Yeryüzünün fizyonomik örtüsünü keşfetme coşkusunun yoksunluğundan kısmen kurtulmanın bir yolu, zihinsel düzlemde yapacağımız yolculuklarımızla mümkün görülmektedir. Zihinsel olarak belli bir ölçüde geçmişte ya da günümüzde yeni dünyalar keşfetmek, yalnızca tarihsel süreçlerin anlamıyla sınırlı kalmayabilir, gerektiğinde bu anlamalara ilişkin olarak ifade edilenlerin yeniden üretilmesiyle de yapılabilir. Nitekim, İslâm dünyası düşünürlerinde dile getirilen derin okumalar, Kuzey Amerika yerlilerinin ruhsal gelişim adına yaptıkları ritüeller ve Strauss gibi antropologların temenilerini aynı düzlemde buluşturan bir girişim, yeni bir dünya keşfine yönelik zihinsel bir yolculuk olarak görebiliriz.

Keşiflerle ve teknolojiyle tüketilme noktasına gelen bir dünya, çok daha insanca yaşanılır bir dünya için gerekli tasavvurları güdülerken, bu temeniler uzay düzleminde kurgulanan dünyalara kadar savrulabilmektedir. O gizemli, o nâmütenahi bilinmezlerin üzerine, bilinirliğin örtüleri altında şimdiden Avromerkezli ruhsuz yaşamlar icat edilip pespayeleşen örtüler giydirilmeye çalışılmaktadır. Anlam derinliğinden ve inanç yoksunu soğuk tasavvurlarla bezenmiş dokunulabilir kurgu-bilim edebiyatı ve çevrilen filmler, yeni arayışların vereceği heyecanların tatminine yönelik gözle görülür malzemeler yığıntılanmaktadır. Bütün bu yapılanların özlem ve arzularımıza ne kadar derman olduğu tartışılabilir. Ancak görülen o ki, her bireyin kendi oluşturacağı tahayyül ve tasarımlar, iletişimin hız kazandığı günümüzde bireysel özgürlüklerin üzerine abandırılmış sanal gerçeklikler, ikna edici ve yönlendirici olma iddiasını taşıyor.

Zihinsel ya da nesnel kirlilik, çürüme ve entropi, salgın bir hastalık gibi bugünün dünyasında soluk alacağımız tüm mekânları istilaya yönelmekte, yaşayan tüm canlıların topyekûn yaşam alanlarını nerdeyse yok etmektedir. Geçmişte anlaşılabilir ve aşılabilmiş kölelikler yerini sanal saldırılarla kaçınılması zor tekbiçimli düşünmeye zorlanan kitlelere bırakırken, geleceğin inşası da bazı mahfillerin kendi bildikleri ölçülere mahkûm edilmeye zorlanmaktadır. Aşık Veysel’in “*Uzun ince bir yoldayım/ Gidiyorum gündüz- gece*” si, daha yarım yüzyıl geçmeden Musa Eroğlu’nun yanık türküsünde “*Yolun sonu görünüyor*” a dönüştü.

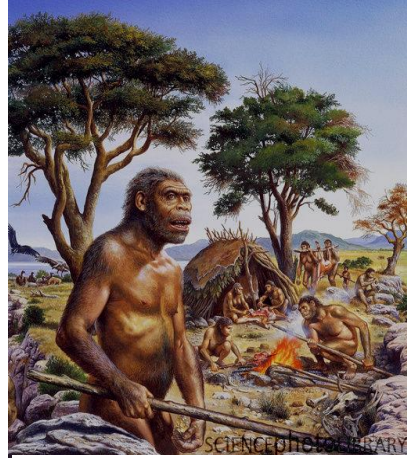
Bilimsel çalışmalardan günlük hayatın bütün kesitlerine kadar “yol” kavramı etrafında pek çok şeye vurgu yapmak mümkündür. Soyut ya da somut gerçeklikler dünyasında yol hakkında sonu gelmez söylemlerin yapılabileceğini, her hareket ve oluşum içinde yol’un bir biçimde vurgulanmasının mümkün olabileceğini belirterek bu yazının amacının “tarihsel yol” la ve

doğrudan yolların belirlediği bazı kültürel olgulara değinilerle sınırlı olduğunu, dahası, çerçevesi tarihsellik içinde çizilen yol'un geçmişi hakkında verilecek bilgilerin de kendi iç sınırları içinde kalınarak ele alınacağıının bilinmesi gerekir. Nitekim yolun tarihi, insan ve toplumların hareketiyle oluşan dünya tarihi anlamına da gelmektedir.

İlk Geziciler

W. H. McNeill'n de dediği gibi, dünya tarihi insanla başlar.² İnsanın tarihi ise, insan bilinci ve toplumsallaşması gerçeğinden ayrı olarak onun biyolojik geçmişi bir yana bırakılırsa, çeşitli verilere ve gerekçelere bağlı olarak zamanımızdan 200 bin yıl öncesine giden bir süreçtir.³ Bu tarih; insanın tarihsel, toplumsal ve kültürel geçmişi ile insanın biyolojik kültürel geçmişi arasındaki sınırı ifade etmektedir.⁴

Biyolojik bir tür olarak insanın temel ihtiyaç ve dürtüleri bulunur. Bu ihtiyaç ve dürtüler insanı yemeye, içmeye, korunmaya, üremeye, barınmaya zorlarken, onu *alet*, *konut* ve *ateş* gibi çeşitli ilgilere yöneltmiştir. İnsanı dış dünyaya yönelten dürtü ve ilgi unsurları farklı mekânlara gidilmesini zorunlu kılmış, böylece yol macerası başlamıştır. İlk avcı ve toplayıcı küçük toplulukların belirli mesafeler içindeki yürüyüşleri, ister sınırlı mekânlar içinde daire çizmek biçiminde olsun, ister bir noktadan bazı mesafelere gitme-gelme biçiminde olsun,

Resim 1: Doğal Yaşam Dönemi'ne ilişkin hayalî bir resim
(<http://www.odec.a/projects>)

2. W. H. McNeill, **Dünya Tarihi**, (Çev. A. Şenel), İmge Yay. Ankara 1994, s. 21.

3. İnsanın biyolojik geçmişinin 4 milyon yıl öncesine kadar gittiği söylenebilir. Yaklaşık 2 milyon yıl öncesinden başlayan hominidal geçmişte birbirleriyle ilişkili, evrimsel geçiş aşamalarından çok, ırksal ayrımlar içinde evrilerek gelen üç insanı gruptan bahsedilebilir: *Homo erectuslar*, *Neanderthaller* ve *Homo sapiensler*. Buluntulara dayanılarak yapılan araştırma sonuçları arasında fazla bir farklılık olmasa da adlandırmada, sınıflandırmada ve tarihlendirmelerde bazı değişiklikler yapılmaktadır. Bak. S. Mithen, **Aklın Tarih Öncesi**, (Çev. İ. Kutluk 9, Ankara 1996, s. 16, 30-31; J. Bronowski, **İnsanın Yücelişi**, (Çev. Filiz Ofluoğlu), Milliyet Yayınları İstanbul 1975, s. 8; R. Leakey, **İnsanın Kökeni**, (Çev. Sinem Gül), Varlık Yayınları, İstanbul 1998, s. 52.

4. Bugüne kadar çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmaların yapılışında, ele alınan tarihsel verilerin çeşitliliği ve yorumlanması yanı sıra ideolojik bakış açılarının önemli rolü olmuştur. Geniş bilgi için bak. Tahir Erdoğan Şahin, "*Tarihin Sınıflandırılması*", **Millî Eğitim -Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:31,S.161 /Kış 2004, MEB Yayınları, Ankara 2004, s. 17- 36.

bu salt göçer grupların eylemleri *gezicilik* olarak adlandırılabilir.

İlk gezici insanlar yukarıda belirtilen ihtiyaçların teminine yönelik olarak davrandıkları için, yolculuklarının amacı bu zorunluluklarla sınırlıdır. Ancak, grup içi iş bölümünde bazı avantajlara sahip gençlerin temel ihtiyaçların bulunması dışında salt merak ve macera amacıyla rutinin dışına çıkmış olabileceklerini düşünebiliriz. Hemen her dönemde olduğu gibi, bu tür aykırılıklar yeni buluşların ve keşiflerin de nedeni olmuştur. Böylece; yaşamak için gerekli nesnelere aranması yanı sıra merak, macera ve keşifler de *yol kültürü* içerisine alınacaktır. Hareket halindeki toplulukların her kazanımı, yeni mekânların bulunmasını ve yeni geleceklerin kurulması umudunu tetikledikçe, sınırlı mekânlardan uzak alanlara göç etmenin alt yapısı da oluşacaktır. 30 bin yıl öncesinde dünyanın her bir kıtasında aynı atadan gelen insanın yaşadığının anlaşılması, yolculukların ve yol maceralarının on binlerce yıl öncesinden başladığını kanıtlamaktadır. Artık *gezici göçerler*, uzak alanlara yolculuklar yapan topluluklar konumuna gelmişlerdir. Cro-Magnon mağarasında, Orta Asya paleolitik yerleşimlerinde, Kuzey Afrika ve Avustralya'nın yaşanılan taş oyuklarında bulunan materyaller, bu alanlarda yaşayan insanların görece uzak diyarlar arasında yolculuk yaptıklarını, hatta deniz hayvanları kabuklarının değer belirleyici olarak kullanıldığını, takas yoluyla bir çeşit ticaret yaptıklarını göstermektedir.

Zorunlu gezicilik çok çeşitli nedenlerle yolculuklara ve bu yolculuklar da içinde bin bir çeşit amaçları olan seyahatlere evrilecektir. Hatta seyahat etmek başlı başına bir amaç olacak, bu uğurda dağlar, çöller ve denizler aşılabacak, yabancı yöreler, kentler, insanlar, gelenek ve göreneklerle tanışılacaktır. Bu yolculuklar eğitimin, bilginin ve görgünün de bir parçasıdır.⁵ Halkın söylemiyle: "*çok gezen çok bilir*" olacaktır. Doğal Yaşama Dönemi'nin *bilicilerinin*, Toplumsal-Kültürel Farklılaşma Dönemi'nin *bilgicilerinin* ve Uygarlık Dönemi'nin *bilginlerinin* bilme konusundaki donanımları önemli ölçüde onların yolculuklarıyla eşdeğeri.

Yol'a Çıkan Uygarlık

Klasik anlamda alfabetik yazı kullanıma girmeden önce ulaşılan Erken Uygarlık ve Uygarlık Dönemi'nde uzak alanlar arası yolculuklar ve ilişkiler hakkında bilgi veren çok sayıda malzeme bulunmaktadır. Bu yollar yalnızca seyahatleri ya da ilişkileri değil, farklı bölgelerde kurulan uygarlıkların nerden nereye gitmiş oldukları konusunda da önemli ip uçlarını

5. Winfried Löschburg, **Seyahatin Kültür Tarihi**, Çev: Jasmin Traub, Yayına haz. Z. A. Yılmaz - F. Babacan), Dost Yayınları, Ankara 1998, s.8.

barındırmaktadır. Bu sayede farklı alanlar arası lengüistik verilerin açılımına yol ve yol güzergâhları önemli katkılar sunmaktadır. Nitekim, Uygarlık aşamasının önde gelen merkezlerinden olan Mezopotamya/Sumer gerçeğinin ortaya nasıl çıktığının bilgisini “dil-coğrafya ve yol” bütünü içerisinde kavrayabiliyoruz. Kadim dönemlerde ya da taşı, obsidiyen, tuz ve kehribar gibi maddelerin buldukları yerler mahdut olmakla birlikte, bu maddelerin Girit’ten Mısır’a Anadolu’dan Mezopotamya’ya, Orta Asya’dan Avrupa ve Hindistan’a kadar yaygın kullanım alanlarının olması, yollara düşen Uygarlık Dönemi tacirlerinin olağan üstü maceralarını gözler önüne sermektedir. Apayrı alanlarda farklı toplulukların ve hazinelerin varlığını fark eden bu tacirler, hiç kuşkusuz bilinen tarihin en eski kâşifleridir.

Uygarlaşma süreçlerinin her keşfinde yol ve uygarlık olguları o kadar örtüşüktür ki, uygarlık ele aldığımızda yollar, yollar ele aldığımızda uygarlık işlenecektir. Genel anlamda uygarlığı anlamak için yapılan analizler ve yorumlarda evrensel ve yerel boyutlar ortaya konulduğu gibi, yolların tarihsel gelişimi ve toplumsal algılamalarında aynı cephesel bakışla yorumlar üretilebilir. Bu, yol olgusunun uygarlık açısından bir kurum olduğunu, her kurumsal yapı gibi yolların da örgütsel bir akış içinde vücut bulduğunu gösterir.

Resim/Harita 2: MÖ V. yüzyılın başlarına ait bir tablette dünya haritası. Babil'in merkezde olduğu düz ve yuvarlak bir dünya tasvir ediliyor. Tablet metninde karayı çevreleyen okyanusun ötesindeki yedi dış bölge anılıyor.

Uzak alanlar arasında seyahat eden tacirlerin ülkelerine getirdikleri bilgi, örgütlenmiş toplumlarda daha da ötelere gitmek için yeni ulaşım araçlarının kullanılmasına ve yapılmasına neden olmuştur. Çeşitli hayvanların binek ve taşımacılıkta kullanılması, tekerleğin yapımı bu süreç sonucu mümkün olur. Üretim aşamasına geçen yerli bir toplulukta tacirlerin anlattığı maceralar, o toplumda efsane ve masal tadında heyecanlar yaratmış olmalıdır. Öyle ki, bazı bireyler kendi efsanesini kendisi yaratmak adına yollara düşmeyi, hayatının biricik anlamı hâline getirmiştir. Ünlü *Gilgamiş Destanı*, efsane ve tarihin iç içe geçtiği bir yol hikâyesidir.

Sumer kent devletleri arasında kontrol ve denetim içerisinde oluşturulan yolların olduğu bilinmektedir. Sumer efsanelerinde Gılgamış gibi bazı kahramanların uzak ülkelere yaptıkları seyahatler, ülkede belli bir coğrafya bilgisinin ve bu bilindik coğrafyalarda uygun güzergâhların tespit edilebildiğini göstermektedir. Nuh'un devasa ölçülerde bir gemi inşa etmesi, bu teknolojinin uzun bir geçmişinin olduğunu ifade eder. Babil Dönemi'ne ait bir harita, keşfedilmiş bir dünyaya dokunabilmek anlamını taşır.

On binlerce yıl öncesinde bilgileri barınak ve çevresi kadar olan insanın "dünya" algısı ne kadardı bilemeyiz. Ama gerçek o ki, bu dünya sonu gelmez nimetleri, sayısız renkleri, korku veren tehlike dolu yabanıllığıyla henüz kavramsallaşamayacak kadar çözümlenemez olan gizemli ve bilinemez bir alandı. Uygarlık süreci içinde bilinen ve kavramsallaşan dünya ise bilinirliğinin ve anılışının ötesinde zabt edilmesi gereken bir mekân olarak

*Resim 3: Mısır gemileri Punt Seferi'nde Ebusir'de Sahure mezar tapınağı.
(MÖ, 2450)*

bazı muktadirlerin ihtiraslarını kamçulamıştır. Kral *Hammurabi* için "dünyanın hâkimi" ibaresi o günün şartlarında doğal olarak karşılanmış ise bu, "dünya" kavramının çoktan tedavüle sokulmuş olduğunu gösterir

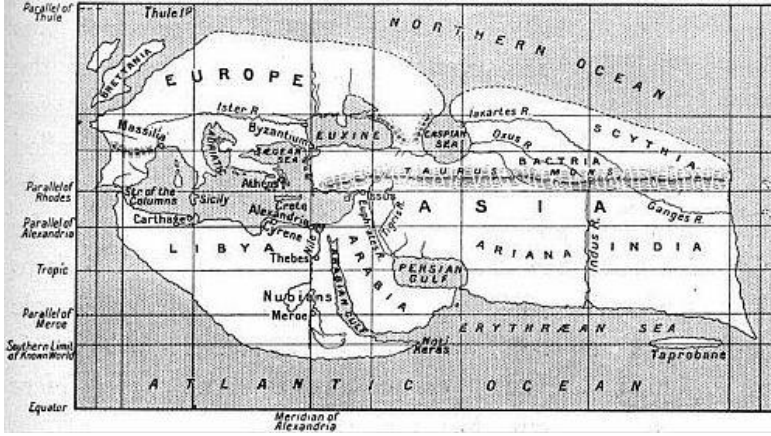
Mısır'ın uygarlaşma süreci bu ülkenin güneyinde, nehrin geldiği yön olarak söylenirse "Yukarı Mısır"da Tjeni, Nekhen ve Nubt kentlerinin merkez olduğu üç siyasal oluşumla başlar, Aşağı Mısır yani delta ve yakın çevresinin de birliğe katılmasıyla erginleşir. Fildişi ticareti nedeniyle "fil kasabası" anlamına gelen Abu kenti, uzak ülkeler arası ticaret yollarının kavşağı olarak bu ülkenin siyasal geçmişinde özel bir yere sahiptir. Abu kenti, Nil

trafiği dahil her yöne giden ticaret yollarının denetim merkezi olması yanı sıra Sudan'dan Sahra üzerinden Asyut'a giden kuzey- güney kara yolunun da hem başlangıç hem buluşum noktasıdır. Bu yolun adı (Darb el- Arba'in) "Kırk Gün Yolu" dur.⁶ Görülüyor ki, adlandırmada zaman ve mekân buluşmuştur.

MÖ, 5000'lerden itibaren Mezopotamya, Mısır ve Anadolu başta olmak üzere, teori ve pratiğiyle yol bilgisindeki artış MÖ, V. yüzyıla gelinceye kadar yoğun bilgi ve malzeme birikimi oluşturmuş, bu birikim Eski Yunanlıların yeni dünya haritaları çizmelerini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Kadim bilgiler yanı sıra MÖ, V. yüzyılda yaşayan *Halikarnassoslu Herodotos'* un, MÖ, IV. yüzyılda yaşayan *Pytheas* ile MÖ, 180 yılı civarında Yunanlı *Pausanias'*ın kitapları, verdikleri çok çeşitli bilgiler yanı sıra o günkü dünyanın portresini tamamlamışlardır. *Eratosthenes'* in (MÖ, 276- 194) gayretleri, portresi ortaya konulan dünya bilgisinin haritalaşmasıyla sonuçlanmıştır.

Yol Düzenlemeleri, Yol güzergâhları, Yol Güvenliği ve Haritalar

MÖ, IV. binde kentler arası ticaretin güvenli bir biçimde sağlanması için bilinçli yol tasarımlarının olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim mal nakliyatı

Resim/Harita 4: Eratosthenes'in bilinen dünya haritasının XIX. yüzyılda yapılan rekonstrüksiyonu.

yapan kervanların geçtikleri toprakların kontrol edilebilir olması, onların güvenliğinin sağlanması, gerekli konaklama yerlerinin inşası, ancak ilgili yönetimlerin sorumluluğunda ve planlı bir biçimde gerçekleştirilebilmiştir.

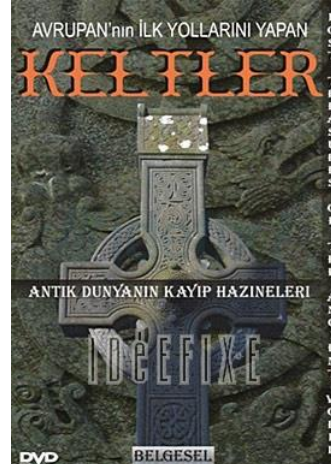
6. Toby Wilkinson, *Eski Mısır*, (Çev.Ü. H. Yolsal), İstanbul 2013, s.59.

Sumerlerin yerini alan Akkadlar zamanında yol düzenin daha da zorlu olduğunu, Ur Kralı *Shulgi* (MÖ, 2060)'nin bir ilahi metnindeki ifadedelerinden görmekteyiz. Buna göre o; Ur- Nippur arasındaki yol düzenini daha da uzatıp genişletmiş ve kullanımını kolaylaştırmıştır.⁷

Mısır Kraliçesi *Haçepsut* zamanında (MÖ, 1480'li yıllar) Afrika'nın doğu kıyısında bulunan Punta ülkesine gidişin ve eski yolların yeniden inşaa edilışinin öyküsü anlatılır. Punta (=Punt: Eritre/Somali) ülkesinden getirilen çeşitli malları anlatan bu renkli rölyefler, dünyanın en eski seyahat kitaplarından biri olarak kabul edilir.⁸

MÖ, 1200' llerde vuku bulan "demirci/denizci kavimlerin göçleri" Eski Dünya Karaları içindeki kurulu sistemler üzerinde âdeta şok etkisi yaratmış, bu alt üst oluşlar, suskunluğa bürünen karanlık bir dönem sonunda yeni düzenlerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Orta Asya derinliklerinden Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'a kadar dünyanın büyük bir kesiminde siyasal depremlere neden olan bu kitlesel göçlerin hızı ve başarıları, bu insanların hangi ülkeye hangi yollardan gidilebildiği bilgisine sahip olduklarını ifade etmektedir.

Akdeniz ve çevresinde *Fenikeliler*, kuzeyin nehir ve soğuk denizlerinde *Vikingler*, çok uzak karalar arasında suları yol etmişlerdir. Yaptıkları gemiler su yolu aracı olarak, uzak yerler arasında farklı dünyaların nesnelere ve duyguların yük olup yüzmelerini sağlamıştır.

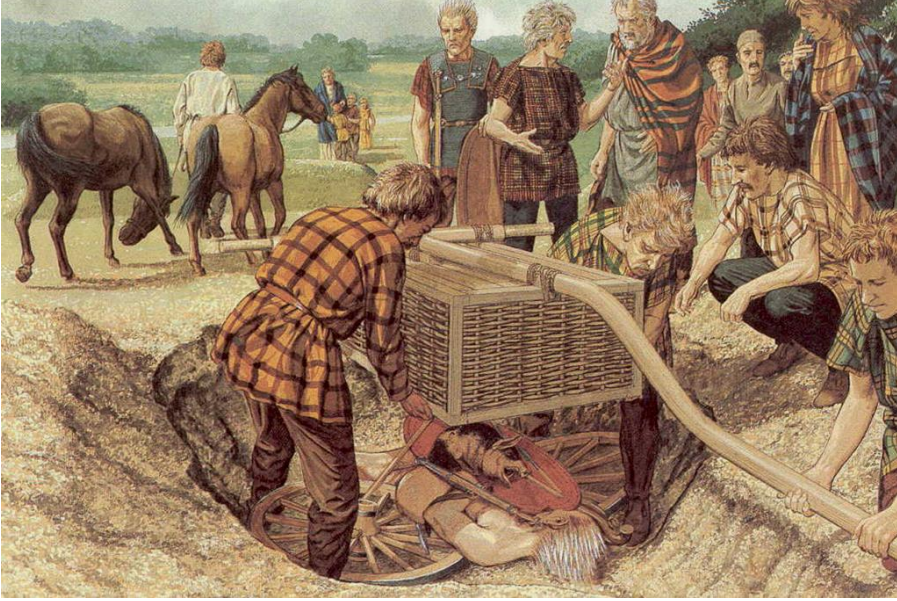

Resim 5

MÖ, VIII. yüzyıldan itibaren dünya çapında yol ağları oluşmuş, kıtalar arası kervanlar öküz, deve, at, katır ve eşekleri kullanarak mal taşımışlardır. Asya'nın batısından ve güneyinden baharat ve parfüm taşıyan kervanlar Mısır, Kıbrıs, Girit'e ulaşması için Karadeniz'den Akdeniz limanlarına kadar gitmişler, bu süreç deniz ticaretinin de yoğunlaşmasına neden olmuştur. Çin, Orta Asya, Afganistan, Elam, Arabistan'da bulunan kumaş ve işlenmiş madeni eşyalar, Eski Dünya Karaları arasındaki ticarî bağlantıları yeterince kanıtlamaktadır.

7. Tahir Erdoğan Şahin, **Hayaşa Bölgesi Tarihi II**, Berikan Yayınları, Ankara 20014, s. 142.

8. Winfried Löschburg, **age**, s.13.

Resim 6 : Keltler. www.forumgerçek.com

Anadolu’ da MÖ, X. yüzyılda işlevsel olan doğu- batı ve kuzey- güney yönlerinde yol örgütü, MÖ, VI. yüzyılda Perslerin “yol politikaları” sayesinde mühendislerce ikmal edilmiştir. Toprakkale’de bulunan ipek parçaları, Urartu- Orta Asya- Çin arasında yapılan ticareti belgelemektedir. Hayaşa- Urartu Dönemi yol ve kanalların yapımında tarım ve ziraat alanları yanı sıra maden ve değerli taş ocakları gözetilerek ekonomik ve politik ihtiyaçların giderilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Yollar, var olmalarından sonra tüm zamanların ve tüm toplumların ortak değeri olduğu oranda yaşatılabilmişlerdir.

Orta Asya üzerinden Çin- Anadolu bağının kurulmasında *İskitlerin* önemli rolleri olmuştur. İskitlerin yanı sıra Kırım- Kafkas- Anadolu- Bulgaristan yayı üzerinde varlık gösterip bazı işaretler bırakan *Kimmerleri* de anmak gerekir. Onlar ki, Herodotos’un dünyanın sisli ve karanlık ülkesinde yaşadıkları zamanlarından çıkıp “İskit baskısıyla Kafkasları aşan halklar arasındadırlar”.⁹ Anadolu maceraları Bulgaristan’da devam etmiş olmalı ki, Antik Çağ’ın son büyük tarihçisi Kayserili Prokopius¹⁰ onların Bulgar Türklerinin de ataları olduğuna inanmaktadır. Bulgarlar gibi Hazar Türkleri ve

9. **Herodot Tarihi**, Çev. Azra Erhat, Remzi Yayınları, İstanbul, IV,1,11-12.

10. Prokopius, **Gizli Tarih**, Çev. Orhan Duru, Milliyet Yayınları, İstanbul 1973.

Macarlarla da bir biçimde ilgilidirler. Taner Tarhan'ın vurguladığı gibi "Ural-Altay Türklerinin batı kolunu oluşturan İskitler ve Kimmerler" Türk millî kültür tarihinin İlk Çağ'daki temsilcileridir.¹¹

Doğuda Kırım- Hazar, batıda Orta Avrupa arasında yüzer-gezer olarak yaşayan *Keltler (Galatlar, Galliler)*, Britanya'dan İspanya'ya, Anadolu'dan İtalya'ya kadar dağılmaları, gittikleri hemen her yere kitlesel yürüyüşleri süresince geliştirdikleri yol araçlarını da götürmüşler, Romalılarda yol'a verilecek önemin pekişmesine neden olmuşlardır.

Güvenli, ulaşım şartları kolay ve olabilecek en çabuk biçimde yol düzeninin sağlanması konusunda Roma'nın şaşırtıcı bir başarısının olduğu gözlenmektedir. Avrupa içlerinden ve Anadolu'dan Çin'e yapılan yolculuklar Roma'nın öncelikle ticari çıkarları için önem arz etse de, Anadolu ve Yunanlı bilginlerin sayesinde bu etkinlik seyahat edebiyatı, coğrafya, tarih ve sanat tarihi gibi alanların zenginleşmesiyle entelektüel bir "yol kültürü" ile tamamlanmıştır. *Pausanias* ve *Strabon* gibi yazarların eserleri bu kültürün yazın kaynakları içindedir.

Sogtlar, adlarıyla anılan Sogdiana'nın küçük bir kitlesi olmakla birlikte, bu halk; Orta Asya ve çevre tarihinde sınırları olmayan, klasik anlamda siyasal gücü bulunmayan ama bir tür "ticari imparatorluk kurmuşlardır" diyebileceğimiz kadar alışverişle özdeşleşmiş, kervanlarla bütünleşmiş bir topluluktur. Doğuda Zerdüştlüğün, batıda Hristiyanlığın dolanımı ve bu renklerden beslenen Maniheizmin ortaya çıkıp yayılmasını ele alacak herhangi bir çalışmada ya da Orta Asya Türk kültür tarihinde Sogd tacirleri vurgulanmıyorsa, bu çalışma oldukça eksik temeller üzerinde bina ediliyor demektir.

Sogdlar, başta Uygurlar olmak üzere pek çok halkın bilim, yazı ve din hayatındaki etkileriyle, Eski Dünya Karaları içinde evrensel değer ve entelektüel bilgilerin yanı sıra halklar arası folklorik malzemelerin taciri olmakla, hem bilim tarihinin hem de dünya kültür tarihinin zenginleşmesinde inkâr edilemez yerleri vardır. Ne ki "ticaret" vurgusu dışında Sogdların din, bilim ve kültür hareketleri içindeki yerleri hakkında yeterince araştırmanın yapıldığını söylemek zor.

11. M. Taner Tarhan, *Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler*, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Anadolu Medeniyetleri Sempozyumu- I.Araştırma Sonuçları Toplantısı- İstanbul 23-26 Mayıs 1983**, Ankara 1984, s. 109. Ayrıca bak. "Eskiçağ'da Kimmerler Problemi", *VIII. Türk Tarih Kongresi- Ankara 11-15 Ekim 1976*, Ankara 1979, s.355-369.

Resim 7: Tacikistan'ın kuzeybatısında Yagnob Nehri ve aynı adla anılan vadi çevresinde bulunan bir Yagnobi köyü (Fot. Aleksey Golubtsoy). Bazı araştırmacılar Yagnob halkını, eski Sogdların mirasçısı; Yagnobilerin dili Yagnobinin de yine tarihî Soğdcanın modern bir varyantı olduğu görüşündedir. (Süer Eker İpek Yolu'nda Geç Antik Dönem'in Tüccarları Sogtların Mirasçısı Yagnobiler ve Yagnobi Dili, Sonsesler/ Last Voices, Kasım- 2014).

Yol kültürünün özgün yanlarından biri, uzak alanlara gitmeyen halklarda heyecan, korku, merak ve heves kaynağı olmasıdır. Nitekim seyyahların yazılı ya da sözlü olarak anlattıkları maceralar, derledikleri masal ve hikâyeler, dinleyici kitlelerin muhayyileleriyle katlanarak zenginleşip çok daha nâmütenahi anlatılara eriştirilmiştir. Kaf Dağı'nın ya da okyanuslar ötesinin icadî bilgileri yüzyıllarca terennüm edilmiş, masal ve mitler kendini aşan inançlara temel dahi olmuşlardır.

Masallarda, efsanelerde ve esatirlerde yer alan korkunç canavarlar, devler, cüceler, yamyamlar, uçan atlar, uçan halılar, yedi kat yerin dibinden yedi kat göğün üstünde gezen anka'lar, yılan kraliçe şahmeranlar, kan emici yaratıklar, şaşılmalı sevdalar, ölümü küçümseyen özlemler, gurbet eller, bugüne gelemeyen

Resim 8: Büyücü
[http:// resimarama.net](http://resimarama.net)

efsanevî uygarlıklar, cinler, cin çıkarıcı lambalar, periler, dağın ötesindeki mağarada yaşayan ak sakallı bilgeler, mekirler, karanlıktan gelen iblisler, muskacılar, büyücüler, üfürükçüler, cadılar, karnında çiftlikler ve halkların hayat kurduğu balinalar, mutlu insan adaları, karlı dağların kar adamları, çerçiler, keşişler, dervişler, cennet ülkeler, sonsuzluk bahşeden ab-ı hayat ve daha nice unsurların doğup yaygınlaşmasında yolculukların ne denli bir payı olabileceğini anlamamak mümkün değil.

Bugünkü fantastik edebiyatın temelinde, kadim yolların ve o eski yolculukların izi hâlâ belirgin ve belirleyicidir. Bu edebiyata günümüzde karşı çıkanlar olduğu gibi, geçmişte *Samsatlı Lukianos* gibi düşünürler de alay etmişlerdir. Anlatılan olağan üstü olaylar kadar, bu anlatılarla alay eden metinler de “yol kültürü” nün bir parçasıdır. Herodotos’ta veya Evliya Çelebi’deki abartılar kadar, bu abartıları ortaya koyup eleştiren metinler de aynı kültüre dayalı ürünlerdir.

“Yol” ve yol bağlantılı haberleşme, ulaşım, taşıma, ilişki, konak, uğrak, mesafe, iz, işaret, inşa, güvenlik, araç ve hatta yol olgusu çevresinde oluşan folklorik değer, kavram ve olaylar da bu genel geçmiş algısı içerisinde ele alındıklarında daha anlamlı bir çerçeveye oturtulmuş olmaktadır. Yol’a ilişkin herhangi bir olgu, hatta o yol’un kendisi de “ilk” olma açısından belli bir zamanda ve belli bir toplum tarafından ortaya konulmuş olabilir, böyle de olmuştur. Ne ki işlevselliği açısından bakıldığında, birlikte yaşadığımız dünyanın en somut müşteregi yol’dur. Uygarlığın tanımında evrensellik ne kadar esas ise yol da bu evrenselliğin gözle görülür en anlaşılır cephesi olarak vardır.

Yolların izlediği güzergâhlar büyük ölçüde doğal yapı tarafından belirlenmiş olmakla birlikte, bu mutlak bir durum değildir. Özellikle sınır ve güvenlik şeridi amacıyla oluşturulan hatlarda doğanın konumu stratejik mevkilere göre uyarlanmıştır. Doğal geçitler hemen her zaman işlevseldir. Örneğin, kara ve akarsuyun birlikteliği içinde uzanan yollarda köprü

Resim 9: Etrafı dağlarla çevrili gölden çıkan gök ejderi. Uygur duvar fresklerinden biri. X.yüzyıl. Bezeklik 19 nolu tapınakta bulunmuştur. (Berlin Staatliche Museum).

Resim/Harita 10: Roma ordusu için yapılan haritalardan biri olduğu sanılan Peutinger Haritası'nın el yapımı kopyası, Almanya'nın Augsburg kentinin evrak kâtibi olan Konrad Peutinger tarafından 1508'de bulunmuş, muhafaza ettiği haritaya onun ismi verilmiştir.

olmaksızın veya sal kullanılmadan geçilmesi imkânsız yerler bulunmaktadır. Bazı kanyonların her iki yakasındaki yükseltiler ordu ve mühimmatının taşınmasına imkân tanımadığı için bu insan ve eşya yükünü taşıyacak nitelikte sallara ihtiyaç duyulmuştur. Çeşitli yönetimlerin ticarî etkinlikler içinde bunu başardığı, ordu seferlerinde kullanılmak üzere daim sallarin bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Bu tür teknik gereklilikler, sal ve köprü yapımında uzmanlaşan zümreleri ortaya çıkardığı gibi, ülkedeki mimar, usta ve sair vasıflı insanların yeri geldikçe köprü gibi yapılarda da katkıları istenmiştir. Yollar yalnızca “yolcuları” çağırıştırılmaz, yol yapımcısı ve yol müctemilatlarını inşa edenleriyle de anılmalıdır.

Tarih boyunca ortaya çıkan siyasal gelişmeler, kurulan yeni devletler ve yıkılan sistemler içerisinde yol güzergâhlarında az ya da çok değişimler yaşandığı gibi, bazı yolların kullanım amaçları da değişebilmiştir. Savaşlar nedeniyle kullanılan yolların ticari yollarla aynı olması zorunluluğu yoktu. Savaşların, ayaklanmaların ve tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan bir çok vaka sonunda çeşitli kitlelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde, bugün bir kısmı açığa çıkarılmayacak kadar belirsizleşmiş tali yollar bulunuyordu. Farklı toplumlarda ve farklı zamanlarda oluşan siyasal yapıların egemenliği, siyasal yapıların kendi içlerinde uyguladıkları değişik idari uyarlamalar, gelişen veya dönüşen askeri ya da ekonomik ortamlar; yol güzergâhlarının da de-

ğişmesine, yeni yollara, hatta bazı yolların tamamen terk edilmesine yol açmıştır.

Bazı yollar, kullananlarının kimler olduğu bilinmeyecek kadar eski dönemlere aittir. İlk Çağ'da da önemini koruyan bazı yolların, sonraki dönemlerde de işlevsel olmaya devam ettikleri tespit edilebilmektedir. Yol güzergâhlarında görülen büyük kaymaların, toplumların teknolojik konumlarıyla da ilgili olduğunu, XVII.yüzyıldan sonra ise hızla gelişen yeni yollarla dünya yol ağlarının giderek karmaşık bir hâl aldığı biliyoruz. Hülâsa; süreç içerisinde yaşanan tarihsel geçmiş, bu sürece paralel yolların da geçmişi ifade eder.

Resim 11: Batlamyus'un temsili portrelerinden biri (XVI.yüzyıl Almanya)

Mezopotamya' da haritaların prototipine yukarıda değinilmişti. Büyük ve dünyanın uzak alanlarıyla ilişki içinde olan devletlerde daimi uzmanlar sayesinde haritacılık özel bir uğraş, teknik bir konudur. Çin'de Chou Krallığı (MÖ, 1120- 256) yöneticileri haritacılaran ülkenin siyasal, ekonomik, topografik ve demografik durumunu gösteren çizimler istemişlerdir. İmparatorlar ülkesini gezerken yanında harita ve haritacıları eksik etmemeye çalışmışlar, böylece derlenen bilgiler haritalarla ifade edilebilmiştir. Çin'de haritacılığın sürekli bir uğraş oluşu kartografyada önemli bir mesafenin alınmasına, bu bilgiler sonraki yüzyıllarda ortaya konulan daha kapsamlı harita yapımlarına neden olmuştur. Çinli haritacı *Chang Heng* (MÖ, 78-139) çalışmalarıyla *İskenderiyeli Batlamyus*'un (MS, II. yy.) öncüleri arasında olmuştur. Çin ülkesinde bakanlık yapan *Phei Hsui* (MS, 267) yaptığı ayrıntılı haritalarıyla ünlüdür.¹²

İskit, Med, Pers Dönemlerinin kazanımları Helen ve Roma'da katlanarak gelişmiş, Roma seyahat danışma büroları (*Cursus publicus*), güzergâh haritaları (*Itinerarium*) yanı sıra *Roma mili* (Perslerde parasang, Yunanlılarda stad) yol kültürü içine alınmıştır. Viyana Avusturya Milli Kütüphanesi'nde bulunan Tabula Peutingeriana, o dönemlerden kalan tek güzergâh haritası olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir.¹³ Şehir, han ve mesire

12. Daniel J. Boorstin, **Keşifler ve Buluşlar**, Çev.F.Dilber, Ankara 1994, 113-114.

13. Winfried Löschburg, **age**, s.22.

alanlarının simgesel olarak belirtildiği bu güzergâh haritaları, uzak mesafelere yolculuk edecek insanlara sağladığı kolaylık yanı sıra kaybolmaktan korkmanın verdiği güveni de bahsetmiştir.

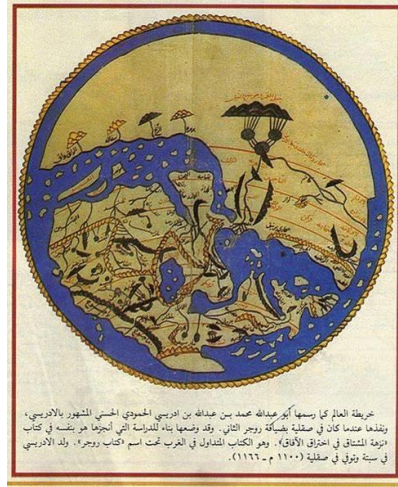

Resim/Harita 12: Batlamyus'un dünya haritası.

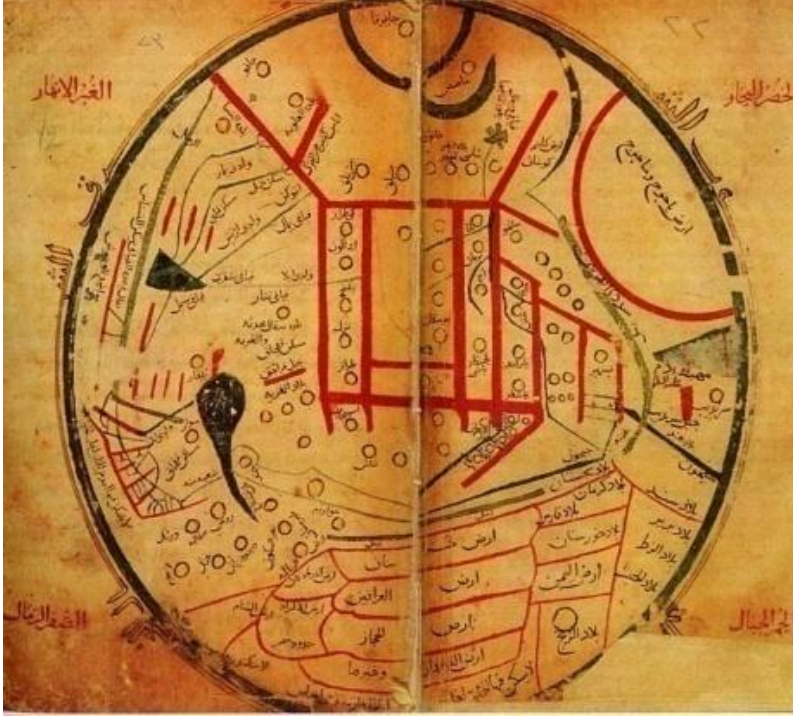
XII. yüzyıl Arap coğrafyacısı *El İdrisi'* nin Sicilya Norman kralı II. Roger için yaptığı dünya haritası Çinlilerin kareli haritaları geleneğinin ileri örneğidir.

Dünya haritası çizimi, dünyayı tanımakla, dünyanın tanınması da bir o kadar dünya üzerindeki yolların bilgiyle örtüşür.

Marco Polo ve *İbn Battûta'* nın seyahatleri boyunca tuttuğu notlar ve verdiği bilgilerden hareketle dünyanın büyük bir kısmının haritası çizilebilir. Buna karşın *Kaşgarlı Mahmud'* un dünya haritasından da Orta Asya merkezli Türk toplulukları ve kentleri hakkında önemli yorumlarda bulunabilirsiniz. Buna; anlatıların haritalaşması ve haritaların anlatma eriştirilmesi de diyebiliriz.

Resim/Harita 13: El İdrisi'nin dünya haritası

Resim/Harita 14: Kaşgarlı Mahmud'un dünya haritası

Yollar ve Yerleşimler

Çeşitli şehir ve kasabaların önemli bir bölümü yollara bağlı olarak kurulmuş, gelişmiş veya o yolun önemi kalmayınca önemsizleşmiş hatta tümüyle terk edilmiştir. Güzergâhında olduğu yolun işlevsizleşmesiyle eski önemini yitiren yerleşmeler yanı sıra yola bağlı olarak gelişen birçok yerleşim de bunun kurbanı olup eski orijinal dokusunu sonsuza kadar kaybetmiştir. Her iki durumda eski niteliğini kaybeden bu yerleşimlerden şanslı olanlar, üzerlerindeki toprak örtüsü sayesinde, eğer yüzeyde ise sorumlu insanların fedakârlığıyla eski özgün dokusunu az ya da çok bugüne değin koruyablenlerdir.

İlk yerleşimler, bunların geçmişteki konumu ve bunlar arasındaki bağlantılar oldukça karmaşık gözükmetedir. Tüm ülkelerde gerekli yol araştırmalarının yeterli ve aynı düzeyde henüz yapılmamış olması, yollar hakkında bilgi veren eski klasik kaynakların birbiriyle çelişen kayıtları, çağdaş araştırmacıların kanaatlerindeki belirsizlik gibi bir dizi nedenle, doğru bilgisine erişilmesi güç olan yolların ve yerleşim merkezlerinin tarihi konusunda mümkün olduğu kadar itidalli olmamızı gerektirir. Örneğin bir dönem Yukarı Fırat havzasının ve sınırların korunup gözetilmesi açısından stratejik

bir öneme sahip olan Satala'nın kuruluş amacı *Prokopius*'un ifadesine göre bu stratejik gerekçeye dayalıdır. Prokopius'ün verdiği bilgi, Satala'nın ilk kuruluşundan çok Roma'nın ihtiyaç duyduğu kadim kent in askeri bir karargâh olarak yeniden tahkim edildiği biçimindedir. Oysaki bu şehrin ve bağıntılı olduğu yolların bilgisi, yapılacak arkeolojik incelemeler içinde bir bütün olarak açıklık kazanmaktadır.

Görülüyor ki, yol ve yerleşimlerin durumları konusunda edindiğimiz bilgilerin hacmi, tarihsel kaynaklarda verilen bilgiler veya bugünkü araştırmaların niteliğiyle sınırlıdır. Ayrıca, eski kaynaklarda zikredilen pek çok şehrin sadece adını anmaktan öteye gidemediğimiz gibi, bu yerleşimler arası yolların nerelerden geçtiğini de bilemiyoruz.

Kurumsallaşan Yol ve Kültürel Akışlar

Farklı bölgelerde ve farklı toplumlarda yaşayan insanların hayatlarını daha iyi şartlarda idame ettirmeleri ihtiyacı nedeniyle ortaya çıkan yolların örgütlenmesi ameliyesi de süreçsel bir niteliğe sahiptir. Örneğin en eski yollardan biri olan Güney Arabistan kıyıları boyunca uzanan “günlük” yolunu ele alalım. Bu yol, öncelikle Güney Arabistan halklarının hayatında özgün bir algıya, bu algıya bağlı kültürel kodlara sahiptir. Söz konusu yol; biri denizden İndus tarafına, diğer kolu kuzeyden Mezopotamya'ya, batıda ise Kızıldeniz kıyısı boyunca ya da üzerinden Nubya veya Mısır'a varıyordu. Güney Arabistan çıkışlı olarak kabul ettiğimiz yolun vardığı üç bölge uzantılarından her birinde özdeş yapılar olabildiği gibi, biri diğerinden farklı yapısal niteliklere de sahiptir. Nitekim, deniz üzerinden İndus'a giden kol öncelikle uzak bir alanla yapılan ticaretin ve oldukça farklı bir kültürün tanımanın değerleriyle yüklüdür. Batıda Somaliye veya Mısır'a varan yol, çok daha farklı ticari mallar üzerinden geliştirilen etkinlik alanlarının çıkmasına neden olduğu gibi, bu malların dinî törenlerde kullanılanların olmasının da ayrı bir önemi vardı. Kuzeye giden yol ise, Mezopotamya ve çevre uygarlık verileriyle tanışıklığa alt yapı oluşturmaktaydı. Bu durumda, her bir yol için gerekli müşterekler olduğu gibi, her bir yol güzergâhının ve taşınan nesnelere niteliğine bağlı farklı davranışlar da olacaktır. Bir bütün olarak baktığımızda, yol ve yollar, belli bir dinamizm içinde var olan, değişen, dönüşen, kendi kavramlarını üreten örgütlü kurumsal yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu'da öteden beri kullanılan yol ağları Perslerce geliştirilip Sart'tan Susa'ya giden *Kral Yolu* gibi ünlü “imparatorluk yolları” oluşturulmuştur.¹⁴ Herodotos o dönem kuryelerinin hızından, yol düzen ve örgütünden

14. J. Wiesehöfer, *Antik Pers Tarihi*, s. 123; L. Casson, *Antik Çağda Seyahat*, (Çev. N. Özsoy), İstanbul 2008, s.45.

rasang = 6 km) ın yollardaki kilometre taşının da karşılığı olduğu sanılır.

Anadolu’da Hitit, Hayaşa, Urartu, Frig Dönemi yol ağını ve haberleşme sistemini devralan Perslerin bu konuya ne kadar önem verdikleri “gezi metinleri”¹⁵ kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu kayıtlarda yolda olan, mesaj ileten, mal ya da para taşıyan, çalışmaya veya resmi görevlileri denetlemeye giden çok sayıda insan hakkında bilgi verilmektedir. Posta yöneticisi (*astandes*), tez ulak, hızlı koşucular, atlı koşucular, atlı postacılar (*angareion*), çağrı postası yanı sıra *ateş kulesi ve sinyalcisi* gibi bir dizi iş ve buna ifade eden kavramlar ortaya çıkmıştır. Bazıları Hurri, Hatti, Hitit, Hayaşa, Frig ve Urartu Dönemlerinden devralınan bu eylem ve kavramlar sonraki Yunan ve Roma üzerinde büyük etki bırakmış ve bu sistem yaşatılmıştır.

Herodotos ve *Xenophon* gibi yazar ve seyyahların eserleri Yunan dünyasının doğu yol ve bölgelerine olan ilgisini göstermektedir. MÖ, V. yüzyıl başından itibaren batının doğu hakkında önemli ölçüde bilgi birikimine sahip olduğu anlaşılmaktadır. İskender’in seferine katılıp daha sonra bu büyük ülkeyi paylaşan generallerin yol bilgilerinden şüphe edilemez. MÖ, 300’ den sonra doğu dünyasında Yunan kültürü tanınmış ise bu büyük ölçüde yol ağları ve yol örgütleri sayesinde. Selevkoslar zamanında kayda alınır bir Yunan kültürü yerleşiminden bahsedemeyiz. Ancak zaman sonra ve Roma aracılığıyla bazı kentlerde Yunan kültürüne özgü yapıların inşa edildiği, Yunancanın belli kesimler tarafından bilinip konuşulduğu da bir gerçek.

Yol güvenliği; en başından günümüze kadar, hareket hâlindeki toplulukların temel sorunlarından biridir. Geçmişte kervanların yüksek dağ eteklerinden, zirvelerden ve riskli patikalardan geçmesinin neden güvenlidir. Derin vadi ve kıstaklarda tuzağa düşmek yerine, enginliklerden görece uzak mesafeleri görmek, yeri gelince savunmak, savaşmak ve kaçmak için yüksekliklerden yürümek çok daha akıllıcadır. Zorunlu olmadıkça hizbe sayılacak alanlar tercih edilmediği gibi denizlerde de kıyıya yakın gitmek tercih edilmiştir.

Peş peşe kervanlar ve gemi konvoylarının oluşturulması, taşınan malları çoğaltmanın yanı sıra yolculuğun güvenli geçmesi için de önemlidir. Sefer çıkılan tacirler tıpkı savaşçılar gibi kılıç, ok ve mızrak taşıyorlar, gerektiği hallerde yanlarında ücretli savaşçı gruplar bulunduruyorlardı. Eğer kervanlar herhangi bir devlet veya o devlete bağlı resmi nitelikli insanların saldırisına uğrar ise bu olay çok daha büyük savaşların nedeni sayılmıştır.

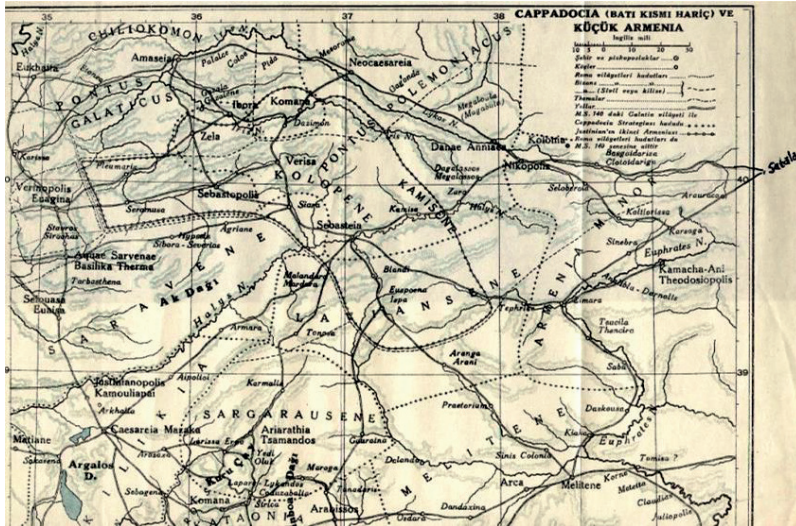
15. J. Wiesehöfer, *age*, s. 122.

Harzemşahlar Devleti'nin yıkılışına neden olan olay, bu devlet içinde Moğol kervanına yapılan bir saldırıdır.

Devletler arası yolların tahkimatında güvenliğe yönelik çeşitli yapılar da yer alır. Garnizonlar, kale ve kuleler bunlar arasındadır. Örneğin Roma/ Bizans- İran ile Bizans-Arap mücadelelerinde korunmaya çalışılan eski Par-yadros - Doğu Toroslar - Munzurların batısı boyunca tahkim edilen savunma kaleleri ve yerleşimler özellikle savaş dönemlerinde Bizans'ın kuzey- güney yönündeki güvenli yol hattı olma önemini uzun süre korumuştur. Roma yol taşları, bu temel tahkimli hattın varlığını teyit edecek önemli buluntular arasındadır. Bu tür mil taşları ve yol levhaları, yabancı bölgeler üzerinde yol giden insanların gidecekleri yönü belirlemeleri için hayati öneme sahiptir. Kaleler ve kuleler hem kuzey- güney bağlantısını hem de bu hatta yapılan güvenlik güçlerinin tahkimatını apaçık göstermektedir.

Yollar, Kentler ve Köprüler

Yollar aracılığıyla doğu- batı, kuzey- güney ülkeler arasındaki kültürel tanışıklıkların ve kültürel akışlar, farklı dünyalar arasında birebir kopyalamaları değil, yeni ve farklı geleneklerin birlikte ürettikleri formları ortaya çıkarmıştır. Örneğin pek çok Roma kentinde bulunan tapınak, tiyatro ve semtler hâlinde öbeklenen binalar, daha öncesi yüzyıllara ve uygarlıklara ait eski yerleşimler üzerinde inşa edilmiş ise o yerleşimle uyumlu biçimde konumlanmıştır. Belli bir bölgede ancak birbirini takip eden farklı topluluklar, her halukârda o yöreye ait yerel malzemeyi kullanmak zorunda olduğu

Resim/Harita 15: Anadolu'nun belli bir kesitinde (Hyäşa Bölgesi) bulunan yerleşimler ve yollar (SW. M. Ramsay)

gibi bu malzemeleri yapan yerli ustaların algısı ve yeteneği bu yapılara yansımış durumdadır. Kaldı ki çoğunlukla, köklü geçmişe ve değerlere sahip halklar üzerinde egemen olan yeni yönetimler, yerlilerin birikimlerine saygı duymak, o yapıları devam ettirmekle onların gönlünü kazanmaktan imtina etmemişlerdir.

Romalılar pek çok şey gibi yol yapımını da Asyatik toplumlardan olan Etrüsklerden öğrenmişlerdir. Anadolu'da öteden beri var olan eski yolları tadil ederek ve yeni eklentilerle emsalsiz bir yol ağı oluşturmuşlardır. Yüksek dağ sekilerinden, derin vadilerden ve debisi değişken akarsular üzerlerinden yolların geçebilmesi oldukça zor olmakla birlikte bu başarılıdır. Sorun yalnızca arabaların gitmesine uygun genişlikte yol ya da köprü yapımı değil, bazı alanlarda bataklık zeminlerin kullanışlı hâle getirilmesidir de. Birçok akarsuyun üzerinde yapılan köprülerin iki yakası zemin olarak uygun hâle getirilmeksizin kullanılması mümkün gözükmemektedir. Bu köprüler su taşkınlıklarının fazla olduğu yerlerde yeterince yüksek olmalıydılar; bu ise köprülerin uzun olmasıyla sonuçlanmıştır.

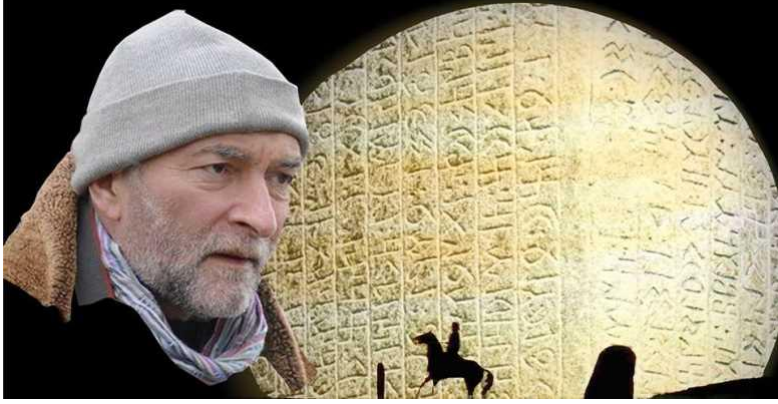
Binek ve Taşıt Hayvanları

Yol ve yolculukların, savaşların, günlük hayatın en önemli unsurları arasında eşek, öküz, katır ve at gibi evcil hayvanlar yer alır. Daha çok yük ve daha hızlı biçimde mesafeleri katetmek için hayvanlardan yararlanmaktan bugüne kadar vazgeçilmemiştir. Asya'da Tibet sığırı (yak), deve, at, eşek, öküz; Amerika'da lama; kuzey ülkelerde Ren geyikleri, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da deve, Mısır'da deve yanı sıra ceylan, Hindistan'da fil hem binek hem de taşımacılık için binlerce yıl hizmet etmektedirler. Anadolu'da erken hayvancılık ve tarıma geçiş, küçük ve büyük baş hayvanların erken evcilleştirilip üretilmesi anlamına gelir. Bunlardan at'ın önem kazandığı alanlar arasında Hurri- Hayaşa ülkesi de vardır. Orta Asya menşeli evcil atların güney batıya ilk göçleri büyük ihtimalle Hurriler aracılığıyla olmuştur. Yukarı Fırat havzasından güneye inen ve Mitanni Devleti'ni kuran Hurrili halkın atla olan bağıntısı o kadar ileridir ki, bu ilişki nihayetinde Kukilli adlı birinin ilk seyislik kitabının yazma seviyesine çıkmıştır. "Cennet atları"nın yurdu Hayaşa'dır.

At'ın evcilleştirilmesi daha sonra katırın da üretilmesi demektir. Acele edilmeyen ağır yük taşınma işinde öküz ve kağnılar, diğer zamanlarda eşek, katır ve nihayetinde üzümlü atlar tercih edilmiştir.

Başlangıçta yük hayvanı olarak iş gören atların en geç MÖ, II. bin ortalarında savaş arabalarına koşuldukları, atı Hayaşa aracılığıyla tanıyan Hitit kabartmalarından anlaşılmaktadır. MÖ, I. binde binek olarak kullanılan

atların donanımlı eğer, üzenği ve nallanması seviyesine daha sonraki zamanlarda gelinmiş olmalıdır. Nal olmadığı zamanlarda savaşlarda kullanılan atların, öncelikle savaş alanlarına yakın bölgelerden tedarik edilmiş olacağını tahmin etmek güç değil.

Resim 17: Servet Somuncuoğlu (1964-2013). Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler, Saymaltaş Gökyüzü Atları, Damgaların Göçü-Kurgan adlı eserleriyle Türk Dünyası için büyük hizmetlerde bulunmuştur.

DİNLER TARİHİ PERSPEKTİFİNDEN İSLAM'IN ÜÇ BOYUTU: İMAN, İSLAM VE İHSAN

Prof. Dr. Mustafa ALICI*

Kur'ân-ı Kerim, genel olarak dinin iki önemli yansımasına işaret eder; bir tarafta insanın Allah'a boyun eğmesi, diğer tarafta ise Allah'ın azameti bulunur. Böylece din, kavramında kul ile Allah arasındaki derin ve karşılıklı bir ilişki anlamı çıkar ve bu ilişkide belirleyici rol Allah'tadır.

Kul olarak insan, doğal ve zorunlu olarak bağlılık duygusuyla Allah'a hayat boyu tekrarlanan amelleriyle yanıtlar verir. Bu yönüyle din şöyle tanımlanabilir; İnanış ve davranış şekilleriyle müminlerin arasındaki ilişkileri düzenleyen ve onların Allah'ın emrettiği iyi işleri yapmasını, barış ve huzur içinde bir arada yaşamasını sağlayan emir ve yasaklar bütünüdür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) Cibril hadisinde de ortaya çıktığı üzere İslam Dini'ni şu üç boyutunu bizlere öğretmektedir:

I. İMAN BOYUTU

Öncelikle dinin, bir inanma alanı bulunur. İman için yapılacak tanım- lar arasında “umut edilen şeylere güven duymak” veya “görülmeyen şeylerin varlığına ikna olmak” gibi anlamları kapsar. En azından bu, İslam'ın kutsal metinlerinde böyledir. Din, bu boyutta, görülen âlemi, görülmeyene, dolayısıyla dindarın “bireysel” iç dünyasını (reel, rasyonel ve ideal anlamdaki dünyasını) Kutsal'ın gerçek dünyasına (mutlak, değişmez, nüfuz edici dünyasına) bağlar. Müminin sosyalleşerek veya ferdileşerek mukaddesatı tecrübe etmesini sağlar.

Kutsal Varlık olan Hakk Teala aşkın'dır. Bu alan iman alanı olduğundan, kutsallık alanına nüfuz edebilen bir araçtır. Dindara mümin ismini vermektedir. Bu boyut doğal olarak psikolojiktir. Duygusallık, mistik fenomenler öne çıkar. Yine bu alan sübjektiftir. Sevginin ötesine taşan iman, kalbi bir bilgi olarak aynı zamanda bazen bencil davranabilir. Temel gayesi, ruhun bireysel olarak terâvetini, huzur ve saadet arayışını sağlamaktır. İman müminin kalbini saran bir eylem olarak daima gelişim gösterir. Dindardaki iman, modern kavramlar olan sempati, empati, aşk gibi duygulardan da önde ve ilerdedir.

*Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölüm Başkanı

Mümin insan kendini bu alanda daha çok “dindar” kimlikle hissederek ve bu kimliğiyle ibadet esnasında imanın lezzet ve tadını alır. İman boyutu aynı zamanda tanrısal hitap alanı olduğundan abid ile Mabud arasındaki ilişki doruk noktasına çıkar. Kelam gibi İslamî bilimlerin yanında modern bilimlerden dinler tarihi, din antropolojisi, din psikolojisi bu boyutla ilgilendirilir. Bu boyutun zirve eylemi şudur: Hayrın ve şerrin Allah’tan geldiğine inanan mümine, Allah, ilahi nimetleri alenen bahşeder.

II. AMEL/İSLAM BOYUTU

İslam Dini’nin aynı inancı paylaşan müminleri bir ümmet binası içinde birbirlerine bağlayan sosyal yönü vardır. Kuran-ı Kerim, bunu “İslam” kelimesiyle ve “salih ameller kavramıyla” açıklar. İslam’ın bu alanda beşer boyutu öne çıktığından yani salih ameller, imanın somut hâlleri olarak ortaya çıkardığından dinin ismi de İslam olmuştur. Dindarlar bir toplumdaki insani ilişkilerini ve hayatın anlamların hatta İslam’a dayalı dünya görüşlerini karşılıklı salih niyetlere dayalı işbirliklerine bağladıklarından bu alanda müminin ismi Müslüman olarak daha fazla öne çıkar. Bu boyut dolayısıyla tamamen sosyolojik olduğundan objektiftir ve başkaları tarafından değerlendirilmeye açıktır. Müslüman hâl ve hareketleriyle İslam’ını zahiren de olsa göstermek zorundadır.

Hız. Peygamber’in, Cibril hadisinde tanımlamasıyla “Müslüman” başka müminlerin kendisinden (elinden dilinden ve diğer azalarından) emin olunan kimsedir. Böylece İslam boyutu, ümmeti kendiliğinden meydana getiren kurumsal fenomenler alanına dönüşür ve dinin görülen katmanları sürekli kendilerini yeniler ve Müslümanların salih amelleriyle çoğaldıkça çoğalır. Söz gelişi zekât, hac, ümmet, cami gibi dinin unsurları, Müslümanlara artık estetik ve pratik yön bahşeden fenomenlere dönüşürler. Bu alan mükâfata dayalı, eleştirel, cezai ve düzeltmeye ihtiyaç duyulan alan olduğundan mukayeseci bir ortamda kendini hisseden dindar daha fazla insanî faziletlerle donatılmak için “çaba ve cihat” içine girer. Daha fazla paylaşımcı bir alandır ve bencillikten ziyade diğerkâmlık hedeflenir.

Ameller, imanın pratik tecrübeleri olduğundan, genel olarak medyatik bir unsur olarak ilahilerle, tasavvufi sözler veya vücut diline dayalı törenlerdeki tavır ve hareketlerle, toplu dua, kolektif kurban eylemleri ve camilerde kılınan namaz gibi ibadetleri içermektedir. Bu alan bize gösterir ki din, daima Kutsal’la temas hâlinde bir şey yapmayı ister. Bunun yanında sessiz yapılan dualar, teheccüd namazları, zikir amelleri ise zahitlikleri artıran ameller olarak makbul hâle dönüşürler.

Yine İslam boyutu her şeyden önce *dinin sosyolojik ifadesi*, yapısal din boyutu olduğundan dinimiz, çoğu kez sosyolojik boyutlarıyla ve sosyal bağlarla işlev görmektedir. İslam Dini’nin sosyal ilişkiler ve

fonksiyonları sistemi olarak tanımlanması ve alt gruplara ayrışmasını bu boyutta görürüz. Modern anlamda cemaat, zümre, mezhep gibi ayrışmalar dine dinamizm katması gereken ortak sosyolojik formlarıdır. Bu boyut önemlidir zira eğer din dediğimiz şey sürekli tekerrür etmek istiyorsa o zaman sosyal olmak zorundadır; sosyal olmak istiyorsa ümmet bilinciyle hareket etmek zorundadır.

Ancak bu boyutun önemli bir tehlikesi hemen ortaya çıkar; iman ve salih amellerle desteklenmeyen cemaatler Yahudilerde olduğu gibi maddeye yönelir ve somut şeyler ararlar. Müslümanlar, materyalizmin tuzağına düşebilir ve madde, ruhun önüne geçebilir. O takdirde zayıflar sadece güçlünün güçlü olduğunu göstermek ve onları sindirmek için korunmaya başlarlar. Söz gelişi Hristiyanlık muharref olmuş ilahi kökenli bir gelenek olarak Hz. İsa Mesih'in gelip kuracağı altın çağı beklerken Yahudilik ise Hz. İsa'yı inkâr ve ret ederek tüm insanların Yahudilerin hizmetkârı olacakları altın çağ umudundadırlar.

III. İHSAN BOYUTU

İslam'ın en önemli yönü idealleriyle gerçeklerinin örtüşmesidir. Yani bir derviş aynı zamanda mümin, bir mümin aynı zamanda derviş ruhlu olmalıdır. İhsan makamı, İslam'ın aşkın ve içkin boyutların kucaklayan ve derinlerdeki öze inebilmeyi amaçlayan boyuttur.

Mahluk olma bilinciyle hareket eden ve Muhsin adını alan mümin, daha kapsamacı bir bakış açısına sahip olarak diğerkâmlığın da ötesinde "işar (kardeşini tercih etme) ameliyle karşısındakine davranır. İhsan boyutu vasıtasıyla kozmolojik bir boyun eğmeyi derinden hisseden ve vecde gelen müminler, diğer mahlukatın tamamıyla "bir mahlukat kardeşliği" içine girerler ve bu sefer tüm varlığın kendisinden emin olduğu kimseler haline bürünürler. Bir başka ifadeyle muhsin makamındaki müminler, tabiatla, hayvanatla, nebatatla ve diğer cansız mahlukatla teslimiyet dolu ve sevgiyle yüklü yakın ilişkisine girerek onların görülen çehrelerinin altında yatan yaratılış mucizesini, ilahi gayeleri, onların Yüce Yaratıcı Allah ile kopmaz ilişkisini yakından izleyerek kendini daima öz eleştiriye tabi tutarlar.

Muhsin dindar, Allah katındaki mutlak boyun eğmeyi derinden hissettiği için ihsan makamında olduğunun bilincinde hareket eder ve ibadeti bir görev değil kulluk bilinci ve kimliği haline sokar. Bu hal ve kal eylemleriyle o, dinin unsurlarındaki derin anlamları ve özlere nüfuz eder. Ruhu ve ruhani varlıklarla olan yakınlığı onu daima ötelere götürür. Bu bağlamda onun için dünya hayatı nimetlere şükürler zamanı olup yaşanan tek bir gün kadar kısadır.

CANIM YANIYOR

*Kalk ecem, içime bir ateş düştü;
Can kumaşım iplik iplik yanıyor!
İki gözüm iki nâra dönüştü;
Sesim ise ufuklara kanıyor...
Kalk yârim ekili tarlam yanıyor:*

*Mâşuk ilgisizdir, âşık ise kör;
Toprak çıldırıyor, su utanıyor...
Tan sesine uyanmış börtü-böcek,
Hâlâ uyumakta bizim rejisör;
Kalemim, yüreğim, dilim yanıyor:*

*Sormam ne kılıkta, hangi biçimde?..
Beni gören herkes dilsiz sanıyor
Yangının büyüğü benim içimde
Renk kaçak vurdukça göz aldaniyor
Canan naz ettikçe canım yanıyor:*

*Ne zaman başladı bu sulu sepken?
Dostlar beni donanımlı sanıyor...
Ne ceket ararım ne de bir cepken,
Beni böyle gören nöker sanıyor
Ben yanarken sultanım da yanıyor:*

*Ne vur kaç düşlerim ne de çal sakla;
Deli yürek aşka ekmek banıyor
Sevdamdır başlamak güne şafâkla
Yalın hâlim budur açmak kalıyor
Damarım yanıyor, kanım yanıyor:*

(Kendi kendime mırıldandığım bir
mısrayı yakalayıp bu şiirin ortaya çık-
ma-sına vesile olan edebiyat öğretmeni Saba
Çevik'e bulduğu uyumlu ayaklar ve beni
gayrete getiren çabası için teşekkürlerimle...)

SABÂ MAKAMINDA

*Aşk ezelden ebede akan sonsuz ırmaktır
Zincirleri koparıp sevgiliye varmaktır*

*Ağlarken gülümsemek gülerken ağlamaktır
Nehirler birleşince sonsuza çağlamaktır*

*Erimek damla damla toprakta yok olmaktır
Bazen küçük bir süğüm bazen koca yumaktır*

*Emeği aziz bilip yürek ile tartmaktır
Kirlenilen dünyayı yeniden yaratmaktır*

*Hesap günü gelince tereddüdün olmasın
Soracağın her şeyi öz nefsinde sormaktır*

*Kesrette azı yaşa takılma göze kaşa
Allah birdir diyorsan kalkacak tek parmaktır*

*Tünelin karanlığı azmini köreltmesin
Aşk gecenin koynunda ay gibi parlamaktır*

*Âşık her zaman kurban mâşuk ise sunaktır
Karakoç yeter artık kalan çelik çomaktır*

Bahaettin KARAKOÇ / Saba ÇEVİK

05.03.2014

İHLAMURLAR ÇİÇEK AÇTIĞI ZAMAN

*Dilimde sabah keyfiyle yeni bir umut türküsü
Kar yağmış dağlara, bozulmamış ütüsü
Rahvan atlar gibi ırgalanan gökyüzü
Gözlerimi kamaştırırsa da geleceğim sana
Şimdilik bağlayıcı bir takvim sorma bana
-Ihlamurlar çiçek açtığı zaman.*

*Ay, şafağa yakın bir mum gibi erimeden
Dağlar çivilendikleri yerde çürümeden
Bebekler hayta hayta yürümeden
Geleceğim diyorum, geleceğim sana
Ne olur kesin bir takvim sorma bana
-Ihlamurlar çiçek açtığı zaman.*

*Beklesen de olur, beklemeden de
Ben bir gök kuruşum sırmalı kesende
Gecesi uzun süren karlar-buzlar ülkesinde
Hangi ses yürekte çağırır beni sana
Geleceğim diyorum, takvim sorma bana
-Ihlamur çiçek açtığı zaman.*

*Bu şiir böyle doğarken dost elin elimdeydi
Sen bir zümrüd-ü ankaydın, elim tüylerine deydi
Sevda duvarını aştım, sendeki bu tilsim neydi?
Başka bir gezegende de olsan dönüşüm hep sana
Kesin bir gün belirtemem, n`olur takvim sorma bana
-Ihlamurlar çiçek açtığı zaman.*

*Eski dikişler sökülür de kanama başlarsa yeniden
Yaralarım en acı tütünleri basacağım ben
Yeter ki bir çağır beni çiçeklendiğin yerden
Gemileri yaksalar da geleceğim sana
On iki ayın birisinde, kesin takvim sorma bana
amur çiçek açtığı zaman.*

*Bak işte, notalar karıştı, ezgiler muhalif
Hava kurşun gibi ağır, yağmursa arsız
Ey benim alfabemdeki kadim Elif
Ne güzellik, ne de tat var baharsız
Güzellikleri yaşamak için geleceğim sana
Geleceğim diyorum, biraz mühlet tanı bana
-Ihlamurlar çiçek açtığı zaman.*

*Ihlamurlar çiçek açtığı zaman
Ben güneş gibi gireceğim her dar kapıdan
Kimseye uğramam ben sana uğramadan
Kavlime sâdıkım, sâdıkım sana
Takvim sorup hudut çizdirme bana
Ben sana çiçeklerle geleceğim
-Ihlamurlar çiçek açtığı zaman.*

(Uzaklara Türkü)

DİLİMİ TUTAMADIM

35

*Senden hoşlandığımı sana demeden önce
Kapıda titreyerek yağın kara söyledim*

*Söylemem bir delilik susmam ise işkence
Kanatlanan sözümü rüzgârlara söyledim*

*Aklıma, “Sen sus!” dedim, “Gönlüm çözsün bu işi”
Resmini yapsın diye bir nigâra söyledim*

*Adını saklıyorum o bir sır yumağıdır
Kokunu yorumlarken kızıl nâra söyledim*

*Çakıya kestirince kınalı parmağını
Şikâyet makamında zülfikâra söyledim*

*Karakoç'un soluğu tıkanı labirentte
Çeksin çıkarsın diye nazlı yâre söyledim*

*Uppsala-İsveç
22.03.2014*

KİMLİKLERİN GELİŞTİRİLMESİ

Prof. Dr. Ali DEMİRSOY

*Kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma.
Konfüçyüs (MÖ, 551-479)*

Kişisel Kimlik Nedir Ne Değildir?

Kimlik, bir bireyin, bu dünyada sorunsuz yaşanabilmesi için herkese gerekli olan sosyal davranışlarının (bir çeşit ahlak ve ilkeler dizinin); içinde yer aldığı ailenin, toplumun ve insanlığın diğer bireyleri ile ilişkilerinin, hak ve sorumluluklarının sınırını belirleyen; kişisel yeteneklerini ve becerilerini ortaya çıkaran ve geliştirebilen bilgilerin, eylemlerin ve alışkanlıkların tümü olarak tanımlanabilir.

Kişisel kimliğin, evrensel ve bireye özgü nitelikli olması gereken tarafları vardır. Evrensel nitelikli olanların (tüm insanlarda ortak değerler) geliştirilmesi örgün eğitimin sorumluluğudur. Bireye özgün kimliğin geliştirilmesi ise, seçenekleri tıkayıcı olmamak kaydıyla (katı kalıplar içinde yönlendirici olmamak kaydıyla), ailenin, toplumun ve yine örgün eğitimin desteği ile sağlanır.

Kişinin Evrensel Nitelikli Kimliğinde Neler Olmalıdır?

Öncelikle, bugün inanç ve ahlak diye nitelendirilen, tüm dinlerin ve değişmez hukuk kurallarının içinde yer alan ilkelerdir. Bunlar: Yalan söylememek, haram yememek, çalışkan olmak, temiz olmak, zorda kalanlara yardım etmek, saygılı olmak, başkalarının yasayla tanımlanmış haklarına saygılı olmak, sonucunda ortaya çıkabilecek davranışlardan uzak durmak, her ne olursa olsun maddi ve manevi zarara uğramasına neden olabilecek ya da toplumun diğer bir bireyine zarar verebilecek cinsi ilişkilerden kaçınmak, başkalarının inancına, gelenek ve göreneklerine saygılı olmak, vücuda zarar verdiği bilimsel olarak kanıtlanmış alışkanlıklardan uzak durmak, çevreyi korumak, doğayı sevmek vs.dir. Bunlar, bundan 8.000 yıl önce de, devlet şekli teokratik (dinî), laik, faşist, demokratik vb. olsa da, dini, Müslüman, Hristiyan, Musevi ya da Bu-dist olsa da, Ateist olsa da her toplumda öngörülen ve beklenen özelliklerdir. Her kişiye bu nitelikleri kazandırmak ve gelişmesi için uygun ortamı hazırlamak zorundayız. Çünkü bunların göz ardı edilmesi ya da bunlara uyulmaması, diğer bireylerin ve dolayısıyla toplumun zarara uğraması ile sonuçlanacaktır. Bu kuralların ortaya konması hiçbir eğilimin, devletin, toplumun, ırkın ve dini öğretinin tekelinde değildir. Dünyada bunun aksini öğreten hiç bir öğretisi de mevcut olmamıştır. Dolayısıyla evrenseldir ve bu evrenselliği sürdürmek de devletin sorumluluğundadır. Bu öğretiyi zamanında (olgunluk

çağına kadar) yeterince kazanamayanlar ya da kazanıp da uygulamayanlar dünyanın her yerinde, bugün (ve keza çok defa geçmişte de) yasal olarak cezalandırılır ya da kınanır. Olumsuz olduğu zaman yasayla cezalandırılan ya da kınanan her davranışın, doğrusunun öğretilmesi, toplumun, dolayısıyla devletin, bununla ilişkin olarak örgün eğitimin sorumluluğunda olmalıdır. Cezalandırma yetkisini elinde bulunduran güç (devlet), eğitiminden de sorumludur.

Kişinin Özgün Nitelikli Kimliğinde Neler Bulunabilir?

Meraklı olma, yaratıcı olma, tasarrufa yönelik alışkanlıkları olma, paylaşmayı bilme, düşündüklerini özgürce söyleme, kendi üzerine düşeni en üst düzeyde yerine getirme, yasal açıdan zorunlu olmadığı durumlarda bile ailesinin, çevresinin, toplumun ve tüm insanların yardımına koşma, iyi davranma ve onların maddi ve manevi olarak gelişmesi için başkalarının ya da toplumun çıkarlarına zarar vermeden destek olma ve teşvik etme, kendinden sonraki nesillerin devamı için yaşam ortamlarının korunmasına ve çevre düzenlenmesine yasal olarak zorunlu olmasa bile azami katkıda bulunma, yeteneklerini geliştirme ve başkalarının hizmetine sunmak için gayret gösterme, öğrendiğince açık olma, gerektiğinde sır saklama, yaşlılara saygılı, çocuklara şefkatli olma vs.dir.

Özgün nitelikli kişisel kimlik altında sıralanmış bilgi, görgü ve yeteneklerin geliştirilmesi sorumluluğunun, aileye, çevreye, topluma ve bireyin kendisine ait olması gerekir. Örgün eğitim bu hususta sadece yardımcı olabilir; fakat sorumluluk yüklenmeyebilir. Sonuçları itibariyle de kişiye meziyet kazandırır. Bunların yanlış kullanımı kişiye yasal sorumluluk yüklemes; en fazla kınanmasına neden olur. Aile, sosyal çevre, toplum ve dinî eğitim bu aşamada etkilidir ve sorumludur. Kişinin bizatihi kendine özgü olduğu için devletin karışması ya da yönlendirmesi, yani bir anlamda sorumluluk alması söz konusu olmamalıdır.

Özgün Kişisel Kimlik Kavramı İçerisinde Becerilerin Geliştirilmesi

Kişinin, görsel, duyuşsal ve mekanik becerileri olarak sınıflandırabileceğimiz, müzik, resim, heykel, el sanatları, spor vs. gibi becerilerinin geliştirilmesi, devletin örgün eğitiminde verilmesi gereken zorunlu bilgi içeriği içerisinde değerlendirilmesine karşın, aynı zamanda özgün kimlik yapısının bir kısmını oluşturduğu için, bu başlık altında da incelemek gerekir. Çünkü bu bilgilere sahip olmayan bir birey her toplumda normal yaşantısına devam edebilir, başkaları ile ortak dilden anlaşabilir ve eksikliğini her an hissetmediği gibi, bu eksiklik, bulunduğu topluma katkı yapmazsa da, zarara ya da yıkıcı bir etkiye neden olmayabilir. Ayrıca, son zamanlarda yapılan biyolojik araştırmalarda (soyağaçlarının kalıtsal olarak incelenmesinde), kişinin kalıt-

sal yapısıyla bu özelliklerin gelişiminin çok yakından ilişkili olduğu anlaşılıyor için, bu öğretilerin yaygın olarak temel ilkelerinin öğretilmesinin dışında, bu konulara yoğunlaşacakların özel bir seçmeyle oluşturulmasının daha akıllıca olduğu düşünülmüştür. Böylece, bireyin becerilerinin ve yetkinliklerinin geliştirilmesinde temel bilginin verilmesi ve evrensel değerlerin öğretilmesi örgün eğitimde olacağı için devletin sorumluluğunda; fakat özel olarak geliştirilmesi ise örgün eğitimin sorumluluğunda değil, sadece desteğinde olmalıdır.

Toplumsal Kimlik Nedir?

Evrensel bakış açısından bu tarz kimliğin ne kadar ve nasıl geliştirilmesi gerektiği konusunda yeterince araştırma yapıldığını ve görüşlerin ortaya atıldığını söylemek güçtür. Çünkü, kişiler böyle bir araştırmaya inansalar da, her araştırmacı, kaçınılmaz olarak bir ırk grubunun, benimsemese de yetiştiği ortamın gereği bir din grubunun, eğitimi gereği de tarihsel bir yönlendirmenin üyesidir. Örgün eğitimin, insanın daha işlenmemiş olduğu 0-18 yaş grubu arasında yürütüldüğü düşünülürse, istesek de istemesek de bu eğitim ve öğretilerin etkisinden kurtulup özgür ve bağımsız düşünmemiz zor olabilir.

İnsanlık tarihi, yanlış ya da doğru, toplumların kimlikleriyle ve öğretilerle ilgili fikrini açıklayan insanların acı öyküleri ile doludur. Dolayısıyla çok aşırı örnekleri bir yana bırakırsak, kişiler, maruz kaldıkları bu yönlendirmelere ve öğretilere karşı çıkma, yani toplumsal kimliklerini iyileştirme için eleştirme cesaret ve erdemini gösteremezler. Bile bile, körü körüne itaat etmeye devam ederler... Bu kimlikten çıkar sağlayan bir grup insanın önemli yerlerde görev yapmalarının ve gücü ellerinde bulundurmalarının da etkisi büyüktür.

Bir Biyolog Gözüyle Toplumsal Kimlik

Toplumsal kimliğe bir biyolog gözüyle baktığımızda yarar ve zararlarını şöyle ortaya koyabiliriz: Geçmiş dönemlerde, insanlar gruplar hâlinde yaşadıkları ve aralarındaki dayanışma oranında güvencede oldukları bir dönemde, toplumsal kimliğin geliştirilmesi, ayakta kalmaları için kaçınılmaz ve yararlı olmuştur. Çünkü daha önce "evrensel bilgi ve değerler" dediğimiz öğretiyi hiçbir toplumda yaygın olarak kullanılmamıştır. Dolayısıyla insanların arasında ortak dil ve değerler yeterince geliştirilememiştir. Ayrıca, kimlik kazanımında ortak değerler, gücü elinde bulunduranlar tarafında yanlış yorumlanarak en kanlı çatışmaların çıkmasına neden olmuşlardır ve bu çatışmalar hâlâ sürmektedir. (Haçlı Seferleri, İkinci Dünya savaşı, demokrasinin ve hümanizmin beşiği olduğu varsayılan Avrupa'nın göbeğindeki Bosna dramı, son zamanlarda yaşanan Sünni-Şii çatışmaları bunun tipik örnekleridir).

Irka Dayalı Toplumsal Kimlikler Sürtüşmelerin Kaynağı Olmuştur

Toplumsal kimliğin kazanılmasında bugüne kadar, toplumları çatışmaya sürükleyen iki temel öge, daha doğrusu ham madde için iki kaynak vardır: Irk ve din. Bir insanın ırk özelliklerini değiştirmesi mümkün olamayacağına göre, ırka dayalı bir toplumsal kimlik yaratma çabalarının, diğer topluluklarla uyuşmaları ortadan kaldırmak demek olduğunu daha başından bilmek gerekir. Bu da kan ve gözyaşı demektir. İkinci Dünya Savaşı'ndaki Alman katliamı ve 1995 yılında dünyanın en az 50 yerinde kan ve gözyaşının akmasına neden olan etnik çatışmalar, bugün yine dünyanın birçok yerinde akan kanlar bu ilkel öğretinin ürünü değil midir?

Yapay koşullandırmalar bir yana bırakılırsa, görünüş olarak, davranış olarak birbirlerine çok benzeyen, aynı şeylere ağlayan, aynı şeylerden mutlu olan, hatta aynı yemekleri yiyen, ağızlarını açmadıkları zaman dış görünüş olarak birbirlerinden fark edilemeyen Türk ve Yunan halklarının, sadece Meriç Nehri'nin eni kadar bir aralıkla birbirlerinden farklılaştırılmalarının; hatta kin ve nefret kusmalarının altında yatan neden nedir? Bu insanlara, kasıtlı olarak abartılmış ve çarpıtılmış bir tarih eğitimi verilmeseydi, sizce, toplumlar birbirinden bu denli nefret ederler miydi? Bu eğitimler verilmeseydi, Meriç Nehri'nin her iki yakasındaki insanlar, aynı dili konuşmasalar dahi el ve kol işaretleriyle birbirlerini selamlayacak ve sevgiye, saygıya dayalı bir iletişim kuracaklardı; sabahları nehrin karşı taraflarından birbirlerine işaretle olsa da sevgiyle günaydın diyeceklerdi; belki birbirlerinin dillerini biraz öğreneceklerdi. Bunlar bilinmesine karşın, neden her toplumda bu insanlık dışı ve çağdışı eğitim ve öğretim desteklenmiştir? Çünkü dünya ders kitaplarının çoğunda, "büyük devlet adamı, büyük komutan, kahraman insan, cesur insan, güçlü insan, babayiğit insan vs." gibi unvanlar, kural olarak genelde, teke tek ya da toplu hâlde başka insanları öldürenlere ya da öldürtenlere verilen sıfatlar olmuştur. Belleğinizi yoklayınız! Okuduğunuz tarih ve öykü kitaplarında, bu övgülü sıfatları taşıyıp da şu ya da bu şekilde insan ölümüne neden olmamış birisini tanıyor musunuz? Böyle biri hemen hemen yok gibidir...

Bunun yanlışlığının farkına varan, birbirinden bağımsız bazı gruplarda, özellikle son 30-40 yılda önemli kıpırdanmalar ortaya çıkmış ve bunun en çarpıcı örneği olarak, Hamburg'da bir parka, sanki tüm çağlara haykırırcasına, elindeki filesi içerisinde sebze ve meyveleri evine götürmekte olan mütevazı bir insanın heykeli dikilmiştir. "*Sade Vatandaş*" olarak nitelendirilen bu heykelin kaidesine, şu anlamlı sözcükler yazılmıştır: *Hiç bir insanı öldürmeyen, yaşamı boyunca kahramanlık yapmayan, hiç bir çatışmaya imzasını atmayan, yaşamı boyunca diğer insanların esenliğini dileyen ve onlar için çalışan, sade bir aile reisi olarak yaşadı.* Bu anlamlı heykel, belki gelecekteki simge olacaktır. Fakat insan soyunun belki de doğal bir zaafi olarak, pohpohlanmaktan, güçlü olmaktan, lider olmaktan haz duyduğu, çeşitli top-

lumlarda defalarca kanıtlanmıştır. İşte bu ilkel doyumsuzluğun tatmini için, üzerine basılabilecek, yönlendirilebilecek ve gerektiğinde bilinçsizce kullanılacak bir kitlenin oluşturulması gerekir. Zaten doğası gereği buna yatkın olan kitlelerin, bu duyguyu taşıyanların yönlendirdiği eğitimle güdülmesi zor olmamıştır, olmamaktadır. Galiba çoğu ülkede eğitim bu minval üzerine kurulmuştur.

Toplumsal Kimliğin Evrimsel-Tarihsel Serüveni

Geçmişte, henüz yerleşik düzene geçilmeden, doğal koşullara karşı savaşımında, seçim üstünlüğü sağlayan ve bu nedenle gelişmesi biyolojik olarak da teşvik edilen güçlülük, saldırganlık ve cesaret, özellikle yerleşik düzene geçildiğinde, bir çeşit liderlik (yöneticilik) yarışmasına yönelmiş ve arka-larındaki kitleleri de şu ya da bu şekilde sürükleyerek, kanlı bir insanlık tarihinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ayrım, toplumun yapısal özellikleriyle birleştirilince ırkçılığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu da yaşanan olayların gerçek doğasını açıklamaya yönelik değil de, toplumları birbirine düşman eden gerçek ya da yapay olarak ortaya çıkmış olayların çarpıcı şekilde yanlı anlatıldığı bir tarih eğitimine dönüştürülmüştür.

İşte, dünyanın hemen her ülkesinde, örgün eğitimde bilgi adı altında verilenler bu yapay ayrımın körüklenmesini sağlamıştır. Bu da, en azından birbirine komşu ülkelerin sürtüşmesini, çatışmasını sürekli teşvik etmiştir ve etmektedir. Buna karşı çıkanlar da çok çeşitli ithamlarla etkisiz hâle getirilmiştir. Fakat bir toplum kural olarak saf bir ırk grubundan oluşmadığı için, hem kendi içinde hem de komşu topluluklarda yaşayan ırklarla tartışmasını sürdürmeye devam etmiştir, etmektedir.

Türkiye’de birbirinin içine girmiş, neredeyse bir millet olarak tanımlanacak kadar yakınlaşmış insanların, aynı ülkede, egemen yönetimlerce sanki bu ülkenin tek sahibi belirli bir kesimmiş gibi milliyetçilik yapması ve buna tepki olarak etnik kimliğin kasıtlı olarak kurcalanmasıyla ortaya çıkan terörizm ve huzursuzluk da aynı nedene dayanmaktadır.

Bu nedenle, insanları, ülkenizi ve dünyayı seviyorsanız, örgün eğitimde, tarih eğitiminin başka bir biçimde ele alınmasını sağlayınız. Ayrımcı değil tüm insanları birleştirici tarzda anlatılmasını sağlayınız. Aynı toprakların insanların aynı haklara sahip olduğu bilincini işleyin ve uygulayın.

Evrensel Toplum Kimliği

Dünyada birçok toplum şu ya da bu şekilde bir arada yaşadığına göre, hepsinin, üzerinde hemfikir olduğu bazı ortak değerler olmalıdır. Bunlar, başlıca, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde değinilen hususları kapsar; yani, her insan, ırkı, rengi, dili, dini, inancı ne olursa olsun, dünya üzerinde özgürce yaşamaya ve saygı görmeye layıktır. O hâlde her devlet, sahip olduğu topluma, dünya barışı için, bu evrensel toplum kimliğini vermek zorunda-

dır. Bu da zorunlu öğretinin bir kısmını oluşturmaktadır. Evrensel kişisel kimliğin ve evrensel toplum kimliğinin öğretilmesinin devletlere zorunlu görev olarak yüklenmesiyle, dünya devletlerinin tümünün aynı dilden, amaçtan, mantıktan hareketi sağlanarak, bir zaman sonra toplumlar arasındaki farklılıkların en aza indirilmesi ve dünya devletlerinin bir bütün hâlinde bir araya gelmesi gerçekleştirebilecektir. Kendine özgü kişisel kimlik ve kendine özgü toplumsal kimliğin geliştirilmesinin sorumluluğunun toplumlara bırakılması ise, tarih içerisinde farklılaşmış ve insan kültürünün zenginliği sayılan bölgesel kimliğin korunmasına yöneliktir. Fakat bölgesel kimliğin, evrensel kimliğe egemen olmasının önlenmesi de uygarlığın bir gereğidir.

Özgün Toplumsal Kimlik

Her toplum, tarihten gelen bir köke, ait olduğu bir ırka, geliştirdiği bir dile, inandığı bir dine sahiptir. Birey bu özellikleri, bir anlamda taşımak ve hatta yerine göre geliştirmek zorundadır. Bir toplumu, diğer toplumlardan ayıran en belirgin özellikler, bu değerlerdeki farklılıklardır. Geçmişin korunması, bir insanlık borcu olduğuna göre, bu değerlere sahip çıkmak (ait olduğu toplumlarca) ve saygı göstermek (keza diğer toplumlarca) uygarlığın bir gereğidir. İnsan soyu, belki sadece bir bölgede, büyük bir olasılıkla Doğu Afrika'da, insani özelliklerini kazanmış ise de, zaman içerisinde değişik bölgelere yayılarak coğrafik ve çevresel etkilere göre, yapısal ve belki ruhsal olarak farklılaşmaya uğramış ve bunun sonucu olarak ırk ve alt ırk gruplarını (antropologlar bugün ırk ve alt ırk gruplarını kabul etmese de) oluşturmuştur. Bu oluşum, daha doğrusu farklılaşmanın bir ürünüdür. Böylece ortaya çıkan biyolojik çeşitlilik, insan soyunun zenginleşmesini sağlamıştır.

İnsan ırklarının korunması ve en azından olduğu bölgelerde yaşamlarını sürdürmesi, evrensel bir hak olarak bilinmeli ve saygı gösterilmelidir. İrkların yapısal olarak sahip oldukları özellikleri iyi ya da kötü olarak nitelendirip karşılaştırılmaları, canlılar tarihi açısından anlamsızdır.

Her insan ırkının korunması, en az olduğu yerde yaşamlarının sürdürülmesinin güvenceye alınması ve biyolojik çeşitliliğin bir unsuru olarak özelliklerine (farklılıklarına) saygı gösterilmesi, insanlık ve uygarlık borcudur.

Özellikle coğrafi koşullarından ya da dünya üzerindeki konumsal uygunluğundan dolayı, ekonomik ve bilimsel atılım yapan topluluklar (çok defa ırk grupları), diğer ırk topluluklarını ortadan kaldırma, kendi egemenlik sınırlarını diğer ırkların ya da toplulukların zararına genişletme eylemi göstermiş ve insanlık adına utanç verici kanlı savaşların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bu saldırganlığa (mağdur durumda ise, saldırılara) karşı koyabilmek için toplu hareket etme, alınacak kararlara sorgulamasız uyma ve gerektiğinde kendi canını feda edecek şekilde kahramanlık gösterebilme

özelliklerini geliştirebilmek için ırkçılıkla ilgili tarih bilincinin yerleştirilmesi gerekmiştir. Yirminci yüzyılda dahi, dünyanın birçok ülkesinde, geleceğe hazır saldırgan kuvvetler yetiştirmek için, örgün eğitim yoluyla, bu evrenin, bu dünyanın çocukları olan, sadece, yapısı, inancı ve dili bakımından birbirlerinden farklı, özünde bir ananın evlatları gibi olan bu genç beyinler, ırkçı eğitimlerle yönlendirilmekte ve beyinleri bu yönde yıkanmaktadır.

Değişik nedenlerle, ülkemiz topraklarındaki insanların birçok iç ve dış düşmanı olmuştur. Bu ülkenin topraklarında yaşayan, Türkiye Cumhuriyeti adı altında toplanan insanların kimliklerinin, geçmişte olduğu gibi bugün de, başka toplulukların istilasına karşı korunması kaçınılmazdır. Bunun için, bilimsel mantıkla çatışmayan ve bilimsel düşüncenin gelişmesini engelleme- yen gelenek ve göreneklerine saygılı ve gerektiğinde onları geliştirmek ve korumak için fedakârlıkta bulunan kuşakların yetiştirilmesi gereklidir. Bunun zor olduğu bilinmektedir. Fakat, en azından Türkiye, insanlık tarihinde bir yenilik yaparak, örgün eğitiminde, insanlık tarihinde ilk defa, ırkçılığa yöne- lik eğitimi tümüyle ortadan kaldıracaktır. Irkıyla ilgili daha ayrıntılı eğitim görmek isteyen varsa, kendisi finanse etmek kaydıyla, geliştirme olanağı tanınır. Tüm dünya devletlerinin, ırkçılığı teşvik eden eğitim sistemlerini desteklemekten vazgeçmesi, insanlığın gelecekte barış içinde yaşaması için gerekli olan birinci koşuldur. Bu nedenle, ırkımıza ait özellikleri kıvançla ve onurla taşımaya devam etsek dahi, 21. yüzyılda, ırkla ilgili özel kimlik ka- zanmaya yönelik eylemlere mutlaka son vermeliyiz.

Uygar ve Uzlaşmacı Bir Toplumda, Özgün Kimlik Kapsamı İçine Neler Girmelidir?

Eğitimin ve öğretimin kapsamını saptamada ve sınırlarını çizmede kar- şılaşılacak en zor konu, açıkça, özel kimliğin kazandırılmasıyla ilgilidir. Çünkü, yetersizliği, silikleşmeye ve buna bağlı olarak toplumun, başka top- lumların kimlik istilasına açık hâle gelmesine; aşırı verilmesi ise saldırgan ve uyuşmaz bir toplum yapısı kazanılmasına, hatta kendi içinde dahi bölünmele- re zemin hazırlanmasına neden olur. Bunun için toplumdaki ne anlaşılıyor? Bunun tanımının öncelikle doğru yapılması ve doğru anlaşılması gerekir.

Toplumun Tanımı

Biyolojide, toplum kelimesiyle eşdeğer "*popülasyon*" denen evrensel bir kavram vardır. Popülasyon, aynı atadan meydana gelmiş, kendi içerisinde eşleşebilen, verimli döller meydana getirebilen, aynı fiziksel ve kimyasal et- kenlere, benzer ya da aynı tepkileri gösteren, belirli bir alana yayılmış, her- biri popülasyonun farklı bir özelliğini temsil eden gruptan ya da bireyler- den oluşmuş birliktir. Bu tanım uygar ve çağdaş toplum kavramının açık- lanması açısından çok önemlidir. Bu nedenle bu kavramı biraz daha açmak yararlı olacaktır. Örneğin bir popülasyon, insani değerler bakımından bir

toplum, yapısal olarak, mavi, yeşil, ela, siyah, kahverengi gözlü; sarı, siyah saçlı; kısa ya da uzun boylu; şişman ya da zayıf bireylerden oluşur. Bazı gruplarda bu özelliklerin yer yer, küme küme daha yaygın olarak görülmesine karşın, bu farklılıklar popülasyonu (toplumu) oluşturan bireylerin kendi aralarında eş seçimine ve uyuşmalarına büyük bir engel değildir. Bu farklılıklar sosyal bakımlardan da olsa, normal diye nitelendirilen bir popülasyonda, bu bütünlüğün değişmemesi gerekir. Özellikle, biyolojik popülasyon tanımında en önemlisi insanı insan yapan değerlerdir. Dolayısıyla eş seçiminde, bir amaçta, bir ülküde, benzer gelenek ve görenekte aynı kalıplar kullanılıyorsa, bu gruplar, aynı toplumun üyesi olarak kabul edilmelidir. Küçük küçük farklılıkların olması da, bir toplumun zayıflığı değil, aksine, biyolojide, "*varyasyon çeşitliliği bir popülasyona direnç ve çeşitlenme olanağı sağlar*" ilkesinden dolayı, zenginliği gösterir. Çünkü çeşitliliği içinde barındıran her toplum, yeni koşullara en az bir tarafıyla uyum yapma olanağını bulur. Biyolojide bununla ilgili kaba bir örnek verilir: Tamamen saflaştırılmış Hollanda (Holstein) inekleri yalnız bir koşulda, iyi beslenme ortamında yaşamlarını sürdürürken, örneğin engebeli bir arazide yaşam savaşını yitirerek ortadan kalkarlar. Halbuki yabancı inekler, varyasyonları içinde taşıdığı için, her koşula şu ya da bu şekilde uyum yapabilirler.

Aradığını bilmeyen, bulduğunda anlayamaz (Konfüçyüs MÖ, 551-479)

Yeterince biyolojik ve sosyal bilgiye sahip olmayan toplumlar, özellikle bu toplumların yönetici kesimi, bu çeşitliliği potansiyel tehlike olarak görerek yok etmeye çalışmışlardır. Tarih, bu şekilde ortadan kalkan küçük; fakat ilginç toplulukların acıklı öyküleriyle doludur. Buradaki zor ayırım, neyin toplumu parçalamaya, neyin birleştirmeye yönelik olduğunun saptanması ve eğitim ve öğretimin ona göre düzenlenmesidir. O hâlde özgün kimlik kavramı içinde nelerin verilmesi ve geliştirilmesi gerekir sorusunun yorumu şu olmalıdır:

Özgün kimlik kazanımı için verilecek uygun öğretimi, toplumu oluşturan bireylerin ya da grupların birbirine kenetlenmesini, aksi ise, bölünmesini ve çatışmasını sağlayacaktır. Uygur, çağdaş ve başarılı eğitimin hedefi ise, bunun içeriğini ve sınırını çizmek olmalıdır.

KUL HAKKI AHKÂMI

Dr. Lütfü ŞEHVAROĞLU

Kul Hakkı denince her iki kelimenin de anlamını, oturduğu ve hitap ettiği zemini tartışmakta yarar var.

Kul kavramı daha ilk baştan bizi dinî bir terminolojiye itelemekte ve Allah'a imanı, varlığına ve birliğine şek ve şüphesiz yaklaşımı hatırlatmakta; bundan sonraki tartışacağımız mevzuları da bu 'kul ile Allah' ilişkisi çerçevesinde ele almamızı kolaylaştırmaktadır.

Kul kavramı etrafındaki ikinci tartışma zemini ise; -eğer kendimizi dinî terminolojiden soyutlayıp kul denince otomatikman bir yaratıcısı olduğunu akla getirmeksizin beşer ve beşeriyet bilimleri çerçevesinde kalabilirsek (bu ne kadar mümkün olur bilmiyorum)- insan ve yapıp ettikleri üzerine olacaktır.

Bu anlamda kul hakkı bahsi insan hakları ufkunda mütalaa edilmelidir, edilecektir. İnsan hakları diye başlanınca da en son varılacak nokta olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni işin başında okuyucuları yormadan masaya yatırmalıyız derim.

İnsan hakları ile ilgili tarihsel süreci, insanlığın gelişimini, demokrasinin bugünkü kıvamına (ya da kıvamsızlığına) nasıl edip de geldiğini başkası anlatsın. Bugün zaten televizyonlarda, üniversite kurumlarında ve siyaset arenasında söze başlar başlamaz bu lakırtıları edenler çok.

Öte yandan "kul" der demez din kurumunun yine bir 'ruhban' olduklarını inkâr etseler de kendi içinde bir mütegalibe ordusu tarafından mevzuatının sınırlandırıldığını da kabul etmeliyiz. Kul bahsi açılınca baştan söylediğimiz gibi 'otomatikman' Allah ve peşi sıra Kur'an ahkâmı ve din kurumunun tarihsel süreç içinde yapıp ettikleri, yazıp çizdikleri akar gelir.

Pekâlâ, bu iki çerçevenin bir terkibi yapılamaz mı? Bu da işte "asrın idrakine söyletmeli İslâm'ı" mısranda şairin altını çizdiği bir 'entelektüel yaratıcılık' formatı icap ettirmekle birlikte her zaman da bizi doğruya götürececek bir yaklaşım olmayabilir. Fakat bu cehd, sonuçları yararlı olsa da olmasa da güzeldir.

Dün Dünde Kaldı Cancağzım, Şimdi Yeni Şeyler Söylemek Lâzım

İnsan ve hakları bakımından meseleye yaklaşacak olursak; bu şüphesiz devrin (bu süre görecelidir ve her çağ için uzayıp kısalabilir, bazen bir asır, bazen bir nesil süresince) vicdanı ve kazanımları çerçevesinde vurgulayabileceğimiz, çıkarsamalar yapabileceğimiz bir konudur. Günümüzde (bu kelime ile, son asrı da işaret etmekteyiz, son on yılda meydana gelen gelişmeleri de) insanın diğer insanlar ve devlet karşısındaki tabii haklar bakımın-

dan varlığını sürdürebilmesi için özgürlüklerinin ve bunların kısıtlanmasının ne idüğü bizi ilgilendirmektedir. Belki buna bugün büyük şirket ve örgütleri de ilave ederek onların karşısında da insanın özgürlük ve varlık alanını tartışmalıyız. Yine buna ilave olarak, BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname-si'ndeki irad edilegelen hükümler geçerliliğini sürdürmekte midir, yoksa eskimiş midir? Bu bahis de önem arz etmektedir.

Başlıklar oluşturmak istersek şu başlıkları atabiliriz:

1. İnsanın devlet ile ilişkileri ve devletin insana karşı, insanın devlete karşı hak ve yükümlülükleri,

2. İnsanın diğer insanlar ile münasebetlerini, hak ve yükümlülüklerini çevreleyen hukuk ve ahlâk kuralları; adab-ı muaşeretten kişi hak ve özgürlüklerine, medeni hukuktan çağdaş insanın sorunlarına kadar zengin bir spekülasyonlar zinciri,

3. Artık devlet denen kavramı da güç dengeleri bakımından zorlayan uluslararası şirketler ve örgütler karşısında insanın durumu. Bu insan, ister o şirketin ya da örgütün elemanı olsun yine yeni bir mağduriyet ve hakkın gaspı bakımından irdelenmesi gereken yeni bir konudur. Ortaya çıkan iş kazaları, örgütten kaçmalar bu konunun yeni bir alan olarak ne kadar hayati olduğunu anlamamız açısından iki tipik olaydır.

4. Uluslararası bloklaşmalar, doğu-batı çatışması, emperyalizm sorunu ile bölgesel ve yerel karanlıkların insanı getirdiği son hâl üzerine yeni mütalaalar...

Görüldüğü gibi daha şimdiden çetin bir tartışma zemini ve iç içe halkalar hâlinde beşeriyetin geldiği noktaları yeniden irdeleme zarureti tebellür etmiş bulunuyor.

Bu dört başlık altında bütün insanlık tarihinin kazanımlarına, demokrasilerin ilerleyen söz üstünlüğüne ve bütün düşünce hatta inanç dünyamızı bile kuşatan tahakkümüne karşı söylenecek ne kadar çok itirazımızın olabileceğini hemen anlamamız değil mi?

Ya bu dört maddeye bir beşinci olarak hepsini maniple edebilen daha-sı birçok provokasyonlara, hatta da doğrudan müdahalelere başvurabilen bir küresel güç ve onun operasyonel istihbaratını koyacak olursak...

Ki böylesi bir güç, bugüne kadar insan ve hakları, hatta bilimleri çerçevesinde hem bütün medeniyetlerin, hem kıta Avrupa'sının bütün söylem ve eylemlerini, kendi koyduğu ve sürekli değişen kuralları sayesinde diskalifiye edebilmektedir. Dolayısıyla kıta Avrupa'sının bütün felsefeleri, din ve ideolojileri, doğal olarak da demokrasi tecrübesi bertaraf olmaktadır. Böyle olunca periferideki ülkelerde yerel ve bölgesel güçlerin, devletlerin, din ve inançların asırlardır sahip oldukları her şey değersiz ve lüzumsuz addedilebilmektedir. Batı'nın Ortadoğu'daki sosyal mobiliteye bakışı da üstüne tuz biberdir.

Kısaca her şeyin paçozaştığı, değersizleştığı bir atmosferde çıkıp da ‘şu inanç şöyle, bu gelenek böyle vazdediyor’ demenin pek de kıymet-i harbiyesi kalmamaktadır.

Küresel güç travmalarına, yapılanmalarına, müdahalelerine, operasyonlarına, yönlendirmelerine karşı sanırım en doğru çıkarsama da yine küresel bir mücadele metodu benimsemek ve küresel karşı koyuşlar gerçekleştirmektir. Ama bunu yapabilecek potansiyel olmadığı için de yine onun bu bahsettiğimiz yapılanmaları, operasyonları, yönlendirmeleri içinde kalma riski vardır. İşte İŞİD bunun son örneğidir.

İnsanı Cenab-ı Hakk’ın yarattığı en şerefli mahlûkat olarak gören onu bir emanet sayan anlayış insanı sinek gibi öldürmeyi öldürürken de Allah’ın adını fütursuzca anmayı marifet sayar hâle gelmiştir.

‘Bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş, bir insanı dirilten bütün insanlığı diriltmiş olur’ ilahî hüküm sözü hangi uzak diyarlara uçup gitmiştir?

“Bir kez gönül yıktın ise şu kıldığın namaz değil” diyen Yunus’un dünyası artık masal ikliminin bizim dünyamızla hiçbir ilgisi olmayan düşlerinde yaşamaktadır.

Ve kadın bir meta olarak kullanılıyor şikâyetleri gülünç itirazlar olarak geçiştiriliyor. Batı medeniyetinden böylesi şikâyetleri olan İslam dünyası kadını daha çok metalaştıran, değersizleştiren ve İslam’la hiçbir ilgisi olmayan korkunç bir batağa sürükledi.

Elbette emperyalizm sorunu burada devreye girer. Fakat bizim hiç mi kabahatimiz yok?

Kendi kaynaklarımızdan, hak ve hakikat güneşinden, medeniyetimizden, değerlerimizden neşvü nema bularak sağlam kökler üzerinde pörsümez bir yeniyi bulamadık, inşa edemedik...

Bu beş madde çerçevesinde insanı ve haklarını inanç temellerimizden vareste ele aldığımızda (dört maddeye beşinciye eklemiştik) eskiyen insan hakları evrensel beyannamesinin yeniden yazımı ihtiyacına vurgu yaparak bu bahsi kapatmak istiyorum.

Evet, küreselleşme bilgiyi ve parayı serbest dolaşıma soktu. Zaten küreselleşme olmadan da bu varitti. Küreselleşme küreselcilikten(globalizm) ayrı olarak bir süreç diye değerlendirilmelidir. Böyle olunca bilgi ve para serbest dolaşırken şu soruyu sormak icap eder:

Bilgi ve para kimin için?

İnsan için...

İnsan niye serbest dolaşamamaktadır?

Burada da doğu batı ayrımı (çatışması) söz konusudur. Herhangi bir batılı, otostopla dünyayı dolaşabilirken, herhangi bir doğulu cebinde para yoksa batıya vize bile alamaz. Doğu’nun gen kaynakları yılanları bile trans-

fer edilebilirken, çalınıp götürülürken insanı değersiz hatta zararlı bir mahlûkattır. Bu ön kabul bugünün temel insan hakları problemidir.

İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi yeniden yazılacaksa en başta yazılması gereken maddelerden biri “insanın seyahat hakkı önündeki bütün engeller kaldırılmıştır” şeklinde olmalıdır.

Sınırlar, devletler, yerel güçler bu maddenin gerçekleşmemesi için her türlü provokasyonu küresel güçler adına bölgelerinde uygulamaktadır bugün.

Batı hatta insan gücü transferi diyerek bu tabii hakkı insanlığa bir suç gibi göstermektedir. Batıya sığınmak isteyen insanlar konteynerlerde, kamyonlarda, takalarda, kayıklarda yakalanmakta, yakalananlara yapılan insanlık dışı muameleler vicdanları sızlatmaktadır. Fakat yerel polis Batı'nın “immigration” sorununun çözüm ortağı olarak Doğu'dan Batı'ya insanın seyahat özgürlüğünü engellemekte üstelik bunu da bir marifet saymaktadır.

İkinci bahsimiz insan haklarının kul hakkı olarak inanç temelleri daha doğrusu hakikat ilmi çerçevesindeki izahı, anlaşılması olsun.

‘Eşref-i mahlûkat’ olan insan ‘esfel-i safilin’e kadar isterse derecesini düşürebilir. Fakat burada bezm-i eleste girdiği akitleşme ona bu sefilleşme – köpekleşme hakkını vermemektedir.

Kul Hakkına Riayet İman Meselesidir

“İmandan sonra her kim Allah’a olan sözünü bozarak küfrederse, fitri olan imanı değiştirmiş olur. Kim imanını açıklarsa ve bu açıklamasını kalbi ile tasdik ederse İslam Dini üzere sabit olur ve devam eder.”

Konevi, misak ayetinin tefsirinde iki kavil vardır diyor. Adem peygamberden başlayarak kulunun sırtını sıvazlayan Rab, bir kısmını günah üstüne bir kısmını sevap üstüne kavramsal olarak da maddi olarak da inşa etmiştir. Artık değişmez. İşte ehli sünnetin bu kavilleşme formülü onun kader bahsinde de evvelemirde çizdiği rotadan nasıl çıkılamayacağını sürekli ihtar etmektedir bundan sonra da düşünecek olanlara...

Bu öyle midir, ne işe yarar? Bahisleri bir yana kul hakkının bir iman meselesi olduğunu bize hatırlatması bakımından faydasız değildir.

Evet kul hakkı diğer bütün kullar için de onlarla kavilleşen yaratıcı için de başkasının ipoteğine sokulamayacak bir haktır. Yani vardır, gerçektir, devredilemez, inkâr edilemez.

“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diyen Allah bu anlamda bu temel hakkı kendisi için de kuluna karşı bir ödev mesabesine koymuştur.

Demek ki kulların da Allah üzerindeki haklarından bahsetme imkânı doğmaktadır. Fakat yaratıcısı bu hakkın (yine en baştaki gavur lafını kullanayım müsaade ederseniz) “otomatikman” ya da “spontane” yaratıcılığının verdiği avantajla bilincindedir ve ondan daha iyi bu hakkı tayin ve terfi ettirecek kimse yoktur. O vakit kullarının Rab üstündeki hakkını telaffuz etme-

nin manası yoktur. O bilfiil yaşatılan bir süreçtir. Yaratma fiilinin adaletinden doğar.

Allah'ın kul üstündeki hakları ise;
Verilen aktin hesabı
Yaratanın yaratma fiilinin hakkı
Verilen nimetlerin hakkı
Aklın zekâtı
Zikrin fazileti
Kulun Allah'a karşı borçları

İmam-ı Rabbani, yirmi altıncı mektupta bir hadisi kutsiyi (Ebrar bana kavuşmayı çok istiyor, ben de onlara kavuşmayı çok istiyorum.) izah ederken şöyle diyor: “Allah ebrarın şevk ve arzu sahibi olduklarını bilirdi. Ünkü mukarrebler vasil olmuş olduklarından kavuşma arzusu artık kalmamıştır. Şevk ayrı olanlarda bulunur. Mukarreblerde ayrılık gayrılık yoktur. Herkes bilir ki kimse kendi nefesine kavuşmak için şevk sahibi değildir. Halbuki kendi nef-sini taşkınca sevmektedir. Çünkü nef-sinden ayrı değildir. Allahü tealada fani olmuş bir mukarrebın Allah'a yakınlığı bir kimsenin kendi nefesine yakınlığı gibidir.”(1)

Böylece kulun Allah ile samimi münasebeti aslında kendi nefsiyle olan gibi yakındır. Böylece Allah'ın kuluna bir haksızlığı mevzubahis olmaz. Allah'a kavuşmak arzusu içindeki bir kulun da benzer durumu vardır. Aslında hakikat ışığı altında bir haktan zaten bahsedilemez. Çünkü her şey “bir”de bütünleşmiş, o olmuştur.

Fakat bütün kulları yekpare birde toplamak belki tasavvufun işi olmakla beraber Allah'a ne kadar yakın olsa da bir olamayan kullar açısından bir haklar manzumesi aramak ve usul geliştirmek evladır.

Onun için kul hakkında ister istemez Allah'ın da peygamberlerinin de karışmak istemediği bir kul hakkı tabiri ortaya çıkmaktadır.

“Bana kul hakkıyla gelmeyin” ilahi sözü bunu hatırlatmaktadır. Kulun Rabbiyle olan münasebetinde “af” müessesesi el'an işlevseldir. Allah dilerse kulunun bütün günahlarını affeder. Fakat kul hakkı müstesna...

11/16, 42/19, 3/30, 2/207, 35/41, 17/44, 19/60, 8/51, 22/10, 3/182, 40/31, gibi ayetlerde Allah kullarına zulmetmeyeceğini beyan etmektedir.

Allah'ın kulu üstündeki temel hakkı işte Allah'ın bildirdiği bu bilgiye kulların sahip olması gereğidir. Kulundan öğüdünü almasını talep etmektedir. Bu en büyük kul hakkı sayılır.

Kul Allah'ın bilgisine ilgisiz kalırsa müthiş bir kul hakkı ihlali yapmış olur. Çünkü bu bilgiden müstağni olduğunu düşünmesi diğer kullar üstünde yıkıcı bir etki yaratmaktadır ve belki de farkında olmadan kul hakkı ihlali gerçekleştirmektedir.

İkincisi Allah'tan başkasına kulluk yapmaması gereğidir. Eğer kul Allah'tan başkasına kulluk yaparsa bu da büyük bir hak ihlalidir.

Demek ki kul hakkı ile ilgili bu ikinci faslı açmamızın bir nedeni var: O da meselenin bir iman meselesi olduğuna vurgu yapma ihtiyacında oluşumuz...

Evet kul hakkı bahsi bir iman meselesidir ve imanı olmayanların kul hakkı yemeleri kadar tabii bir şey olamaz. Nice dindar gözüken insanların aslında bir iman zafiyeti içinde olduklarını işaret etmek gerekiyor, ama bu bilgi Allah katındadır. Zira biz imanın kimde olduğunu nasıl anlayabiliriz? Ama şu kesin ki, kul hakkı meselesi bir iman meselesidir.

Hak, üzerine binlerce sayfa ontolojik açıklama yapılabilir. Hak hakikatin özüdür. Hak Rabbin vaadidir. Hak üzerine yaratıldı her şey. Hatta hak ile yarattı Allah ne var ne yoksa. Kur'an'da hakka dair 210 kadar ayet vardır. Bunların bir kısmı tam da kul hakkını, kişi haklarını açıklayan ayetlerdir. Önemli bir kısmı da yaratıcının adalet vasfını hakikat vasfını anlatır.

Gelelim Somut Haklar Çerçevesine

Üçüncü faslımız da bu ikisinden aktüel alanda çıkardığımız maddelerdir.

Bunları tetkik edecek olursak;

Suyun üzerimizdeki hakkı

Toprağın üzerimizdeki hakları

Hayvanatın üzerimizdeki hakları

Atmosferin üzerimizdeki hakları

Maneviyat değerlerinin üzerimizdeki hakları

Maddi değerlerimizin üzerimizdeki hakları

Tarihin-eccadın üzerimizdeki hakkı

Bilginin-bilgenin üzerimizdeki hakkı

Konu komşumuzun üzerimizdeki hakları

Anne babanın evladı üzerindeki hakları

Evladın anne ve baba üzerindeki hakları

Eşlerin birbirleri üzerindeki hakları

Geçmiş kuşakların üzerimizdeki hakları, bizim onların üzerindeki

haklarımız

Çevrenin bizim üzerimizdeki hakları

Bizim çevre üzerindeki haklarımız

Devletin bizim üzerimizdeki hakları

Bizim devletin üzerindeki haklarımız

Bu başlıklarda sayısız günahlarımız, sayısız kul hakkı ihlallerimiz var. Bunları başka bir yazının konusu yapmaya karar vererek ivedilikle kul hakkının başka kullar ve/veya Tanrı tarafından bir geçerlilik manzumesi, ipotek bahsi olup olmadığına bakmalıyız.

Kul hakkının yetki devri mümkün mü?

Cenab-ı Hakk kul hakkı üzerinde bağışlayıcılığı olmadığını ihtar ettiğine göre, vazgeçilmez ve devredilmez bu hakkın herhangi bir kulun inisiyatifine bırakılması düşünülemez. Herhangi bir lider, başbakan, başkan, kral, devlet, örgüt lideri, gazeteci, patron herhangi bir kulun-insanın haklarını kullanma, devralma, geçici bir süre için bile olsa rafa kaldırma hak ve salahiyetine sahip değildir.

Ayrıca kul da Hakk'a karşı sorumluluğu nedeniyle bu hakkını devre-demez.

Zira Allah buyurmaktadır ki: “İçimizdeki beyinsizler yüzünden bizi de helak edecek misin, Allahım? Evet, Edeceğim.” Bu demektir ki, irade hakkın mütemmim cüzüdür; olmazsa olmazdır.

Özetlersek;

Kul hakkı bahsinde layık-ı veçhile kul hakkının deruhte edilebilmesi için insanın bazı meziyet ve/veya melekelere sahip olması gerekmektedir:

Bunların başında iman ve Allah'a şirk koşmama, ondan başkasına kul-luk yapmama gelir. İkincisi, akletmektir. Akıl ve onu kullanma kula-insana verilmiş en büyük cevherdir. “Akletmez misiniz” diye başlayan ayetler bunu açıkça ortaya koymaktadır. Üçüncüsü haddi aşmamaktır. Dördüncüsü emanete hıyanet etmemektir. Beşincisi emaneti ehline vermek, altıncısı hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmektir.

Bu altı şartı yerine getirdikten başka 12 burç 12 kötülüğe karşı kulun-insanın varlık kalesinin ve kendi kavramsal inşasını gerçekleştirecektir.

1. En başta Samimiyet...Ki İstiklal Marşımızın şairi Akif, Safahat'ının mın başlangıcına onu koymuştur.

*“Bana sor sevgili kâri sana ben söyleyeyim
Ne hüviyette karşıda duran şu eş'arım
Bir yığın söz ki, samimiyettir ancak hüneri...”*

2. İkinci burcumuz: Mesuliyet'tir. Sorumluluk... “Dünyanın neresinde bir çocuk ağlıyorsa ondan mes'ulüm ben” diyen Dostoyevski gibi sadece mümin kardeşinin değil bütün insanlığın sorumluluğunu üstlenmek bilinci burçların en insanî olanıdır.

3. Sadakat

4. Merhamet

5. Bilgi

6. Cesaret-Allah'tan başka kimseden korkmamak

7. Liyakat-ehliyet

8. Fedakârlık-vefakârlık

9. Hürmet-hikmet

10. Kanaat

11. Tevekkül-sabır

12. Aşk

Bu burçların içten içe kemiricisi, düşmanı, mikrobu, şeytanı da yine 12 adettir. Ben böyle yazıyorum ama siz bu sayıları indirip artırabilirsiniz.

Korkaklık/tamahkârlık/riya/iftira/yalan/şirk koşma-küfür/ cehalet/ihanet/adam kayırma-suistimal/sabırsızlık/nobranlık-kabalık/paçoçluk-kendine değer vermeme gibi melanet huy ve davranışlar da düşman saflarıdır.

Bugün Müslüman hangi safta olduğunu kendi kendine tartmalıdır. Bu 12 burç şahsiyet kalesinde dimdik ayakta mıdır, yoksa 12 kötülüğe esir olmuş da kendi kendini mi kandırmaktadır? Kendi kendini kandıranlar acaba Allah'ı kandırabildiklerini mi düşünmektedirler?

Önce selam, sonra kelam, ayrılırken tekrar selam bahsinden bir rubaî ile veda edelim dedik:

*Aşınadır bizge her dem cihan-ı ahir perest
Halimizden bilmeyendir zahid-i zahir perest
Etmezem ikrah etimden sabah akşam yerse de
Müfteri hoşgörmemiz ta yazıldı ruz-i elest*

SİNEMADA SENARYONUN ÖNEMİ

Dr. Salih DİRİKLİK

"Bugüne kadar sinemada hiç işlenmemiş bir konu bulmanız mümkün değildir. Aklınıza gelebilecek ve gelemeyecek her türlü hikâye filme aktarılmıştır. Önemli olan, ele aldığımız konuyu nasıl özelleştireceğiniz, zekâ ışıltısı yansıtacak biçimde nasıl yoğurup seyirciye sunacağımızdır. Seyirci, izlediği filmin üzerinde uğraşılıp ter dökülmüş bir eser mi, yoksa üstünkörü, yalapaşap ortaya konmuş bir yapım mı olduğunu hemen anlar". Rahmetli Halit Refiğ MTTB Sinema Kulübü'ndeki bir seminerinde gençlerle sohbet ederken aynen değilse bile bu mealde tavsiyelerde bulunmuş ve üzerinde çalışıldığı, uğraşıldığı belli olan filmlerin seyirci açısından en az 10 üzerinden 5 puanı garanti etmiş olacağını söylemişti.

Sinemada aynı konunun yüzlerce, hatta binlerce değişik anlatım şekli bulunabilir. Bir banka soygunu, birbirlerini sevdikleri hâlde çeşitli sebeplerle bir türlü bir araya gelemeyen iki genç, suçsuz olduğunu ispatlamak için tek başına mücadele eden adam vb. konularda hepimiz kaç film izlediğimizi unutmuşuzdur. Çünkü olayın geçtiği ortamın, tiplerin, zamanın, olayın akış biçiminin değiştirilmesiyle 100 senaristin aynı hikâyeyi 100 değişik şekilde anlatması mümkündür. Ancak mümkün olmayan, bu 100 senaryodan hepsinin de güzel ve kayda değer olmasıdır. Bu kriterde önemli olan hikâyenin sağlamlığı, senaristin mesleki tecrübesi, hayal gücü, hikâyeyi benimseyip kendini olayın içinde hissedebilmesi ve nihayet zaman yönünden bir kısıtlamaya tabi olmamasıdır. Gerçi bu beş özelliğe (imkâna) her zaman sahip olmak mümkün değildir; ama sahipse ve buna rağmen ortaya güzel bir eser çıkaramıyorsa, o senaristin emekli olma zamanı artık gelmiş demektir.

İdare sistemleri, toplumsal şartlanmalar, kanuni düzenlemeler, insanlar arası ilişkiler, eğitim ve gelir düzeyi gibi pek çok özellikler bir ülkede yaşayan insanların belli konularda pek de farklı düşünmemesini beraberinde getirir. Burada kastetmek istediğim milli konular değil, aşk, aile, komşuluk, iş hayatı vs gibi günlük yaşam hikâyeleridir. Mesela İsveç'te geçen bir aşk hikâyesi ile İspanya'da geçen aynı aşk hikâyesinin akış şekli tamamen başka olacak, yine Almanya'da geçen benzer bir aile sorunu hikâyesi ile İtalya'da geçen bir aile sorunu hikâyesi kesinlikle değişik olaylara ve finale sahip olacaktır. Buna rağmen globalleşmenin yaygınlaşması ile birlikte bu pergelin ayakları yavaş yavaş daralmaya başlamıştır. Mesela bundan 30-40 yıl önce İsveç veya Almanya'da yaşanan bir olayın bizdeki yaşanış biçimi birbirine hiç benzemezken, günümüzde artık yaşam biçimleri İsveç'tekilere benzeyen ailelere, ya da arkadaşlık tarzları Almanya'dakilere benzeyen gençlik gruplarına ülkemizde rastlamak oldukça kolaylaşmıştır. Ancak bu benzeşmenin toplumumuzdaki yaygınlık biçimi veya toplumumuzun hangi kesiminde ne

tür aşınmalar oluştuğunu bir senaristin iyi gözlemlemiş olması gerekir. Aksi hâlde sosyolojik yapıya uymayan hikâyelerdeki ütopyik serüvenlerle uçuk, ayağı yere basmayan senaryolar yazılması kaçınılmaz olur.

Hepimiz toplum içinde, insanlarla bir arada yaşamaktayız. Gündelik hayatta önümüze çıkan problemler, şahit olduğumuz çelişkiler, uğranan hak-sızlıklar, sevgi dolu bir sözcük, hiç ummadığımız kişiden gelen bir gülümseme, sürpriz bir hediye, olumlu veya olumsuz yönde iç dünyamızda dalgalanma meydana getiren olaylar vardır. Sıradan insanlar bu gibi durumlarda sevinir, üzülür, güler, ağlar ve unuttur. Ama sanatçı kişiliğe sahip insanların yüreğinde bu olayların hemen hepsi derin veya yüzeysel izler bırakır. Ve eğer o sanatçı kişi bu duyguları (meşgale alanı resim, müzik, sinema, her ne ise) eserlerine yansıtıp ölümsüzleştirirse, işte o zaman o izler bir tür tatmin olmuşluk hissine dönüşür. Özetlemek gerekirse, toplumsal durumlar karşısında sıradan insanlar sıradan tepkiler verir; ama bir sanatçının tepkisi bunu eserine yansıtmak şeklinde olmalıdır. Bunu yapmıyor yapamıyorsa, ona bahsedilen yeteneğin ne ona, ne de topluma bir yararı yoktur.

Ülkemizin artık 15-20 yıl öncenin Türkiye'si bile değil.. Özellikle son 8-10 yıldır her alanda değişim yaşayan ve dünya üzerinde itibarı giderek yükselen bir Türkiye ile karşı karşıyayız. Aslında her alanda yaşanan bu gelişmenin ve başarılı insan kategorisinde giderek daha çok sayıda yer alan gençlerin sanat alanında da aynı başarıyı göstermelerini beklemek gerekir. Aslında sinema seyircisinin artık modern Türkiye'ye yakışan daha iyi, daha evrensel ve daha zekâ ürünü senaryolar beklediğini görmemek büyük hata olur. Buna rağmen genç sinemacılarımız tarafından çekilen filmlerin çoğunun asgari standart sınırını bile aşamaması, özellikle senaryoların çok zayıf kalması, mayada belli bir eksikliklerin halen giderilemediğini gösterir. Gençlerin sinema tecrübeleri ve genel kültür seviyeleri önemli olsa da, ülkesini, kendi insanını ve bu insanların ananevi-dinî-sosyal özelliklerini iyi tanıyamaması olmak bu başarısızlıkta büyük rol oynar.

Bir senaryonun nasıl yazılacağını özetle anlatmaya çalışacağım bu bölümü hazırlarken, tekrara düşmemek için, arama motoruna "Senaryo nasıl yazılır?" diye yazıp başka sitelerde hangi bilgiler verildiğini araştırmak istedim. Ama mevcut sitelerin hiçbirinde yuvarlak tanımlar ve klasik cümleler dışında kayda değer bir bilgi ve örnek bulunmadığını "memnuniyetle" gördüm. Yanlış anlaşılmasın, memnuniyetimin sebebi diğerlerinin bu konuyu üstünkörü geçiştirmesi değil, tahminimin yüzde yüz doğru çıkması sebebiyle idi. Çünkü internetteki sunumlarda genel kural, bu işi bilenlerin kendi prezantasyonlarını ön plana çıkarmaları, püf noktaları daima kendilerine saklayıp safraları izleyiciye sunmaları şeklindedir. İş bilmeyenler ise zaten kulaktan dolma cümleler ve başka sitelerden aparma göz boyayıcı bilgilerle reyting koparma çabasındadırlar.

Bu sayfaya kadar sabredip geldiğinize göre şunu kesinlikle söyleyebilirim ki, bu sitenin ilerleyen sayfalarında okuyacaklarınız, belki bir kısmı seminerlerde anlatılabilecek, ama tamamı zahmet edip de kimsenin kimseye karşılıksız vermeyeceği türden bilgilerdir. Bu yazı, içinde sinema sevgisi bulunan, bu yönde bir şeyler yapmaya çabalayan, ama hem neyin nasıl yapılacağını bilemeyen, hem de bu yönde kendisine yardımcı olacağını umduğu bazı "abi"lerin kapısını aşındırıp bir asalak muamelesine tabi tutulmayı kendine yediremeyen gençlere yardımcı olmak amacıyla kaleme alınmıştır. Ayrıca şunu da belirtmek isterim ki, bu bölümde terciye tere satmak gibi bir niyetimizin kesinlikle yoktur. Senaryonun ne menem bir şey olduğunu bilen ve daha önce iyi-kötü böyle bir deneme yapmış olanlar bu yazının devamını okumak zorunda değillerdir. Onlar iyi-kötü kendi işlerine devam edebilirler. Ama isterlerse, "ben bu işi bilirim" diyenler de yazının devamını okumak zahmetine katlanabilirler; bizce hiç bir mahzuru olmaz.

* * * *

Senaryo, filmlerin en temel ögesidir. Film eleştirmenlerinin genel kanısı, kötü senaryodan iyi film çıkmayacağı, ama iyi senaryodan kötü film çıkmasının mümkün olduğu yönündedir. Artık tüm dünya sinemalarında özgün senaryo sıkıntısının hissedildiği günümüzde, iyi ve orijinal bir konuya dayanan senaryo yazmanın ne kadar zor olduğu tahmin etmek hiç de zor olmasa gerekir. Çünkü genel anlamda özgür demokratik bir sistemin işlediği ülkelerde tabu hâline getirilen kişiler, kurumlar, düşünceler bulunmadığı için sanatın her alanında, elbette sinemada da akla gelebilecek hemen her konuda senaryo yazılıp filme çekilebilmiştir. Fazla tarihi geçmişi olmayan (Hollanda, Belçika, Çekoslovakya gibi) ülkelerde 2-3 yıllık Nazi işgali onlarca Senaryoya konu olmuş, Romanya'da Çavuşesku Dönemi'yle ilgili kimi esprili kimi ciddi pek çok film çekilmiştir. Bilindiği gibi ABD'de tarih yokluğu sebebiyle, çekilen tüm western filmlerinde kahraman kovboy veya kahraman şerif oluşturma çabası gözetilmiştir.

Ülkemizde gerçi demokrasi anlayışı yavaş yavaş gelişmeye, daha önce konuşulması bile mümkün olmayan bazı konularda belgeseller yapılmaya başlanmışsa da, henüz daha sanatçı özgürlüğünü sağlayacak biçimde her konunun (hatta tarihi gerçeklere veya belgelere dayandırılabilir olsa bile) işlenebilmesi mevcut bazı yasalar sebebiyle mümkün değildir. Buna rağmen, ileriki yıllarda gelişecek özgürlük ortamına hazırlık olabilecek türde Senaryolar yazmanın, projeler hazırlamanın önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. Üstelik günümüzde bile bize has toplumsal pek çok sorunu senaryoya aktarabilmek veya bu türden ciddi denemeler yapmak mümkündür. Ayrıca kendi tarihimiz içinden seçilecek ilginç kesitlerden enteresan hikâyeler bulunarak bunlar senaryo hâline getirilebilir.

Ancak öyle veya böyle, başarılı bir senaryo yazabilmek ya da yazabilecek aşamaya ulaşabilmek pek çok ve çetin aşamalardan geçebilmeyi, çeşit-

li kabiliyetlerle yüklü olabilmeyi gerektirir. Gerçi yazının devamında bu aşamalar ve kabiliyetler daha detaylıca açıklanacaktır. Ama kısaca belirtmek gerekirse gelişmiş bir hayal gücü, edebi kabiliyet, hikâye mantığı, hem yazılacak konu, hem de genel anlamda yoğun bir bilgi birikimi olmak ve senaryo tekniğinin püf noktalarını iyi kavramış bulunmak senaryo yazarlığının olmazsa olmazlarıdır. Seyircinin ilgisi, konunun akıcılığı, mantık hatasına düşmeme, hayatın gerçeklerinden kopmama ve inandırıcılığı kaybetmeme, bir senaryo yazarının dikkat etmesi gereken önemli hususlardır.

Eğer dramatik unsurlar iyi kullanılır, yan faktörlerin dozu iyi ayarlanabilir ve tüm bunlarda seyirciyi inandıracak bir olay akışı sağlanabilirse, bir filmde katilin masum, mazlumun suçlu, kötünün iyi, iyinin kötü olarak izleyiciye kabul ettirilmesi aslında çok da zor değildir. Çok klasik bir örnek olmakla birlikte, eskiden aslında soykırıma uğrayan taraf olan Kızılderililerin vahşi yaratıklar olarak algılanmasını sağlayacak pek çok kovboy filmi çekilmiş ve bu kanaatin yaygınlaşmasına yardımcı olmuştu. Benzer şekilde bir zamanlar Vietnam, şimdilerde ise Irak üzerine çekilen pek çok filmde, üstüne vazife olmadığı hâlde oralara yüz binlerce asker yağın ABD'nin durumu göz ardı edilerek, küçük bir askeri birliğin görev zorlukları ve uğradığı saldırıların anlatıldığı görülmüştür. Burada işin püf noktası, öncelikle o birlikteki askerlerin tek tek seyirciye sevdirmesi, ne kadar iyi kalpli veya ne kadar iyi aile babası olduğuna seyirciyi inandırmaktır. Bu sağlandıktan sonra ona saldıran her kişi veya grup zaten otomatikman vahşi, katil, haksız olacaktır. Hollywood'un bu hinliği giderek Ruslara da bulaşmış, Afganistan'daki savaşta askerlere saldıran Mücahitlerin ne kadar yamyam(!) oldukları üzerine (mesela 2005 yapımı "9. Birlik/9. Rota" filmi) filmler çekmişlerdir.

Bazı filmlerin başında "Bu konu gerçek bir olaydan alınmıştır" şeklinde bir ibarenin yer alması, genellikle seyirciyi tavlama ve onların filmde geçen olaylara daha kolay inanmalarını sağlamak için eklenir. Çünkü gerçek olayların temel alındığı senaryolarda bile olayların çoğu yine kurgudur. Zaten hiç bir sinemacı yaşanmış olayları hiç değiştirmeden, birebir sinemaya aktarılmayı düşünmez. Çünkü sinemada dramatik yapı oluşturma, film atmosferini koruma ve seyirciyi etkileme duygusu daima ön planda tutulur. Aynı şekilde roman uyarlamalarında da kitabın genel hikâye örgüsü temel alınır, olay sıraları, olay gelişimi, yan karakterler ve detay olaylar film mantığı öncelenecek daima yeniden düzenlenir. Merak edenler yüzlerce roman uyarlamasından herhangi birini önce kitap, sonra film sıralaması ile inceleyebilir.

Senaryo Yazımında Başarılı Olmanın Ön Şartları:

Yukarıda verilen ön bilgilerden sonra yazının devam kısmının "ahkâm kesmek"le eşdeğer olacağını söylemek yanlış olmaz. Burada yazacaklarım gerek kendi tecrübelerimden, gerekse uzun yıllar sinemada yüzlerce senaryo ile hemhal olmanın verdiği alışkanlıklardan oluşan bir rehber niteliğinde-

dir. Bu yazıyı okuyan herkesin senaryo yazabilir duruma geleceğini kimse iddia edemez. Ama içinde böyle bir cevher ve ciddi niyet olanın "Amerika'yı yeniden keşfetmek için" boşa zaman harcamasını önleyecek, bazı yolları kestirmeden aşmasını sağlayacak bilgiler sunacaktır. Üstelik burada sunulacak (pratik örnekler babındaki) muhtevanın bırakın internetteki sinema sitelerini, senaryo üzerine yazılmış kitaplarda bile bulunabilmesi mümkün değildir. Bu duyarsız tavrı isterseniz "ben çok zorluk çektim, o da çeksin, uğraşsın, öğrensin" bencilliğiyle, isterseniz "benden bu kadar aslanım, gerisi sana kalmış" rahatlığıyla açıklayabilirsiniz.

Yanlış anlaşılmasın, burada maddeler halinde sıralayacağım ön şartlar, ideal (başarılı) bir senarist olabilmenin sadece ön şartlarıdır. Bunların tamamını kendinde cemedden herkesin başarılı bir senarist olması nasıl garanti değilse, bir veya birkaç başarılı senaryo yazmış herkesin tüm bu şartları taşıdığını iddia etmek de o kadar abes olur:

1) Senarist olmaya niyetlenen gençlerin mutlaka okumakla ve kitapla aralarının barışık olması gerekir ki bu, bu mesleğin neredeyse olmazsa olmaz şartıdır. Burada kitapla kastedilen şey (sinema, tıp, mimarlık vs. gibi) mesleki kitaplar değil, hikâye, roman, araştırma-inceleme, günlük, anı, biyografi, tarih, sanat tarihi, aktüel, politik, psikolojik, sosyal, kültürel, dini her tür kitaptır. Okumayan veya okumayı sevmeyenin başarılı bir senarist olması imkânsız gibidir. (Senarist tabirini kullanırken başına daima başarılı nitelmesini koymaktayım. Çünkü senaryo tekniğini hasbelkader öğrenen herkes gö-rünürde senaryoya benzeyen metinler yazabilir, belki çekebilir de.. Ama bunlar hiç bir zaman sanatsal-sinemasal değeri olan yapıtlar olmaz.) Okunan her kitabın bize ve bilgi birikimimize özel bir katkısı olacak, gün gelip bize lazım olacak, diye bir durum yoktur. Dağarcıktaki bilginin ne zaman, nerede gün yüzüne çıkacağı, açmaza düştüğünüz bir anda beyninizde nasıl ışıklar çaktıracığı hiç belli olmaz. Bu sebeple bu kadar bilgiyi nasılsa unutturum diye düşünmemelidir. Aslında unutuldu zannedilen bilgi, beynin arka lobundaki yüzeysel veya derin bir noktaya mutlaka ilişitirildiği için, gerektiği anda bu noktanın derinliğine bağlı olarak kolay veya zorlayarak tekrar hatırlanması imkân dâhilindedir.

2- Senaryo aslında roman, hikâye, şiir gibi bir edebiyat türü olmadığı için, (tabir caizse) lügat parçalayacak bir kompozisyon bilgisi gerektirmez. Üstelik, snopsis ve tretman aşamaları ile klasik senaryonun sol tarafında yer alan mizansen bilgilerinin yazımında basit bir dilbilgisi bile yeterli olur. Ama yanlış yazılan kelimelerin ve düzgün kurulmayan cümlelerin hem okuyanın dikkatini dağıtacağını, hem de senaryonun hafife alınmasına sebep olacağını unutmamak gerekir. Kompozisyon bilgisi, senaryonun sağ tarafında yer alan diyaloglar kısmında önem kazanır. Elbette diyalekt (lehçe) ko-

nuşmaların ve argo cümlelerin kompozisyonu olmaz. Ama her senaryo bir kurmacadır ve orada belli bir duygunun veya fikrin aktarılması için bazı karakterlerin uygun biçimde konuşturulması gerekir. İşte kompozisyon bilgisinin önemi bu noktalarda ortaya çıkar ki, amaçlanan etkinin en uygun, en doğru ve en tesirli biçimde dillendirilmesi, ancak bu bilgi sayesinde olacaktır. Ayrıca dilbilgisi kurallarına uyulması, de, da ve ki'lerin nerede bitişik nerede ayrı yazılacağına bilinmesi, bir seminer aktarımında veya entelektüel bir karakterin diyaloglarında düzgün cümleler kurulması elzemdir. Senaryo sonuçta yazıma dayanan bir çalışma olduğundan senaristin edebiyata yatkın olması, yazı yazmayı sevmesi ve kompozisyon kabiliyetinin olması ikinci önemli şarttır. Çünkü düşünmek ayrı, düşündüğünü kağıda-bilgisayara aktarmak tamamen ayrı bir yetenektir. Birine sahip olmak, illaki diğerine sahip olmayı beraberinde getirmez.

3- Çok okumayı ve yazmayı sevse bile, her insanın her yazı türünde başarılı olabilmesi mümkün değildir. Kimi insanlar komedi türüne, kimileri drama, kimileri tarihi konulara yatkındır. Bu iş aynen enstrüman çalmaya benzer. Hepsi müzik aletidir ve ses çıkarır, ama özellikleri ve incelikleri değişiktir. Kişilerin hangi tür eser vermeye yatkın olduklarını öğrenmelerinin en kolay yolu deneme-yanılma metodudur. Nasıl olsa 3-5 deneme ile hemen senarist olmak mümkün olmadığı için çok sayıda deneme yapıp kendi hayal ve yazım kabiliyetinin hangi branşa yatkın olduğunu tespit etmek ve zorlu sularda yüzmeye çalışmak yerine, yatkın olduğu branşta denemelere ağırlık vermek önemlidir. İlerleyen dönemlerde, belli bir tecrübe kazandıktan sonra her türde yazabilme kabiliyetini kazanma ihtimali oldukça yüksektir.

4- Roman ve hikâye gibi senaryo eserinin önemli bir kısmı da hayale ve hayal gücüne dayanır. İzleyicilerden pek çoğu seyrettiği otobiyografik veya tarihi filmde işlenen olayların aynen aktarıldığını zanneder. Bu tür geçmişe dönük anlatım bir yana, gözle görülür, elle tutulur bir romanın aynen, birebir sinemaya aktarılması bile ne mümkün, ne de uygundur. Çünkü roman ayrı, sinema ayrı bir daldır. Teknik özellikleri, anlatım biçimleri, okuyucuyu-seyirciyi kavrayış metotları değişiktir. Romanda uzun uzun anlatılan bir oda tasviri sinemada tek bir kamera hareketiyle halledilebilir. Buna karşılık roman kahramanlarının duygularını, sevgilerini, nefretlerini okuyucuya iletme 1-2 cümle ile mümkünken, sinemada bunun görüntüyle ve yan olaylarla verilmesi gerekebilir. Bu sebeple tarihi aktarımlarda ana yapısı bilinen ama nerede, nasıl geçtiği belli olmayan olayların yeri hayal gücü ile doldurulur. Hatta otobiyografilerde bile tüm detayları bilinen, ama bu haliyle sinemaya aktarımı tempoyu veya konu bütünlüğünü bozacak olaylar ya atlanır, ya da mekân, konum, diyaloglar değiştirilerek veya dolaylı yollardan anlatılır. İşte tüm bunların başarılı bir şekilde yapılabilmesi, senaristin hayal gücüne ve

deneyimlerine bağlıdır. Hayal gücü sonradan edinilmesi pek mümkün olmayan doğal bir kabiliyettir ve hassas, narin, az konuşan insanlarda daha yoğun, kaba-saba, geveze ve çok hareketli insanlarda ise sınırlı oranda rastlanır. Gerçi mevcut hayal gücünün geliştirilmesi mümkünse de, sonuçta herhangi bir esere yansımayaacak biçimdeki hayal gücü artırımının melankoliyle sonuçlanma gibi bir tehlikesi olduğunu da unutmamak gerekir.

5- Gözlem kabiliyeti ve yaşamdaki rastlantıları gözden kaçırmama (dikkat) yeteneği, tüm edebiyat türleriyle uğraşanlar gibi senaristlerin işini de önemli oranda kolaylaştıracak bir kabiliyettir. "Çok gezen çok bilir" sözünün bu anlamda önemli bir gerçeği yansıttığı inkar edilemez. Az önce bahsettiğimiz hayal gücü şüphesiz hikâyeye önemli katkılar sağlar; ama hayal gücünün belli bir sınırının olduğunu da unutmamak gerekir. Çünkü hayal gücünün doz aşımında hikâye rahatlıkla sürreal-fantastik bir tema hâline dönüşebilir. Bu sebeple değişik çevrelere girip çıkarak gözlem yapmak, değişik insanlarla konuşmak, değişik mesleklerin nasıl icra edildiğini ve bu insanların birbirlerine nasıl hitap ettiklerini, ilişkilerinin nasıl olduğunu gözlemek önemlidir. Mesela bir otobüs yolculuğunda karşınızda oturan iki kişinin hoşunuza giden konuşması, bunlardan birinin tiki, lehçesi, diğerinin yaptığı espri belki şu anki projenizde işe yaramayabilir; ama muhtemelen bir sonraki çalışmanızda kullanabileceğiniz bir obje olabilecektir. Öyle ki günlük hayatta rastlanan bazı ilginç enstantaneler, yeri geldiğinde başlı başına bir konuyu doğurabilecek güce bile sahip olabilirler.

6- Pek çoğumuzun aklına aniden geliveren bir çok detay, hikâye, nüans, diyalog vs. zamansızlıktan, ya da yazma tembelliğinden uçup gitmiştir. Ancak başarılı bir senaristin böyle bir zaafı olmaması gerekir. Başarılı hikâye, roman ve senaryoların önemli bir bölümü düşünüp hayal etmekle oluşsa bile, aniden geliveren ilham veya rastlanan bir olay sebebiyle çağrışım yapan nüansların kullanımı bu eserlerin zenginliğinde, derinliğinde daima önemli paya sahip olmuştur. Üstelik bu ilhamların çoğu düşünerek bulunması mümkün olmayan fikirlerdir. Herhangi bir ilginçlik yakalandığında o anekdotu (küçük notlar halinde bile olsa) en kısa zamanda kâğıda dökmek ve gerektiği zaman bunlardan ilgili konuya uyanları ayıklayarak uygun yerlere yerleştirmek film hikâyesine büyük derinlik katacaktır.

7- Bundan önceki maddelerden tamamen bağımsız olmak üzere, kısaca "sinemacı gözü" denebilecek bir yeteneğin bulunması da önemlidir. Her ne kadar bu yetenek aslında yönetmenler için olmazsa olmaz şartsa da, çekim için gerekli görsel malzemeyi kâğıt üzerinde sunacak kişi olması sebebiyle senaristte bulunması da önemli bir artıdır. Bu yetenek aynen kompozisyon kabiliyeti gibi doğal olarak bize bahşedilen bir kabiliyettir. Çok film izlemekle, sinemayı sevmekle, çok fotoğraf çekmekle ilintili olmayan bu

kabiliyet, hayata ve olaylara sanki bir objektif içinden bakıyormuş gibi yaşamak anlamı da taşımaz. Sinemacı gözü, aklına yatan veya üstüne kafa yordığı her olayı gerektiğinde dramatik bir sunum halinde yazıya veya peliküle dönüştürebilme kabiliyetidir. Bir düğüne gittiğinde elinde olmadan gelin ile damadın ve takı merasiminde misafirlerin durumunun hangi uzaklıktan, hangi açılardan en iyi verilebileceğini gözlemler. Evdeki bir aile toplantısının en hararetli bölümünde, "şu anda havandan büyük bir örümcek sarksa tepkiler ne olur, kim ne yapar?" gibi absürt bir düşünceye kapılır. Elbette bu ham "sinemacı gözü" yeteneği uygun filmlerin izlenmesi, orada belli olayların ne tür dramatik yapılar içinde verildiğini görmesi ve bunları bir harddisk gibi belleğine işlemesiyle gelişir. Çünkü sürükleyici roman gibi sürükleyici bir senaryo da, sıradan sayılabilecek bir hikâyenin bile çarpıcı sahnelerle alışılmışın dışında (orijinal) bir sunumla aktarılabilmesine bağlıdır.

Teknik Anlamda Senaryo Yazımı:

Senaryo hemen oturup yazılabilecek bir yazım türü değildir. Gerçi ülkemizde video filmler furyasında doğrudan senaryo yazıp çeken jet yönetmenler olmuş, yaptığı bu işten gurur duyup kendini reklam eden (hatta bunun kitabını yazan) senarist-yönetmen kişilere bile rastlanmışsa da, bunların modası artık geçmiştir. Bu sebeple kurallara uygun bir senaryo yazımı için önce özet hikâye diye nitelenebilecek bir snopsis ile işe başlamak uygundur.

Snopsis (film hikâyesi), eğer elde yeterli veri veya güçlü bir ilham varsa, bir oturuşta yazılabilecek bir nesnedir. En basit şekliyle, "film izleyen bir kişinin, izlemeyenlere o filmi detaylı şekilde anlatım biçimi" olarak tanımlanan snopsis, edebi hiçbir kaygı taşımayan, sadece olayların anlatıldığı düz bir yazı türüdür. Buradaki tek amaç, senaryonun yazım aşamasında olayları, karakterleri ve genel yapıyı küçük bir hacimle göz önünde ve el altında bulundurmaktır. Filmdeki ana fikir ve olay gelişimi özet halinde bu hikâyede yer alır, ama gereksiz detaylara girilmez.

Bir film hikâyesi yazmanın ilk basamağı genellikle kafada ışık gibi çakan tek cümlelik bir özet olur. Klasik örnekler olsa da, mesela "Kaybettiği çocuğunu yıllarca arayan, ama onu ancak yıllar sonra temizlik işinde çalışmak için girdiği çocuk yuvasında bulan bir kadın" veya "Küçük bir şehirden hukuk fakültesini okumak üzere İstanbul'a gelip orada uyuşturucu kuryesi hâline dönüşen genç bir kız" gibi ana fikirler, bu tek cümlenin mitos bölünme gibi ikiye üçer çoğalmasıyla belli bir birikime ulaşacak, sonuçta bu birikim bir snopsis hâline dönüşecektir.

Aslında snopsis hikâye örgüsü ve genel görüş mantığının kurulabilmesi açısından en önemli merhaledir. Alternatif sahne teklifleri, hikâyenin değişik yan olaylarla örülmesi ve karakterlerin çeşitlendirilerek zenginleştirilmesi, kısa hacimli olması sebebiyle, snopsis aşamasında halledilmesi gereken hususlardır. Kuracağınız senaryonun temel özelliklerini taşıyacak olan

snopsis aşamasında, aklınıza gelen ve senaryoda kullanabileceğiniz her türlü kişi, karakter ve ek materyali, bağlantıları vurgulayarak ayrı bir kâğıda not etmenizde fayda vardır. Çünkü kapsamlı çekim senaryosunun yazılmasından sonra yapılmak istenecek her değişiklik, hem önemli zaman kaybına sebep olacak, hem de genel mantık gözden kaçırılarak, birbirine ters düşen olaylara veya kişilik kaymalarına yer verilebilecektir.

Snopsis her ne kadar yazımı kolay bir nesne olmakla birlikte, eğer amaçlanan iddialı bir film hikâyesi yazmaksa, bu durumda önce ana fikir, sonra temel olaylar, yan olaylar ve nihayet bazı önemli detayların bu snopsis üzerine dikkatle not edilmesi gerekir. Hatta bazen o konuyla ilgili olarak arşivlerde veya uygun mekânlarda bir ön araştırma yapılması bile gerekebilir. Bu sebeple bir snopsisin ne kadar zamanda tamamlanacağı, yazan kişinin birikimine, hayal gücüne, elinde daha önce not aldığı verileri bu hikâyeye birleştirebilme kabiliyetine ve nihayet, hikâyede anlatılan mekanı ve olayları tanıma oranına bağlıdır.

Yazdığınız film hikâyesinin belli bir değere sahip olup olmadığını, komedi ise güldürüp güldürmediğini, dram ise yürek burkup burkmadığını test edebileceğiniz en iyi kişi kendinizsinizdir. Eğer yazdığınız komik sahnelere kendiniz gülmüyorsanız, ya da dramatik bir sahneyi yazarken yüreğiniz burkulmuyorsa, o sahneleri pek olgunlaşmamış kabul edebilir, yeniden düzenlemeyi deneyebilirsiniz. Okunması kolay olduğu için snopsislerin başarısını deneyebileceğiniz diğer bir yol, profesyonel anlamda sinema ile ilgisi olmayan akraba, arkadaş, konu-komşu, her kimse onlara bunu okutmak ve mümkünse bu kişiler okurken onların yüz ifadelerini belli etmeksizin bizzat izlemektir. Çoğu ayıp olmasın diye sonradan çok beğendiklerini söyleyebilirler. Ama siz onların yüz ifadelerinden bu izlenimi edinmedinizse, bu iltifatı bir kenara atabilirsiniz.

Snopsisten sonra gelen sayfalar artık daha teferruatlı ve zaman gerektiren aşamalar olduğu için, eğer yeterli zaman varsa, yazılan film hikâyesinin bir süre (mesela 1-2 ay) çekmeceye kaldırılması ve hafızanın dinlendirilmesi uygun olur. Bu süre içinde konu ile ilgili olarak aklınıza ilginç bir tipleme, fikir, olay vs. gelirse bunlar ayrı bir kâğıda not alınarak biriktirilmelidir. Belirli süre geçtikten sonra hikâye çekmecedan çıkarılıp tekrar okununca, daha önce cazip görülen bazı bölümlerin gereksiz olduğu, üstü kapalı geçilen bazıların detaylanması gerektiği görülür ve bu düzeltmeler yapılır. Son bir düzeltmeden sonra artık rahatlıkla ikinci aşamaya geçilebilir. Bu arada snopsisin, yazılacak senaryo hakkında başkalarının fikrini almak, projeye sponsor bulmak veya projenin tanıtımını yapmak gibi amaçlarla kullanılabileceğini de unutmamak gerekir.

Senaryo yazımında ikinci aşama **tretman** safhasıdır. Filmdeki olayların sahnelenmesi ve bu sahnelerin sıraya dizilmesi tretman aşamasında yapılır. Bilindiği gibi bazı filmlerde olaylar kronolojik sırayı takip ederken, bazı-

larında geriye dönük olaylara (flashback) yer verilir. Bazı filmlerde ise tüm olaylar karmaşık bir hâlde sunularak, seyircinin ancak finalde çözüme ulaşabileceği bir kurgu yapısı izlenir. Tüm bu karmaşanın deneme alanı tretmandır. Kısaca tretman, yazılması planlanan senaryonun geniş bir özetidir. Göz gezdirmenin kolay olması sebebiyle de bağlantı hatalarının kolayca görüldüğü, eklenecek sahnelerin kolayca ilave edilebilip, çıkarılacak sahnelerin kolayca çıkarılabildiği bir yazım türüdür.

Tretmanda sahneler, mekânlara göre basitçe numaralanmıştır. Bu sahnelerin paragraf başlıklarında, senaryodaki gibi teknik bilgiler yer almaz. Ama okuyanın anlayacağı şekilde mekânın neresi olduğu, sahnede kaç kişi olduğu belirtilir. Karakterlerin diyaloglarına yer verilmez; ama kişilerin neler konuştuğu kısaca veya kısa örneklerle açıklanır. Amaç, o paragrafı okuyan kişinin o sahnede neler yaşandığını en hızlı şekilde anlayabilmesidir. Çünkü tretman, senaryonun kaba bir özeti olmak dışında profesyonel anlamda değeri olan herhangi bir nesne değildir. Senaryo yazımı bittiği anda işi biter ve çöpe atılır. Tretmanın pratik kolaylık sağlamaya dönük olduğunun diğer bir kanıtı da, aynı mekândaki sahnelerin topluca sunulabilmesidir. Mesela pencereden bakan birinin yoldan geçen bir tanıdığını izlemesinde, sinemasal anlamda pencere ayrı sahne, yol ayrı sahne olarak değerlendirilir. Bunun sebebi, pencerenin Fatih'te, baktığı yolun ise mesela Kadıköy'de çekilebilir olmasıdır. Ama pratik kolaylık sağlaması açısından bu ve benzeri sahnelerin ayrımı tretmanda yapılmaz.

Tretman senaryodan önceki son ciddi hazırlık aşaması olduğu için, bu aşamada mantıksal hatalara izin vermemek adına bazı önlemler alınır. Senaryoda kullanılacak bütün karakterlerin isimleri, bunların önemli özellikleri, olaylar içindeki yerleri ve birbiriyle akrabalık derecelerini bir kağıda not edilir. Bu not kâğıdı, hem tıkanılan yerde ilişki biçimine göre yeni olay geliştirmesine yardımcı olacak, hem de senaryonun başında mesela ana kahramanın dayısı olarak kullanılan karakterin 15. sayfada aniden amca veya bakan olarak değişimini engelleyecektir. Senaryo yazımına kusursuz bir tretman hazırlığından sonra başlamak, yazar arkadaşlara kesinlikle büyük kolaylık sağlayacaktır.

Tretmanın tamamlanmasından sonra artık **senaryo** aşamasına gelinmiş olur. Ülkemizde senaryo, uzunlamasına ikiye ayrılmış bir sayfada sol tarafa sahne numarası, teknik bilgi ve mizansenler, sağ tarafa ise diyaloglar gelecek şekilde yazılır. Amerika'da ise tüm bu bilgiler sayfada ortalanmış şekilde alt alta yazılmaktadır. (Diğer ülkelerde nasıl olduklarını ise bilmiyorum.) Daha önceki aşamalarda konuşmalar sadece içerik belirtilerek yazılmış, asıl ağırlık konu geliştirmesine ayrılmıştı. Senaryo yazımında ise artık tüm diyalogların eksiksiz belirlenip içeriğe yerleştirilmesine, konuşmaların filmdeki karakterlerin tiplerine, mesleklerine, doğdukları bölgenin özelliğine uygun olmasına dikkat etmek gerekir. Burada kastedilen sadece şive yani

konuşma tarzı değil, aynı zamanda cümle yapısı ve seçilen kelimelerin özellikleridir. Artık yazılacak hiç bir sahne üstünkörü geçilemeyeceği için, araştırma ve uzmanlık gerektiren alanlarda ilgili yerlerden destek almak gerekebilir. Mesela bir hasta hakkında konuşan iki doktorun hangi deyimleri kullanacağını herkes bilemeyebilir. Bu bilinmiyor diye doktorları "Hastanın karnı şişmiş, tuvalete çıkamıyormuş" tarzında konuşturmak veya parantez içinde "iki doktor ameliyatın gereksizliği konusunda konuşurlar" gibi yuvarlak cümleler senaryoda kullanılmaz. Aynı durum askeri konular, fizik, matematik deyimleri vb. için de geçerlidir. Nükleer enerjinin zararları konusunda seminer veren bir doçentin ne dediği açık açık yazılmalıdır. Aslında bir senarist için bunlar bulunamayacak malzemeler değildir. Bu tür konularda asıl zorluk, orada cümlelerle sunulan malzemenin doğru görsel karşılığını bulup çekmek zorunda olan yönetmendedir.

Sinemada düz konular artık konular ilgi çekmemektedir. Senaryoda düz konu, mesela bir kişinin veya bir ailenin başlayıp biten hikâyesidir. Bu hikâyede diğer kişiler ancak asıl karakterlerle ilgili oldukları oranda rol alırlar, diğer olaylar ancak ana olayla bağlantıları derecesinde yer bulurlar. Özetle bu tür senaryolarda ana olay dışındaki kalan herkes figüran, her olay ana sahneye iliştilmiş çeşnidir. (Korku ve macera filmleri bu kategoriye dahil değildir; çünkü onların seyircisi ya korkmak, ya da salt adrenalin deşarjını sağlamak için o filmlere giderler ve bu onlara yeter.) Konu ile direkt ilgisi olmaksızın "iki gencin kendi arasında dertleşmesi, meraklı komşulardan birinin apartmana girip çıkanların gizlice fotoğrafını çekmesi, evin küçük oğlunun bakkaldan ekmek vs. aldıktan sonra artakalan 3-5 kuruşu gizlice eski bir kola kutusuna saklaması, ofiste sigara içemeyen müdürün ağzında yanmamış pipoyla dolaşıp sigara içememe stresinin zararlarını anlatmaya çalışması" böyledir. Bu ve benzeri detaylar, perdede anlatılan ütöpik dünyanın günlük gerçek hayatla bağlantı sağlamasına yarayan yardımcı unsurlardır. Seyirciye yabancı gelmeyen bu küçük insani dokunuşlar, onların asıl hikâyeyi de daha kolay benimsemelerini sağlar. Senarist maç nasıl 90 dakika ise, filmin de en az 90 dakika sürdüğünü bilerek çabasını sürdürmelidir. Entereşan bir hikâyeye ve bu hikâyeye içinde 2-3 güzel detay yakaladım diye kulağının üstüne yatmamalı, elindeki malzemelere iniş-çıkış, sürpriz gelişme, çarpıcı son ekleyerek seyirci ilgisini 90 dakika sürdürmeye çalışmalıdır.

Çok fazla şiddet gibi çok fazla acındırma ve mağduriyetin de bir süre sonra seyircide oluşması istenen dramatik etkiyi kaybettirdiğini unutmamaktır. Genellikle ideolojik bazı yapımlarda başkaraktere her türlü haksızlık, eziyet, işkence çektirilir; tabir caizse gelen vurur, giden vurur. Seyirci belli bir süre bu mağduriyeti kabullenemez ve gönü başrol oyuncusundan yana olur. Ama bu durum biteviye böyle devam ederse, belli bir süre sonra artık bu yakınlık duygusu ortadan kalkarak başkarakteri aciz, korkak, eziyeti hak etmiş biri konumuna oturtur. Bu durum aynen TV'de çok fazla bombalama,

ledilmeye çalışılır. Sinemamız standartlara uygun bir endüstri hâline gelmedikçe, setlerdeki bu son an değişiklikleri (sayıca azalsa da) belli bir süre daha devam edecektir.

Senaryoların pazarlanmasındaki handikaplara başka bölümlerde de değinilmiş olmakla birlikte, göz önünde tutulması gereken kısa bir notu bu bölüm sonuna eklemeyi uygun gördüm. Kendi kendinizin patronu iseniz ve yazdığımız senaryoyu kendiniz çekecekseniz sorun yoktur. Ama bu mutluluk azınlığa dâhil olma ihtimaliniz çok düşük olacağından, kendinize bir patron bulmanız gerekecektir. Patronlar, okunmak amacıyla ellerine yazılı bir metin tutuşturulmasından genellikle pek hoşlanmazlar. Onun yerine, zamanları kısıtlı olsa da hikâyeyi sizin anlatmanızı tercih ederler. Eğer ilk 5 dakikada ilgisini çekecek anekdotlar sunmazsanız, daha sonra okumak üzere senaryoyu bırakmanızı ister ki bu tekliften anlamanız gereken "sen bu projeyi unut"tur. Eğer ilk dakikalarda patronun ilgisini çekecek sahneler, detaylar sunmuş, ama hâlen çevrede dolanıp duruyorsanız, şu okkalı soru hemen daima sorulur: "Hepsi iyi de, ana hikâyen ne?". Seyirciler, gençler, film hastaları çok basit bir konunun etkili bir sinema diliyle anlatıldığı ve vaktin nasıl geçtiğini bile hissettirmeyen filmlerden hoşlanırlar, hoşlanabilirler. Bu olay tamamen yönetmenin mizansen gücü, anlatım başarısı ve montaj yeteneği ile elde edilen bir sonuçtur. Bu tür bir projede yönetmen büyük bir ihtimalle senaryo çalışmasına katılmış ve isteğini senarist ile daha ilk baştan kotarmıştır. Üçüncü kişilere çok basit gelecek böyle bir senaryo, o yetenekli yönetmenin elinde bir başyapıtı dönebilir. Ama tek başına çalışan senaristin böyle bir lüksü olamaz. Onun "ana hikâyen ne?" diye soran patrona verecek bir cevabının daima bulunması gerekir. Artık sinemada işlenmemiş hiç bir orijinal temanın kalmadığı düşünülürse, ancak ilgi çekecek bir ana hikâye ile bunu süsleyen yan olayların bolca kullanıldığı bir senaryo patronların ilgisini çekmeye aday olacaktır. Piyasada henüz yer edinememiş gençlerin senaryo pazarlamadaki en büyük korkusu olan "senaryonun çalınması" olayı için kesin etkili bir yöntem hâlen yoktur. Daha önce pek çok kez denenmiş olan "noter tasdikli senaryo sunma" durumu, piyasadaki hiç kimse bu senaryoları birebir çekecek kadar saf olmadığı için hiç bir caydırıcılığa sahip değildir. Uygulanabilecek en iyi önlem, senaryo taslağını bir değil birkaç kişi veya şirkete vererek piyasa içi rekabet duygusunu harekete geçirmek şeklinde olabilir.

ledilmeye çalışılır. Sinemamız standartlara uygun bir endüstri hâline gelmedikçe, setlerdeki bu son an değişiklikleri (sayıca azalsa da) belli bir süre daha devam edecektir.

Senaryoların pazarlanmasındaki handikaplara başka bölümlerde de değinilmiş olmakla birlikte, göz önünde tutulması gereken kısa bir notu bu bölüm sonuna eklemeyi uygun gördüm. Kendi kendinizin patronu iseniz ve yazdığımız senaryoyu kendiniz çekecekseniz sorun yoktur. Ama bu mutluluğun azınlığa dâhil olma ihtimaliniz çok düşük olacağından, kendinize bir patron bulmanız gerekecektir. Patronlar, okunmak amacıyla ellerine yazılı bir metin tutuşturulmasından genellikle pek hoşlanmazlar. Onun yerine, zamanları kısıtlı olsa da hikâyeyi sizin anlatmanızı tercih ederler. Eğer ilk 5 dakikada ilgisini çekecek anekdotlar sunmazsanız, daha sonra okumak üzere senaryoyu bırakmanızı ister ki bu tekliften anlamanız gereken "sen bu projeyi unut"tur. Eğer ilk dakikalarda patronun ilgisini çekecek sahneler, detaylar sunmuş, ama hâlen çevrede dolanıp duruyorsanız, şu okkalı soru hemen daima sorulur: "Hepsi iyi de, ana hikâyen ne?". Seyirciler, gençler, film hastaları çok basit bir konunun etkili bir sinema diliyle anlatıldığı ve vaktin nasıl geçtiğini bile hissettirmeyen filmlerden hoşlanırlar, hoşlanabilirler. Bu olay tamamen yönetmenin mizansen gücü, anlatım başarısı ve montaj yeteneği ile elde edilen bir sonuçtur. Bu tür bir projede yönetmen büyük bir ihtimalle senaryo çalışmasına katılmış ve isteğini senarist ile daha ilk baştan kotarmıştır. Üçüncü kişilere çok basit gelecek böyle bir senaryo, o yetenekli yönetmenin elinde bir başyapıtı dönebilir. Ama tek başına çalışan senaristin böyle bir lüksü olamaz. Onun "ana hikâyen ne?" diye soran patrona verecek bir cevabının daima bulunması gerekir. Artık sinemada işlenmemiş hiç bir orijinal temanın kalmadığı düşünülürse, ancak ilgi çekecek bir ana hikâye ile bunu süsleyen yan olayların bolca kullanıldığı bir senaryo patronların ilgisini çekmeye aday olacaktır. Piyasada henüz yer edinememiş gençlerin senaryo pazarlamadaki en büyük korkusu olan "senaryonun çalınması" olayı için kesin etkili bir yöntem hâlen yoktur. Daha önce pek çok kez denenmiş olan "noter tasdikli senaryo sunma" durumu, piyasadaki hiç kimse bu senaryoları birebir çekecek kadar saf olmadığı için hiç bir caydırıcılığa sahip değildir. Uygulanabilecek en iyi önlem, senaryo taslağını bir değil birkaç kişi veya şirkete vererek piyasa içi rekabet duygusunu harekete geçirmek şeklinde olabilir.

TÜRK HALK ANLATILARINDA “MİSAFİRPERVERLİK” OLGUSU VE PSİKO-SOSYAL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK²

Sevgi, saygı, sadakat, güven ve doğruluk ilkesi üzerine bina edilen toplumlar sağlam ve sağlıklı bir yapıya sahiptir. Bunların temelinde ise insan sevgisi yatar. Türk kültüründe insan sevgisinin ve insana verilen değer in önemli bir yeri vardır ve bu duygu, beraberinde “misafirperverlik” olgusunu da getirmiştir. Vermenin, paylaşmanın ve fedakârlığın sembolü olan Türk misafirperverliği, sosyal hayatın her aşamasında olduğu gibi sanat dünyasını da etkileyerek sinemanın, resmin, şiirin ve müziğin yanında halk edebiyatı anlatı türlerinde de yerini bulmuştur. Özellikle masal, hikâye, fıkra ve efsanelerde misafire verilen önem, ait olduğu Türk toplumunun psiko-sosyal yapısını da ortaya koymaktadır.

“*Sefer eden, yoldan gelen, yolcu; yolculuk sırasında, birisinin evine inen kimse; bir kimsenin evinde geçici bir süre için ağırlanan, ikram gören kişi...*” şeklinde tanımlanan misafir ve misafirlik geleneği, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Sevginin, güvenin, paylaşmanın ve fedakârlığın sembolü olan misafir ağırlama ise ev sahibinin cömertliğini, asaletini, ahlâkî ve sosyal yönünü ortaya koyar. Misafir kabul etmeyi, misafiri en iyi şekilde ağırlamayı büyük bir onur sayan insanımız, bu yönüyle bütün dünyaya örnek olmuştur.

Eski Türk kültüründe “konuk” olarak yer alan misafir, bir kutluluk ve uğur işareti sayılmış, her topluluk veya ailede konuk için bir “konukluk” (konuk evi) ve otağ dikilmiştir (Ögel 1988, 315). “*Konuk gelse, kutluluk gelir.*” sözü de bu kültürün bir uzantısıdır. Misafir ağırlamanın asil bir görev olduğu kabul edilen kültürümüzde, konuk evi ve konuk aşî müşterek mal olarak kabul edilmiştir. Ögel’in belirttiğine göre; konuğun kendisine aş, hayvanına yem alma, atalardan gelen bir miras hakkıdır ve zorunludur. Konuk aşî vermeyenler, konuk tarafından dava edilebilir. Ceza olarak “at ve giyim” alınabilir. Ancak alınan “at ve giyim”, konuğun kendisine değil beyine verilir (Ögel 1988, 317).

Yine eski Türk geleneğine göre, konuk aşî, konuğun mevkii ile uygun olmalıdır. Konuğa, hak ettiğinin altında bir ikram yapılırsa (örneğin, toklu yerine oğlak kesilirse) evi bırakıp gidebilir. Ancak giderken, hakkına karşılık

1. 07-09 Ekim 2010 tarihinde Erciyes Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu’nun iş birliğiyle Kayseri’de düzenlenen; “*Uluslararası Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılma Alanları*” konulu bilgi şöleninde bildiri olarak sunulmuştur.

2. Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi / ELAZIĞ

evden bir şeyle götürme yetkisine de sahiptir (Ögel 1988: 317). Kuzey Yakut Türklerinde, konukların ev sahibinden yemek ve yatak isteme hakkı vardır. Onun için, Yakutlar yola çıkarken yanlarına bir şey almazlar. (Ögel 1988, 317).

Kutadgu Bilig'in birçok yerinde misafirperverliği konu alan beyitler bulunmaktadır. Bunlardan sadece bir beyti örnek olarak vermek istiyoruz:

*“Yitürse içürse todursa karın
Kurug idmasa birse özde barın”*

(Yedirip içirerek, karınlarını doyurduktan sonra da boş göndermemeli, neyi varsa, onlara ihsanda bulunmalıdır.) (Yıldırım 2002, 92) .

Osmanlı askeri teşkilatını Avrupa'ya tanıtan meşhur Comte de Marsigli, Türk toplumunun misafirperverliği ile ilgili olarak; *“Türkler, hiçbir din farkı gözetmeksizin bütün yabancılara karşı son derece misafirperverdirler. Ana yollar civarındaki köylerde oturanlardan hâli vakti yerinde olanlar, öğleden evvel ve akşamüstü gezintiye çıkıp yolcu bulmaya çalışırlar. Eğer bulacak olurlarsa evlerine davet ederler, davet için kavgaya bile tutuşurlar.”* derken, Güvâhî de Pendnâme'sinde; *“Konuğa izzet eyle kâfir olsa”* diyerek misafir kabul etmedeki sınırsızlığı vurgular.

“Misafirperverlik” geleneğine Dede Korkut Hikâyelerinde de rastlanır. Adı geçen eserde, sık sık düzenlenen toylardan, yemeden içmeden bahsedilirken, attan aygır, koyundan koç, deveden buğra kesilir; dağ gibi et, göl gibi kıymız yığılır. Özellikle Bayındır Han'ın yılda bir kere toy düzenleyip ziyafet vermesi gelenekselleşmiş ve misafiri gelmeyen evler için; *“Konuğu gelmeyen kara ivler yıkılsa yig”* şeklinde beddua edilmiştir.

Türklerin bu konukseverliği/misafirperverliği edebiyatımızın her alanına olduğu gibi atasözlerine de yansımıştır (Aksan 2008, 159). Az sözle çok şeyin ifade edildiği atasözleri, yaşanmışlıkların bir özeti olması bakımından Türk insanının misafirperver ruhunu açıkça ortaya koyar: *“Misafir kısmeti ile gelir.”*³ Çünkü, misafir, evin bereketi, kısmetidir. Bu bakımdan sıkıntıya düşmeden ona her türlü ikram yapılır. Diğer taraftan, misafirin kısmetiyle gelmesi, yediğinden daha fazlasını bırakması düşüncesi ile söylenen, *“Misafir on kısmetle gelir; birini yer dokuzunu bırakır.”* atasözü, misafirden kaçınmamak, aksine ona elden geldiğince ikramda bulunmak gerektiğini öğütler.

3. “Misafir gelse uğur/ kısmetiyle gelir” atasözünün çeşitli Türk boylarındaki karşılığı: **dlü.** Uma kelse kut kelir.

altn. Konak kelse kut kelir, köp kelse cut kelir.

oğzt. Konuk rızkı ile gelür./ Konuğu gelmiyen kara evler yıkılsa yeg.

osml. Misafir kısmetiyle gelir./ Konuğa hürmet eyle, eğerçi kâfir olsa da.

afgn. Mihman gelir eşikten, rızgı gelir deşikten.

ahsk. Misefirin rizi kendinden ileri gelir.

alty. T'akşı ayılıçı kelgençe eezi toyor.

Türk insanı bu hassas düşüncesine bağlı olarak misafir için düşündüklerini ev sahibi için de düşünür. Bu ince duyuş ve düşünüş, “*Misafirlik üç gündür.*” atasözüne de yansımıştır (Pala, 2010: 226). Misafir bereketlidir, evin neşesidir. Ancak atalarımız misafirliği, ev sahibini yormamak adına üç gün ile sınırlı kılmıştır. Böyle bir sınırlama ile hem ev sahibi hem de misafir daha mutlu olacaktır. Misafir ağırlamada hassas davranan Türk insanı, onu incitmek için öylesine özen gösterir ki, onun yanında başkalarına bile kötü söz söylememeye, olumsuz davranışta bulunmamaya özen gösterir. Nitekim; “*Sohbet sevmeyen değirmen kurar, misafir sevmeyen çocuğunu döver.*” Şeklindeki atasözü misafirin yanında yapılacak kötü bir davranışın onlara saygısızlık olacağını açık bir şekilde anlatır.

Oysa, başka ülkelerin insanları sadece kendilerini düşündükleri için “misafirlik” kültürü de bunlar arasında hemen hemen yok gibidir. Bugün, deyimlerimiz arasına dâhil ettiğimiz “*Alman usulü*”, bu görüşü en güzel bir şekilde açıklamaktadır. Nitekim, kendi kültürleri içerisinde yaşatılan misafirlikle ilgili atasözleri de, konuya nasıl baktıklarını açıkça göstermektedir:

İran Atasözü; “*Misafir, ilk gün altın, ikinci gün gümüş, üçüncü gün demir, dördüncü gün çanak gibidir. Beşinci gün ise kül gibi sokağa atacaksın!*”

Afrika Atasözü; “*Misafiri kebab yapıp yiyeceksin*”

Fransız atasözü; “*Balıklar ve misafirler üç günde kokar.*”

Bütün bu bilgilerden sonra, konuyu fazla genişletmeden, Türk kültüründe misafirperverlik olgusunu -sadece anlatı türlerinden hareketle- değerlendirmek istiyoruz. Türk halk anlatılarında, “misafir” kelimesi beraberinde misafir ağırlama geleneğini de getirir. Onun için anlatı türlerinden hareketle “*misafir ağırlama*” konusunu değerlendirirken şu başlıklar altında ele almayı uygun gördük:

altn. Konakdin avkiri konakbaydi siylar.

oğzt. Gonağın enesi endicek ev issin ağırlar./ Konağın kutsuzı ev issin ağırlar.

osml. Ahmak konuk ev issini ağırlar.

afgn. Samsık mihman öy eyesine hödür eder.

balk. Şaşkin müsafir ev sayibini ağırlatırır.

başk. Kunak bulhañ tıynak bul.

blgr. Misafirin akılsızı, ev sahibini ağırlar.

dlrm. Âmak misaafü ev sabine hizmet eder.

gagz. Ev sahibinin işine karışma!

gazr. Ahmak konak ev sahibine ağırlar.

haks. Añma alcı ib eezini dee alcı ider.

kazk. Akmak bolsa konağı iyesin ce dep zorlaydı.

kazr. Konuk hayasız olsa, ev yiyesini evden kovar.

kbrs. Ahmag misafir ev sahibini ağırlar.

kklp. Akılsız konak, üy iyesine miret etedi.

krgz. Konogu küçtüü bolso, üy êsin biyleyt.

trkm. Akmak mihman öy eyezine hödür eder. (Çobanoğlu 2004, 66)

1. Misafire İkrâm:

Misafir ağırlamanın temelinde ona yapılacak ikram yatmaktadır. Bir eve misafir geliyorsa eğer, ilk akla gelen ona nelerin ikram edilebileceğidir. Yemeklerin en lezizi, en güzel şekilde misafirlere sunulur. “*Misafirin önüne aş koy, iki elini boş koy*” atasözü de bu fikri doğrular niteliktedir.

Misafiri ağırlamak her şeyiyle ev sahibine aittir, bu onun onuru, şerefidir. İlk yazılı eserlerimizden biri olan Divânü Lügat-it Türk’te geçen; “*Endik uma, evligni ağırlar*” (Şaşkın /ahmak misafir ev sahibini ağırlar.) sözü, ağırlama işinin misafire değil de ev sahibine ait olduğunu, ev sahibinin ne şekilde olursa olsun misafirini ağırlamak zorunda olduğunu vurgulayarak, misafirin bu konuda rahat olmasını sağlar. Misafirin ev sahibini ağırlaması ona hakarettir. Bu atasözü, sadece Anadolu sahasında değil, hemen hemen bütün Türk Dünyasında bilinmektedir:

Burada şunu da belirtmeliyiz ki, misafir ağırlama ve misafirperverlik denilince ilk akla gelen isim Hz. İbrahim’dir. Anlatıldığına göre, cömert, misafiri ve ikramı seven bir kişiliğe sahip olan Hz. İbrahim’in malı, hayır için dağıtıp ikramda bulduğukça daha da artarmış. Sofrasından ne kadar çok insan yemek yerse yesin yine de yiyecekler tükenmez imiş (Güler 2006, 58-64). Bu gün, deyim hâline gelen “Halil İbrahim sofrası”nın temelinde de bu inanış vardır.

Diğer taraftan, Dede Korkut Hikâyelerinde “iyi kadın” ile “kötü kadın” tanımlanırken misafire olan ilgi ve ikramları ölçü alınmıştır. İyi kadın, her ne şekilde olursa olsun misafirini iyi bir şekilde ağırlayabilen bir kişidir: “*Ozan ivün tayağı oldur ki yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam evde olmasa, ol anı yidirir içürür, ağırlar, azizler gönderir. Ol Ayişe Fatıma soyıdur hanum. Anun bebekleri yetsün. Ocağına bunçılavın avrat gelsün.*” (Ergin 1989, 76).

Kötü kadın ise evine sahip çıkmayan, çok gezen ve misafirine ikramda bulunmayan, yemek sunmayan kadınlardır: “*Öte yazıdan yabandan bir odlu konuk gelse, er adam ivde olsa, ana dise ki: ‘Tur etmek getir yiyelüm, bu da yisün – dise- pişmiş etmegün bakası olmaz yimek gerekdir.’ Avrat aydur: ‘Neyleyeyim, bu yıkılacak ivde un yok, elek yok, deve değirmenden gelmedi – dir- ne gelür ise benüm sağrıma gelsün diyü elin götüne urur, yönün anaru sağrısın erine döndürür; bin söyler isen birisini koymaz, erün sözünü kulağına koymaz. Ol Nuh Peygamberin eşegi aslıdır. Andan dahı sizi hanum Allah saklasıun, ocağunuza bunçılavın avrat gelmesin.’*” (Ergin 1989, 77)

Sadece hanımların değil, erkeklerin de misafiri ağırlamasını bilmesi gerektiği ve bu geleneğin büyüklerden görülerek yaşatıldığı yine Dede Korkut Hikâyelerinde ifade edilir. Bu bağlamda, Dedem Korkut’un; “*Kız anadan görmeyinçe öğüt almaz, oğul atadan görmeyinçe sufra çekmez.*” (Ergin 1989, 74) şeklindeki veciz sözü oldukça anlamlıdır.

Ayrıca, Dede Korkut Hikâyelerinin büyük bir kısmında geçen ve av, savaş, düğün veya toplu hâlde yapılan dualar öncesi; “*Açları doyurup çıplakları giydirme*” geleneği de aynı kültürün bir uzantısı gibidir.

Bugün, Anadolu sahasında olduğu gibi çeşitli Türk Cumhuriyetlerinde de hâlâ devam ettirilen, “misafire kurban kesme” kültürümüzdeki misafirperverlik anlayışını en güzel şekliyle açıklamaktadır. “Cenupta Türkmen Oymakları” adlı eserde, Elbeyli Aşiretinden Hacı Efendi; “*Azizim, buna biz misafir kurbanı deriz, bu kurbanın başı ile kuyruğunu mutlaka misafirin önüne koruz. Misafir için kesilmiş kuzuların başı muhakkak sofrada ve misafirin önünde bulundurulur.*” (Yalman 1977 / C I, 14-15) diyerek misafirler için kesilen kurbandan söz eder. Aynı eserin devamında bazı bölgelerde ise misafir için kesilen kurbanın kellesinin beyni bir tabağa alınarak sofraya konduğu belirtilir (Yalman 1977 / C II, 114). Bu geleneğin benzeri, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan gibi Türk Cumhuriyetlerinde de uygulanır ve öncelikle kesilen hayvanın başı pişirilerek, “*başa, baş ikram edilir*” düşüncesiyle başmisafir sayılan “*aksakal*”a sunulur. O, bir parça aldıktan sonra diğer misafirlere ikram edilir.

Oğuz Kağan Destanına baktığımızda, Oğuz Han’ın yurduna döndüğü zaman bir ziyafet tertip etmesi ve konuklarını en iyi şekilde ağırlaması, misafirperver Türk halkının destanlara yansıyan yüzünü göstermektedir. Oğuz Kağan, bir otağ yaptırıp büyük bir ziyafet hazırlığına girişir. Bütün ağaçların dışını altın ile kaplar. Her yeri lâl, yakut, zümrüt, firûze ve inci ile süsler. Dokuz bin koyun ve dokuz yüz sığır kestirir. Derisinden doksan dokuz havuz yaptırır. Dokuzuna rakı ve doksanına kımız doldurtur. Bütün maiyetini çağırıp getirir. Onlara layık ihsanlar verir (Sakaoğlu-Duymaz, 2002, 235). Oğuz Han’ın maiyetindeki herkese gösterdiği ilgi ve ikram eşittir. İdeal insan tipini temsil eden Oğuz Han, dosta düşmana gösterdiği tavrıyla da örnek bir tip özelliği gösterir.

Divanü Lügat-it Türk’te geçen bir dörtlükte ise şanın şöhretin artmasının ancak misafiri iyi ağırlamakla mümkün olacağı belirtilir:

*Körklüğ tonuğ özünğge
Tatlığ aşığ adhunka
Tutgıl konuk ağırlıg
Yadhsun çawınğbudhunka*

(*İyi elbiseyi kendin giy, tatlı yemekten başkasına hisse ayır; konuğu ağırla, tâ ki ününü herkese yaysın*) (Atalay 1992 / I.C., 45) .

Halk arasında, misafiri ağırlama, yedirme içirme öylesine yüceltilmiştir ki, başına getirilen “Tanrı” kelimesiyle kutsallaştırılmış, misafir ağırlamak ibadet etmeye eş değer sayılmıştır. Kapıyı çalan, bizim değil Tanrı’nın misafiridir, misafiri gücendirmek Tanrı’yı gücendirmektir.

Örneğin, “Çobanın İbadeti” adlı efsanede, nasıl ibadet edileceğini bilmeyen çoban, kendince en kıymetli değerlerini düşünerek; “*Aman Allahım geliver, südüümü, yoğurdumu yiyiver.*” diyerek her gün dua ederek ibadet ettiğini zannedermiş (Sakaoğlu 1989, 49).

Dikkat edilirse, burada kendince ibadet eden çoban, Allah’ı evine davet ederek elinde var olan değerlerden; yoğurdundan, sütünden ikram etmek istemektedir.

Malatya’da anlatılan; “Zümrüdü Anka” masalında şehri dolaşan gencin, suyun gözesini tutan ve her gün bir adam karşılığı halka su veren devî öldürmek için padişahın müsaade istemesi üzerine, padişahın; “*Olur mu insanoğlu? Sen bizim konuğumuzsun. Nassıl seni ölüme gönderek!*” dediğinde, oğlanın; “*Beni misafir etmek istiyerseniz getirin yiyecekleri, şimdi yiyeyim. Günlerdir acım!*” (Geniş 1998, 66) demesi üzerine padişahın koca bir kuzu keserek bunu ağırlaması, misafirliğin hangi anlama geldiğini en güzel şekilde açıklamaktadır. İyi ev sahibi, misafirini kendi menfaatleri için çalıştırmaz, evinde ikramların en güzeliyle ağırlar. Misafir etmenin anlamı ise en güzel şekilde yedirip içirmez. Nitekim, “Avcı Ahmet” masalında da, Avcı Ahmet’i evinde misafir eden çoban, belki de tek geçim kaynağı olan davarını kesip sofraya kurarak onu ağırlar (Alptekin 2002, 226).

Fıkralarında yemeyi çok seven ve davetleri hiç kaçırmayan Nasreddin Hoca’ya, misafir olarak gittiği evde, ev sahibi; “*Aç mısın, susuz musun yoksa uykusuz mu?*” diye sorduğunda Hoca’nın; “*Gelirken, pınar başında biraz uyumuştum!*” diye cevap vermesi, misafirlikte yemek yemenin yine öne geçtiğini gösterir.

Ama, aynı Nasreddin Hoca, evine misafir gelince yedirme-içirme işlemlerine farklı bakar: Misafirlerden birisi, Nasreddin Hoca’nın evinde yatmaya kalır. Akşam yemeği yenildikten sonra yatma zamanı yaklaşınca, ikram edilmesi gereken yiyecekler ortaya çıkmaz. Vakit ilerlediği için karnı acıkan misafir;

*“Bizim eller bizim eller
Yatarken üzüm yerler”*

diye bir türkü tutturarak ev sahibine laf atar.

Bu türkünün sonunun nereye varacağını anlayan Nasreddin Hoca;

*“Sizin eller sizin eller
Yatarken üzüm yerler
Bizde böyle âdet yoktur
Saklarlar da kışın (güzün) yerler.”*

der (Sakaoğlu-Alptekin 2009, 178).

Böylece, davetlerin hakkını layıkıyla veren Hoca, evine gelen misafirleri her zaman gerektiği gibi ağırlamayı, menfaat düşkünlerine gereken cevabı mizahi bir üslupla verir.

Mizah ustası Nasreddin Hoca, yeri geldiğinde, imkânları dâhilinde, evine gelen konuklarını ağırlamasını da bilmıştır. Her zaman olduğu gibi yine bir gün birkaç misafirini eve götürdüğünde evinde hiç bir şeyin olmadığına gören Hoca, içi boş bir tası olarak misafirlerinin yanına gider ve; “*Arkadaşlar, ayıp görmeyin. Evde yağ, pirinç ve odun olsaydı, çorba pişirecek ve şu koca tasla size sunacaktık!*” diyerek misafir ağırlamada yeme içmenin ön plâna çıktığını güzel bir üslupla vurgular (Tokmakçioğlu 2004, 222).

Divanü Lügat-it Türk’te geçen şu beyit de aynı konu üzerinedir;

*“Kolsa kalı oğraban bergil takı azukluk
Kargış kılur umalar yunçığ körüp konukluk”*

(*Sana bir konuk gelip bir şey isterse, azık dilese ona ver; çünkü konuk, çıkarılan yemeği iyi bulmazsa sahibine lânet eder*) (Atalay 1992/ I.C., 274-275).

“Şahmeran” adlı masalda ise, Şahmeranın yer altındaki ülkesine giden kahraman, orada yedi yıl ağırlanır. Şahmeran, kahramanın tekrar dönmesine engel olmak için bunu elinden geldiğince iyi ağırlayıp en güzel yiyeceklerle besler.

“Üç Arhadaş” adlı masalda da tarlada çalışan adam, yanına gelen ihtiyarın kendisinden bir parça ekmeğe istemesi üzerine, ekmeğinin kuru olduğunu belirterek adamı sırtına alıp evine götürür ve hanımına: “*Hadi hanım, çabuh bi, çorba goy. Misafirimiz yaşlı, dişleri yoh, ekmeği yiyemez. Sıcah sıcah bi çorba içsin ki kendine gelsin.*” (Geniş 1998, 45) diyerek, misafir için her şeyin yapılabileceğini en güzel şekilde ifade eder.

“Misafirlik” kavramı beraberinde yemeyi-içmeyi getirmekle birlikte, zoraki davetlerde özellikle cimri ev sahiplerini konu alan anlatılarda, işin hilesine kaçan bu kişiler cezalandırılarak insanlara, misafirlerin nasıl ağırlanması gerektiği konusunda mesajlar verilir. Örneğin, Kazan’da anlatılan; “Kandala Bilen Köya Ekiyatı / Tahtakurusuyla Güve Efsanesi”nde; cimri karı-kocayı, kardeşleri bir düğün esnasında evine yemeğe çağırır. Bunlara karşılık verme gereği duyan karı-koca, yemek için kart horozlarını bile kesmeye kıyamayarak kedilerini kesip yemek yaparlar ve horoz çorbası diye içirmek isterler. Ancak misafir gelen kadın şüphelenerek mutfağa iner ve orada kedi kafasını görür. Kedi kafasını karı-kocanın önüne atarak yaptıkları şeyin çok ayıp olduğunu söyler. Adam, utancından yün çuvalına girer, kadın ise kıpkırmızı olmuş yüzünü odanın bölme tahtasına yapıştırır. Bunlar, burada zayıflaya zayıflaya biri güveye biri de tahtakurusuna dönüşür (Ergun 1997, 656-657).

Görüldüğü gibi masal, efsane hatta fıkra gibi anlatı türlerimizin hemen hepsinde, misafiri ağırlamanın birinci şartı, onlara en güzel ve leziz yiyecekleri sunarak ikram konusunda gereken özeni göstermektir. Diğer taraftan ikramı reddetmek, ev sahibine veya davet edene karşı büyük bir ayıp olarak görülür ve onları incitir. Onun için sunulan ikramların misafir tarafından kabul görmesi önemlidir.

2. Sıkıntılarını Giderme / Ev Sahibi Olarak

Misafirin Problemlerini Çözme:

Her ne kadar “misafir” kelimesi beraberinde yeme-içmeyi getiriyor, “misafir ağırlamak” masayı en güzel yemeklerle donatmak anlamına geliyorsa da bazı anlatılarımızda ev sahibi, güzel ikramların yanında misafirin problemlerini çözen bir bilge olarak da karşımıza çıkar.

Afyonkarahisar’da anlatılan; “Çiftçinin Kızı” adlı masalda, padişahın vezirlik sınavına tabii tuttuğu adam, bir çiftçinin misafiri olur. Çiftçinin kızı, padişahın, vezir olmak isteyen adama bir kese altın vererek; “*Bu altınlarla bir koç alacaksın. Altınları geri, koçu diri, etini de pişirip getireceksin*” diye görevlendirdiği misafirine ne yapması gerektiğini öğretir. Adam bu kızın verdiği akıl ile söylenenleri yapıp vezir olur (Özçelik 2004, 418-419).

Yine aynı bölgede anlatılan; “Kaygısız Ev” adlı masalda ise bir kadın, oğlunun yedi yıl çocuğu olmayınca, Allah’a yalvararak; “*Allah’ım, benim oğluma bir evlat ver de kaygısız bir evde gömlek biçeyim.*” diye vaadde bulunur. Torunu olunca da kaygısız ev bulmak için yollara düşer. Yolda, görkemli bir ev görüp, hane halkının kaygısız olabileceğini düşünerek kapıyı çalıp içeri girer. Kadın, kendisini karşılayan geline; “*Yavrum, beni misafir ettin ama, niye geldiğimi sormadın!*” der. Gelin ise; “*Anne, misafire niye geldiği sorulmaz. Hoş geldin, safa geldin. Buyur, derdini söyle. Çaresi bende ise hemen bulayım.*” (Özçelik 2004, 436) diyerek, kadına ikramda bulunmak yerine derdini sorar, gücü yeterse çözüm bulacağını söyler. Aynı masalın devamında Avcı Mukeşşa’yı görmeye giden adam kırk odalı köşke varır. Her gün bir odada yatarak kırkıncı gün ev sahibi ile görüştüğünde; “*Arkadaş, kırk gündür evindeyim, niye geldiğimi sormadın!*” deyince Avcı Mukeşşa; “*Hoş geldin, safa geldin. Misafire niye geldiği sorulmaz. Ama, de bakalım derdin nedir!*” diyerek (Özçelik 2004, 437), öncelikle misafirin bir derdinin olduğunu anlayıp bunu çözmeye çalışır.

Diğer taraftan ev sahibi, iyileri mükâfatlandırıp, kötülerini cezalandıran iyi bir eğitmendir. Bu yönüyle insanları da iyiye, güzele, doğruya yönlendirip daha sağlıklı ve güvenli toplumların oluşmasına vesile olur. Elazığ’da anlatılan; “Dört Mevsim” adlı masalda, eşinin teşvikiyle oğlu tarafından ıssız bir yere terk edilen bir anne, dört kardeşin yaşadığı ve adları “Dört Mevsim” olan bir eve misafir olur. Mevsimleri sevip sevmediği sorulan anne, her mevsimin kendine göre güzelliklerinin olduğunu belirterek olumlu cevap

verir. Dört kardeşin her biri, bunu ayrı ayrı ödüllendirirler. Böylece kadının; dört kardeşin duaları neticesinde; kamburu yok olur, güldüğünde yanağında inciler saçılır, ağladığında gözlerinden inci mercan dökülür, yıkandığında leğenler altın olur!

Aynı yere oğlanın kayınvalidesini de gönderirler. Kadın, karamsarlığı sebebiyle bunlara olumsuz cevaplar verir. Böylece, ikram olarak kamburu artar, alnından ağzına kadar yüzü yara olur, ağladığında gözünden kara sular akar, konuştuğunda ağzına toprak dolar (Pirinççi 2002, 95-97).

Kerkük'te anlatılan; "Köylünün Bacısı" adlı masalda ise kaybolan kız kardeşini aramaya giden delikanlı, bir kasabın evinde misafir olur. Kasap, hem delikanlıyı güzel bir şekilde ağırlar hem de kız kardeşini bulmasına yardımcı olur (Bayatlı 2009, 238-239).

Bütün bu örnekler gösteriyor ki, misafir ağırlamak sadece ilgili kişinin karnını doyurmak değil duruma göre bazen mükâfatlandırarak bazen de cezalandırarak, ona gereken dersi verip, kişiler arası iletişimi sağlayarak sağlıklı bir toplumun oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

3. Misafire İtimat Ederek Toplumda

Güven ve Ahlâkî Değerlerin Korunması:

Eve kabul edilen misafir, Tanrı misafiridir, ondan asla kötülük beklenmez. Öncelikle "Tanrı misafiri" ifadesi, eve alınan kişiye bir kutsallık vasfı yükler. O, herhangi birinin değil, Tanrının aracılığı ile gelmiştir. Bu inanışla eve alınan misafir, içeride hane halkının hepsiyle birliktedir. İnsan, evinin kapısını, bu şekilde, ancak sonuna kadar güvendiği kişilere açabilir.

İşte, Türk kültüründe bu düşünceyle misafire bakıldığı için, evinde kızı-gelini olan aileler de misafirlerinin yanında gayet rahat hareket ederler. Bu durum, "Cenupta Türkmen Oymakları" adlı eserin yazarı Ali Rıza Yalman (Yalkın)'ın dilinden şöyle ifade edilir. Yalman, eserini hazırlarken gittiği Göşdere'de, İbrahim Ağa'nın çadırına bir gece misafir olur. Gece olunca, tek odalık çadırın içine yataklar sıra sıra serilir ve ailenin 17-18 yaşlarındaki kızı misafirin hemen yanındaki yatağa yatar. Ertesi gün aile reisine, kızın yatağını neden yanına hazırladıklarını sorar. İbrahim Ağa; "*Biz Yörükler, bize yakın büyüklere böyle ederiz. Bu âdetimiz, ata-dede âdetidir, nidek âdet bulunmuş...!*" der. "*Ya bir kaza olursa?*" sorusuna ise; "*Bizim kızlar nefislerine hâkimdir. Ama biz, misafiri de gözünden biliriz. Eğer, bir misafir hainlik eder ve yan gözle bakarsa zorlu düşmanlığımız üstüne gelir. Biz, öylesi adamı yaşatmayız. Buralarda, ardiç hakim, çam kadı!*" der (Yalman 1977, C.II, 112-113).

"Güzel Ahmet" hikâyesinde ise, Hint Padişahının kızı Pambuk Gözeli'ni aramak için Hint şehrine giden kahraman, yolda misafir olarak kalabileceği bir ev arar. Atı, köhne bir evin önünde durunca, o evin kapısını çalar. Evde gariban bir çoban oturmaktadır ve o gün evlenmiştir. O gün evlendiği

için de hayvanları otlatmaya gitmemiştir. Ama, kapısına misafirin geldiğini görünce yeni evlendiğini hiç hissettirmeden, eşini kız kardeşi olarak tanıtır ve; “*Ooo, buyur kardeşim, seni Allah gönderdi!*” diyerek atın dizginini tutup Güzel Ahmet’i indirir, evine buyur eder ve eşini çağırıp; “*Allah aşkına yüzünü ağmiyeceksin, üç-dört senelik evliymiş gibi hareket edeceksin. Allah, bizim evimize bir daha böyle hayırlı bir misafir ya gönderir ya göndermez. Bu Tanrı misafiri. Bu gadar zenginner var, bu gadar ağalar bağlar var ikanna, at gelip bizim gapıya dineliyo. Bunda da bir hikmet vardır.*” der.

Yeni gelin, evde ne varsa hazırlar ve hep birlikte yerler. Ancak, evlerinde sadece bir kat yatak vardır. Bu yatağı sererler, Güzel Ahmet yatar. Açıkta kalan kız, ocağın başına kıvrılır. Çoban da misafir rahat etsin diye başında bekler, üstü açıldıkça örter, yataktan kalkınca terliğini düzelterip suyunu döker, havlusunu tutar. Güzel Ahmet, ona da yatması için ısrar edince; “*Yok gardaş, hürmet Allah içindir. Benim evime misafir, bir daha ya nasib olur ya olmaz!*” der.

Sabah, işine gitmek zorunda kalan çoban, Güzel Ahmet’e; “*Gardaş, ben köyün Neharcısıyım. Şimdi getmesem, evine misafir geldi de onun uçun getmedi’ deller... Sen, evimizde dur. Evdeki bacın, sen kardeşisin. Ben mala gedim, ağşama gene gelirim.*” der (Görkem 2000, 178-179).

Görüldüğü gibi ev sahibi, kapısını çalan misafiri her şeyiyle sahiplenir, başına gelebilecek türlü felaketselere karşı da onu korur. Nitekim, Urfa’da Buluntu Mehmed Efendi ile ilgili anlatılan olay, bu durum çok güzel açıklamaktadır. Anlatıldığına göre, Buluntu Mehmed Efendi, geç saatte evinden ayrılan misafirlerinin dar sokaktan rahat geçebilmeleri için, merdivenin başına çıkıp feneriyle yollarını aydınlatırken, karşı taraftan birkaç kişi buna ateş etmeye başlar. Hiç istifini bozmadan, cesurca feneri tutmaya devam eden Buluntu Mehmed Efendi, bir taraftan da; “*Bre ırzı kırıklar, bula bula bugünü mü buldunuz? Bana bir kurşun gelse nihayet ölüürüm, onun için de gam yemem. Kurşunlardan bir fenere gelir de ışık sönerse, misafirlerim bir kazaya uğrar, karanlıkta yollarını bulamazlar, ondan korkarım. Kesin şu cayırtıyı da onlar selamete uzaklaşınlar! Sonra ne halt edecekseniz edersiniz!...*” der (Görgü Ansiklopedisi, 242).

Dikkat edilirse, karşımızda misafirin yolda rahat gidebilmesi için canını kurşunlardan sakınmayan bir ev sahibi vardır. Bu durum, dostunun/misafirin çıkarlarını, kendi çıkarlarının üzerinde gören, birbirine güvenen insanlardan oluşan sağlıklı bir toplumun her zaman var olabileceğini göstermektedir.

Diğer taraftan, yeri geldiğinde misafirini kötülüklerden koruyan ev sahibi, yeri geldiğinde de yanlış hareketinden dolayı misafirine doğru yolu gösteren bir eğitmendir. Kerkük’te anlatılan bir masalda, cimri bir adam daha ucuz ciğer almak için Kerkük’ten Musul’a gider. Adamın cimriliğini fark eden kasap, bunu akşam evine misafir eder. Yemekten önce evin hanımı

kocasına; “*Yiyelim mi dövelim, dövelim mi yiyelim?*” diye sorar ve misafirine de açıklama yapar; “*Bu benim eski eşimin mezarıdır. O, o kadar cimrilik yaptı ki, kendi parasını hiç yemedi. Biz, bazen yemek yemeden önce, bazen de yemek yedikten sonra mezarını döveriz!*” der. Bu sözler üzerine cimri adam hatasını anlar ve hemen evine gidip ondan sonra kazandıklarını rahatlıkla yemeye başlar (Bayatlı 2009, 320-321).

Aşağıdaki mani ise misafirini rahat ettiremeyip, her işlerine karışan ev sahiplerine yöneliktir:

*“Hey, eşekten olma katır
Ne gönül bilirsin ne hatır
Misafirin keyfi misin
Alt’ay da yatar bir yıl da yatar”* (Kaya 1999, 629)

Maninin ilk mısraında misafirine gereken ilgiyi göstermeyen ev sahibine hitap edilir. O, hatır gönül bilmeyen, “*eşekten olma bir katır*”dır ve misafirinin ne kadar kalacağına karar verme yetkisine sahip değildir. Çünkü, eve gelen misafire ne kadar kalacağı sorulmaz. O, Ne kadar isterse o kadar kalır.

Bütün bu örnekler gösteriyor ki, misafirine evinin kapısı sonuna kadar açan ev sahibi aynı zamanda yüreğinin kapısını da sonuna kadar açarak güçlü toplumların sağlam insan ilişkileri ile kurulabileceğini bu şekilde gösterir.

4. Misafirperverlik Snavı / Hz. Hızır’ın İnsanları Denemek İçin Misafir/Dilenci Kılığında Gelmesi:

Özellikle, göllerin oluşumu üzerine anlatılan efsanelerin temelinde; dilenci veya düşkün bir insan kılığında kapıları çalan Hz. Hızır’ın eve alınmaması, misafir edilmemesi veya isteğinin yerine getirilmemesi yatar. Öyle ki, yardıma muhtaç olan düşkün bir insanı eve almamak bir yerleşim merkezinin sular altında kalmasına sebep olabilmektedir.⁴ Konuyla ilgili efsanelerden biri Sapanca Gölü’nün oluşumu üzerinedir. Anlatıldığına göre, Sabancı Baba’ya bağlı olarak bu adı alan gölün bulunduğu yerde eskiden bir köy varmış. Bir gün, köye yabancı bir ihtiyar gelerek ev ev dolaşp, çok aç olduğunu belirterek bir parça ekmek ister. Bütün kapılardan eli boş dönen ihtiyar, tam köyden ayrılacakken bir tarlada rastladığı Sabancı Baba, yanında bulunan yiyeceğini onunla paylaşır. Karnını doyuran yaşlı adam; “Öküzlerini al şu karşı tepeye çıkalım, ama sakın arkana bakma,” der. Söylenenleri dinleyen

4. Bkz. Aziz Ayva, Beddua Sonucu Oluşan Göllerle İlgili Efsaneler, Konya 2000, (Selçuk Ün. Sos. Bil. Fak. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri) . Konuyla ilgili 16 efsane metni var. Aziz Ayva, Anadolu Göl Efsaneleri (İnceleme – Metin), Konya 2001 (Selçuk Ün. Sos. Bil. Fak. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konuyla ilgili 20 efsane metni var.

Sabancı Baba, tepeye ulaştıktan sonra arkasını dönüp baktığında, köyün sular altında kaldığını, köy halkının ise balığa dönüştüğünü görür (Şimşek 2006, 1069-1097).

Bunun dışında yine birçok efsanede, yardıma muhtaç kişi veya dilenci kılığında halkın karşısına çıkan Hz. Hızır, onları başta misafirperverlik olmak üzere çeşitli konularda (iyilik, yardımseverlik, cömertlik, düşkünlere yardım etme vs. konusunda) deneyerek, kötü niyetli olanlarını cezalandırır. Cezalandırma şekli, yukarıda olduğu gibi, bu insanların yaşadığı yerleşim alanının suya gark olması, o bölgenin bir göl hâline gelmesi şeklindedir. Benzer efsaneler, Elazığ'da Hazar Gölü'ne (Alptekin 1993, 99-100; Görkem 1989, 135-136), Bolu'nun Düzce ilçesinde Efteni Gölü'ne (Sakaoğlu 2003a, 159-160), Konya'da Obruk Gölü'ne (Görkem 1989, 135) bağlı olarak anlatılırken, Tataristan'da da "Dipsiz Göl", aynı olaya bağlı olarak oluşmuştur (Sakaoğlu 2003b, 70-71). Ayrıca, İzmir, Muğla, Tekirdağ ve Karadeniz yöresinde de benzer efsaneler anlatılmakta, düşkünlere kapılarını açmayanlar, yabancıya misafirperverlik göstermeyenler fena hâlde cezalandırılmaktadırlar (Önal 2003, 416-419). Bir İngiliz efsanesinde de, beddua sonucu, halkı misafirperverlik göstermeyen bir yerleşim merkezinin sular altında kaldığı anlatılır. Ancak bizdeki Hızır'ın karşılığında orada kötü muamele gören kişi bir büyücü kadındır (Seyidoğlu 1980, 1-3).

Tataristan'da anlatılan, "Urazlı'yı Yer Yutmuş" adlı efsanede ise Urazlı adlı köye akşam vakti bir dilenci gelir, ancak bunu oradaki ihtiyar kadının dışında kimse evinde misafir etmek istemez. Ertesi gün bir toz bulutuyla birlikte ihtiyar kadının evinin dışında köy tamamıyla yok olur. O günden sonra "*Urazlı'yı yer yutmuş*" sözü söylenmeye başlar (Sakaoğlu 2003b, 68-69).

Burada şunu da belirtmeliyiz ki, efsanenin anlatıldığı yer neresi olursa olsun cezanın sebebi değişmemektedir. Onun için, "*Her geceyi kadir, her geleni Hızır bil.*" sözüne bağlı olarak halka; kapıya gelen her kim olursa olsun eli boş gönderilmemesi, düşkünlere her zaman yardım edilmesi gerektiği mesajı vardır.

Malatya'da anlatılan bir efsanede ise köyün suya gark olması yoktur ama, insanlar misafire yüz çevirmenin cezasını ömür boyu çekerler. Anlatıldığına göre; Küllümağara köyünün sakinleri, Hz. Hızır yerine sonradan ermiş olduğu anlaşılan bir zatı evlerine misafir olarak kabul etmezler. Çaresiz kalan adam, köyün civarındaki bir mağaraya girerek geceyi orada geçirmek ister. Ancak sabah mağaraya giden köylüler adamın öldüğünü ve kefenin, suyun ve sabunun hazır olduğunu görürler. Üstelik yanı başında da bir pınar zuhur etmiştir. Köylüler yaptıklarına pişman olup hemen oraya defnediler. O günden sonra mezarın bulunduğu yerden her Cuma kan akarmış. Köylüler, kanın akmasının sebebini adamı evlerine kabul etmeyişlerine bağlayarak her

defasında yeniden üzürlürler ve bu yere de; “Kefen Getiren” adını verirler (Alptekin 1993, 43-44).

Hızır, yardım veya “misafirperverlik” sınavında başarı sağlayanları da ödüllendirir. Elazığ’da anlatılan bir efsanede, dilenci olarak gelen Hz. Hızır, kendisine sadaka veren dul kadına; “*Kızım, daima evin bereketli olsun*” diye dua eder. O günden sonra kadının küpündeki yağ hiç eksilmez (Görkem 2006, 171).

“Bitmeyen yiyecek” motifi, birçok efsanede (Önal 2003, 402-404) ele alındığı gibi, evliya menkıbelerine bağlı olarak da anlatılır. Bu durumun misafirine iyi davranan insanların ödüllendirilmesine bağlı olarak anlatılması; “*Misafir on kısmetle gelir; birini yer, dokuzunu evde bırakır.*” atasözünü teyit eder durumdadır. Ekmeğini paylaştıkça evin bereketi artacaktır. Sevgi gibi, bilgi gibi ihtiyacı olana yardım etme de evin bereketini artırmaktadır.

Bir Muğla efsanesinde ise, yolcu kılığında bir eve uğrayan Hz. Hızır / Hasan Dede, evin kızından su ister. Kız suyu getirirken üzerine çam pürçüğü atar. Böylece yoldan gelen misafirin terli terli su içmesine engel olur. Hz. Hızır / Hasan Dede, bu ince düşünceli ev sahibesinden dolayı bütün köye: “*Güzelleriniz sarımasın, çamlarınız kurumasin*” diye dua eder. Aynı efsane, Hz. Ali için de anlatılır. (Önal 2003, 330-331).

Diğer örneklerde olduğu gibi burada da ihtiyacı olan insanlara evin kapısını açmanın güzellikleri ve yapılan iyiliklerin karşılıksız kalmayacağı vurgulanır.

“Hızır ile Üç Hırsız” masalında da Hz. Hızır’ın görevi aynıdır. Üç hırsız, Allah’ın ucunu bulmak için yola çıkarlar. Bir pınar başında karşılına bir adam çıkıp arayışlarının imkânsız olduğunu belirterek birer dilek tutmalarını söyler. İlk ikisi zenginlik, mal mülk isterken üçüncüsü; “Bir kötü avrat ile evinden misafirin hiç eksik olmamasını” ister. Karşılındaki adam Hz. Hızır’dır ve üçünün de dileğini yerine getirir. Bir yıl sonra hırpani kılıklı bir ihtiyar kılığına bürünerek bunları denemek için sırasıyla evlerine misafir olmak ister. İlk ikisi bu misafiri kabul etmedikleri için tekrar eski hallerine dönerek cezalandırılırlar. Üçüncü adam, bunu evine alıp gereken her türlü ikram ve ilgiyi gösterdikten sonra yaşlı adamın iyileşmesi için çocuğunu kesip fırında pişirmeye bile razı olur. Ancak, bir süre sonra pişen çocuğunu fırından çıkarmak isteyen baba, kızını gül bahçesinde Kur’an-ı Kerim okuduğunu görür (Şimşek 2001/ II, 115-118).

Hızır, bu misafirperver adama, diğerlerinden aldığı malları verecek ödüllendirir. Dikkat edilirse bu masalda ana tema “misafirperverlik”tir. Adamın “evinden misafirin eksik olmaması” için dilekte bulunması, Türk kültüründe misafire verilen önemin güzel bir örneğidir. Misafirin rahat etmesi, sağlığının ve huzurunun her şeyin üzerinde tutulması, ev sahibinin, onun sağlığı için çocuğunun ölümünü göze alması ile anlatılır. Bu, insanın “ben” duygusunu aşarak erginleşme sürecini tamamladığının işaretidir. Di-

ğer taraftan, “*kötü avrat*” terimi de dikkat çekicidir. Buradaki “*kötü*” terimini ahlâkî açıdan değerlendirmemek gerekir. Çünkü maddiyatın aksine manevi dünyayı anlatmak için kullanılmıştır. Dünyevî yani maddi arzulardan uzaklaşmış bir koca olarak evleneceği hanımda güzellik veya zenginlik yerine güzel ahlâklı, çalışkan, becerikli bir hanım ister. Bu hanıma dışarıdan veya dünya gözüyle bakıldığında hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Ancak o, evinden hiç eksik olmayacak bütün misafirleri ağırlayabilme gücüne ve asaletine sahip, yüreği zengin bir kişidir.

5. Misafirperverliğin Suiistimal Edilmesi / Kötüye Kullanılması:

Misafirperverlikte, ev sahibinin de misafirin de karşılıklı sevgi, saygı ve güvene sahip olması gerekir. Eğer, ev sahibinin iyi niyetine ve dürüstlüğüne karşılık misafir bunu suiistimal ediyor, gösterilen ilgi ve alakayı bir fırsat gibi değerlendiriyor, onu kullanmaya çalışıyorsa bu geleneğin zamanla zayıflayacağını işaretidir. Çünkü, bir tarafın fedakârlığına karşılık diğeri “ben” duygusunu ön plana çıkarmış olacaktır.

İşte, ev sahibinin iyi niyetini kötüye kullanan düşüncesiz ve bencil misafirleri konu alan bir masal/fıkra Anadolu sahasında olduğu gibi Uygur Türkleri arasında da “Tilimğa Bağlısıla / Dilime Bağlayın” adıyla bilinmektedir: Anlatıldığına göre uzak bir yerden evine dönen adam yolda tanıştığı bir taciri birazcık dinlenmesi için evine davet eder. Tacir memnuniyetle daveti kabul edip birazcık dinlenmek yerine iki-üç gün misafir olur ve artık her gidiş gelişte bu eve gelip günlerce kalmaya başlar. Elinde avucunda bir şey kalmayan adam, bunu misafirine hissettirmeden komşularından bir şeyler alarak ağırlamaya devam eder. Artık dayanmaya gücü kalmayan ev sahibi, yine tacirin geldiği bir günde onu karşılar ama atını elinden almaz. Tacir, atını nereye bağlayacağını sorunca da; “*Nereye bağlayacaksınız, ‘Eve giriniz’ diyen dilime bağlayın!*” der (Ercilasun – Turan 1989, 6-7).

Bektaşilere bağlı olarak anlatılan “Tanrı Misafiri” adlı fıkrada da insanların dini duygularını kullanmaya çalışan fırsatçılar eleştirilir. Bunlardan biri, rast gele kapıyı çalarak “Tanrı misafiri” olduğunu söyleyen birisi ile ilgilidir. Bektaşi’nin evine misafir olan zat, “Tanrı misafiri” olduğunu belirtince, Bektaşi bunu alıp camiye götürür ve; “*Buyurun işte, Tanrının evi, güle güle otur, sana bildiği gibi ikram etsin,*” der (Yıldırım 1999, 158).

Görüldüğü gibi toplumumuzda, insanlar arası ilişkilerde, misafirlik olgusu öylesine dengeli tutulmuş ki, bir taraftan misafirin en güzel şekilde ağırlanması için gereken uyarı yapılırken diğer taraftan bu durumu kötüye kullanıp iyi niyeti suiistimal eden menfaat düşkünleri ince bir mizahla uyarılmıştır. Aşağıda misafirliğin en makbulünün kısa süreli olduğuna şiir diliyle gönderme yapılır:

*“Misafirin iyisi
Gelir gider kış gibi*

*Misafirin kötüsü
Oturur baykuş gibi*” (Aksan 2008, 159)

Misafirlikte gereksiz yere uzun süreli oturup de ev sahibinin sabrını taşıranlar da şiir ile uyarılır:

*Ocakta köz
Kalmadı Söz
Kalkın gidin siz
Yatacağız biz* (anonim)

Diğer taraftan, halk arasında hocalarla/imamlarla ilgili yanlış bir izlenim hâlâ belleklerden silinmemiştir. Hocaların alınında “Ye!” yazılıdır. Onlar, yedirmeyi değil yemeyi, vermeyi değil almayı severler. Aşağıdaki dörtlükte de bu düşünce ima edilir:

*“Gelin gelin getiririn
Geçin geçin oturun
Burası imam evidir
Ne yiyin, ne götürün”* (Akalin 1972, 83)

Kardeşin kardeşe güveninin kalmadığı günümüz toplumunda ise misafir kültürü de zayıflamış, yerini bir takım hesaplarına bırakmıştır. Bu durumun, toplumsal yozlaşmayı, dağılmayı ve kişiler arası iletişim bozukluğunu da beraberinde getirdiği bir gerçektir. Divânü Lügat-it Türk'te geçen;

*“Bardı eren konuk bulup kutka sakar
Kaldı alığ oyuk körüp ewni yıkar”*

(Konuk bulunduğu zaman uğurlu sayan adamlar gitti. Karşıdan bir karaltı görseler –konuk geliyor diye- çadırını yıkıp gidenler kaldı.” (Atalay 1992/ I.C., 384) şeklindeki beyit, âdeta bugün için söylenmiştir.

Bugün, halk arasında, bu tür insanların misafire bakışını mizahi bir üslupla anlatan bir dörtlük şöyledir:

*Burası Harmandere
Ekmeğ istersen Allah vere
Su istersen diha dere
Yatmak istersen geldiğin yere* (Refahiye / Erzincan)

“Ölçülü sözler” arasında da bu düşünceyi teyit eder nitelikte örnekler bulunmaktadır:

*“Misafir eştâli selâse eyyam
Dördüncü gün kapı dışarı vesselâm”* (Tan 1999, 25)

“Hoş geldin misafir
Tava delik yağ da yok
Oda küçük yer de yok” (Tan 1999, 25)

6. Sonuç:

Bugün, büyük şehirlerde, aynı apartmanda yaşayan insanların bile birbirini tanımadığı bir yerde misafirlik geleneğinden söz etmek biraz zordur. Her şeyin yapaylaştığı bir zamanda evlere kabul edilen misafirler de gerçek yüz yerine yapmacık bir tavır ile karşılanmaktadır. Yapılan ikramların temelinde, misafiri en güzel şekliyle ağırlama düşüncesinden ziyade kendi varlığını, gücünü ve becerisini ispatlama kaygısı vardır. Misafirden misafire kapısı açılan salonlar ise, âdeta lüks ve pahalı eşyaların sergilendiği bir mekân konumundadır.

Sonuç olarak, git gide kozmopolit bir hâle gelen günümüz toplumundaki bütün bu olumsuzlukları bir tarafa bırakacak olursak, buraya kadar verdiğimiz örneklerde, Türk insanının asil ve onurlu bir davranışı olan misafirperverlik olgusu, kültürümüzün bir parçası olan anlatı türlerinde en güzel şekliyle yerini bulmuştur. Masal, efsane, halk hikâyesi gibi anlatılarda, sosyal hayatın bir temel taşı olan bu asil davranış iyi niyetin, sevginin, güvenin, paylaşmanın ve hoşgörünün de işareti olarak vurgulanmıştır. Misafirine iyi davranan ev sahibi ödüllendirilmiş, kötü davrananlar ise acımasızca cezalandırılmıştır. Böylece, insanların, birbirine destek olması, güvenmesi, karşılıksız olarak ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının giderilmesi ve birlik içerisinde hareket edilmesi gerektiği konusunda mesajlar verilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

- AKALIN, Sami (1972), *Türk Manileri*, C.: 1, İstanbul.
- AKSAN, Doğan (2008), *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*, Ankara.
- AKSOY, Ömer Asım (1991), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1993), *Fırat Havzası Efsaneleri*, Antakya.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2002), *Taşeli Masalları*, Ankara.
- ATALAY, Besim (1992), *Divanü Lügat-it Türk Tercemesi*, C. I, Ankara.
- AYVA, Aziz (2000), *Beddua Sonucu Oluşan Göllerle İlgili Efsaneler*, Konya, (Selçuk Ün. Sos. Bil. Fak. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri)
- AYVA, Aziz (2001), *Anadolu Göl Efsaneleri (İnceleme – Metin)*, Konya, (Selçuk Ün. Sos. Bil. Fak. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- BAYATLI, Necdet Yaşar (2009), *Irak Türkmenlerinin Halk Masalları (İnceleme- Metin – Sözlük)*, Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2004), *Türk dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican- ŞEKÜR, Turan, (1989), *Uygur Halk Masalları*, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1989), *Dede Korkut Kitabı I / Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara.

- ERGUN, Metin (1997), *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, C. II, Ankara.
- GENİŞ, Özlem (1998), *Malatyalı Suzan Geni,ş'ten Derlenen Masallar*, Elazığ (F.Ü. Fen-Ed. Fak. lisans tezi).
- GÖRGÜ Ansiklopedisi / Geleneklerimiz, Göreneklerimiz, (t.y.), (y.y.).
- GÖRKEM, İsmail (1989), "Hazar Gölü (Elazığ-Sivrice) Üzerine Anlatılan Efsaneler", *Fırat Havzası II. Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu (5-7 Kasım 1987) / Bildiriler*, Elazığ, 131-140.
- GÖRKEM, İsmail (2000), *Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Ankara.
- GÖRKEM, İsmail (2006), *Elazığ Efsaneleri (İnceleme – Metinler)*, Elazığ.
- GÜLER, Zülfi (2006), *Divan Şiirinde Peygamber Hikâyelerine Telmih*, Malatya.
- KAYA, Doğan (1999), *Anonim Halk Şiiri*, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1988), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul.
- ÖNAL, Mehmet Naci (2003), *Muğla Efsaneleri*, Muğla.
- ÖZÇELİK, Mehmet (2004), *Afyonkarahisar Masalları / Araştırma- İnceleme – Metin*, Isparta.
- PALA, İskender (2010); **Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri**, İstanbul, Kapı Yayınları.
- PİRİNÇÇİ, Behice (2002), *Elazığ Masalları Üzerine İnceleme*, Elazığ (F.Ü. Fen-Ed. Fak. lisans tezi).
- SAKAOĞLU, Saim (1989), *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (2003a), *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (2003b), *101 Türk Efsanesi*, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim – Ali Duymaz (2002), *İslâmiyet Öncesi Türk Destanları / İnceleme -Metin*, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim – Ali Berat Alptekin (2009), *Nasreddin Hoca*, Ankara.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1980), "İki Gezgin Efsane Tahlili", *Köz*, 2(5), Ağustos, 1-3.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2001), *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, Ankara.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2006), "Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme", *I. Uluslar Arası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri 20-22 Nisan I-II, C.II*", Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli 2006, 1069-1097.
- TAN, Nail (1999), *Türkçe'nin Oyaları / Divan ve Halk Edebiyatımızda Lâedrî ve Ölçülü Sözler*, Ankara.
- TOKMAKÇIOĞLU, Erdoğan (2004), *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, İst.
- YALMAN (YALKIN), Ali Rıza (1977), *Cenupta Türkmen Oymakları*, (Hızl. Sabahat Emir), II C., Ankara.
- YILDIRIM, Dursun (1999), *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Ankara.
- YILDIRIM, Nilüfer (2002), *Kutadgu Bilig'de Yer Alan Folklor Unsurları*, Elazığ (F. Ü. Sos. Bil. Enst. Yüksek lisans semineri).

GELENEKSEL KÜLTÜRÜMÜZDE KAHVE

*Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI**

*“Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız
Hazret-i Şeyh Şâzîlî'dir pirimiz üstadımız”
(Kahvec Duası)*

Ağacı daima yeşil kalan, koyu yeşil yapraklara, beyaz hoş kokulu çiçeklere ve kirazı andıran meyvelere sahip olan Kahve bitkisinin ilk yetiştiği yer bugünkü Habeşistan (Etiyopya)'dır. O zamanlar kahve tohumları içecek için kullanılmak yerine yiyecek olarak kullanılmıştır. Yerli halk kahve tohumlarını un hâline getirip buğday ya da mısır ununa katarak bir çeşit ekmek

İstanbul Limanı'nda kahvehane-1839

yapmışlardır. Büyük bir olasılıkla bu ekmeği yiyenler uzun süre zinde kaldığı için de çok rağbet görmüş ve kahve ağacının üretimine önem vermişlerdir.

* zileli.yardimci@gmail.com

Kahve ağacının bir ürünü de yapraklarıdır. Yerli halk yapraklarını sıcak suda haşlayıp bir çeşit çay olarak içmişler ve bunu ilaç olarak kullanmışlardır.

Dünyada Türk adının sık sık geçtiği konu kahvedir. Kahve, Avrupa dillerine Türkçe “kahve” sözcüğünden geçmiştir. Avrupa dillerinde türemiş kahve sözcüklerinin bazılarında sözcüğün ikinci harfi “o” olmuş; İngilizce **coffee**, Flamanca **koffie** vb., bazılarında ise “a” olarak kalmıştır. Fransızca **café**, İtalyanca **caffé** Macarca **kave** ve Yunanca da **kafes** vb. bir birine yakın sözlerle anılmıştır. Bugün dünyanın tüm dillerinde kahve sözü Arapça **qah-wah** sözcüğünden türeyip Türkçe kahve olarak kullanılmaya başladıktan sonra Türkçeden alınmış, sadece Habeş dilinde “**bunn**” denmiştir. Habeşliler, “kahve ağacı” anlamına gelen **bunn** sözünü kahve için de kullanmışlardır. Bazı etimolojistler ve tarihçiler kahvenin sözcük kökeninin Habeşistan’ın “**Kaffa**” bölgesine dayandığını iddia etse de buna dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Kahve adının anlamı "keyif veren içki" dir.

Kahve ağacının meyvesini kavurma ve öğütürerek içme geleneği ilk kez 14. yüzyılda Yemenli sufiler arasında yaygınlaşmıştır. Kimi kaynaklarda sufi dervişlerin gece ayinlerinde dinç kalmak için içtikleri kayıtlıdır.

Bir söylenceye göre, *Yemen hükümdarı Emir Sadeddin, Şeyh Şazili'yi müridleriyle birlikte Habeşistan (Etiyopya) dağlarına sürer. Şazili'nin müridlerinden Kaldi adlı bir çoban dağlarda keçilerin garip bir ağacın meyvelerini yedikten sonra, daha canlı, hareketli olduklarını görünce, “bunda bir hikmet var” diyerek durumu dervişleri Şazili'ye bildirir. Getirdiği çekirdekleri verir. Yemişlerin şeytana ait olduğunu düşünen Şazili onları öfke ile ateşe atar. Yanan kahveden çıkan koku o kadar nefistir ki, bu kokunun etkisiyle bu yemişlerin Tanrı'ya ait olabileceğini düşünerek çekirdekleri toplar, ateşte kavurtturur. Meyvenin suyunu kaynatıp içen Şazili'nin kendisi de aynı canlılığı duyar ve kahvenin meziyetlerini anlar. Şeyh ve müritleri kahvenin meyvesini yiyip, suyunu içerler. Sonrasında bir gün salgın bir hastalık çıkar. Herkes kaşınmaya başlar. Şeyh Şazili hastaları yedirdiği kahve ve kaynatıp suyunu içirdiği kahve yaprağı ile tedavi eder. Bu sayede hükümdar tarafından affolunur. Kahve fidanlarını da Etiyopya'dan getirterek Yemen'de üretimini sağlar. Bu nedenle kahvenin asıl vatani Etiyopya iken Yemen olarak bilinir.*

Başka bir söylencede ise Kahve ile kahpe sözcükleri arasında bir ilişki vardır ve bu ilişki şöyle izah edilir:

“Geçmiş zamanlarda Yemen vilayetinde bir fahişe kadın yaşarda. Ergen yaştan ölene kadar utanç verici şeyler yaptı ve öyle öldü; ölüsünün yıkanıp kefenlenmesi din âlimleri ve halk arasında tartışmalara yol açtı. İslami şeraite uygun şekilde yıkanıp kefenlenmesi kabul edilmemişti.

Bunun üzerine Hristiyan mezarlığına defnedilmiş; ancak onlar da kabul etmeyip cesedi mezardan çıkarıp atmışlardı; bir şeyh bunu görünce he-

men bir derviş göndererek cesedi tekkesine getirtip şeriat hükümlerine uygun gömülmesini sağlamıştı.

Bir süre sonra, fahişelik yaptığı bilinen bu kadının mezarında bir ağaç bitmişti. Bu ağacın meyvesini kaynatıp suyunu içen şeyh bir gün bir müridine bu meyveyi pişirmesini ama pişirirken taşımamasını tembih etmiş. Dikkatsizlik eden derviş suyu taşıınca şeyh bulunduğu yerden 'Eyvah, zengin fakir, kadın, erkek herkesin tiryakiliğine sebep oldun' diye bağırması

O günden sonra kahveye *kahpe yemişi* denildiği rivayet edilmektedir.¹

Kahvenin tıbbi faydası olduğuna inanıldığından kısa sürede popüler olmuş, Yemen'in hem hac, hem de ticaret yollarının merkezinde olmasından dolayı önce Kahire, sonra Şam ve Halep'e götürülmüş, 1543 yılında da İstanbul'a getirilmiştir.

Bade ve şarap anlamlarına da gelen kahve keyif verici özelliğiyle her dönemde ilgi odağı olmuştur. Kahvenin tadına hayran kalan Kanuni'nin sayesinde bu sihirli içecek kısa sürede Osmanlı sınırları içinde yayılmış, saray mutfağında özel olarak yetiştirilen Kahvecibaşı unvanı ile kişiler tayin edilmiştir. Sarayın görkemli salonlarında, 40 kişilik kadrolu kahveci ustaları tarafından özenle Sultan'a servis edilmiş, Harem'de cariyelere doğru kahve pişirme dersleri verilmiştir.

Halk için de İstanbul'da ilk kahvehane 1554'te Halepli Haken ve Şamlı Şems adlı iki tüccar tarafından "**Kiva Han**" adı ile Tahtakale'de açılmıştır. Karacaoğlan'ın bir şiirinde vurguladığı gibi "Kahveyi ağalar, beyler içer". Başlangıçta özellikle gelir düzeyi yüksek ve okuryazarlar tarafından tüketilen kahve, hızla tüm İstanbul'a yayılmış ve çok sayıda kahvehane açılmıştır.

Tahtakale'de kahve içmenin önemini ve şarabın yerini kahvenin aldığını Divan Şairi Nevî;

*Kahveye tebdil idüp câm-ı şarâbun lezzetin
Bağladılar savt ü nakşun yirine efsaneyi*

biçimindeki bir beyitle dile getirmiştir. Şeyh Mustafa da:

*Kahve devrinde çekildi ortadan câm-ı şarâb
Kondu şimdi âşiyân-ı tûti-i âle gurâb²*

diyerek, koyu (siyah) renginden dolayı kahveyi kargaya, kırmızı renginden dolayı da şarabı tûti kuşuna yani papağana benzeterek, papağanın

1. D. Şahin, *Kahve çekirdeğinde devr-i âlem*, Yalıkavak, Nisan 2007.

2. Deniz Gürsoy, *Sohbetin Bahanesi Kahve*, İst. 2005, s. 31.

yerini karga aldı, papağan yuvasına karga yerleşti demiştir.
Divan şairi Vehbî de kahveden;

*Bir Yemen dilberi mahbûb-ı cihândur kahve
Bir siyâh cemâlli esmerce civândur kahve*

biçimindeki bir gazelinde övgü ile söz etmiştir.

Kahve üzerine pek çok övgülü şiir yazıldığı bilinmektedir. Bunlardan biri de 17. yüzyıl Divan Şairlerinden Neşatî'nin bazı beyitleri:

*Ah neyleyim müptelayım kahve seni
Varımı ben harcederim terkedemem kahve seni
Asel şeker şerbeti hiç birisi uymaz sana
Cümlemin sultanı sensin terkedemem kahve seni
İki fincan nuş edince bedene kuvvet verir
Cismime rahat verir terkedemem kahve seni
Birisi zekâyı akl birisi Neşatî meram
Subhü Şam dü fincan içer terkedemem kahve seni*

biçiminde olan gazelidir.

1600'lü yılların başında Hintli bir hacı olan Baba Budan bitkiyi Hindistan'a götürmüş ve bahçesine ekmiştir. Baba Budan kahve ağacını Hindistan'a taşıırken Hollandalı tacirler de kahve ağacını Hollanda'ya taşımışlar, Araplar ne kadar sakınsa da dünyaya yayılmasını engelleyememişlerdir.

1615'te Venedikli ve 1650'de Marsilyalı tacirler de Türk Kahvesini dünyaya yaymışlardır. İtalyan gezgin Pietro della Valle tattığı ve hayran kaldığı içecek ile ilgili değişik bilgileri arkadaşlarına anlatmış, 1669'da Osmanlı Sefiri Hoşsohbet ve Nüktedan Süleyman Ağa, Türk Kahvesini Paris sosyetesine ikram etmiş, o dönemde, Paris'te Süleyman Ağa'nın konağına kahveye davet edilmek önemli bir ayrıcalık olmuştur.

Avrupa'da ilk kahve dükkânı 1645 yılında İtalya'da açılmış; yani İstanbul'dakinden yaklaşık 90 yıl sonra. Kahve dükkânları ile ünlü bir şehir olan Viyana'da ise ilk kahve dükkânı 1683 yılında açılmıştır.

IV. Mehmet Dönemi'nde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın komutasında Osmanlı ordusunun 2.Viyana yenilgisinden sonra geri çekilirken terk ettikleri erzaklar arasında bulunan kahve çuvallarını sahiplenen Franz Georg Kolscitzky adlı bir Viyanalı sayesinde Türk Kahvesi ile tanışan Avrupa'da kahve hızla popülerleşmiş, ona köpüklü süt ve şeker katarak kendi kahve usullerini geliştirmişler ve herkesin gözde içeceği durumuna sokmuşlardır.

Kahvesiyle ünlü Brezilya'ya ise kahve tohumlarının ulaşmasının öyküsü de ilginçtir. 1727 yılında Brezilya imparatoru genç subaylarından birini kahve tohumlarından alması için Fransız Guanası'na yollar. Ancak Fransız yetkililer bu kişiye kahve tohumu vermeyi reddederler. Çok yakışıklı olan

subay valinin karısını çok etkiler. Ülkesine dönerken valinin karısı kendisine bir buket gül verir. Kadın buketin içine adamın istediği kahve tohumlarını da yerleştirmiştir. İlk kahve tohumu bu şekilde Brezilya'ya gitmiş, ancak Brezilya'da yaygınlaşması 1800'lü yılların başında gerçekleşmiştir.

Geleneksel kültürümüzde yoğrulmuş, atalarımızın engin deneyimleri sonucunda kalıplaşmış özgün sözlerimiz vardır. Bunlardan biri *Tuz ekmek hakkı* ise bir diğeri gerçek dostluğun düğümü diyebileceğimiz *Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır* sözüdür. Çünkü kahve gelişigüzel içilen bir sıvı değil, bir amaca bağlı içilen özel bir içecektir. Sohbet etmek ve güzelliklerden konuşmak için aceleye getirilmeden tadına varılarak uzun uzun içilir. Topluca yenen bir akşam yemeğinin üzerine içilen kahve ise yemeği tatlı bir muhabbetle bağlama içindir.

Türk kahvesinin ünü kokusu, tadı, köpüğü kadar kahve değirmeni, dibeği, cezvesi, fincanları, zarfları, tabakları, tepsisi, tepsi örtüsü ile de ilgilidir. Kahvenin telvesi de beş asırlık birikimin sanki bir özetidir.

Bugün, "Türk Kahvesi", klasik müzik arşivinde de unutulmazlar arasına girmiştir. Bach, o ünlü Kahve Kantatı'nı bir kahve tutkunu olduğu için bestelemiş, kahve kültürü bu beste ile sosyal tarihe damgasını vurmuştur. Türklere sevgisiyle bilinen Fransız romancı Pierre Loti, kahveye ve İstanbul'a olan sevgisinden dolayı kahvehanelerden çıkmamıştır. Hâlen bir kahvehane Pierre Loti adı ile anılır.

Kahvenin vücut üzerindeki etkisi kafeinden ileri gelir. Bu madde, beyinde uyarıcı bir etki yarattığı için uyku ve yorgunluk hallerine iyi gelip kalbi kuvvetlendirip kan dolaşımını kolaylaştırır. Yıllardır dinlendirici bir içecek olarak kullanılmakla beraber ateşli hastalıklar, romatizma, mide bulantısı, ishal, böbrek taşı tedavisinde de, uyku ve zihin açıcı, baş ağrısı ve zehirlenmelerde, dolama çıkmış parmakların antibiyotik tedavisinde kullanıldığı, nefes açtığı, balgama ve öksürüğe iyi geldiği, sindirimi kolaylaştırıp mideye kuvvet verdiği ve tok tuttuğu bilinmektedir.

Görünüşü itibariyle bir rengin adı da olan kahve, keyf için aç karına içilmediği ve kuşluk vakti dediğimiz sabahla öğle arası bir vakitte içildiği için, kahveden önce yenen sabah yemeğinin adı kahve altı, giderek kahvaltı olmuştur. Kahveyi tanıdıktan sonra dilimizde oluşan bu söz 17. yüzyılda Karacaoğlan'ın bir deyişinde:

*Her akşam pişen pirinç pilavına
Kahvaltıda ballı kaymak isterim* (Karacaoğlan)³

biçiminde yerini almıştır.

3. Deniz Gürsoy, age, s. 16.

Kahve tiryakiliği öğlesine had safhasına ulaşmıştır ki Nev'î bir şiirinde

*İRte derse çıkamaz, gice kitaba bakamaz
Eğer içmezse müderris iki fincan kahve⁴*

biçiminde durumu dizelerinde yansıtmıştır.

Kahve kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte kahvenin tüketileceği mekânları artması doğaldır. Kahvenin de kahvehanelerin de bizim toplumsal hayatımızda çok önemli bir yeri vardır. Kahvehanelerin açılmasıyla beraber günümüzde hayal bile edemeyeceğimiz bir sosyal hayat ve sosyal yardımlaşmanın olduğu görülmüştür. Âşık kahveleri bu durumun en iyi örneğidir. Halk edebiyatının ürünlerinde önemli bir motif olan kahveye birçok türküde, manide, şiirde, hikâyede, atasözünde, deyimde ve efsanede yer verilmiştir.

Kahvehaneler çoğu zaman şair, yazar, edip, âşık, meddah ve daha pek çok sanat ve fikir erbabının toplandıkları ve sanatlarını icra ettikleri mekânlar olmuştur.

Sosyal hayatımıza o kadar girmiştir ki; kömür ateşinde kahve pişirilen, kuşçular kahvesi, horozcular kahvesi, cambazlar kahvesi, inşaatçılar kahvesi, esnaf kahvesi, gençlerin kahvesi, yaşlıların takıldığı kahveler gibi değişik meslek ve yaş gruplarının devam ettiği, herkesin nereye oturacağını bildiği yerler durumuna sokulmuştur. İşte bu dönemde genellikle bir biriyle daha iyi anlaşabilecek aynı meslek gruplarının toplandığı kahveler oluşurken bu arada âşıkların toplandığı ya da sık sık uğradıkları kahveler de şekillenmiş ve âşık kahveleri adı ile ünlenmiştir. Bunların en meşhuru İstanbul'da Çemberlitaş semtinin bir parçası olan Tavukpazarı'ndaki âşık kahvesidir.⁵ Bu kahvede ün salanlar arasında Zil İzzet, semaî ustası Tokatlı Gedaî, Perişan Halil. Erzincanlı Ayrancı Hamdi önde gelen âşıklardır.

Aksaray'da Kadayıfçı Ali'nin işlettiği Çalgılı Kahve, Âşık Kalender'in bir destanda:

*Çardak'taki Ellialtı kahvesi
Lebi deryada muhabbet kafesi
Peykeler müzeyyen, âli sofalar
Cümle levazımı mükemmel hepsi*

biçiminde övdüğü Haliç'te Çardak İskelesi'ndeki Ellialtı Kahvesi,⁶ Konya'da Âşık Dertli'nin bir süre işlettiği Türbe Kahvesi,⁷ Sivas'ta Havuzlu Kahve, Erzurum'da Gürcükapı Âşık Kahvesi, Zile'de gençliğinde

4. Deniz Gürsoy, *age.*, s. 29.

5. Cem Sökmen, *Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri*, İstanbul 2011, s.53.

6. Salâh Birsnel, *Kahveler Kitabı*, İstanbul 2002, s. 17.

7. Dilaver Düzgün, *Erzurum'da Kahvehaneler ve Âşık Kahvehanesi Geleneği*, Ankara 2005, s.57

Âşık Talibî'nin çalıştırdığı Çardak Kahve, Tomoğlu Kahvesi ve Boğaz Kesen Kahvesi önemli âşık kahveleri arasındadır. Hatta bir kayıta "*Âşıklar deri (panayır) zamanı Zile'ye gelir, bir ay kalır, Çardak Kahve, Tomoğlu Kahvesi, Boğazkesen Kahvesinde çalır, çağırı söylerlerdi.*)" ibaresi bu kahvelerin belgelenmesi açısından önemlidir.

Şarapsız meyhaneler olarak yorumlanan kahvehaneler, aydın bürokratları, yeniçerileri ve siyasi iktidarın seçkin üyelerini kendine çekiyordu.⁸ Kahveler, Yeniçerilerin de toplanma ve buluşma mekânları olup tavla, satranç, dama, oynanan ve devlet aleyhine gruplaşılma, örgütlenme mekânları olduğu endişesiyle; uykunun kara düşmanı olarak adlandırılan bu içeceği, İslamiyet'in yasak içkisi şarapla bir tutularak, suça yönelen bir çok davranışın nedeni olarak görülüp belli bir dönemde kapatılmıştır. Kahve'nin yasaklanıp kahvelerin kapatılmasında bir başka neden de tembelliğin artması ve camilere devamın azalmasıdır.

Kahve, ilk defa Osmanlılarda Kanuni Sultan Süleyman devrinde yasaklanmıştır. İkinci kez yasaklanması, Sultan III. Murat devrine rastlar. Bu yasak da uzun sürmemiştir. Karşı koyan din bilginleri ile kalem sahiplerinin ricası üzerine Şeyhülislam Bostanzade verdiği fetva ile 1587'de kahve yasasını kaldırmıştır. Kahve, Sultan I. Ahmet zamanında (1606-1611) yılları arasında üçüncü defa yasaklanmıştır. Kahvenin son defa yasaklanması ise Sultan IV. Murat zamanında olmuştur. 1633 yılında kahveyle birlikte tütün de yasaklanmış, gerekçe olarak İstanbul'daki büyük yangınlara kahvehanelerin sebep olması gösterilmiştir. Avcı Sultan IV. Mehmet bir daha yasaklanmamak üzere kahvenin serbestliğini sağlamıştır.

İnsan, insanın sohbetini her zaman aramaktadır. Kahvehaneler sohbet etmek, kahve kültürüyle sosyalleşmek için düzenlenmiş mekândır. Kahvehanelerde geçirilen birkaç saat insanoğlunun ihtiyacı olan rahatlamayı, deşarz olmayı sağlamaktadır. Dış görüşün hiç önemi yoktur. Zengin de yoksul da kahveye gitmektedir. Bir kahvehane müdavimi, bir halk erbabı, bir irfan okulu hocası gibidir. Kahvede oyun oynarken masadaki oyunu müdahale etmeden kenardan seyredene yancı denir. Kahvehanede oyunlarda çoğunlukla yenilene kahve ağacı sözü ile şaka yapılır.

Kahvehaneler, sağlığa kavuşulan, sabrın test edildiği, kırılmalıkların tedavi edildiği, ücretsiz birer okuldur. İnsanı, insan psikolojisini okumak için de ayaklı kütüphane gibidir.

Kahve, Türk kahvesi, adıyla tarihin sayfalarına ve farklı kültürlere yerleşirken kabaran gönlümüz gibi fincanlara köpük köpük dolup, sosyal hayatımızı da derinden etkileyerek, fermanlara ve fetvalara kadar girip, edebiyatımızın da hatırı sayılır konuları arasında yerini almıştır. "*Bir fincan*

8. Helene Desmet, Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler, İst. 1999, s.34

kahvenin kırk yıl hatırı" olan başka bir kültür katmanı yoktur.

Türk yurtları dışında hiç bir ülkede gençler evliliğe ilk adımını "*kahvesi içilerek*" atmazlar. Dünyanın hiç bir yerinde bir genç kızın becerisi "*pişirdiği kahvenin köpüğü*" ile ölçülmez. Başka ülkelerde hiç bir kız, maharetini kahve yapım ve dağıtımındaki incelik ve zerafetiyle süslemez. Damadı test etmek için hiç bir toplumda kahveye tuz katılmaz. Türk halkı dışında "*kahve falı*" bakılan bir toplum yoktur. Türk toplulukları dışında hiç bir ülke kültüründe davet için "*Bir acı kahvemizi içmeye buyurun*" ibaresi yer almaz.

Keyf verici özelliği nedeniyle çocuklardan "*kahve içen çocuk kahve gibi kara olur*" sözü ile uzak tutulan kahve, kültürümüzün ayrılmaz bir parçası olup yüzyıllar içinde atasözlerimize, deyimlerimize, mânilerimize, bilmecelemize ve türkülerimize girmiştir:

Atasözlerimiz arasında:

Berberin solumazı, tellağın terlemezi, **kahvecinin** söylemezi makbuldür.

Bir fincan **kahvenin** kırk yıl hatırı vardır.

Gönül ne **kahve** ister, ne **kahvehane** / Gönül sohbet ister **kahve** bahane.

Köylünün **kahve** cezvesi karaca amma sürecedir.

Yemen'e giden **kahve** götürmez.

Kahvenin yüzü kara ama meydanı paktır.

Kahve, Şeytan kadar kara, Melek kadar saf, Cehennem kadar sıcak olur.

biçiminde olanları sadece birkaçıdır.

Deyimler arasında:

Kahve dövücünün hınk deyicisi.

Mahalle **kahvesi** gibi.

Kahve tütün keyifler oldu bütün.

Kahve peykesinde âleme nizam vermek

biçiminde örnekleri bulunmaktadır.

Maniler içinde ise:

Kahvelerim pişti gel

Köpükleri taşı gel

İyi günüm dostları

Kötü günüm geçti gel

Kahve pişer taşmaz mı

Yol gediği aşmaz mı

Kurban olayım Mevlam

Ayrılan kavuşmaz mı

Yemen'in kahvesi var

Kahvenin telvesi var

Seninki pek de hırçın

Acep onun nesi var

Ağacın dalına bak

Elmanın alına bak

Kahve içtim güzelim

Şu benim falıma bak

*Çayır çemenden gelir
Kahve Yemen'den gelir
Al yanak pembe dudak
Her gün hamamdan gelir*

*Kahveyi pişirmeden
Köpüğü taşırmadan
İnsan gönül verir mi
Düşünüp taşınmadan*

*Kahveyi pişiririm
Korkarım taşıırım
Yar aklıma düşünce
Kendimi şaşırırım*

*Taze kahve pişti mi
Soğudu yâr içti mi
Sormak ayıp olmasın
Yâr buradan geçti mi*

biçiminde aşk, güzellik, doğruluk, dostluk gibi yüce duygulardan söz eden ilginç olanları bulunmaktadır.

Bilmecelerimizde de:

*Öğütülür buğday değil,
Rengi esmer Arap değil
Sulu pişer ekmek değil
Köpüğü var sabun değil (Kahve)*

Bir küçücük filtaşı, içinde beyler aşısı. (Bir fincan kahve)

Ocağa sokarım kusar, geri çekerim küser. (Kahve)

Kara tavuk, karnı yarık (Kahve)

Çanağı beyaz, çorbası kara, fırtı kırk para. (Kahve)

Kara kazan kaynar, Arap çocuk oynar. (Kahve)

Bir acayip düş gördüm, tuzsuz pişen aş gördüm. (Kahve)

Yemen'den gelir derler, kolay içilir derler, aştan sonra tadını, tiryaki bilir derler. (Kahve)

İki kardeş bir arada büyümüş, üstü yanmış, başı yanmış, almış kendini denize atmış. (Kahve)

Sarı katır yan yatır, yem yer kıtır kıtır. (Kahve değirmeni)

*Bahtı Yemen, mülkü beden, nerden âşık oldum, bu fellaha ben (Kahve)
Ben ne idi ne idim? Yeşil gözlü bey idim,
Mevlam beni yarattı, Fincan içine attı. (Kahve)*

Fini fini fin taşı, içinde beyler aşısı (Kahve)

biçiminde halk kültürümüze özgü yerini almıştır

Halk kültürümüzün önemli unsurlarından biri olan tekerlemelerimizde, masalın konusunu canlı tutmak için metin içerisinde söylenen masal içi tekerlemelerinde:

*Konaraktan göçerekten
Kahve tütün içerekten
Lâle sümbül biçerekten*

biçiminde yer alan kahve, halk hikâyeleri gibi anlatı türlerinde de:

*Şaştım ağalar şaştım
Meslek kalmadı dolaştım
Âhirinde bir **kahveciye** yanaştım
İki bardak ile bir fincanı kırdım da kaçtım*

gibi tekerleme formatı içinde yer almaktadır.

Türkülerimizde ve şarkılarımızda da kahvenin önemli bir yeri vardır.

Bir Urfa türküsünde:

***Kahve** güğüm neylesin
Bülbül çimen neylesin
Yarı çirkin olanın
Her gün hamam neylesin*

biçiminde geçerken, anonim bir türküde:

*Sabah ile sabah ile
Kahve gelir tabak ile*

diye ünlene kahve, Bahriye çiftetellisi olarak da bilinen bir İstanbul türküsünde:

*Kadifeden kesesi
Kahveden gelir sesi
Oturmuş kumar oynar
Ciğerimin köşesi*

biçiminde şen şakrak yer alır.

Bir Kütahya türküsünde:

*Burun fındık, ağzı **kahve fincanı**
Şeker mi, şerbet mi, bal Acem kızı*

diye dillenen kahve, bir Elazığ türküsünde:

*Odasına vardım **kahve** pişirir
Kınalı parmaklar fincan devşirir
O yârin bakışı aklım şaşırır*

*Söyleyin ahbaplar nasıl edeyim
Ben yârimden ayrı düştüm kime ne deyim*

biçiminde yürekler yakarken, bir başka türküde.

*Yârim seni alır dağa kaçarım
Dağların başına çadır açarım
Kahve bulamazsam kenger içerim
Nasıl olsa gülüm beslerim seni*

biçiminde az bulunuşu ile dile gelir. Kavuştak bölümü:

*Bir fincan **kahve** olsam kırk yıl hatırım vardı
Ömrümü sana verdim, dönüp baksan ne vardı?*

Sözleriyle örülü şarkı, kahve özelini içinde barındıran özgün name-
lerdendir.

Sözlerini İlhan Geçer'in yazıp Dr. Latif Akça'nın bestelediği yürekler
yakan o eski plaklardaki:

*Sanki billur bir pınar
Kahverengi gözlerin
Ruhuma neşe sunar
Kahverengi gözlerin
Gözlerin yar, gözlerin*

nâmeler de kahve kültürümüzü özünde yaşatan ezgiler arasındadır.

Halk arasında yaygın olarak söylenilen:

*Ehl-i keyfin keyfini ne tazeler?
Taze elden taze pişmiş taze kahve tazeler*

biçimindeki söylem oldukça yaygındır.

Divan edebiyatında kahvenin çok özel bir yeri vardır:

*Mîrâs olur idi Yemen iklimi Lebîbâ
Hâkinde biten kahveye fîncân oluversem*

*Neşsinden senin ey kahve meşam-ı câna
Bûy-ı Rahmân irişür belki Yemen'den geldin sen*

*Kahve furûş sanma bu kahve çanağıdır
Fincan degül Karadeniz'in bir kulağıdır (Cinânî)*

gibi örnekler klasik edebiyatta kahveye verilen önemi göstermektedir.

Âşıklarımızın dilinde ve telinde de kahveye:

*Düğünümde acı kahve içildi
Gelinlik esvabım darca biçildi
Bedenimde çok yaralar açıldı
Kemer bağlayacak bellerim yoktur
(Kağızmanlı Hıfzî)*

*Sümmânî'yem kaldım ne divânlarda
Arzumânım kaldı kahramânlarda
Garip kaldım kahvelerde hânlarda
Yarın gece sırdaşınan yatarım
(Sümmânî)*

*Kahve de gelirse eğer cabadan
Dört keçili kürde döner safadan
İçince tütünü bad-ı hevadan
Sanki dalar yağa bala otlakçı
(Bayburtlu Zihnî)*

*Eski bereketler bilmem ne oldu
Cem-i mahsulat sarardı soldu
Kahve şeker tütün bahasın buldu
Zeminî muhtaçtır bir çakım kava
(Yozgatlı Zeminî)*

*Hayat suyu musun, ey sadık vefa?
Gel yetiş derdime, naz etme **kahve**.
Hazm eder, verirsin mideye safa
Meziyetin çoktur, uzatma kahve
(Zülâlî)*

*Sende birkaç mâdde vardır içene verir safâ
Gam kasâvet kalmaz aslâ kim içerse dâimâ
Hazm-ı ta'âm itmek için seni halk itmiş Hudâ
Eylerim ben cân u dilden izzeti kahve sana*

(Şakirî)

*Kahvesine kim gelirse git demez
Ekmeğini asla yalnız yemez
Varını harceder, gediğın vermez
Böyle pâk gönüllü velisi vardır*

(Sırrî)

biçiminde övgüler dizilmiş, kimi âşıkclarca da:

***Kahvec(i)** oldum, hiç müşteri gelmedi
Şerbetim ekşidi, döktüm kokarken*

*Bir **kahvenin** vardır kırk yıl himmeti
İyiler unutmaz insanıyeti*

Bir çanağı yoktur içmeğe

***Kahveyi** bulunca fincan beğenmez*

(Seyranî)

biçiminde ustaca işlenmiştir.

Atasözlerimize, mânilerimize, türkülerimize, şiiirlerimize giren kahve fıkralarımızda da oldukça önemli yer tutar. Bunlardan bazıları:

Kahvecinin biri, sattığı kahveden zarar ediyormuşama müşterilere bir şey söyleyemiyormuş. Bir gün müşterilerin görebileceği bir yere şu yazıyı asmış. "Kahve uzaktan gelir yolu irak. Elli yetmiyor yetmiş beş bırak." Bunu gören müşterilerden biri, ertesi sabah kahvenin camına şu yazıyı asar: "Kahve uzaktan gelir yolu irak, elli yetmiyor kahveyi bırak.

Kahvecinin biri, ramazandan bir gün önce bir demlik çayı ocakta unutarak kahvehaneyi kapatmış. Bayramdan sonra gelip açmış. Bir müşteri acele çay isteyince ocağın üzerinde unuttuğu çayı ısıtarak getirmiş. Müşteri çayı içtikten sonra "Usta çayın iyiydi de biraz demi azdı." demiş.

Erzurumlunun biri Bayburt'a gelir ve bir kahveye oturur. Tam 29 bardak çay içer. Garson "Ağabeyi gine getirim mi?" diye sorar. Erzurumlu kalbini eliyle yoklar ve cevap verir: "Yoğ ağalı otuz dedim mi çırpıntı yapir"⁹

Geleneksel Türk kahvesi hazırlanışı, pişirilmesi, sunulması, araç ve gereçleriyle ayrı bir kültürdür. Osmanlı Dönemi'nde kahve içmenin de bir kültürü, adabı ve mahareti vardı.

9. Dilaver Düzgün, Erzurum'da Kahvehaneler ve Âşık Kahvehanesi Geleneği, Ankara 2005, s. 140-141

Bir şiirde bu gelenek:

*Tutu kesin kenârından zerâfet birle h p rdet
Desinler **kahve** i mekde Şu dayı amma m hir h *

biçiminde ustaca yansıtılmıŐtır.

Kahve kavurma esnasında kahve çekirdeği yeŐilden siyaha doğru gider. Güzel kahve yapmanın ilk adımının, kaliteli kahveden geçtiğini unutmamak gerekir.

Türklerin kendilerine mahsus pişirme usulünden dolayı da ‘Türk kahvesi’ ismini almıştır. Bu usulde; daima taze kavrulmuŐ kahve kullanılmalı ve pişirmeden önce el değirminde piŐireceĐiniz miktara uygun çekilmelidir. Taze kahvenin köpüğü de kahve fincanında 1 mm kalınlığında, d zɡ n ve kremamsı yapıya yakın olacaktır.

Fincan başına 7 gr, “**okkallı**” istenirse 9-10 gr kahve kullanılmalıdır.

Oda sıcaklığında taze içme suyu kullanılmalıdır.

Isıyı homojen ileten bakır cezve veya  elik cezve kullanılmalıdır.

Kahve pişerken su sıcaklığı yükseldikçe kahve taneciklerindeki tatlar da suya karıŐmaktadır. Ancak bir yerden sonra sıcaklık kahvenin tadını acılaŐtıracıĐından kahveye temas eden suyun sıcaklığı belli bir dereceyi geçmemelidir. Bu derece de 88+2 derecedir. Kahve fokur foku kaynatılmaz ve birden fazla cezve ateşten çekip tekrar ateşe sürülmez.

Kahve kabardığı anda içime hazırdır, kaynatarak acılaŐtırmaya hiç gerek yoktur.

Şeker katılmazsa sade, az Şeker katılırsa az Őekerli, normal Şeker katılırsa orta kahve denir.

Kahvesini sade yaptırıp, Őekerini yanına koyduranlar da var. Buna “yandan  arklı” denir. Sarhoş ayılmak için özel olarak hazırlanmış acı kahveye *mırra* adı verilir.

DÜNYA NİMETLERİ
NESLİNİN ÖZGE ŞAİRİ CAHİT SITKI
TARANCI VE ŞİİRİ

*Yrd. Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU**

“Şiirle hayat arasındaki sıkı ilişkiye inandığım içindir ki, şiiri hiçbir zaman bir düşüncenin kanıtlanması (...) olarak düşünmedim. Şiirin yapısının gerektirdiği bu bağımsızlık, şairlerin özgürlük aşkıyla da açıklanabilir. Bunun için, baskı rejimlerinde ilk isyan bayrağını açanların daima şairler olduğuna şaşmamak gerekir.” diyen, Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin hiçbir edebî akıma ya da topluluğa bağlanmadığı için müstakil şahsiyetlerinden sayılan, yalnız şiirle uğraşan, az sayıdaki hikâyelerini dışarıda tutarsak, şiirin dışındaki edebî türlere ilgi göstermeyen ve iltifat etmeyen Cahit Sıtkı Tarancı (4 Ekim 1910 Diyarbakır - 13 Ekim 1956 Viyana); günlük dilin ifade imkânları ile şiir türünü uyumlu hale getirme başarısını gösteren, şiiri aşırı yüklerden ve gereksiz süslerden arındırma önceliğini ve inceliğini ihmal etmeyen iyi şairlerdendir.

“Her yeni doğan günün bir dert olduğunu” fark ettiği otuz beş yaşında yazdığı ve 1946 yılında, Cumhuriyet Halk Partisi’nin düzenlediği, ikinciliği Attila İlhan’ın, üçüncülüğü Fazıl Hüsni Dağlarca’nın aldığı yarışmada birincilik ödülüne layık görüldüğü “Otuz Beş Yaş” şiiri ile adını geniş kesimlere de duyuran Cahit Sıtkı; insanlığın en eski ve evrensel korkusu olan ölüm ve yaşlanma korkusuna karşı yaşama sevincine sığındığı, hayatı kutsadığı şiirleri ile edebiyatın ve okurların belleğinde ve bilincinde ayrıcalıklı bir yer edinmiştir.

*“Yaş otuz beş! Yolun yarısı eder
Dante gibi ortasındayız ömrün
Delikanlı çağımızdaki cevher
Yalvarıp yakarmak nafîle bugün
Gözünün yaşına bakmadan gider”*,

dizeleri ile başlayan ve şairin ikinci kitabına ismini veren, 11’li hece vezninin, söze eklediği müzik ile kanatlanan mezkur “Otuz Beş Yaş” şiiri çok farklı duyguları bir duygu ve düşünceye bağlayan dizelerden meydana gelmiştir. Ünlü İtalyan edebiyatçısı, Cennet, Cehennem, Araf üçlemesinden oluşan ünlü İlahi Komedyası adlı eserin yazarı Dante Alighieri’nin, insanı, ömrü ortalama yetmiş yıl olan bir canlı olarak tanımlamasından mülhem,

*İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü Öğretim Üyesi,
email: sdurukoğlu@gamil.com

otuz beş yaşı yolun yarısı gören şair, bu hesabında yahut tahmininde yanlışmış, bir şair için hayatın baharı sayılabilecek en verimli yıllarında, kırk altı yaşında iken hayata veda etmiştir. Yine de yolun yarısında bile, edebi alanda ve anlamda şöhreti yakalamış bir şair olarak artık yeterince tecrübelidir Cahit Sıtkı...

Cahit Sıtkı'nın şiirlerine -birkaç şiiri hariç- tamamıyla ferdi duygular hâkimdir. Günlük ıstıraplarını, sevinçlerini ve pişmanlıklarını, yine günlük dilin söz varlığı ile şiirine taşıyan şair, mısralarına âdeta hayatını dolduran ve donatan duygularını nakşetmiştir. Onun şiirlerinde kâh yaşama sevincine tesadüf eder, kâh ölümün çaresizliğinde boğulur, özlem, dilek ve pişmanlıklarına biz de ortak oluruz. Yer yer geçen zamandan, sık sık ölümden şikâyetçidir şair. Ama yine de insan ve tabiat sevgisi ile doludur yüreği. Sanatını da sever Cahit Sıtkı...

Ona göre, "Sanat sanat içindir." Gerçek sanat ancak sanatın önünde diz çökerek ortaya çıkarılır. Sanatı toplumun, faydanın, siyasetin, angaje edebiyatın emrine vermek, sanata yapılacak en büyük ihanet, en ağır kötülüktür. Yılların tecrübesi ile yoğrulan şair, Cumhuriyet devri Türk şiirinde unutulmayacak yerini; o sade, yapmacıksız üslûbu, yalın anlatımı ve sanata tavizsiz sadakati ile gönülleri fethederek kazanmıştır.

Şair emekleme devresinde bir yerlere "gitmek isteği" ile doludur. Kendini bulduğu devrelerde ise "Gök parçası, dal demeti, kuş tüyü", hülâsa alıştığı bir şey olan "Yaşama sevinci" ile hayat bulur, hayata tutunur. Fatih Kısaparmak tarafından bestelenen, şarkı formuna da kavuşan "Gün Eksilmesin Penceremden" başlıklı şiir, şairin en sık yinelediği, tek temennisini içerir:

*"Ve gönül tanrısına der ki;
Pervam yok verdiğin elemden;
Her mihnet kabulüm, yeter ki,
Gün eksilmesin penceremden!"*

Yaşamayı çok sevdiği için korktuğu ölüm gerçeğini isteksizce kabul etmiştir şair. O da ölecektir, "Ölümden bir şeyler umarak"...

*"Neylersin ölüm herkesin başında
Uyudun uyanamadın olacak.
Kim bilir nerde, nasıl, kaç yaşında?
Bir namazlık saltanatın olacak,
Taht misali o musalla taşında."*

Geçen zamandan şikâyetçidir o. Zamanın kadrine uğramış, herkes gibi ona da acımamıştır zaman... Bir değirmen gibi gençliğini, hayatını ve bütün umutlarını öğütmüştür:

*“Bir düşünsene yarıyı buldu ömrün.
Gençlik böyledir işte, gelir gider;
Ve kırılır sonra kolun kanadın;
Koşarsın pencereden pencereye.”*

Pişmanlık duygularına da rastlarız şiirlerinde. Kaybolan yıllara bir başka gözle bakar; o yıllar, değersiz uğraşlarla, aymazlık içinde, müsrifçe harcanmıştır şaire göre...

*“Ne saklayayım gaflet ettiğimi?
Elimle batırmışım gençliğimi;
Binip bineceğim en güzel gemi!
Aldığını geri vermez dalgalar.”*

Geceler bir başka güzel görünür Cahit Sıtkı'ya, nispeten daha mutlu-
dur geceleri; belki de görmek istemediklerini örter geceler ve karanlıkların
cazibesi ve gizemi ona bambaşka mutluluklar verir.

*“Âlemde gündüz gönlüme işkencedir;
Bence bayram ufukta gün bitince dir.”*

Ezelden ebede, başlangıçtan sonsuzluğa uzanan çizgide, ilahi aşk ve
beşeri aşk gibi görüntülerle karşımıza çıkan, yer yer hastalıklı bir duyguya
dönüşen aşk acısını en içten duyan, yaşayan şairlerden birisidir Cahit Sıtkı:

*“Bir kere sevdaya tutulmaya gör,
Ateşlere yandığının resmidir.
Âşık dediğin Mecnun misali kör;
Ne bilsin âlemde ne mevsimdir.”*

Yalnızlık ve vefasızlık, Cahit Sıtkı'nın en çok şikâyet ettiği kaygıla-
rından ve sıkıntılarında ikisidir. O, bu duygularla özdeşleşmiştir artık, nefes
aldığı her an etrafını bu duyguların kuşattığını görür:

*“Neden sonra farkına varıyorsun,
Etrafındaki korkunç ıssızlığın!
Yar olsun, dost olsun ne arıyorsun?
Adresi belli mi vefasızlığın?”*

Her sağlıklı erkek gibi, ömrü boyunca anne, anneanne, babaanne, kız
kardeş, abla, hala, teyze, yenge, sevgili ve nihayet eş gibi muhtelif rollerle
karşılaştığı kadın da Cahit Sıtkı'nın hayatında doldurulması gereken devasa

bir boşluk, çözülmesi gereken bir muamma, ete kemiğe bürünmesi gereken bir varlıktır. Şairin güzel kadın ya da kadın güzelliği, algısı ve estetiği şöyle bir fiziki portreye dökülerek biçimlendirilmiştir:

*“Seveceğim hatun kişi,
Saçı siyah, gözü siyah,
İllaki esmer olacak!...”*

Bu kadın portresi, aslen Diyarbakırlı olan şairin, büyük olasılıkla, çocukluğundan itibaren, anne ve kız kardeş figürleri de dâhil, hayatında ve etrafında en sık gördüğü kadın tipi olduğu için, şaire munis, tanıdık, sevebilir gelen bir görünüme karşılık gelmektedir. Şairin “anima”sı, kadın imgesi, bu dizelerin etrafında, ete, kemiğe bürünür ve kadın suretinde görünür.

Baştan sona gizemlerle ve muammalarla bezeli hayatta, şairin de anlamadıkları, felsefi çalkantıları vardır. Soruların yanıtlarını bulmakta güçlük çektiğinde, hayatın dolambaçlarında / labirentlerinde çaresiz kaldığında, O da herkesin yaptığını tekrarlar ve Yaradan’ına sığınır:

*“Fakat nedendir Ya Rab bu susuzluğumuz
Suyu gürül gürül akan çeşme başında*

Sevginin, aşkın, dostluğun, barışın, savaşın, huzurun, kavganın, günahın, sevabın, iyiliğin, kötülüğün, zevkin, eğlencenin vb. sonsuz bir kaynaktan fışkırdığı bu hayatta, iyi, güzel, temiz, yaşanabilir olan her ne varsa, bunlara kanmadan, doyamadan, belki de bunları tadamadan giden nice insanlarla, şairin kaderini birleştiren, “Evensel İnsan Amentüsü”nü özetleyen dizelerdir, bu dizeler...

Susuzluğunu gideremediği bu dünya hayatında, içindeki sonsuz ve uykusuz huzursuzluğu, korkunç karanlığı, büyük boşluğu, kalp ağrısını şair; çilingir sofralarının anahtarı olan, müptelalarınca her kapıyı açtığına inanılan içkinin sığınağında gidermeye çalışır:

*“Haydi Abbas, vakit tamam;
Akşam diyordun işte oldu akşam.
Kur bakalım çilingir soframızı;
Dinsin artık bu kalp ağrısı.”*

Abbas, 1940-1943 yıllarında askerliğini Ege’nin küçük ve şirin kasabalarında yapan Cahit Sıtkı’nın, Doğu illerinden gelip askerlik yapan emir eridir. Cahit Sıtkı, başına oturduğu çilingir sofrasında, Beşiktaş’taki sevgilisine duyduğu özlemde bahseder ve ara sıra ağlar. Bir gün uyandığında sivil kıyafetlerini giymiş hâlde Abbas’ı karşısında bulan şair, şaşırır ve sebebini

sorar. Abbas, İstanbul, Beşiktaş'a gidecek, komutanının, özleyip ağladığı sevgilisini bulup getirecek ve ince sızıya, kalp ağrısına bir son verecektir. Şairin kendi anlatımıyla bu olayların ve zamanların şiiridir, Haydi Abbas şiiri...

Cahit Sıtkı, Orhan Veli, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi, Cumhuriyet devrinin pek çok şairini etkileyen Andre Gide neslindedir. Fransız ateist ve Marksistlerinden olan Gide, ünlü Dünya Nimetleri adlı eserin yazarıdır ve bu eserinde özetle, okuyanlara, bu dünyaya bir daha gelmeyeceksiniz; ayıp, yasak, günah gibi kelimelere takılmadan, ahlaki ve törel değerlere bağlanmadan bütün dünya nimetlerinden olabildiğince yararlanın demektedir. Dünya nimetlerinin Cahit Sıtkı'daki karşılıklarından biri içkidir. Hatta içki alışkanlığı yüzünden, babası başta olmak üzere ailesi ile de arası açılacak, şair içkisi ile değil ailesi ile yollarını ayırmayı tercih edecektir.

İstanbul'daki öğrencilik yıllarında erkek arkadaşlarına, sevgililerinden gelen, parfümlü, pembe zarflı aşk mektuplarını kıskanan, çarşıya çıktığında kendisine bu şekil ve içerikli mektuplar atan ve sevgililerinden gelmiş gibi açıp okuyan Cahit Sıtkı; ölse bile sevgililerinin güzelliğini unutmayan, kabirde böceklere onların güzelliğini anlatacak olan bir aşk adamıdır. "Desem ki" şiiri bu aşk adamının, bugünlere gelen ve yarınlara da kalacak olan en güzel aşk şiirlerinden biridir:

*"Desem ki vakitlerden bir Nisan akşamıdır,
Rüzgârların en ferahlatıcısı sende esiyor,
Sende seyrediyorum denizlerin en mavisini,
Ormanların en kuytusunu sende gezmekteyim."*

Hayatı uzayan bir ıstıraba dönen Cahit Sıtkı'nın, ömrünün dikenli yollarında nadir de olsa gül bahçesine uğradığı, mutluluğun kapısını araladığı da olur:

*"İlktir baharın gönlümce geldiği,
İlktir hem sarhoş hem ayık olduğum.
Bir gerçek içindeyim düştün güzel,
Sevdiğim gülüyor yanı başımda."*

Şair, yukarıda çizdiği fiziki portreye uygun mudur bilinmez, Çalışma Bakanlığı'ndaki görevi sırasında tanıştığı Cavidan Tınaz ile 4 Temmuz 1951'de evlenmiş, eksik parçasını tamamlamış, ruh ve beden eşini bulmuş, nikâhtaki keramet gün yüzüne çıkmış, şairin hayatına gülümseyen bir yüz ve mutluluk katmıştır. Ne yazık ki bu geç gelen mutluluk erken bitecek, çok az evli ve sevdiği ile baş başa kalabilen şair, ağır seyreden bir hastalık sürecini müteakip, doyamadığı hayata gözlerini yumacaktır.

1953 yılında geçirdiği bir krizden sonra felç olan, yatağa bağlı ve yarı bilinçli durumda olan şair; İstanbul ve Ankara'da çeşitli hastanelerde tedavi görmüş; bir yıl kadar Diyarbakır'daki baba-evinde bakılmış, iyileşmeyince 1956 yılında tedavi ettirilmek üzere devlet tarafından Avrupa'ya götürülmüş, zatülcenp hastalığına yakalanarak 12 Ekim 1956'da Viyana'da vefat etmiştir.

Bindiği zaman gemisinde dalgalara yenik düşen şair, artık yolun sonuna gelmiştir. Üç yıl kadar felçli kaldıktan, hayata tutunduğu kelimeleri bile unuttuğu için yeniden öğrenmek zorunda kaldığı zor zamanlardan sonra, yetmiş yıl yaşamayı umduğu bu dünyaya, kırk altı yaşında, tedavi gördüğü yurtdışında elveda der...

Takvimler 1956 yılını gösterdiğinde bir yıldız daha kayar gökyüzünden, sade ama vâkur... Kim bilir hangi duygularla yazdığı "Sanatkârın Ölümü" adlı şiirindeki şu dizeler de artık bir ağıt olmuştur onun mezar taşında:

*"Gitti gelmez bahar yeli;
Şarkılar yarıda kaldı.
Bütün bahçeler kilitli;
Anahtar Tanrı'da kaldı."*

Hayatın, ölümün, neşenin, kederin, sonsuz güzellik ve bilginin, günahın, sevabın, iyiliğin, kötülüğün kısacası evrenin sahibi Tanrı, bütün kapıları açan anahtarların da sahibidir. Hayat da Tanrı'nın zamanı gelince açtığı bir kapıdan girdiğimiz ve yine zamanı gelince açtığı bir kapıdan çıktığımız bir yolculuktur. Cahit Sıtkı'nın maddi âlemdeki yolculuğu Diyarbakır'da başlar, Ankara'da Cebeci Asri Mezarlığı'nda son bulur ama mana âlemindeki yolculuğu, yazdığı şiirler sayesinde, sonsuza kadar sürecektir zira şair, sözün büyük ve büyüğü gücünü yedekleyerek ölümsüzlüğün sırrına erenlerdendir...

Türkçe ırmağının suları ile yeşeren şiirlerindeki doyumsuz güzelliğin hayatımıza renk ve anlam kattığı bu ölümsüz ozanımızın, okuyan herkesin sevdiği / seveceği ve her duygu, düşünce ve dileğine sonuna kadar katılacağı, son örneğimiz olan şu şiirini de mutlaka anmak ve hatta ezberlemek lazımdır, elzemdir:

"MEMLEKET İSTERİM

Memleket isterim

Gök mavi, dal yeşil, tarla sarı olsun;

Kuşların çiçeklerin diyarı olsun.

Memleket isterim

Ne başta dert, ne gönülde hasret olsun;

Kardeş kavgasına bir nihayet olsun.

*Memleket isterim
Ne zengin fakir, ne sen ben farkı olsun;
Kış günü herkesin evi barkı olsun.*

*Memleket isterim
Yaşamak, sevmek gibi gönülden olsun;
Olursa bir şikâyet ölümden olsun.”*

Şiir yıldızının altında doğan her şair birer talihsiz İkaros kopyasıdır. Balmumundan kanatları ile güneşe uçmak istediği, güneşe yaklaştıkça kanatları eriyip düştüğü için, bu denemesinin ve arzusunun bedelini canıyla ödeyen İkaros'un hayatını ve çabasını tekrar eden, bize varamadığımız hedefler uğrunda hiç yoktan ölme erdemini miras bırakan bilgelik örnekleri olarak göreceğimiz şairler listesinin en başta gelen, bilindik isimlerinden biri de Cahit Sıtkı Tarancı'dır... Şairin mirası, bizim de mirasımızdır...

KAYNAKLAR

- Ali İhsan Kolcu, *Edebiyat Kuramları*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2008.
Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1989.
Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, On Altıncı Basım, İstanbul 1995.
Cahit Sıtkı Tarancı Bibliyografyası (Ölümünün 15. Yıldönümü Dolayısıyla), Milli Kütüphane Yayınları, Ankara 1971.
Cahit Sıtkı Tarancı, *Düşten Güzel*, Varlık Yayınları, İstanbul 1962.
Cahit Sıtkı Tarancı, *Gün Eksilmesin Pencereden* (Öykü), Can Yayınları, İstanbul 2006.
Cahit Sıtkı Tarancı, *Otuz Beş Yaş – Bütün Şiirleri*, Can Yayınları, Derleyen: Asım Bezirci, İstanbul 2004.
Cahit Sıtkı Tarancı, *Ömrümde Sükût*, Bilge Yayınları, İstanbul 1968.
Cahit Sıtkı Tarancı, *Sonrası*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1962.
Cahit Sıtkı Tarancı, *Yazular Makaleler, Konuşmalar, Yanıtlar*; Can Yayınları, İstanbul 1994.
Cahit Sıtkı Tarancı, *Ziya'ya Mektuplar*, Varlık Yayınları, İstanbul 1957.
Gültekin Samanoğlu, *Cahit Sıtkı Tarancı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
Güngör Gençay, *Cahit Sıtkı Tarancı'nun Hayatı Eserleri 1910-1956*, Gün Matbaası, 1956.
İlhan Geçer, *Cahit Sıtkı Tarancı*, Toker Yayınları, İstanbul, 2005.

İnci Enginün (Prof. Dr.), *Cahit Sıtkı Tarancı Evime ve Nihal'e Mektuplar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, İstanbul 2001.

Kemal Timur - Mehmet Emin Uludağ, *Doğumunun 100. Yılında Cahit Sıtkı Tarancı Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2013.

Mehmet Kaplan, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Muhsine (Helimoğlu) Yavuz, *Cahit Sıtkı Tarancı Müzesi'nin Açılışı Nedeniyle Verilen "C.S. Tarancı Konulu Konferans Metni"*, Dicle Basımevi Müdürlüğü, 1983.

Muzaffer Uyguner, *Cahit Sıtkı Tarancı (Yaşamı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.

Ramazan Korkmaz, *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2007.

Selahattin Önerli, *Cahit Sıtkı Tarancı'nun Hikâyeciliği ve Hikâyeleri*, Akran Matbaacılık, Ankara 1976.

Stefan Zweig, *Kendileri İle Savaşanlar / Kleist - Nietzsche - Hölderlin*, (Çev. Prof. Dr. Gürsel Aytaç), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara 1998.

Şaban Sağlık, *Cahit Sıtkı Tarancı'nun Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*, Hecce Yayınları, İstanbul 2003.

Şevket Beysanoğlu, *Cahit Sıtkı Tarancı*, Diyarbakır Tanıtma Derneği Yayınları, Ankara 1969.

Şevket Beysanoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının Diyarbakırlı Üç Büyük Şairi / Cahit Sıtkı Tarancı - Ahmed Arif - Sezai Karakoç*, San Matbaası, Ankara 1997.

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA ÖRTÜLÜ İLETİŞİM

Yrd. Doç. Dr. Gülda ÇETİNDAG SÜME

Kültürel kimliğimizin önemli bir temsilcisi olan Nasreddin Hoca, Türk insanını her yönüyle yansıtan; bilgisi, görgüsü ve tecrübesiyle yaşatan örnek bir tip, aklını kullanabilen Hızır/bilge kişisidir. O, mekânları ve zamanları aşan kimliğiyle ölümsüzlüğe kavuşmuş Türk büyüklerindedir.

Ünü, coğrafyaları aşan, doğumu ve ölümü tarihlere sığmayan Hoca, bu ününü, en çok da kullandığı dile borçludur. Elbette bu dili kullanabilmek özel bir yetenek ister. Zekası, pratikliği, hazırcevaplığı, düşünebilme yetisi ve empati kurabilmesi onu, dili doğru kullanmaya iten güçlerdir. Nasreddin Hoca bütün bu özelliklerini birleştirdiği ve bütünleştirdiği büyüleyici sözleriyle insanları âdeta büyüler. O engin bilgisi, söz söyleyebilme kabiliyeti, yerinde konuşabilme yetisi, düşündüklerini akıl süzgecinden geçirerek söze dönüştürebilmesi ile insanlar arasında bir farklılık yaratır. Bu farklılık, beraberinde etkili bir iletişimi getirir. İnsanlar arasındaki iletişim; işaretle, jest ve mimiklerle, bakışlarla ya da sessiz kalma yolu ile yapılabilir. Ancak iletişimin en mükemmeli dil ile olanıdır. Aynı zamanda iletişimi sağlayan kişilerin kullandıkları dildeki mesajların ve anlamların karşılıklı olarak doğru algılanabilmesi de oldukça önemlidir.

Hoca da insanlarla etkili bir iletişim kurar. Ancak bu iletişim doğru-
dan değil dolaylı yoldan olur. Onu üstün kılan da bu özelliğidir. Çünkü bir duyguyu, düşünceyi akla geldiği ilk şekliyle söylemek kolay olandır. Oysa Nasreddin Hoca zor olanı tercih eder ve derin mânâ içeren az söz ile çok şey anlatabilmeyi başarır. Nasreddin Hoca zoru başarır ve dili en üst söylemden söyleyerek kullanır. Dili üst söylemden kullansa da anlaşılabilirliği halkın her kesimi tarafından mümkün hale gelir. Nasreddin Hoca'yı ve iletişimini de ölümsüz kılan bu özelliğidir.

Hoca'nın her yaştan ve her kesimden insanla iletişim kurabilmedeki becerisi, onu âdeta dilin ve iletişimin en doğru temsilcisi konumuna getirmiştir.

“İletişim, bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci” (Dökmen, 2006: 19) olarak tanımlanır. Nasreddin Hoca da iletişim sağlamada aklını kullanarak doğru yolu bulur ve bulduğu doğruyu nasıl ifade edeceğini çok iyi bilir. İnsanlarla iyi iletişim kurabilmek oldukça zordur. Söylenenler kimi zaman yanlış anlaşılır kimi zaman kırgınlıklara sebebiyet verir ya da söylenmek istenenler insanın içinde ukde olarak kalır.

*Fırat Üniversitesi İnsanî ve Sosyal Bilimler Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü, ELAZIĞ.

Oysa Hoca, nerede, nasıl ve ne biçimde konuşacağı konusunda tam bir ustadır. Kimseyi incitmeden, kırmadan, üzmeden, haklıya hakkını vererek, suçluyu yerinde cezalandırarak konuşabilme yetisini doğru kullanır. Bu sebeple Nasreddin Hoca, kişisel özellikleri ile sadece bir bölgenin, zümrenin ya da belli bir kesimin insanı değildir. O her yönüyle evrensel bir insandır. Çünkü söyledikleri herkesi ilgilendirir, herkese hitap eder.

Halkın sözcüsü konumunda bulunan Nasreddin Hoca, kişilerarası iletişimde oldukça başarılıdır. Kişilerarası iletişim ise Dökmen'in ifade ettiği gibi, kaynağını ve hedefini insanların oluşturduğu iletişime denilir. Karşılıklı iletişimde bulunan kişiler, bilgi/sembol üreterek bunları birbirlerine aktararak ve yorumlayarak iletişimi sürdürürler (Dökmen, 2006: 23). Hoca'nın iletişimdeki başarısının bu sırrı da empati kurabilme yetisine bağlıdır. Çünkü kendisini karşıdakinin yerine koyabilir ve o kişinin neyi nasıl anlayacağını mantığıyla kavrayabilir. Karşıdaki insan çocuk da olsa kadın da olsa Hoca, söylediği sözün nereye varacağını, karşıdakinin bu sözü nasıl anlamlandıracığını önceden tahmin eder ve buna bağlı olarak konuşur. İletişim kurulan insan hükümdar, kadı gibi yöneten ya da halk gibi yönetilen de olsa Hoca, yine doğru üslubu kullanmayı başarır.

Bir mesajın bir noktadan başka bir noktaya iletilmesi ile oluşan iletişim, her zaman doğrudan olmayabilir. Kimi zaman insanlar sembolik göndergeler vasıtasıyla da iletişim kurabilirler. Burada önemli olan, göndericinin gönderdiği sembolü, alıcının doğru algılamasıdır. Bu gönderi şekli bir bakıma örtülü iletişimidir.

Kişisel düşüncelerin ifade edilemediği, yetişkin olmanın/kişi olmanın yasaklandığı ortamlarda insanlar imalı iletişime yönelmektedirler (Dökmen, 2006: 197). Kişiler bazen korkudan, bazen saygıdan, bazen çekindikleri bir durumdan, bazen sözün daha etkili olacağını düşündüklerinden ya da iğneleyici bir tavır çizme yanlısı olduklarından örtülü iletişime başvururlar.

Nasreddin Hoca, toplumun kendisine sözünü emanet ettiği kişidir. İnsanların söylemek isteyip de söyleyemediklerini o, uygun bir dille anlatmasını bilir. Bazen kadı olup gereken kişiye nasihatle, bazen satıcı olup, alıcıya bir oyunla ders verir. Nasreddin Hoca'nın herkese her şeyi söyleme yetkisi olsa da o, duygu ve düşüncelerini, içinden gelenleri, hak edenlere hak ettikleri sözleri sarf ederken iki düşünür sonra konuşur. Bu şekilde sözü doğrudan söyleme yolunu değil de dolaylı yoldan, örtülü bir şekilde söyleme yolunu seçmiş olur. Böylece hem üstlendiği misyonu en iyi şekilde yerine getirir hem de kimseyi kırmadan dersini vermiş olur. Nasreddin Hoca'nın çoğu fikrasında imalı, örtülü bir iletişim, dolaylı bir anlatım söz konusudur.

Bir gün Nasreddin Hoca'ya; "Efendi, adam olmanın yolu nedir?" diye sorarlar. Hoca da hiç düşünmeden, "Kulaktır!"... şeklinde cevap verir (Sakaoğlu, 2005: 33). Hoca, bu fıkrasıyla örtülü iletişime güzel ve yerinde bir örnek verir. Söylemek istediğini doğrudan söylemeyi tercih etmez ve zor olanı

seçer. İnsanları düşünmeye sevk ederek, asıl söylemek istediği şeyi onların anlaması için farklı bir ortam sağlar. İnsanları, kulakla adam olma arasındaki ilgiyi düşünmeye yöneltir. Kulak, hem kendi söylediklerini hem de karşıdakinin söylediklerini işitir. Asıl önemli olan ise işittiklerini doğru anlamlandırmasıdır. Çünkü doğru duyan, duyduklarını doğru anlamlandıran, doğru da konuşabilir. Fıkranın devamında Hoca, cevabının inceliğini anlamayanlara açıklık getirir: “Bilen birisi konuşurken can kulağı ile dinlemeli; bu arada kendi söylediği sözü de kulağı işitmeli.” (Sakaoğlu, 2005: 33). Hoca öncelikle insanları düşünmeye, akıllarını kullanmaya sevk eder. Anlamayanlara ise yine veciz sözleriyle açıklık getirir.

Balta ile Kedi fıkrasında da Hoca yine örtülü bir iletişime başvurur. Nasreddin Hoca ciğeri çok sevdiği için sık sık ciğer alıp evine götürür. Ancak bakar ki evde her gün başka yemekler var. Bir gün dayanamayıp hanımına, ciğerlere ne olduğunu sorar. Hanımı da kedinin yediğini söyler. Bunun üzerine Hoca, kenardaki baltayı alarak sandığa kilitler. Hanımı şaşırıp ne olduğunu sorar. Hoca da, “Hanım, üç beş akçelik ciğeri kapan kedi, yüz akçelik baltayı kapmaz mı?” der (Sakaoğlu, 2005: 46). Hoca, fıkrada vermek istediği mesaj için dolaylı bir anlatıma başvurmuştur. Bazı durumlarda kızmak, eleştirmek yerine yumuşak bir ifadeyle sözü söylemek daha etkili olabilir. Hoca da böyle bir yolu seçerek daha etkili bir ifadeye başvurmuştur.

Çok gezseydi bize de uğrardı (Sakaoğlu, 2005: 52) hissesi, atasözü niteliğinde kalıplaşmış bir ifade hâline gelen fıkrasında da Hoca, hanımının çok gezdiğini bilmektedir, hatta bu durumdan şikâyetçidir. Ancak bunu bir sorun hâline getirmeden karısını incitmeden, kırmadan “Çok gezse bize de uğrardı.” diyerek daha sempatik bir söylemle derdini örtülü biçimde dile getirmektedir.

Hanımıyla olan fıkralarından birinde Hoca bir gün evine giderken onunla karşılaşır. Hanımının yüzünden düşen bin parçadır. Merak edip sorar: “Hanım hayrola ne oldu”, hanımı daha üzgün bir tavırla, komşularının öldüğünü söyler. Hoca düşünür ve hanımına “Ölene Allah rahmet eylesin. Ama ben senin düğün evinden gelişini de bilirim.” der (Sakaoğlu, 2005: 67). Hoca, hanımının daima suratsız oluşuna tepki göstermektedir. Bu tepkiyi en uygun yerde, en uygun söyleyişle ifade ederek hanımının asık suratlı oluşuna gönderme yapmaktadır.

Birtakım bilgilerin/sembollerin, birtakım hedefler tarafından üretilmesi, geniş insan topluluklarına iletilmesi ve bu insanlar tarafından yorumlanması sürecine “kitle iletişimi” adı verilir (Dökmen, 2006: 38). Hoca'nın “Ye Kürküm Ye” fıkrası sembolik anlatıma ve kitle iletişimine güzel bir örnektir. Hoca, gittiği mekânda asıl ikramın hürmetin kendisine değil de kürküne olduğunu anlayınca başlar kürküne yemek yedirmeye (Sakaoğlu, 2005: 224). Hoca'nın bu fıkradaki “ye kürküm ye” ifadesi oldukça manidardır. Onun eleştirdiği; itibarın, saygının, değerinin, hürmetin insana değil de mala, mülke,

kıyafete verilmesidir. Bu eleştirisini de kürküne itibar gösteren insanlara, kürküne yemek yedirmeye çalışarak gösterir ve ironiyi kitlenin anlaması için temsilî bir davranışa başvurur.

Nasreddin Hoca, dış görünüşündeki kavuğu, cübbesi, eşeğiyle bir bütündür ve bu haliyle sembolik bir tip olmuştur. İç dünyasını yansıtan dili ise onun dış dünyayla olan bağı kurar ve iletişimde hem dış hem de iç dünyası onu bütünler.

Fıkralarda olumsuz özellikler ve tipler, ince bir mizah ve alay ile Nasreddin Hoca'nın eleştirisi süzgecinden geçer. Rüşvet alan, adam kayıran, haksızlık yapan yöneticiler, menfaat düşkünü insanlar, cimrilere, konuşmasını bilmeyenler Nasreddin Hoca'nın keskin zekâsına ve sivri diline takılanlardan sadece bazılarıdır.

Halk kendi sözcüsünü daima kendisi seçer, söyleyemediklerini onun sesiyle haykırır, eleştirilerini dolaylı yoldan yapar. Nasreddin Hoca'yı da kendi sözcüsü seçen halk, onu her dönemde yaşatmış, her zaman ve zeminde onun şahsında fıkralar anlatmıştır. Nitekim Anadolu halkına yaptığı zulümlerle bilinen Timur'la aynı çağda yaşamış gibi Hoca'nın dilinden fıkralar anlatılmış, Timur'dan bir bakıma intikam alınmıştır. Halk, söylemek isteyip de çekindiği şeyleri, Hoca'nın mizahî dilinden aktarmasını bilmıştır. Hoca'nın bir fıkrasında;

Akşehirlilerin Timur'dan bir istekleri vardır, ama kimse onun huzuruna çıkıp isteklerini söylemeye cesaret edemez. Sonunda iş, Nasreddin Hoca'ya düşer. Timur, huzuruna gelenin Nasreddin Hoca olduğunu görünce aşağılayıcı bir tavırla; "Ey Hoca, senden başka adam yok muydu da seni bana gönderdiler?" diye sorar. Timur'un ne demek istediğini anlayan Nasreddin Hoca, kıvrak zekâsını kullanarak hemen cevap verir. "Elbette vardır yüce sultanımız, hem de pek çok. Bizim buralarda âdettir, herkese uygun olan adamı gönderirler." (Sakaoğlu, 2005: 198). Bu fıkrada Timur ve Hoca arasında örtülü bir iletişim söz konusudur. Her ikisi de akıllarından geçenleri doğrudan söylemek yerine imalı bir yol seçerler. Timur, Nasreddin Hoca'nın kendisine uygun olmadığını söylemeye çalışsa da Nasreddin Hoca kıvrak zekâsıyla onun ne demek istediğini hemen anlar ve hazırcıca cevaplılığıyla kendisini küçük düşürmeye çalışan Timur'u küçük düşürür, ona hak ettiği cevabı verir.

Hoca'nın iletişim gücü, onun empati kurabilme yeteneğine bağlıdır. Kendisini karşıdakinin yerine koyabilme başarısı onu daima üstün kılar. Hoca, karşıdakini gayet iyi anlar. Fıkralarda da Hoca'nın çocuk, anne-baba, komşu, kadı gibi rollerle karşımıza çıkması, onun aslında kendisini karşıdakinin yerine koyabilme yetisinden kaynaklanmaktadır.

Nasreddin Hoca, sözünün esiri değil, efendisi olabilmek adına iyi düşünür, düşündüklerini ölçüp tartar, neyi nerede konuşacağını bilir. Onun en önemli özelliği, aklını kullanarak dile hâkim olmasıdır. Aceleci değildir,

önce düşünür, mantığını kullanır, sözün nereye gideceğini hesap eder, ondan sonra yerli yerinde konuşur. Ağırdan almaz, söylenen her söze, yapılan her davranışa Hoca'nın bir cevabı vardır. Hazırcevaplılığıyla herkesi düşündürmesini bilir, bu yönüyle de kendisini üstün kılar. İletmek istediği mesajı en doğru şekilde iletir.

Yine bir fıkrasında Hoca, tuzu çok sevdiğinden parça parça tuz yemiştir. Bir tanıdığı ona takılmak için “Efendi sen tuz-ekmek yemişsin. Bilmez misin ki tuz yemek, akli eksiltir.” Hoca da hemen cevabını verir: “Bilirim bilirim de aklım ellerin akıyla beraber olsun diye yerim.” (Sakaoğlu, 2005: 89). Nasreddin Hoca ideal bir insan gibi iki düşünür bir konuşur. Hoca tuz yiyerek böyle bir şeyin olmayacağını çok iyi bilmektedir. Ancak karşısındakini zor duruma sokmak için asıl akıl eksikliğinin onda olduğunu ima eder.

Dilin öncelikli işlevi bildirişimi sağlamaktır. Mesajın bir noktadan başka bir noktaya iletilmesi ile bildirişim oluşur. Bildirişim sağlanırken iletme biçimi farklı farklı olabilir. Önemli olan iletinin doğru bir şekilde algılanmasıdır. Örtülü iletişimde çoğu zaman alıcı göndericiyi yanlış anlar ya da hiçbir şey anlayamaz.

Günlerden bir gün Nasreddin Hoca'nın işi çıkar ve Konya'ya gider. Ancak yol uzun olduğu için konaklayarak gider. İlk gün bir köyün ağasına konuk olur. Oturur, sohbet ederler. Hoca, uzun yoldan geldiği için ev sahibi sorar: “Hoca Efendi yoldan geldin, susuz musun, uykusuz musun?” Aslında Hoca acıkmıştır. Ancak ev sahibi oralı değildir. “Vallahi birader, gelirken bir pınarın başında güzel bir uyku çekmiştim.” (Sakaoğlu, 2005: 128). Hoca kendisine yemek vermeyen ev sahibinden açıkça yemek istemese de uyku ve su ihtiyacını giderdiğini söyleyerek asıl ihtiyacının yemek olduğunu örtülü bir dille ifade eder. Yemek verme niyeti olmayan ev sahibi bu durumdan kaçmaya çalışsa da başaramaz.

Yine bir fıkrasında Hoca, bir köye konuk olur. Sohbetten sonra yatma zamanının geldiğini ifade etmek için Hoca'ya, “İnsanlar neden esner?” diye sorarlar. Hoca da bu arada kendisine yemek vermedikleri için aç karnına nasıl uyuyacağını düşünmektedir. Hoca kendisine sorulan soru karşısında “Ya açlıktan ya da uykusuzluktan esner.” der ve kendisini zorlayarak esner. Sonra da “Ama benim uykum yok.” diye ekler (Şenocak, 2007: 205). Hoca örtülü bir dille aç olduğunu ve yemek yemeden uyumayacağını kısa ve öz bir şekilde dile getirir. Vermek istediği mesajı da örtülü bir şekilde yerine ulaştırır.

İletişim, örtülü olunca yanlış anlaşılmaların olması da kaçınılmazdır. Kimi zaman iletişimde, özellikle de söylenenler net olmazsa, birtakım aksaklıklar çıkabilmektedir. Eşyle lades tuttuğu için konuşmayan Nasreddin Hoca'nın kendisine bir tas çorba getiren çocuğa, işaretle eve hırsız girdiğini, başındaki kavuğun çalındığını anlatırken; “Çorbayı üç kere başımın üstünde çevir sonra başıma geçir.” (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 80-81) şeklinde anlaşılması, açık olmayan bir iletişimin sonucudur.

Hoca, hanımlarıyla da iletişim kurmada oldukça başarılıdır. Nasreddin Hoca'nın iki hanımı birlikte bir gün yanına gelip, "Hangimizi daha çok seviyorsun?" diye sormuşlar. Hoca, ikinizi de çok severim gibi sözlerle konuyu geçiştirmeye çalışsa da hanımlar Hoca'yı iyice sıkıştırmışlar. Sonunda daha genç olan ikinci karısı şöyle sormuş: "Efendi, diyelim Akşehir Gölü'nde kayığımız devrilse, ikimiz de suya düşsek, sen de kıyıda olsan, önce hangimizi kurtarırdın?" Hoca sanki birden aklına gelmiş gibi ilk karısına dönmüş ve "Yahu sen azıcık yüzme bilirdin, değil mi?" demiş (Fuat, 2004: 46). Hoca, sevgisini ve ilgisini belli etmeden iki karısına eşit bir şekilde davranmaktadır. Herhangi birini üzmemek için konuyu geçiştirmeye çalışmaktadır. Ancak hanımları tarafından arada bırakılan Hoca, bu durumun da üstesinden gelmeyi başarır. Genç olan ikinci karısını seçmek adına ilk karısının yüzmeyi bildiğini, ikincisinin ise yüzmeyi bilmediğini ima ederek isteğini örtülü de olsa dile getirir.

Hoca'nın bir başka fıkrasında da yine hanımları Hoca'ya kendilerini ne kadar sevdiğini merakla sorarlar. "Hocam, hangimizi daha çok seviyorsun?" Hoca daha önce, hanımlarına birbirlerinden habersizce mavi boncuk verdiği için rahattır. "Mavi boncuk kimdeyse benim gönlüm ondadır." (Sakaoğlu-Alptekin, 2009: 141). Mavi boncuk sembolik bir işarettir. Hoca, gizlice verdiği mavi boncuk ile sevgisini ifade ederken iki hanımı arasında da eşitlik sağlar. Mavi boncuk aynı zamanda sevgiyi umut eden hanımların tessellisidir.

Nasreddin Hoca alaycı değildir. Fıkralarda karşıdakini her yönüyle eleştirmez (Dökmen, 2006: 278). Karşıdakinin sadece bir yönünü ya da bir huyunu veya söylediği bir sözü eleştirerek doğru bir iletişime geçmiş olur. Nasreddin Hoca anlatmak istediğini doğrudan değil de şifreli bir dil aracılığıyla anlatır. Aynı kültüre ve geçmişe sahip insanlar, bu şifreleri onun dilinden çözme imkânı bulurlar.

Bir gün Hoca'ya, iyi hoş bir adam olduğunu fakat Farsça bilmediği için vaazlarının pek etkili olmadığını söylediklerinde, Hoca, Farsça bildiğini ispatlamak için bir beyit okur:

*"Mor menevşe boynun eğmiş uyurest
Kâfir soğan kat kat urba giyereest"*

Hoca'ya bunun neresinin Farsça olduğu sorulunca, "Sonundaki 'est' leri görmüyor musunuz?" diye cevap verir. Hoca, aslında bu fıkrasıyla yabancı kelime ve terkiplerden kurulu fıkraları tenkit etmekte, Arapça ve Farsça birkaç kelime bilen insanların kendilerini şair sanarak şiir söylemeye cüret ettiklerini ima yoluyla göstermektedir. Hoca, bu tavrıyla, yabancı söz ve imgelerle kurulu şiirlerle de gizliden gizliye alay etmektedir (Şimşek, 2005: 31-32). Örtülü iletişimde önemli olan verilen mesajın karşı taraftan doğru

algılanabilmesidir. Nasreddin Hoca verdiği mesajlarla ben'den hareketle bize ulaşır. Onun asıl olarak anlattığı da ben değil biz'dir.

Bir gün mahallenin çocukları Nasreddin Hoca'yı ağaca çıkarıp pabuçlarını alarak şaka yapmayı düşünürler. Hoca'yla da, "Bu ağaca kimse çıkamaz." diye bahse girerler. Nasreddin Hoca, ağaca çıkabileceğini söyler ve pabuçlarını çıkarıp koynuna koyar. Çocuklar, Hoca'nın pabuçları koynuna koyduğunu görünce, "Hoca Efendi onları niye koynuna koyuyorsun? Ağaçta pabuçları ne yapacaksın?" diye sorarlar. Bunun üzerine Nasreddin Hoca da "Belli olmaz ki evlatlar, belki ağaçtan öteye yol düşer." diyerek imalı bir cevapla mesajını ironi yaparak aktarır. İroninin, doğrudan anlaşılmasından dolayı bir ayrıcalığı vardır. Bu sebeple bu konuşma biçimi hemen anlaşılabilir konuşma biçimlerini hor görür. Nasreddin Hoca çocukların isteği ve iddiası üzerine ağaca çıkar. Ağaç, egonun yolculuğudur. Bu yolculukta ağaç, çocuklar için yola çıkış ve yolun sonunun olduğu bir bütünlükten ibarettir. Nasreddin Hoca için ağaçtan öte bir yol olabilir. Ona göre yolun sonu yeni başlangıçlara temel teşkil etmiştir. Dolayısıyla asıl olana yolculuk başlayacaktır (Şenocak, 2007: 49-50).

Nasreddin Hoca bireyselleşme sürecini tamamlamış bir şahsiyettir. O, çevreye, ana-baba otoritesine boyun eğmek yerine, kendi aklımızı kullanmamızı önerir (Dökmen, 2006: 276). Çünkü çevredekileri hiçbir şekilde memnun etmek mümkün değildir. İnsan kendi aklıyla hata yapsa dahi çıkaracağı ders, hayatına olumlu bir şekilde aksedecektir.

Halkın kendisine sözünü emanet ettiği Nasreddin Hoca, kendisine yüklenen bu görevi layıkıyla yerine getiren örnek bir tiptir. İnce mizah anlayışı, zekâsı, hoşgörüsü, bilgisi ile o tam bir bilge tipidir. O, sembolik taşlarını hak edene atabilmesini bilen bir kişidir. Hoca'nın hemen her fıkrasında iğneli bir söyleyiş hâkimdir. Bu da Hoca'yı ve sözünü daha etkili kılmaktadır. Hoca, toplumun sözcüsü, gülerken ve güldürürken eleştirebilen yapıcısı, yol göstericisidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Nasreddin Hoca fıkralarındaki bu sembolik anlamların hiçbiri gelişi güzel olmayıp yaşanmışlığın, millî değerlerin, kültürün göstergeleridir. Kültürümüzün esasına dair kodlanan şifreler, çözülmeyi bekleyen sembollerdir. Hoca, fıkralarıyla ve fıkralarından çıkarılacak derslerle Türk milletinin kültürel değerlerine işaret etmektedir.

Nasreddin Hoca, örtülü bir dille, imalı bir söylemle şekillendirdiği fıkralarını halkın kolektif ruhundan alır. Nasreddin Hoca fıkralarının taşıdığı kodlarla halkın kolektif ruhunu yansıtan kodlar aynıdır. Bu sebeple halk, kendisini anlatan bu fıkraları benimsemiş ve gelecek kuşaklara nakletmiştir. Yeri geldiğinde başka olay ve durumları Nasreddin Hoca'ya bağlı olarak anlatmış, yeri geldiğinde Nasreddin Hoca fıkralarını kendi başından geçmiş gibi anlatmıştır. Buna bağlı olarak da Nasreddin Hoca ölümsüz bir şahsiyet olarak gönüllerde yerini almıştır.

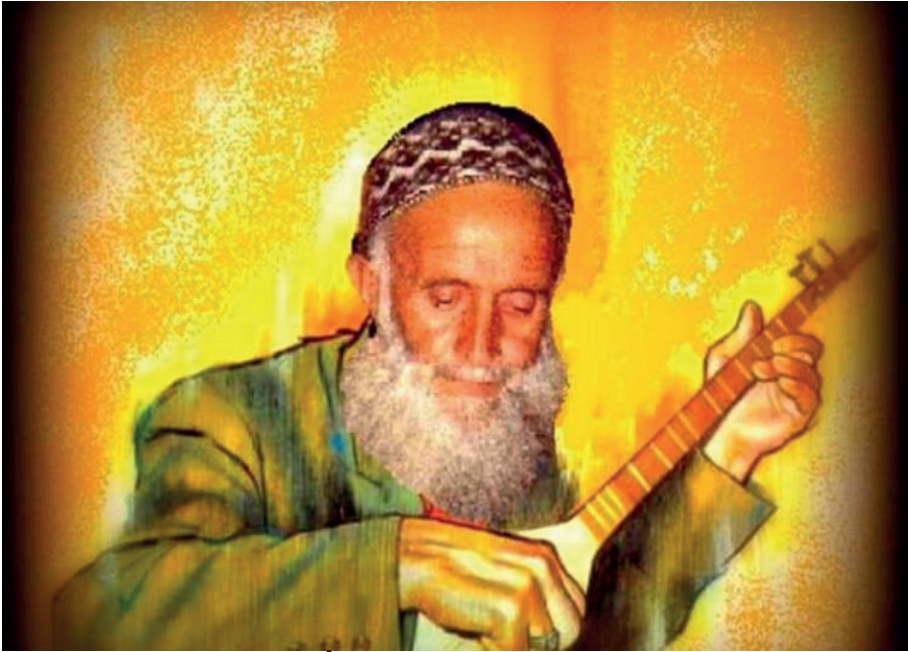
ANADOLU’NUN BAĞRINDAN KOPAN BİR SAZ VE SÖZ DERYASI: ÂŞIK DERYÂMİ*

Yrd. Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK**

“Bırak beni haykırayım, susarsam sen mâtem et;
Unutma ki şâirleri haykırmayan bir millet,
Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir”

Mehmet Emin Yurdakul

Âşıklarımız, sözümüzün temsilcisi, gönül yangınlarımızın tesellisi, hakka, halkına, vatanına âşık söz ustaları, dil ve telden kültür taşıyıcılarımızdır. 20. yy’a şiirleriyle damgasını vuran Âşık Deryâmi de, hayatın bütün renklerini, yaşanmışlıklarını sözün ve sazın gücüyle dinleyicisine ulaştırıp yol gösteren âdeta yatağına sığmayan bir derya gibidir.

Samcelli Âşık Deryâmi (Dursun Ali Erdoğan)

* 44. Âşıklar Bayramı, 1966’dan Günümüze Konya Âşıklar Bayramı ve Âşık Edebiyatı Sempozyumu 22-23 Mart, Konya 2012’de sunulmuştur.

** Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi/ELAZIĞ, e-mail: esenocakebru@gmail.com

1. Hayatı

Âşık Deryâmi'nin Soy ve Doğumu

Âşık Deryâmi, 1926 yılında Artvin'in Şavşat ilçesine bağlı, eski adı Samcel olan Armutlu köyünde doğdu. Doğduğu köy, daha sonraları Şavşat merkez sınırları içinde bir mahalleye dönüşmüştür. Asıl adı Dursun Ali Erdoğan'dır. Ahıska Türklerindedir. Annesinin adı Zinnet, babasınınki ise Muzaffer'dir. Kendisinden büyük üç kardeşi vardır. Zinnet-Muzaffer çiftinin son çocukları ikiz doğmuştur. Dursun Ali'nin Lemiye adında bir de ikiz kardeşi vardır. (Açıkgöz 1987: 11)

Âşık Deryâmi'nin Eğitimi

Dursun Ali Erdoğan, başlangıçta köylerindeki câmi avlusunda açılmış ve sadece geceleri eğitim yapan üç senelik bir mektebe verilir. Fakat uyumsuz bir çocuk olduğundan zaman zaman mektepten kaçmış ve tahsilini bitiremeyerek ayrılmıştır. Okuma yazmayı kendi kendine sökmüş olan Deryâmi bunu "Yazdığımı ancak kendim okuyabilecek kadar okuma yazma öğrendim" sözleriyle ifade eder. (Açıkgöz 1987: 11)

Âşık Deryâmi'nin Aşkları ve Evlilikleri:

Şavşat ve çevresinde âşıklık geleneğinin en canlı olduğu çağlarda, çocukluk yıllarını geçiren Deryâmi, 1940'lı yılların başında, 19-20 yaşlarındayken bir kara sevdaya tutulur. Komşuları Yusuf Ağa'nın kızı İnâyet, onun ilk aşkıdır. Fakir bir aileye mensup olduğu için kızı ona vermezler. Bu aşk onun hayatının bir nevi dönüm noktasıdır. Ömrünün sonuna kadar her güzelde İnâyet'i arayan Âşık Deryâmi, çile evi olan dünyada yaşadığı hayatın zorluklarını, dert ortağı sazı ve tel ile söylediği şiirleriyle yenmeye çalışır. Gönlünü ömür boyu kanatan bu aşk acısı, diğer taraftan şiirlerinin olgunlaşma sürecine de yardımcı olur:

*"Ebedi çıkmıyor gönlümün gamı.
Bundan mı kurumaz gözümün nemi.
Aklım bir deryadır, fikrim bir gemi,
İradem şaşırmış dümen tutamaz."* (Açıkgöz 1987: 94).

Hüzünlü aşk hikâyesinin ardından ailesi Deryâmi'yi, Arpalı köyünden Kaya Ağa'nın kızı Şâhinâz ile evlendirir (1946). Daha ilk günden sükût-ı hayâle uğrayan Deryâmi, bedbaht olur. İnâyet'e duyduğu aşkı Şâhinâz'da bulamaz. 1946 Mayıs'ında askere giden âşık zatürre geçirir. İyi bir tedavi ile iyileşen âşık, askerlikten dönünce Şâhinâz'dan olan kızı Hacer ile imam nikâhli eşini, ona ısınmadığı için baba evine gönderir.

İnsanın var olabilme savaşını verdiği dünya adlı çile evinde bahtsız âşık Deryâmi, bir türlü aradığı mutluluğu bulamamıştır. Hırçınlığını, kadere

küskünlüğünü sazıyla dindiren âşık, bir taraftan çiftçilik yapmış, bir taraftan da başını alıp sazı omzunda köy köy kasaba kasaba gezmiş, âşık meclislerinde adını duyurmuştur.

Her acının insanoğluna “Hamdım, piştim, Elhamdülillah” dedirten düstûru olduğuna, aşk acısının da gerçek aşkın yolunu bulduracağına inanan Deryâmi, asla aşka sırtını dönmemiştir:

*“Kimde aşk ve sevgi yok,
İçi kara taş olur.
Her kimde varsa çok,
Kalbinde ateş olur.*

*Aşk insanı gül yapar.
Dalında bülbül yapar.
Zehirini bal yapar.
Meleklerle eş olur.”* (Açıkgöz 1987: 22)

Bir gün Şavşat’a bağlı Hatrôt’de saz çalıp şiir söylediği bir âşık meclisinde ilk aşkı İnâyet’e benzer bir kız görür. Misafiri olduğu evin sahibi Sadık Ağa’nın kızı Zâhîde ile evlenir. İki ay süren mutluluk Sadık Ağa’nın kızını Deryâmi’den ayırıp Şalı köyünden birine vermesi ile sona erer. İçindeki ilk aşkın acısı sürekli depreşen Deryâmi, teselli bulamadıkça yanık yanık çalıp söylemeye devam eder:

*“Kış içinde eyyam geldi yaz oldum
Yârim yaz ayında ben de güz oldum
Sevdiğime karşı erir tuz oldum
Sarıldım taşlara tuza gelmiyor.*

*Bugün yanyorum dünden de fazla
Hayalda bir hayal günden de fazla
Deryâmi efkârım binden de fazla
Millet hesap etse yüze gelmiyor.”* (Açıkgöz 1987: 27)

Bir meclisten bir başka meclise dolaşıp duran Deryâmi, aşağı yukarı bir sene sonra Sedâi ile birlikte Yusufeli’ye bağlı Yağcılar köyünde Nazif Ağa’nın kızı Fatma ile tanışıp evlenir. İki sene süren bu evlilik yine feleğin sillesi ile son bulur. Çok sevdiği eşi Fatma vefat eder. Görüldüğü gibi her gördüğü güzelde ilk aşkını arayan Deryâmi, aradığı mutluluğu bir türlü bulamaz. Bulduğunu sandığında da kaderin oyununa gelir. Bu yüzden şiirlerinde, hırçın denizler gibi çalkalanan yüreğini, sevdasını, iç dünyasında kopan

fırtınaları feleğe sitem ederek ve sazıyla dertleşerek dile getirir. (Açıkgöz 1987: 13-14)

*“Bir gülün derdinden şeyda olmuşum.
Yandım böyle intizara gönülsüz.
Ben uğruna hep sararıp solmuşum.
Felek saldı böyle nâra gönülsüz.*

*Sevda pazarına girdim satıldım.
Dert kazanıp dert içine atıldım.
Bir vefasız mecaziye tutuldum.
Yandım dostlar böyle yâra gönülsüz.”* (Açıkgöz 1987: 100)

Meydanlarda, pazar yerlerinde, mahalle aralarında gezerken acılarını unutmaya çalışan Deryâmi, bir gün Ardahan’da Kütemelik mahallesinde esans satmak üzere dolaşırken, yüzü yaşmaklı bir kız görür. Parayı verirken yaşmağı düşen kızı İnâyet’e benzetir. Kızın adı Sâime’dir. Gönlündeki kor, tekrar alevlenen Deryâmi, “Varsın adı İnâyet olmasın.” diye düşünerek, kızı gizlice takip eder ve Tenekeci Rıza Usta’nın kızı olan Sâime ile 1953 yılında evlenir. Şairin ilki Şâhinaz’dan, diğerleri Sâime Hanım’dan olmak üzere altı kızı olur. Nâime, Leylâ, Semâ, Songül ve Sevim adlı çocuklarının yetişip birer meslek sahibi olmaları için gece gündüz durmadan didinen Deryâmi, dolmuşçuluk, lokantacılık, kahvecilik, araba tamirciliği vb. gibi pek çok işte çalışır. (Açıkgöz 1987: 14)

Âşık Deryâmi’nin Katıldığı Yarışma ve Bayramlar

Âşkın acısıyla kavrulup derya gibi dolup taşmaya başlayan Deryâmi, pek çok yarışmalara katılır, birincilikle de geri döner. 1950 yılında 26 yaşındayken Erzurum’da, ardından Türkiye’nin çeşitli yörelerinde katıldığı yarışma ve şenliklerde değişik ödüller alır. Özellikle de doğaçlama gerektiren atışma usullerinde dinleyicinin takdirini toplar. (Demirci 2011: 5) 1973’te Artvin’de 1981, 1982 ve 1985’de Konya’da birincilikler kazanır. Âşık Deryâmi 20. Konya Âşıklar Bayramı’nda koçaklama dalında birincilik ödülü alır.

Konya Âşıklar Bayramı’nda seslendirdiği şu şiirde, Âşık Deryâmi’nin ilk ve tek canlı görüntü kaydı yalnızca TRT arşivlerinde bulunmaktadır (Demirci 2011: 29).

*“Çiçekli dağları duman bürümüş.
Hayat kuşu son yuvaya yürümüş.
Muhabbet bağının gülü kurumuş
Çimenleri kader biçti arama.*

*Deryâmi der sanma seni unuttum.
İhtiyar yaşımda bana umuttun.
Otuz beş yıl evvel bir ceylan tuttum.
Kafesini kırdı kaçtı arama.” (Açıkgöz 1987: 219)*

Artvin, Iğdır, Kars, Van vb. illerimizde gezen âşık, sonunda 1962 yılında Adapazarı’na gelip yerleşir. (Açıkgöz 1987: 13-14) “1977 yılında karısına kızıp evini yakması nedeniyle bir süre hapiste yattı.” (www.ozanlar.biz/deryami.html) denilse de Deryâmi’nin kendi ifadesiyle bir kaza sonucu kirada oturduğu evi yanmıştır. Bu yüzden suçlu bulunup cezaevine giren Deryâmi, çeşitli hastalıklara yakalanır. Feleğin sillesini acımasızca tekrar tekrar yiyen Deryâmi, hırçınlaşır, derbeder olur. Sonunda Deryâmi’ye bir duyarlı politikacı, zamanın Adapazarı Belediye Başkanı, Erkal Etçioğlu yardım elini uzatır. “Âşık Deryâmi kırk seneden beri şiir söyleyen bir sanatkar olarak pek çok maddi manevi sıkıntı çekmiş bir halk şairimizdir. Gönlü bu milletin gönlü; dili bu milletin dili: duyguları bu milletin duyguları olan bir halk âşığı kendi kaderine terk edilemezdi.” diyen Etçioğlu, belediye tarafından kendisine, bir ev tahsis edilmesini sağlamıştır. (Açıkgöz 1987: 5).

Âşık Deryâmi’nin Vasiyeti

“Benim parayla pulla işim yok. Yeter ki, şiirlerimi kitap hâlinde görmek nasip olsun. Evim de müze yapılsın.” diyerek yıllarca içinde yatıp kalktığı arabasını, belediyenin kendisine hediye ettiği evini halkına bırakılmasını vasiyet eden Deryâmi Baba’nın, en büyük hayâli, şiirlerinin kitap hâline getirilmesidir. Deryâmi’ye vefatından üç yıl kadar önce 1984 yılında, Şavşat’ tan arkadaşı ve kendisi de bir şair olan Hayrettin Tokdemir, zaman zaman Adapazarı’na gelerek onun şiirlerini elle de olsa kaydetmeye çalışır. 885 sayfa hacmine ulaşan defterin birer nüshası Ankara Milli Kütüphane’sine ve Şavşat Halk Kütüphanesi’ne gönderilir, bir nüshası da Deryâmi’ye verilir. Deryâmi, hasta yatağında yatarken Halil Açıkgöz de kitabı matbaada dizgi aşamasını geçirir. (Demirci 2011: 8)

Âşık Deryâmi’nin Vefatı

“Âşık Deryâmi bu kitabın dizgilerinin bittiği sırada, on gündür yatmakta olduğu İstanbul Haydarpaşa Göğüs Hastanesi’nde 17 Kasım 1987 tarihinde saat 20:00’de hayata gözlerini yumar. Geçirdiği kalp ameliyatından sonra girdiği komadan çıkamaz. 15 Kasım 1987 Pazar günü ziyaretine giden Halil Açıkgöz, Deryâmi’nin aşağıdaki dörtlüğü yazdığını söyler:

*“Her saat başında bir ölmektense,
Kadere razıyım yüce hekimler.
Bilinmeyen yerde can vermektense,
Neştere razıyım yüce hekimler.” (Halil Açıkgöz 1987: 10)*
(Nur içinde yatsın)

Âşığın vefatının 23. yılında Sakarya-Artvin Turizm ve Folklor Derneği emekli öğretmen Salim Yarar'ın desteğiyle anıt mezarı yapılmıştır. 27 Kasım 2010 Cumartesi günü Adapazarı AFA kültür merkezinde Âşık Deryâmi'yi anma programı tertip edilmiştir.

2. Âşık Deryâmi'nin Âşıklık Geleneğindeki Yeri

Âşık Deryâmi'nin, bin civarında şiir yazdığı söylenir. İrticâlen söylediği pek çok şiiri olmasına rağmen bunların çoğu yazıya geçirilememiştir. Çünkü hem çok ağır yazmaktadır hem de yazısını bir başkasının rahat okumasına imkân yoktur. Âşık Deryâmi, kendi cümleleriyle bunu şöyle ifade eder: “Ben de şiir bin doğar. Kalemi elime aldığımda bu, yüze iner. Yazmağa başladığımda da ona düşer.” (Açıkgöz 1987: 15)

2.1. Usta-Çırac İlişkisi

1930'lu ve 40'lı senelerde âşıklık geleneği, bütün canlılığı ile Şavşat ve çevresinde yaşamakta iken Dursun Ali Erdoğan, çocukluk yıllarından itibaren kendisini bu yöre âşıkları arasında bulur. Köyde bir taraftan çobanlık yapar, bir taraftan da yaşına uygun bağ bahçe işleri ile uğraşır. Uzun kış gecelerinde köylerinde kurulan âşık meclislerinin daimi takipçisi olur. O yıllarda Kars, Erzurum ve Ardahan yörelerinde olduğu gibi Artvin'de ve özellikle de Âşık Deryâmi'nin doğum yeri olan Şavşat'ta da âşıklık geleneği, usta-çırac ilişkisi bağlamında yaşatıla gelmektedir. Bu sebeptendir ki Deryâmi, âşıklık geleneğini küçük yaşlarda öğrenir, yöresine gelip giden birçok âşığı dinleyerek bu kadim geleneğe ilgi duymaya başlar. Şiirle, halk hikâyeleriyle ve bağlamayla tanışır. Civarda yaşayan âşıklardan feyz alır. Ancak ustası olarak kabul ettiği Âşık Huzûri'nin kendisi üzerindeki etkisi öteki âşıklardan hayli farklı ve kalıcı olmuştur. Birçok genç âşık yetiştiren âşığımız yer yer Deryamî Baba olarak anılmıştır. (www.turkusozu.com) Onun şiirlerinde Karacaoğlan'dan, Sümmani'ye, Emrah'tan Âşık Veysel'e, Reyhani'ye kadar pek çok şairin motiflerini bulmak mümkündür. (Demirci 2011: 11)

*“Karacaoğlan'a, ustalara bak,
Yunus'un sözünde destelere bak,
Türkçe'nin ustası hastalara bak,
Âşık Deryâmi de size benziyor.”* (Açıkgöz 1987: 253)

2.2. Mahlas Alma

Asıl adı Dursun Ali Erdoğan olan âşığımız, mahlas alıncaya kadar esas ismini mahlas olarak kullanmıştır. Deryâdan mülhem olan Deryâmi mahlasını, ustası Âşık Huzûri'den almıştır. Deryâmi'yi keşfeden ve onu geleneğe kazandıran kişi ise, ilçede avukatlık yapan ve kendisi de bir edebiyat erbabı olan Abdülmecit Tokdemir'dir. Şavşat'taki bürosunda zaman zaman

küçük Dursun Ali'nin şiirlerini dinleyen Tokdemir, zaman zaman yazıhaneye gelen yörenin ünlü ozanlarına Dursun Ali'yi tanıtır. Bir gün yazıhaneye yörenin en şöhretli âşıkları geldiğinde Dursun Ali'yi çağırıp ona da çalıp söyler. Genç Dursun Erdoğan'ın doğaçlama söyleyişine hayran olan usta âşıklar içerisinde Âşık Huzuri de vardır. Dursun Ali'ye: "Derya gibisin evlat!" diyerek şu mısralarla mahlasını verir:

*"Bilmem nehir misin yoksa derya mı
Senin mahlasın da olsun Deryâmi"*

Ardından diğer âşıklar da geleneğe uyarak, genç âşığa "Adın mübarek olsun" sözleriyle dualar ederler. (Açıkgöz 1987: 12)

2.3. Bade İçme

Âşıklık geleneğinin olmazsa olmazı "bâde içme"yi, Âşık Deryâmi de yaşamıştır. Bu olay, 17 yaşında gördüğü bir rüyada gökyüzünden gelen bir ışık huzmesinin içine dolduğu (www.bursasavsatderneği.com) farklı bir deyişle "ufuktan bir ışığın çıkararak ağzına aktığı" (Alptekin-Sakaoğlu 2006: 28) şeklinde ifade edilir. O esnada bâde içip aşka düşen âşık daha sonra şiir yazmaya başladığını söyler.

2.4. Saz Çalma

Âşık Deryâmi, önceleri ilk aşkı İnâyet'e olan sevdasını anlatabilmek için derme çatma bir saz yapar. Bâde içtikten sonra bağlama çalmayı öğrenen Âşık Deryâmi'nin eline geçen ilk gerçek saz, Osman Usta (Osman Altun)'ya aittir. Deryâmi, gönül yangınını ancak sazın dindirebileceğini düşünerek 1948 sonlarına doğru Şavşat'a bağlı Köprüyaka köyünde hem saz imâl eden hem de Gilmâni mahlası ile şiirler söyleyen Osman Usta (Osman Altun)'ya gider. Elinde saz kalmayan Osman Usta'nın şahsi sazını bin bir dil dökerek satın alan Deryâmi için bu saz, eline aldığı ilk gerçek saz, onun hayatındaki tek dostu ve sırdaşdır. (Açıkgöz 1987: 13)

2.5. Âşık Karşılaşmaları

Deryâmi, uzun kış gecelerinde kurulan âşık meclislerinde çağdaşı olan pek çok âşık ile karşılaşmıştır. Tokdemir (Abdülmecit Tokdemir; 1894-1974), Âşık Huzûri (1886-1951; Âşık Huzuri Coşkun); Âşık Sedâi (1897-1972; Hafız Taşdemir); Âşık Müdâmi (1914-1968; Sabit Müdâmi Ataman); Âşık Ummâni (d. 1915; Vezir Köroğlu); Âşık Zarrafi (Kemâl Yıldırım); Âşık Yangûni (1918; Gülpaşa Tokdemir); Âşık Yıldırım (1918; Hâzık Yıldırım); Âşık Sebâ (1927; Sebahattin Urhan); Âşık Reyhâni, Âşık İlhâmi gibi Şavşat ve çevresi âşıkları ve diğer halk âşıkları ile çok zaman âşık şölenlerinde birlikte olmuştur. (Açıkgöz 1987: 16)

Konuya Tokdemir- **Deryâmi** Karşılaşmasını örnek olarak verebiliriz:

Tokdemir:

*Aşkın kadehiyle sermest olmayı,
Pir elinden dolu içenler bilir.
El bağlayıp divanında durmayı,
Veliler safına geçenler bilir.*

Deryâmi:

*Aşkın tarlasında aşkın sümbülü,
Sevda orağıyla biçenler bilir.
Peymane-i sâki verir şarabı,
Beyazı karadan seçenler bilir. (Açıkgöz 1987: 380)*

2.6. **Leb Değmez (Dudak Değmez)**

Âşık Deryâmi'nin şiirlerinde cesaret, bilgi ve kıvrak zekâ isteyen, (b, p, m, v, f) harflerini kullanmadan söylenen şiir örneklerine de rastlıyoruz. "Ziyadan Gelir" şiiri şöyledir:

*"Güzellerle eli ele tutuşur,
Seyredin o güzel seyrandan gelir.
Sorunuz ki nerelisin, nesin sen?
Öğrenin güzeli, ne yandan gelir?"*

*Çiçekler kokuyor, yazlı değildir,
Yâr aşka tutuşur, közlü değildir.
Ayanda geziyor, gizli değildir.
Anladık güzeli, ayandan gelir.*

*Göğde uçan kuşu nazlı yâr tuttu.
Ne çare ki tuttu, teziken yitti.
Gönül fidanını virâne etti.
Şu Derya'nun yâri ziyandan gelir." (Açıkgöz 1987: 339)*

2.7. **Askı (Muamma) Geleneği**

Âşık Deryâmi'nin şiirlerinde askı (muamma) şiir örnekleri de vardır:

*"Ey âşık gel dinle beni yaşına namaz kilem.
Bir güzele müptelayım, kaşına namaz kilem.
Derya-yı sure-yi haktır, hepsi mutlaktır,
Dertli sinem döşektir, döşüne namaz kilem.*

*Sende vardır, bende yoktur, onda yok ki ondadır,
Altısının kökü çıktı yedisi mekândadır.
Onaltıyı dörde bölsek bilmem hangi yandadır
Böyle bir canan dilberin işine namaz kilem.*

*Onsekizi üçe böldük birini binde bulduk.
On dördünde desti alem altıyı sende bulduk.
Üçünü oradan aldık hangi mekanda bulduk
Gel dediler âşık isen beşine namaz kilem.*

*Yetmiş iki şühedadır, can ile kurban ile,
Doksan dördü orda bulduk seksen tane şan ile.
Elli dördü tababette bulmuşum Kur'an ile.
Deryâmi 'ye deyin dostlar yaşına namaz kilem.' (Açıkgöz 1987: 148)*

2.8. Dedim-Dedi Tarzı Şiir Söyleme

Âşık Deryâmi, "Dedim-dedi" tarzı şiirler de söylemiştir:

*"Dedim: Dilber mektup yazdım
Dedi: Bana ulaşmıştır
Dedim: Çulfadaki yumak
Dedi: Yaman dolaşmıştır.*

*Dedim: Dilber geri durdun
Dedi: Sen de taşı vurdun.
Dedim: Sen de kalbim kırdın,
Dedi: Kendin bulaşmıştır.*

*Dedim: Güle ezellenmiş,
Dedi: Deryâm gazellenmiş.
Dedim: Yüzün güzellenmiş
Dedi: Gözün kamaşmıştır." (Açıkgöz 1987: 49)*

2.9. Tarih Bildirme

Âşık Deryâmi, şiirlerinde pek çok konuya tarih de düşürmüştür. "A. Mecit Tokdemir'in ardından yaktığı ağıtta" bu hüznü güne şöyle tarih düşürür:

*"Tarih yetmiş dörtte Ağustos ayı;
Görünmez derdimi görenim gitti.
İsmi Mecit Bey'di, "Efendi Dayı"
Erilmez sahama erenim gitti.*

*Böyle zatlar için yazılır destan.
Dışı insan idi içi gülüstan.
O bir ırmak idi, ben de bir bostan,
Çiçeği suyu verdim gitti.*

*Varlığı içimde dâim var olsun.
Sancağın altında duran pir olsun.
Deryâmi der, yattığı yer nur olsun.
Bir kılı kırk yere yaranım gitti.”*

Adapazarı : 5 Aralık 1983 (Açıkgöz 1987: 346)

Âşık Deryami 20. Konya Âşıklar Bayramında koçaklama dalında birincilik ödülü alır.

20. Konya Âşıklar Bayramı (31 Ekim 1985 tarihli Milliyet Gazetesi)

2.10. Nazire Söyleme

Âşık Deryami'nin şiirlerinde nazire örneklerine de rastlıyoruz. Karacaoglan'a yazdığı nazire şöyledir:

*“Muzipler buraya gelir.
Gelmeden bir dem sürelim.
Hâlimiz perişan olur.
Olmadan bir dem sürelim.*

.....
*Gözümün kurumaz yaşı.
Deryâmî'nin gam telaşı.
Yârdan aldım gaflet taşı.
Almadan bir dem sürelim.”*

İğdır 25 Ağustos 1951 (Açıkgöz 1987: 113)

Âşık Deryâmi, Emrah'a da nazire söylemiştir:

*“Gelen yâr şahine benzer,
Konsa kollara kollara.
Ben deryâyım o bir ördek
İnse göller göllere.*

...
*Yâr bizlere şan çıkmasa
Vücutumdan kan çıkmasa
Deryâmi'den can çıkmasa
Vermez ellere ellere.”*

İğdır: 22 Eylül 1951 (Açıkgöz 1987: 23)

3.Şiirleri

Âşığımızın şiirlerinde ana izlek olarak insan, tabiat, vatan sevgisi, tasavvufi konular, millî ve mânevi değerlerimiz ele alınmıştır. Âşık Deryâmi'nin şiirlerinde en fazla işlediği konu aşktır. Deryâmi, kara sevdaya düştüğü ilk günden beri aşk acısına giriftâr olur. Aşk atına binen âşık, gittiği diyarlarda gam ve keder ile beslenir:

*“Nihânın yaşını zâhir silmeye imkân mı var
Öyle aşk atına bindim kalmaya imkân mı var
Dünyayı bana verseler gamdır gıdamız bizim
Bir zerre buradan neşe almaya imkân mı var.”*

(Açıkgöz 987: 42)

Deryâmi, aşk konusunda öyle bahtsızdır ki şikâyetini şöyle dile getirir:

*“Ümit yollarını viraj istemem.
Yol isterim sevdiğime tez gide.*

*Dolaşık dolaşsam yâr elden gider.
Kese olsun nazlı yâra tez gide.*” (Açıkgöz 1987: 107)

Âşık, şu şiirinde ise otuz dört yıl öncesine giderek ilk aşk acısını hatırlar. Şiirinde, yöre halkının sıkça kullandığı “ay bacayı geçti”, “ay bacayı aşti” yani “iş işten geçti” sözleriyle eski sevgilisine sitemler eder:

*Geçen günün için beni sormuşsun.
Ay bacayı geldi geçti arama.
Gençliğimin baharını çalmıştın.
Bülbül yuvasından uçtu arama.* (Açıkgöz 1990: 21)

Âşığımızın en fazla işlediği temalardan bir diğeri, sazının coşkulu tellerinde destanlarımızı yaşatan vatan ve millet sevgisidir. Ateşli bir vatan âşığı olan Deryâmi, tıpkı Mehmet Emin Yurdakul, Arif Nihat Asya gibi Türklüğünü ve Müslümanlığını bütün dünyaya haykırır:

*“Türk’üm, müslümanım güçlü imanım.
Bu millete kimse hain bakamaz.
Bayrağımda kanım, güzel vatanım,
Pis kaynaklar bizim göle akamaz.”* (Açıkgöz 1987: 294)

Âşık Deryâmi, hemen hemen her konuda şiir yazmasına karşılık özellikle hicivdeki başarısıyla adını duyurmuştur. Hayatın zorluklarını gülümseyerek ve gülümseterek göğüsleyen Deryâmi, kimseden sözünü sakınmamıştır. Acı yaşanmışlıklarında saklı gerçeklerini mizahın ardındaki öğreticilikle dinleyicisine duyurmuş, halka doğru yolu göstermeyi hedeflemiştir. Sosyal olayları çok iyi gözlemleyen, duyarlı bir vatandaş olan Deryâmi, şiirlerinde tahsil görmüş cahilleri, haksız kazanç elde edenleri, muska yazıp gaipten haber verenleri, israfın adını kanaat koyanları, torpille işini yürütenleri, dini kullanarak, inançları sömüren kendisine çıkar sağlayanları, vb. gibi eleştirerek duyarsızlıklarını yüzlerine vurmuştur.

Âşık, yokluğu ve yoksulluğu anlatan şu şiirinde, âdeta “Güleriz, ağlanacak halimize.” dedirtmektedir:

*“Doktor dedi; kalp damarın tıkanmış
Geçen yıl kurbanda et yemiştin ya!
Maşallah mideniz iyi beslenmiş
Üç sene öncesi süt yemiştin ya...
Sayın doktor zahmet çekti ne kadar
Öksür ve nefes al, hepsi bu kadar.
Şekeriniz çok yükselmiş şu kadar...
Bahçede bir avuç dut yemiştin ya*

*Deryâmi 'ye dedi; neyin kuvvetli?
Akım noksan amma, beyin kuvvetli!
Vücutunda protein kuvvetli
Kirazın içinde kurt yemiştin ya.”* (Açıkgöz 1987: 283)

Âşık Deryâmi, 1983 yılında Adapazarı'nda yazdığı şiirinde ise “Bugün git yarın gel” zihniyeti ile iş yapan toplulukları iğneler:

*“Müezzin bey, babam öldü sela ver.
Sesim düştü, sabır et de yarın gel.
Dedim: hocam, bu cenaze kokuyor,
Göğsüne buz, çarşaf ört de yarın gel.*

*Kriz tuttu getirdiler sediyeye.
Tansiyonum düştü altı, yediye.
Doktor sordu hasta oldun ne diye?
Kalbini tut, evde yat da yarın gel.*

*Deryâmi, her sözüm batıcı diken.
Dakka, saat dolmuş, değildi erken.
Tam çocuk dünyaya geliyor iken,
Ebe kızdı, bugün git de yarın gel.”* (Açıkgöz 1987: 282)

Yeni şiir tarzını bir türlü sevemeyen Deryâmi, yeni şairlerinin serbest vezinle yazdığı şiirleri de şöyle eleştirip, küçümser:

*“Yeni şairlerin yeni şiiri,
Kabuğu kararmış muza benziyor.
Manaya gelince Fırat Nehiri,
Ölçüye vurunca cüze benziyor.*

*Bir mısrası kısa, birisi uzun,
Buna diyorsunuz siz serbest vezin.
Vezin kaftıyesiz yazılan sözün,
Kilo ile giden beze benziyor.*

*Karacaoğlan'a, ustalara bak,
Yunus'un sözünde destelere bak,
Türkçenin ustası hastalara bak,
Âşık Deryâmi de size benziyor.”*
(Açıkgöz 1987: 253)

Görüldüğü gibi toplumun bütün sorunlarına, sorgusuz yutulan acı gerçeklerine objektif olarak bakıp dillendiren, bizim gözümüz ve kulağımız olan âşıklarımızdır. Mizahın ardında, güldürürken hatalarımızı görmemizi ve uyanmamızı isteyen, Türkçemize büyük hizmetler veren âşıklarımız içerisinde önemli bir yere sahip olan Âşık Deryâmi, maalesef ozanlara da gerçek kıymetin verilmediğini şu şiiriyle ifade eder:

*“Ozanlara sağlığında hayat yok.
Her birisi bir köşede ölmüştür.
Nedendir ki büyüklerce kıymet yok
Türk’ü söylemiştir, Türkçe yazmıştır.”* (Açıkgöz 1987: 340)

*Dursun Ali Erdoğan
Âşık Deryâmi Anıt Mezarı (1926-17 Kasım 1087)*

Bâdeli âşıklarımızdan olan Âşık Deryâmi, doğaçlaması kuvvetli, taşlamalarıyla ünlü bir saz şairimizdir. Âşık Deryâmi'nin şiirleri ve âşıklığını şu şekilde değerlendirebiliriz:

1. Âşık Deryâmi, şiirlerinde Türk halk kültürü unsurlarını, Azeri Türkçesinin mahalli deyişlerini oldukça sık kullanmıştır.
2. Çağının gerçeklerini sade, anlaşılır bir dille anlatmaya çalışmıştır.
3. Şiirlerinde her konuyu ele almasına karşılık aşk, vatan sevgisi, kahramanlık ve hiciv konulu olanları fazladır.
4. Zengin bir söz dağarcığına sahiptir.
5. Üslubuna lirizm hâkimdir.

6. Deryâmi, şiirlerinde derin bir bilgelik, hikmet ve erdeme sahiptir.
7. Nüktedan bir kişiliğe sahiptir.

Âşıklık geleneğinin 20.yüzyıldaki son temsilcileri içerisinde olmayı hak eden Âşık Deryâmi'yi rahmetle anıyor, sazın ve sözün hiç susmamasını diliyorum.

KAYNAKÇA

Halil Açıkgöz, (1987), *Âşık Deryami, Hayatı ve Eserleri*, Adapazarı Belediyesi Yayınları, Ankara.

Halil Açıkgöz, (1990), *Gülme Zârıma/Âşık Deryami*, HAGEM (Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü), Ankara.

Ali Berat Alptekin, Saim Sakaoğlu, (2006), *Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Ercan Demirci (2011), *Âşık Deryami'nin Şiirlerinde Türk Halk Kültürü Unsurları*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

http://www.bursasavsatdernegi.com/villages_detail.asp?

<http://www.ozanlar.biz/deryami.html>

<http://www.turksozu.com/t-sanatci/561-deryam-baba-sanatcimizin-biyografisi.html>

Lütfü ŞEHİSUVAROĞLU

TREN

Üzgünüm, kırgınım hayata karşı
Mecal de yok dinlenmeye, yorgunum
Şehir küskün bana; sokaklar, çarşı
Kurşun hava, demir duman; boğuldum

Lambalar titrektir, şehvetli ama
Kuşetli yolculuk, bana; daima
Bereketli toprağıma, yurduma
Döl verdikten sonra, der ki: duruldum

Tünele girişi aynı trenin
Çarpar bir esinti yüzüme, serin
Hânima ordusunu geri verin
Akan ovalarda yitiği buldum

İÇİMDE BİR NAZİM HİKMET VAR

İçimde bir Nazım Hikmet var
Kaçıp kurtulmak istiyor kendinden
Kendine dair ne varsa...
Şu kaldırımlar, şu insan seli, şu vatan
Ve bedenim ruhuma ne kadar dar

İçimde bir Nazım Hikmet var
Şikâyet üstüne şikâyet ediyorum
Hiç kimse anlamıyor beni
Ne hakikatli bir dostum var
Ne aşkıyı taşıyabilecek bir yâr

İçimde bir Nazım Hikmet var
Bu kadar yalan dolan içinde
Bu kadar sahte etiketler
Maneviyatçı geçinen çıkarıcılara karşı
Sanırım en çıkar yol: tırım tırım trak, makinalaşmak

*İçimde bir Nazım Hikmet var
İhanet, uyum çarşafının dolambacı
Nasıl da huzur içinde mutmainler
Ben huzur bulamıyorum artık
Bu kadar hain kalabalığı içinde*

*İçimde bir Nazım Hikmet var
İçimden, ta içimden fırlattığım sarkacı
Tutmuyor, tutamıyor hiçbir el
Ne var anlaşılamamaktan daha acı
En yakınlarım bana yaban, bana el*

*İçimde bir Nazım Hikmet var
Ne Piraye'sinde aklı, ne Vera'sında
Bu kadar soysuzun istilâ ettiği
İstanbul'un yitip giden aklında
Ve çürüyen kalbinde*

*İçimde bir Nazım Hikmet var
İçimde büyüyor ulaşıldıkça ulaşılmaz olan hasretim
Memleketim ve o kadar sevgilim
Hepsi "büyük, güzel, muzaffer"
Esirliğim hürriyetim, hürriyetim esirliğim*

*İçimde bir Nazım Hikmet var
"Bir gönülde iki sevda olamaz" derken
"Olur" der bir başka sesim
Sevdiğim kadınlar iki dilde, memleket gibi
Kaçarım memleketimden memleketime*

*İçimde bir Nazım Hikmet var
Her "sen"de imkânsızlığı seviyorum
Dışarıdaki evde olmayı
Her Mehmet'i seviyorum, her seni
Yani ki memleketi her...*

*İçimde bir Nazım Hikmet var
Alıp yeni sosyalizm meş'alesi dağlar aşaraktan
Dolaşmak istiyorum eski memleketleri
Bakü'den Taşkent'e, Kâbil'den Filistin'e
Her memlekette bir sevgiliyle ağlaşaraktan*

*İçimde bir Nazım Hikmet var
Sarışıp birbirine ağlıyor kadınlarım
Nasıl da anlıyorlar dillerini birbirlerinin
“Siz ki tanımazsınız birbirinizi”
Onları seyreden gözlerimde yangın var*

*İçimde bir Nazım Hikmet var
Koşuyorum, uçuyorum, tutamıyorum
“Gençliğim mi, yıldızlar mı, memleket mi daha uzak”
Benim de kahramanlığımdır ya
Ölüme hep hazır olmak*

*İçimde bir Nazım Hikmet var
Sürgün yer sürgün üstüne...*

DURAKLAR

*Şehrin iniltisini duyunca sabaha karşı
Dağ başlarında bilirim yıkık bir gül ağlar
Ömrün vefasız kelimeleri sokak ve çarşı
Peymürde bir gönülde çekingen bağlar*

*Ümidin an saklambacında bile baktım
Seni handan eden ne varsa gecedir aşka
Bir ayrılık düşer ansızın penceremden
Bir gelen durağım düşmeye başlıyorken*

ESTELYA

*Gör hele denizin nasıl kabardığını
Kayanın üstünde Estelya uyurken
Estelya kaç yüzyıl âşık olduğumuz
Uyurken uğruna kaç kıt'a batırdık
Kaç kez çocuklaştık kaçınıcı büyürken
Kaç kez kırıverdik masal bardağını*

*Gör de duy her deniz ortasında o ses!
Hangi koordinatta Estelya kayası?
Ah Estelya! Ah denizkızı Estelya!
Deniz ortasında boğulan çocuklar...
Şehit çocuklara makamlar sayısı
Bir uzun ıslıkmiş, derin nefes*

*Âsânın yardığı denizin dibindeyiz
Bakıyoruz suyun üstündeki erguvanlara
Ah, kuyruğu saçları kadar güzel kız
Utandığımız ellerimizle nasıl tutunacağız
Saçlarından dökülen lacivert dumanlara
Hem suyun dibindeyiz, hem yerin dibindeyiz*

İSTANBUL

*Sana bir gece ışıkları arasından baktım
Kız Kulesinden, Topkapı Sarayından ışıklar
Yakamozları boğazın ruhuma süzülürken
Nice ümitsiz aşklar aklıma düştü birden
Gece sessiz ve derinden çağırıyordu
Çağrılar birbiri ardınca sıralanıyordu
Bütün yükseklikler teker teker alçalıyordu
Sana bir gece ışıkları arasından baktım*

*Göz kırptıyordu ne kadar pencere varsa
Ölüme ve yaşamaya dair hikâyeleriyle
Birbirini öldüren ve yaşatan insanların
Derin karanlığıyla suyun her iki yanından
Lacivert, kendinden emin şehre abanıyordu
Kubbeler üstündekileri toprağa yayıyordu
Alemler birer ilik gibi göğe açılıyordu
Göz kırptıyordu ne kadar pencere varsa*

*Bir bayrak dalgalanıyordu ortasından gecenin
Beyaz ve kırmızı süsü bütün lacivertlerin*

BEN, ŞEHİR VE ÖLÜM ÖTESİ

*Gece bir derin çukur çekiverdi kendine
Şehrin iniltisini duyunca pencereden
Ki görüp de ürperdim o ruh güzergâhını*

*Bu duvar diplerinde yatan kimin bedeni
Her seste kulağını kapıya dayayan kim
Duyduğu her solukta içi dağlanan adam*

*Yorgun düşüp yastığa koyunca başlarını
Bilmez hangi baştandır o çekilmez ağrılar
Her bir ayak sesinde gelen hangi sevgili
Hangi sevdâdır açan açılmaz kilitleri*

*Kırılısın demirden kapı, yırtılısın o tül perde
Islak dudaklar örtsün kapanan gözlerini
Soyup ruhunu şehrin o şuh memelerinden*

*İlmik ilmik çekilen bir desenin renkleri
Kaldırım taşlarından fazla insan taşıdım
Günâhını dünyanın yalnız bendim işleyen*

*Yalnız bendim omzunda taşıyan günâhları
Temâşâ eyleyerek şehri öyle yukardan
Başkalarının kanı, başka hayatlar vardı
Her birinde ben vardım, kendi başlarım vardı*

HASTA YÜZYIL YORGUN KERVAN

ŞAFAK VAKTİ ÇALAN ÇANLAR
YERYÜZÜ BİR KERVANSARAY
SERGÜZEŞT SERSERİ ÇAĞLAR

SUYA DÜŞEN KİMSESİZ AY
SESİN KALBİMDE ÇINLAR
ÂSUMÂNI SARAR BİR YAY

SESİN İNSAN SESİ MİDİR
SOYUNSUN KILIÇLAR KINDAN
NEFESİN İBRAHİM MİDİR

ARDIMIZDAN GELEN RÜZGÂR
SÜRÜKLER BİZİ ÇÖLLERE
ÇEKİLECEK ÇİLELER VAR

ÇÖLEDİR YOLUMUZ ÇÖLE
ARAYIŞLA BULUNUR YÂR
DAMLALAR BİRİKSİN GÖLE

KUM TÂNESİ GİBİ YANAR
GÖĞSÜMDEN SÜZÜLEN KERVAN
BİR İZ ARAR, BİR İZ ANAR

HASTA YÜZYIL YORGUN KERVAN
VAHALARLA TAŞSA DA ÇÖL
HASTA YÜZYIL YORGUN KERVAN

KUŞLAR

*Kuşlar
Kuşlar ki uçar
Kanatları vardır*

*Her nereye konsalar
Gagalarına takılan
Kismetleri vardır*

*Boranlar tuzak kursa
Bulutlar haber verir
Göçecek ülkeleri vardır*

*Özgürce çırparlar kanatlarını
Şu koskoca yeryüzü
Ne kadar da dardır*

*Ya ben nereye uçsam
Böyle uçsam bile böyle konamam
Hem göçmek bana ardır*

*Ya Rabbi
Şu vatancüda ruhumu
Torpil yap
oraya aldır*

NA'T

ÇABUCAK VE KOLAY YOLDAN ÇAĞDAŞLAŞMA PEŞİNDE
NİCE ÖNDERLERİ DÜŞ KIRIKLIĞINA UĞRATTI ÇAĞLAR

GERÇEKTEN YAŞANAN NEDİR – DUYULAN NE
EN ENFORMATİK BİR CEMİYET ŞEM'ASI MI?

BELİNDE BİR İLİK EMİŞ ACISI
VE ZAMANIN ONULMAZ DOĞUM SANCISI

TARİH DÜŞÜLMİYEN BİR VAKTE MİDİR AKIŞ
BU KALKIŞ BU UYANIŞ YOKSA BİR KOPUŞ MUDUR?

BİR YER AÇILDI DA BİR YER KAPANDI
BELKİ KUŞUN KANADI – BELKİ GÖZ KAPAKLARI

YA BU KAHREDİCİ SUSUŞ GECEDEDEN BETER
BİR YERLERDE BİRİLERİ NE EKER

EKMELİ... TOPRAK BİR İLAVE BEKLEMELİ
BAŞAKLAR YEŞERECEK DANESİZ DANELİ

NİÇİN ŞARKILARIMIZ YAVAN YANLIŞ GELİYOR
NEYİN İÇİNDE BİR ŞEY İÇİN İÇİN ERİYOR

BU FIRTINA SESSİZLİĞİ – BU SÜKÛTUN KORKUNÇ NAĞMESİ
ÇOCUK ŞARKILARINDA İHTİYAR TEKERLEMESİ

GERÇEĞE KAPANMIŞ BİR YALAN DÜNYA ÖRMÜŞÜZ
İLMİK İLMİK İFTİRA – RİYA VE RÜYA

SIRTI DÖNÜK KAHRAMANLARI ARKADAN VURMAK GİBİ
KARINCALAR KARŞISINDA HEYBETLE DURMAK GİBİ

NEREDE ATTİĞİNİ SAYI YAPAN UZUN ADAM¹
HANİ TİREN ÇARPMASI YUMRUĞUYLA ADAŞIN²

GÜZEL ŞARKILAR SÖYLERDİ BULUTLU ADAL³
ARTIK BESTESİ YOK – NUTUKLARI VAR... BİR DE SAKALI

EZAN SESİ DUYMAK AYDA-⁴ DERYALAR HİKMETİNİ ÇÖZMEK.⁵
O KOMÜNDEN BU KOMÜNE GEÇEN BİLİM ADAMLARI⁶

EYÜP'TE BİR MEZAR TAŞI KIRILMIŞ SARIĞIYLA
ÖLÜM VE DOĞUM ORANI YÜKSEK MEMLEKETLERİMİZ
YA İHTİŞAM YA SEFALET SİMGESİ KENT ÇEKİCİLİĞİ
ALTIN SARISI SAÇLARIYLA BİZİ KENDİNE ÇEKEN
KISIR YOSMALARIN UZUN TIRNAKLI ELLERİ
BELLERİNDE NİCE KESKİN KILIÇLI SÜVARI
KEMİKLERİNİ ERİTTİLER DE UNUTUP DÖĞÜŞLERİ
CEVAPSİZ SORULARLA DOLU İMTİHAN GÜNLERİ
VE BEKLER SON DURAKTA BİRİLERİ
KİMLERİ

BELKİ SON DURAK DA YOK
BİR ANLAMDA KİMSENİN BEKLEDİĞİ DE
ERDE ŞAN İSTEYEN O NAZLI GELİN DE
SEVDİĞİ DE
YALAN
YA DA GERÇEK – HANGİ AŞKI SONSUZ GÖRDÜK
HANGİ ÖPÜŞ NEFES ALMAK YERİNE

İLMİKLER ARASINDAN SIZMAYA ÇALIŞAN İRİNLER GÖRDÜM
BİR TEREDDÜT GİBİ SERİLİ SECCADEMDE
ALNIMI YASLASAM MI?
HEP KIYAMDA MI DURSAM
KÖRPE ŞEHİTLER Mİ TAŞISAM
KENDİ CENAZEMDE...

İKİ GÖZÜMÜZLE İKİ AYRI FİLM SEYREDERCESİNE
BİRKAÇ DAMLA GÖZYAŞI TEBESSÜMLÜ YÜZDE
İĞRETİ BİNALARDA HİSSE SENETLERİ
ONUN – BUNUN
HER HAMLEDE MAT OLMA KORKUSU
ARDINDAN TEPEDEN İNME NEŞ'E BEKLENTİSİ
HEMEN KAZANMANIN

NUN KARNINDA BİR NOKTA
TE ONA BENZER – SE ONA BENZER
BİR İKİ ÜÇ – BİR İKİ ÜÇ
HAYDİ BİRAZ DAHA GÜÇ
NEDEN ÇELİK BİLEK DEĞİLSİN OĞLUM
BEN SENİ BU GÜNLER İÇİN DOĞURDUM
DER DE DURUR ÜVEY ANA
YETİMİN HAKKI YETİME
SEZAR ÇIKAGELİR ANSIZIN
BEN YETİMİM DİYE
BEN YETİMİM VE BENİM OYUNCAĞIM OLUN
PEYGAMBER KELÂMINİN KARŞISINDA HAZIR OLUN
DİLLERİNDE SEVGİ SÖZCÜĞÜ – YÜREKLERİ SEVGİSİZ
KAÇAK GÜREŞEN DÂVÂ ADAMLARI
ZEMZEM SUYUNU ÇALIP/ŞEHİR SUYUNA KATARAK
ŞİFA DAĞITILAR
ANNELER GÖZLERİ YAŞLI/TAŞ BASARAK BAĞIRLARINA
ONLARI KUCAKLADILAR

BURÇLARA HİÇ TIRMANMADAN
YÜRÜTMEDEN GEMİLERİ KARADAN
FÂTİH EDÂSINDA NİCE UCUZ KAHRAMAN
EL Mİ YAMAN – BEY Mİ YAMAN
DİYEREK BAĞLADILAR KIRK KATIRI KIRK SATIRA
ÖYLE YA AT BİNENİN KILIÇ KUŞANANIN
YA MAZLUMLARI KİM KAYIRA

MAZLUMLAR YA MUHAMMED MAZLUMLAR
TİTREŞİR GÖNÜLLERİ İSMİNLE
GÖRÜŞMEDEN O MÜBAREK CİSMİNLE
BİR ULUĞ VECD İÇİNDE
YOLUNA BAŞ KOYARLAR
VE KİMİ ADAMLAR
BİNLERCE DEVE YÜKÜ HEYBELERİNDE
KUL HAKKI TAŞIRLAR.

-
1. Kereem Abdul Jabbar
 2. Muhammed Ali Clay
 3. Cat Stevens (Yusuf İslam)
 4. Neil Armstrong
 5. Kaptan Cousteau
 6. Roger Garaudy

EDEBİYATIMIZDA GELENEK VE DEĞİŞİM HAKKINDA BİR DERKENAR

Mustafa ÖZDEMİR

“Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dide-i ekvân olan âdemsin sen”
Şeyh Gâlib

Tanzimat’ın ilanıyla siyasî ve sosyal alanda meydana gelen yenileşme hareketleri, edebiyat geleneği alanında da görülmeye başlandı. Edebiyatta yenileşme sürecinin başlamasından sonra edebiyat geleneği, sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Tartışmalar bazen alevlenmiş bazen yavaşlamış, ama tartışmalar bir türlü bitmek bilmemiştir ve de biteceğe de benzememektedir.

Edebiyatımızda yenileşme hareketlerinin Tanzimat’la paralel gelişen Batılılaşma olgusuyla birlikte ortaya çıktığı genel olarak kabul görmektedir. Ancak, Tanzimat’tan önce de *teceddü*t yani *yenileşme* fikrinin var olduğu ve edebiyatçıların sürekli bir arayış içinde oldukları bilinmektedir:

“*Meânî garîbe* (tanınmayan anlamlar); *hayâlât-ı hassa-i acîbe* (şaşırtıcı, kendine özgü imaj ve semboller); *bikr-i fikre ve hayâl-i hâsa kâdir olmak* (dokunulmadık fikirler ve kendine özgü hayallere güç yetirmek); *icâd, ibdâ* (yoktan ortaya koyma); *ihtirâ* (buluş) gibi kavramlar; yahut Nedim’in insanda yakın zamanların sanatta yenileşme fikrinin sanki benzeriymiş duygusunu uyandırdığı *tâze zebânîliği* (yeni dilli, yeni bir söyleşiye sahip olma); Şeyh Gâlib’in ‘*Bir başka lûgat tekellüm ettüm*’ iddiası, imajlar, semboller metaforlar mecazlar ve ifade sanatının kaçınılmaz bir tavrı olan yeni’yi arama ihtiyacına işaret...”¹ etmektedir. Ancak, edebiyatımızda yenilik tartışmalarının Tanzimat’tan sonra belirginleştiği ve yoğunlaştığı görülmektedir. Edebiyatımızda başlayan yenilik çabalarının, insanımızın kültürel ve edebî değerlerini Ahmet Hamdi Tanpınar’ın deyimiyle “Devam ederek değişmek, değişerek devam etmek” tarzında olmamış, edebiyatımızın gelişmesi üzerine düşünüldüğü zaman onun kaynakları ile olan bağlarının yavaş yavaş, radikal, baskıcı ve otoriter bir tarzda tepeden inme uygulamalarla geçmişle olan tüm bağlarını koparmak tarzında olmuştur.² Yapılan devrimlerin istendik bir tarzda gerçekleşmesi için yine “Bu yıllarda, bir “inkılâp” edebiyatının

1. Harun Tolasa’nın *Sehî Latîfi Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi* ve Hasibe Mazıoğlu’nun *Nedim’in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*’ten Tunca Kortantamer, *Türk Edebiyatında “Gelenek ve Modernlik” Tartışmaları Üzerine*, kitaplık, S. 38 Güz 1999 İstanbul, s. 162.

2. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 91.

oluşturulmasına çalışılıyordu. Bu edebiyatın da ulusal, hümanist ve klasik niteliklerde olması isteniyordu."³ Bununla birlikte "...yüzünü sadece Batı'ya çeviren, Doğu felsefesinin getirdiği uslamlamayı pozitivist bir anlayışla aşacak olan rasyonalizmi toplumsal düşünme sistematigi olarak koymak isteyen bir kültürel model, aynı zamanda da toplumsal model olarak..."⁴ ülke insanımıza benimsetilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Cumhuriyetin ilanından sonra siyasal iktidar da yaptığı devrimlerle, Tanzimat Dönemi edebiyatçıların benimsediği bu "red" anlayışıyla paralel hareket etmiş ve bu anlayışı devlet politikası hâline getirmiştir.⁵ Giderek siyasal iktidarın merkezileşmesi ve bunun sonucunda da otoriter, hiyerarşik ve bürokratik bir yol izlemeyi sürdürmesi ve ayrıca yapılan devrimleri tepeden inme bir tavırla insanların önüne koyması sonucunda, Tanzimat sonrası edebiyat alanında düalist bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde siyasal iktidar kendi belirlediği doğrular kalıbında insan yetiştirmek dayatmasını sürdürmesi dolayısıyla zamanın edebiyatçılarının çoğunluğu da siyasal iktidarın dümen suyunda giderek Osmanlı kültürüne ve Divan edebiyatına* karşı olumsuz tavır takınmışlardır.

Tanzimat sonrası dönemde ortaya çıkan yeni edebiyat anlayışı ve yeni ifade tarzı nedeniyle gelenek ile Batı'yı tercih etme arasında bocalama yaşanmış ve ibre giderek Batı'dan yana kaymıştır. Ancak, yapılan çalışmaların sonunda Batı tarzında değil, başta Fransız edebiyatı olmak üzere Batı'yı taklit ederek ürünler verildi. Verilen ürünler şekilci ve yüzeysel olup, insanımızın deruni hislerinin özüne inmekten çok uzak kaldı. Bu yapılanlarla tarihsel bir kopuş yaşanmış ve bunun neticesi olarak da hafıza kaybı ve bilinç kopması meydana gelmiştir.⁶

Edebiyatta yenilik yapmayı tartışmak sadece bizim edebiyatımıza özgü bir tartışma konusu olmamıştır. Bu tür tartışmalar Batı'da da yapılmıştır.

3. Mehmet Kahraman, *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 180

4. Hasan Bülent Kahraman, *Varlık* dergisi, Mayıs 1993, S.1028, s. 3.

*Hoca Dehhânî ile başlayıp Tanzimat'ın ilanına kadar (XIII-XIX. yüzyıllar arası) süren edebiyatı "Divan edebiyatı" olarak adlandırmak yaygın bir tercihtir. Bu dönem edebiyatı; "Klasik edebiyat", "Klasik Türk edebiyatı", "Eski Türk edebiyatı", "Eski edebiyat", "Ümmet Çağı edebiyatı", "İslamî Türk edebiyatı", "Osmanlı edebiyatı", "Saray edebiyatı", "Yüksek Zümre edebiyatı", "Enderun edebiyatı" gibi isimlerle de anılmıştır.

Belki "Divan" ismi, bu dönem edebiyatını isimlendirmede kullanılmasının nedeni edebî eserler içinde şiirin önemli bir yer tutmasından ve şairlerin şiirlerini divanlar içinde toplamasından kaynaklanıyor olabilir. Ancak, divanların dışında da nazım ve nesir tarzında yazılmış çok sayıda eser bulunmaktadır. Bunun için bu isimlendirmenin bu dönemin edebiyatını tam olarak karşılamadığı ve kapsamadığı ortadadır. Ancak çok yaygın kullanımı nedeniyle "Divan edebiyatı" ismini biz de kullanmaya devam ettik.

5. Tunca Kortantamer, *Kitaplık dergisi*, S. 38, İstanbul 1999, s.163.

6. Muhsin Macit, *Gelenekten Geleceğe*, Kapı yayınları, İstanbul 2011, s. 2.

Ancak, batı, kendi gerçekliğinden koparak, yani geçmişini inkâr edip geçmişine yabacılaşarak konuyu ele almamış, kendi özüyle ters düşen bir girişimde de bulunmamıştır. Batı'nın yaptığı yenileşme; her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da gelenekten kopmadan yenileşerek kendi toplumunun edebiyat anlayışını inşa etmek tarzında olmuştur.⁷ Sağlıklı kültür, sanat ve edebiyat hayatı, ancak devamlılıkla mümkünken biz de ise bir sonraki nesil bir öncekilerin sanat-edebiyat anlayışlarını reddederek yola çıkıyor: “*Her gelen aklı sıra 'put kırıyor', kendi putunu dikmek için.*”⁸

Konuyu biraz daha özele indirgersek Divan edebiyatı konusundaki bu reddedilen anlayışın temelini Divan şiiri oluşturmaktadır. Evrensel ölçülerde ele alındığı zaman köklü bir geleneğe sahip olan Divan şiiri, kendine dünya şiir literatüründe önemli yer bulabilecek niteliğe sahipken, ne gariptir ki Tanzimat'tan sonra Divan şiirine karşı alınan tavır tam anlamıyla bu şiiri ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Divan şiiri geleneğinde şekil ve muhteva ile ilgili ilk yenilik Şinasi (1826-1871) tarafından başlatılmış, ancak gözle görülür ilk başkaldırı ise Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayımlanan “Liân-i Osmânî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şâmildir” makalesiyle Namık Kemal (1840-1888) tarafından yapılmıştır.⁹

Namık Kemal, Şinasi'yi tanımadan Şinasi'nin eserlerini tanımış ve onun etkisinde kalmıştır. Tasvir-i Efkâr gazetesinde uzun bir süre Şinasi'nin bir öğrencisi ve sadık bir müridi gibi ona hizmet etmiştir.¹⁰

Şinasi'nin, Divan edebiyatında kullanılan *mazmunların, imgelerin, teşbihlerin, istiarelerin* ...vb. soyut kavramların yerine *millet, devlet, kanun, medeniyet* gibi yeni siyasi ve hukuki kavramları kullanmasının yanında sade bir dil kullanması Namık Kemal'i heyecanlandırmış ve Namık Kemal de bu edebî anlayışa dört elle sarılmıştır. Şinasi kadar olmasa da sade bir dil kullanmaya çalışmış ve *vatan, millet, hürriyet, devlet, hak, kanun, adalet, ahlak, bayrak, şehadet* gibi Türk şiiri için yeni sayılabilecek kavramları şiirinde kullanması nedeniyle, Türk edebiyatında “*hürriyet, vatan ve millet*

7. Halef Nas, Modern Türk Şiirinde Geleneğin İzleri, Yüksek Lisans Tezi 2006, s. 37. ; H.Bülent Kahraman. *agm*, s. 2; Ertan Örgen, *194-1973 Arası Türk şiirinde "Gelenek" Kavramı Etrafındaki Yaklaşımlar*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya 2004, S. 15, s.70.

8. Beşir Ayvazoğlu, *Her Gelen Put Kırıyor Kendi Putunu Dikmek İçin*, Türk Edebiyatı dergisi, S.240, s. 9.

9. İnci Enginün –Zeynep kerman; *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri* (Nesir-1), Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 127-135.

10. M. Orhan Okay, *Türk Edebiyatı Tarihi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul 2007, c. 3, s. 70.

romantizmi”ni başlatan şair olduğu vurgulanmıştır.¹¹ Bununla beraber şiirlerinde eski forma genellikle bağlı kalan Namık Kemal, eski şiiri çoğu yerde haksız ve gereksiz olarak eleştirmiş ve eski şiir anlayışını tamamen ortadan kaldırmak için çaba göstermiştir. Divan edebiyatının, özellikle Divan şiirinin; toplumsal meseleler karşısında ilgisiz, halktan kopuk, insanî değerlere uzak, dili yabancı, duygu ve düşünce bakımında eksik, gerçekte ilişkisi bulunmayan, soyut bir şiir olduğu, ayrıca şiirin süslendiği, ses ve kafiye yüzünden şiirlerden bir anlam çıkarılmadığı ve anlamın sanata feda edildiği eleştirilerinde bulunur.¹² Namık Kemal bununla da yetinmez Divan şiirinin muhtevasını; “*Ekser şiirlerimizin beyit ve mısra’ları beyinde olan mânâ televvünü (renkten renge girmek), parça bohçalarındaki renk televvününden ziyadedir.*

Divanlarımızdan biri mütala’a olunurken insan, muhtevi olduğu hâyâlatı zihninde tecessüm (belirme) ettirse, etrafını maden elli, deniz gönüllü, ayağını Zuhâl’in tepesine basmış, hançerini Mirrih’in (Merih)göğsüne saplamış memduhlar(övlümüşler); feleği tersine çevirmiş de kadeh diye önüne koymuş, cehennemi alevlendirmiş de dağ diye göğsüne yapıştırmış, bağırdıkça arş-ı âlâ sarsılır, ağladıkça dünya kan tufanlarına gark olur âşıklar; boyu serviden uzun, beli kıldan ince, ağzı zerreden ufak, kılıç kaşlı, kargı kirpikli, geyik gözlü, yılan saçlı ma’suklarla mâlâmâl (dopdolu) göreceğinden kendini devler, gulyabâniler âleminde zanneder.”¹³ tarzında abartarak ve küçümser bir tarzda eleştirilerini sürdürür.

Namık Kemal’in, Divan şiirine karşı başlattığı bu olumsuz tavır gelenekleşerek devam etmiştir. Divan şiirinin geçikle bir ilgisinin bulunmadığı; içinden çıktığı ve kendisine şekil veren toplumun meselelerine yabancı kaldığı; dinî bir edebiyat olup dar kalıplar içinde kaldığı ve bu kalıbın dışına taşamadığı; hiçbir dönemin insanların his, hayal, düşünce ve duygularını yansıtmadığı ve ifade edecek genişlikten yoksun olduğu; insan ruhunun karsızlıklarını, ümitlerini, saadet ve ıstıraplarını analiz ve ifade etmekte yetersiz kaldığı; Fars ve Arap edebiyatının etkisinde kaldığı için millî bir şiir olmadığı ileri sürülmüştür. Şairlerin, sanat hürriyeti olmadığı için XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar hep aynı şeyleri tekrar ettikleri yeni bir şey söylenmedikleri de belirtilmiştir. Bu eleştirilerin yanında; “*Boyun mutlaka selviye, saçın sümbüle, gözün nerkise, kaşın yaya, bakışın oka, kirpiklerin mızrağa, yahut temrene, dudacağın laale, göğsün aynaya; yahut gülün*

11. M. Orhan Okay, *Tanzimatçılar: Yenileşmenin Öncüleri(1860-1896)*, Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul 2007, C. 3, s. 70.

12. Tunca Kortantamer, *kitaplık* dergisi, S. 38, İstanbul 1999, s.162; *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 2008, s. 347.

13. M. Kaplan – İ. Enginün – B. Emil; *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, Mukaddime-i Celâl’den, İstanbul 1978, s. 343.

padişaha, bülbülün âşık, çimenin döşemeye, bilmem neyin bilmem neye benzediği..."¹⁴ "Şarap, meyhane, bozahane, rakkas, rakkase, helva sohbetleri, Çırağan safaları, Hüseyinî Baykara meclisleri, Hâfız cemiyetleri, hatim, teravîh, kandiller, şehrayinler, iftarlar, dış kiralari, Bâb-ı fetvalar, yeniçeriler, sipahiler, bozgunlar, medrese ve tekke zıddiyeti, evliyalar ve şeyhler. Kadınlık eden gençler. Erkekçe birbirini seven kadınlar. Esrar ve afyon. Bakımsızlık, yolsuzluk, sefalet, isyan, açlık ve tıka basa yiyip içme. Bu tezatlar âleminde, bu tezatlardan meydana gelen bozuk düzen cemiyette şair, yalnız gününü gün eden, gidene ağlamayan, gelene gülen, sefaleti görmiyen, saadeti gaye bilen; hatta bir şeyhe mürit olup her yıl kendi ölümüne tarih düşüren ve yıl geçince eskisini yırtıp yenisini düzen, ölümünden sonra bile halkı aldatmağa, kendisini erenlerden göstermeğe çalışan bir zavallı."¹⁵ gibi eleştiriler de sürüp gitmiştir. Bunlarla da yetinilmemiş; Divan şiiri

14. Abdülbaki Gölpınarlı, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, Marmara Kitabevi, İstanbul 1945, s. 51.

15. age. s. 18.

Abdülbaki Gölpınarlı, "Divan Edebiyatı Beyanındadır" adlı kitabını yayınladığı zaman en yakın arkadaşları ve diğer edebiyatçıları tarafından eleştirildi. Bunlardan birisi de Nurullah Ataç'tır. Hilmi Yavuz'un da belirttiği üzere (H. Yavuz, *Okuma Biçimleri*, Timaş Yayınları, s.185) Divan şiirine yapılan ideolojik kasıtlı yapılan tüm eleştirilere cevap teşkil edecek nitelikte olması nedeniyle ve bu konuda yazılmış en mükemmel yazı olduğundan N. Ataç'ın mektubunun bir bölümünü buraya alıyoruz:

"Ayıp derler bu senin ettiğine, Abdülbaki! O ne biçim kitap (Divan Edebiyatı Beyanındadır) öyle. Keyifli keyifli, güle oynaya yazdığını sanalım istiyorsun, ama kandıramıyorsun. Divan şiirini kötülüyecek, batıracak bir şeyler bulalım diye didinmeden, bulamayınca da bir dediğini bir daha, bir daha söylemeden belli, sıkılmışsın. Belki iki üç günde çırpıştırıvermişsindir, ona bir diyeceğim yok: ağır ağır, tada tada eğlenmek olduğu gibi çabuk çabuk sıkılmak da olur. "Ama şunu bir bitirsem, inanmadığım şu sözleri söylemekten bir kurtulsam!" demişsin. Çektiğin sıkıntıyı okuyanlara da çektiriyorsun: tatsız bir kitap o senin kitabın.

Gazellerimizde büyük büyük düşünceler bulunmaz, kalıplaşmış, hiç değişmeyen birtakım mazmunlar vardır, işte o kadar. Divan şairinin aşk üzerine, mevsimler üzerine söyledikleri de derin, yeni şeyler değildir; büyükleri övmiye kalkınca da birtakım beylik sözlerle över. Doğru bütün bunlar doğru ama, ne bileyim?bana öyle geliyor ki Divan edebiyatının özü ile bir ilişkisi yok. Kitabını okurken her sayfada: "Ne söylüyor bu adam?Ne demek istiyor? Bu dediklerine Divan edebiyatını ne diye katmış?"dedim. Senin kitabında Divan edebiyatının sözü var, dışı var, mazmunları var, çok şeyleri var, kendi yok.

Divan şiirinde aşk olmadığını söylüyorsun. Bir şey sorayım sana, Abdülbaki: sen ömründe hiç âşık olmadın mı? Oldunsa sevgilini ya ümitle, ya kolun kanadın kırılmış gibi düşündüğün anlarda Divan şiirimizden hiçbir beyti hatırlamadın mı? İlle aşk üzerine bir beyit demiyorum, herhangi bir beyit; konusu, oyunları ne olursa olsun sana, senini sevgin üzerine söylenmiş gibi gelen, sana sevgiyi, sevgiliyi sana kendi kendini aydınlatan bir beyit...Böyle bir şey başından geçmediyse ben ne diyeyim? Divan şiirinde aşk yoktur diyebilirsin. Abdülbaki, şiir şunu bunu anlatan, inceliyen, çözümliyen bir şey değildir; şiir bizim içimize işliyen, bizi avutan, acımızı artırarak sevincimizi büyüterek, bize kendimizi daha yakından

yalancı, riyakâr ve samimiyetten uzak şairlerinin iğrenilecek ve insanı

duyurarak, bizi perişan ederek avutan bir şeydir. Baki'nin:

**“Baki, çemende haylı perişan imiş varak
Benzer ki bir şikâyeti var rûzgârdan”**

“Beytini okurken sarsılmıyorsan, şair sadece güzü anlatıyor, “rûzgâr” sözü ile oynuyor sanyorsan, bunda bütün insanlığın macerasına, senin öz macerana dokunan bir şey duymuyorsan ne söylersen söyle, haklısın, Divan şiirinde insan yoktur, hiçbir şey yoktur; ama şiirden anlarım, şiiri severim de deme. Benim o beyitle ürperip ağladığım, o beyti bana dünyayı bütünü ile başıslayan bir dost diye andığım günler çok oldu... İlle o beyti sev, ille onu seç demiyorum; onu beğenmesen de olur; Divan şiirinde n sevdiğin, beğendiğin başka bir beyti al. Hani bana Necati'nin bir mısraını öğretmiştin:

“Ki hüsn sende garîb oldu, aşk bende gârib...”

Onda da mı aşk yok? O da mı seni kavramıyor?

Bilirsin ki, Abdülbaki, Divan şiirinden başka şiir olmaz, ondaki güzelliklerden başka güzellik olmaz diyenlerden değilim. Anladığım kadar Avrupa şiirini de severim; bugünkü şiiri de severim. Ama bana öyle geliyor ki Divan şiirini sevmiyen, ondaki sesi duymayan bir Türk, Avrupa şiirini de, yeni şiiri de gerçekten sevmeyiz. Şiir ne kalıba girerse girsin, hangi dille hangi çağda yazılırsa yazılsın, bütün ayrılıklar, bütün değişmeler arasında bir kalan özü vardır; o özü Divan şiirinde duymayan başka şiirlerde de duymaz.

Sana daha çok diyeceklerim var, Abdülbaki. Ne zamandır şöyle oturup konuşamadık, dertleşemedik, karşılıklı şiir okuyamadık. Göresim geldi seni. Ama güceniğim, kızgını; daha çok kimseler de, seni seven çok kimseler de gücenişleridir. Biz seni düşündüğümüz zaman gözlerimizin önüne yeşil bir perdeyi yırtmakla övünen iki el, o çirkin resim mi gelecek? Kendine de, bize de nasıl kıydın, Abdülbaki? Divan şiirine kıymışsın demiyorum, onu yıkamıyacağımı, onun değme saldırılarına aldırmadığını Nabi Efendi çoktan haber vermiş:

**“Eğerci köhne metaiz, revâcımız yoktur
Revaca da o kadar ihtiyacımız yoktur.”**

Ben de haddimi bilmeyip sana karşı Divan şiirini savunmağa kalktım; Nabi'nin beytini daha önce hatırlasan bu mektubumun boş olduğunu anlardım.

Hoşça kal, Abdülbaki. (N. Ataç, Sözden Söze, YKY, s. 192-196)

Ömrünün sonuna kadar Divan şiiri ile ilgilenen Abdülbaki Gölpinarlı, geç de olsa Divan şiiri ile ilgili eleştirilerinde hata ettiğini ve “Divan Edebiyatı Beyanındadır”ı yazdığı günlerde bile öyle düşünmediğini itiraf etmiştir. Divan Edebiyatı Müzesi'nin açılış sırasında yaptığı konuşmanın bir bölümü şöyledir:

“Vaktiyle ben de bir Divan Edebiyatı Beyanındadır yazmıştım; bu eser epeyce de gürlütüler koparmıştı; hatta rahmetli Ataç bile ‘Ayıp derler bu senin yaptığına Abdülbaki, Neşatî'yi biz senden öğrenmedik mi?’ gibilerden serzenişlerde bulunmuştu. İtiraf edeyim; gerçekten de ayıptı; yerilirdi, yergilerimin çoğu da hâlâ doğru. Ama öyle yerilmezdi, övülecek yanı hiç mi yoktu? O benim dünümdü; Yazılarımda derim ya, dününü bilmeyen, bugünü bilemez, yarınım düşünemez(...) Bu sözleri bir ‘itiraf-ı zünûb’ olarak söyleyip şimdi hiç de o fikirde ol-madığımı, hatta o zaman bile olmadığımı, onu bir tehevvür sayhasından(öfkeyle haykırma) ibaret olduğunu belirttikten sonra asıl söze gelelim: ‘Divan Edebiyatı Beyanındadır’ı yazdığımından dolayı da ayıplamayın artık, olmaz mı?’ (Beşir Ayyazoğlu, Geleneğin Direnişi, Ötü-ken Neşriyat A.Ş. s. 164-165)

kusturacak yönlerinin bulunduğu, hain oldukları,¹⁶ ayrıca acılarımızı, felaketlerimizi, ahlâki sorunlarımızı anlatmayan, hayat ile bağı olmayan sahte ve uydurma ve dar bir anlatım alanı olduğu vurgulanmış ve bu yüzden de okul kitaplarından dahi çıkarılması istenmiştir.¹⁷

Divan şiiri ve şairleri hakkında akla hayale gelmez bu tarz uçuk eleştirileri yapanlara Walter G. Andrews tarafından “uzmanların yanılması” tarzındaki nitelendirmesinin yerinde bir tespit olduğu kanaatindeyiz.

Ancak, XX.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Divan edebiyatını* dışlama ve reddetme konusundaki görüşlerin tersine dönmeye başladığı görülmektedir. Bazı şairler tarihî kültür birikimimizin göz ardı edilemeyeceği ve gelenekten yararlanmanın daha doğru olacağı tarzında görüş belirtmişler ve bu doğrultuda başarılı ürünler vermişlerdir.

Elbette ki edebiyatın en büyük dinamiklerinden birisi olumlu ve yapıcı eleştirilerdir. Çünkü edebî eserlerin sosyal hayatla çok yakın ve çok sıkı bir ilişkisi vardır ve insanın ve düşüncenin olduğu her yerde edebiyat ve edebiyatın olduğu her yerde de eleştiri var olacaktır. Dolayısıyla Divan edebiyatı da elbette ki eleştiriye tabi tutulacaktır. Ancak Divan edebiyatı hakkında yapılan bu aşırı eleştirilerin haklılık derecesi nedir veya ne kadarı doğrudur? Ancak eleştiri yaparken şunu unutmamak lazım: Dinî, tasavvufî ve muhafazakâr bir edebiyat olan Divan edebiyatına, Tanzimat ve Tanzimat sonrası dünyeviliği benimseyen yenilikçi edebiyatçıların materyalist bakış açıları ve ideolojik yaklaşımlarıyla bu edebiyat eleştirilirse şimdiden istenilen ve doğru bir sonuca ulaşamayacağı açıktır. Çünkü, eleştirisi yapılan edebiyatı, kendi çağının koşulları, o günün toplum yapısı ve kültürel dokusu, ayrıca esinlendiği ve beslendiği coğrafi yapı içinde değerlendirmek lazımdır.

Agâh Sırrı Levend’in ifadesiyle; “*Her edebiyat, kendi devrinin bir tefekkür, bir tahassüs ve tehayyül kâinatıdır. Kendi devrinin hususiyetlerini, zevklerini, san’at telâkkilerini, hurafelerini, itikatlarını, hakiki ve batıl bütün bilgilerini taşır. Divan edebiyatımız da, hayatla alâkası ne kadar az olursa olsun, cemiyet hayatının seyrini takip etmekle, onun akislerini taşımaktadır.*”¹⁸

16. Halef Nas, *Modern Türk Şiirinde Geleneğin İzleri*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi 2006, s. 38.

17. M. Kahraman, *age*, Kazım Nâmi, “Halit Fahri’ye Diyeceklerim”den, s. 98.

*. “...Yahya kemal, “mektepten memlekete” sözüyle formüle ettiği geleneğe dönüş düşüncesi doğrultusunda Divan şiiriyle koparılan bağları yeniden kurmaya çalışır.” ‘Eski Şiirin Rüzgârıyla’ buna güzel bir örnektir. “Necip Fazıl’ın 1940’lı yıllarda Tanzimat’la birlikte metafiziğe kapanan kapıları açması da Türk şiirinde geleneğe yeniden yönelme açısından önemli bir adımdır.” (Alâattin Karaca, *İkinci Yeni Poetikası*, Hece Yayınları, Ankara 2005, s. 429.)

18. Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı, Kelimeler, ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s.7.

Sabri F. Ülgener de kasidelerde, methiyelerde, münacat ve na'rlarda devrin hükümdar, vezir, daha aşağı rütbe ve mansıp sahiplerine, esnaf ve çeşitli insan gruplarına kadar Divan edebiyatında yazılanların tümünde başından sonuna kadar Orta Çağ dünyasının kalıplaşmış izleri görüldüğünü belirtmektedir.¹⁹

Yine bu konuyla ilgili olarak Ahmet Hamdi Tanpınar: “*Bir şiir dili vücuda getirmiştik ki, istinat ettiği unsurlar itibariyle çok sun’i olmasına rağmen harikulade renkli, nüanslı ve tedaileri itibariyle çok zengindi. Kadim ef-sanevi Asya, tarihiyle, itikatlarıyla, etnik hususiyetleri, âdetleri, örf ile peyzajı ile masallarıyla ve her dokunduğu şeye bir masal ve hülya çeşnisi sindiren bin türlü hususiyetiyle bu dili bir telkin ve tedai hazinesi gibi besliyordu. Ve bu hazine bizde ırkımızın hayat kabiliyetini tecrübe eden bin türlü hadisenin cezir ve meddi içinde vücuda gelmişti.*

*Ve bu şiir dili bir tarih boyunca döğülmüş, incelmış, renk ve hassasiyet bulmuştu. Bu şiirin en mütekâmil sanatlarda ancak bulunabilen bir musikisi, bir ifade tarzı, mevzuuna yatışı, eşyası ve canı kavrayışı vardı.”*²⁰

Divan edebiyatı; varlığını aralıksız altı asır sürdüren bir edebiyat gele-neğidir. Türkçe, Arapça ve Farsça gibi üç büyük dilin yayıldığı coğrafi zeminde ve bu dillerin tesiri altında gelişmesini sürdürmüştür. Önceleri kendi dillerinde eserler veren Türk şairleri, XIII. yüzyıldan sonra ise Farslı büyük şairlerin etkisinde kaldılar ve zaman içerisinde Fars şiirindeki mazmunları, telmihleri, istiareleri ve güzellik unsurlarını şiirlerinde sıkça kullanmaya başlamışlardır.

XV. yüzyılın ikinci yarısına geldiği zaman artık Osmanlı Devleti’nin klasik edebiyatı geleneği vücuda gelmiş ve bu gelenek XIX yüzyılın ikinci yarısına kadar aralıksız ve rakipsiz devam etmiştir. Bunun yanında kendi sosyal hayatlarında ve millî ruhlarında var olan mazmunları, telmihleri, mitolojik unsurları; tarih, din, felsefe, ses, renk, bilgi ve etnik unsurları birlikte; içinden çıktığı kültür ve medeniyet dünyasının zevk, estetik ve sanat anlayışını, edebî eserlere yansıtıran siyasi, sosyal olayları ve hayatın çeşitli yönlerini (kılık, kıyafet, düğün, eğlence, his ve heyecanlarını, ıstıraplarını, yaşama sevincini, zevklerini, dünya görüşünü... vb.) yani bütün

Agâh Sırrı Levend, kitabının 638-640. sayfalarında, 7. sayfada belirttiği düşüncelerin aksine bir görüş belirtmesi üzerine Hilmi Yavuz şu eleştiriyi getirmiştir: “Anlaşılar gibi değil: hem yaşamla ilişkisi az olacak hem de kendi döneminin bütün özelliklerini taşıyacak! Yazın’ın yaşamın kendisi olmadığı, olamayacağı şöyle dursun (yazınsal yapıt, *kurmaca*’dır çünkü), bir yazın çağına tanıklık ediyorsa, onun yaşamla ilişkili olmadığı nasıl söylenebilir.” (*Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar*, s. 144)

19. Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul 1981, s. 26.

20. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 92.

kazanımlarını bir potada eriterek insanların hizmetine sunmuştur. Böylece Divan şairlerinin alın teri dökerek yeteneklerini gösterdikleri şiirler, Türk kültürünün ezgisinde belli başlı seslerden biri olmuştur.²¹ Dolayısıyla kendine has dili, estetik anlayışındaki, imaj ve anlam dünyasındaki derinlik, özünün ve şeklinin taklitten uzak canlı kendine özgü orijinal büyük bir edebî şiir dünyası inşa ettiler ve dış âleme yansıtılar. Burada hemen şunu da belirtelim: “*Orijinal olmak demek, köksüz ve geleneksiz olmak demek değil, tam tersine, çok cepheli, engin bir gelenek üzerinde yeni olabilmek demektir.*”²² Bütün bu nitelikleri ile Divan edebiyatı bizim klasik edebiyatımız olmuştur. Geleneksel edebiyatımızın yaslandığı ve beslendiği ilk kaynak İslam Dini’dir.

Geleneğin özünde inançlar vardır. Bu yüzden din faktörünü gözden uzak tutmamak gerekir. Çünkü, “*Şiir ve din varoluşu doğrudan algılamamızı sağlayan en sahih iki yoldur. Biri içten dışa doğru duyularla, diğeri içten dışa doğru akılla sınanarak elde edilir. Birinin kaynağı insan ve hayat, diğerrinin kaynağı bizzat Allah’tır.*”²³

İslam Dini, gönül yoluyla idrak edilmesini sağlayan tasavvuf anlayışını benimseyen bir dünya görüşünü bünyesinde barındırdığından, bu görüşe göre İlahi İrade ile insan arasında bir rahmet akışı vardır ve ayrıca insandan İlahi İrade’ye doğru dua yoluyla icabet ve bir sığınmış söz konusudur.²⁴ Dolayısıyla insanı mutlak gerçeğe götürmek için Tasavvuf, insanı hassas bir eğitime tabi tutarak olgunlaştırması (insan-ı kâmil) ve Rabb’ine ulaşacak yolları göstermesini kendine en önemli hedef edinmiştir. Bu yapılırken kalıplaşmış katı hükümlere ve şekilciliğe karşı çıkılmış, gönlün akla tercih edilmesi yoluyla (gönül ehli olma yolunda) çaba gösterilmiştir. İnsanla bu kadar ilgilenen bir edebiyatın, Osmanlı hayatı ve Osmanlı tarihi ile sıkı bir ilişki içinde olduğu aşikârdır ve tarihsel sürekliliği vardır. Dolayısıyla insanı kendine konu edinen ve insan muhayyilesindeki bedii, deruni ve coşkulu duyguları dışa yansıtma süreci ve sürekliliği az önce de belirtildiği üzere klasik edebiyat geleneğimizi oluşturmuştur.

Gelenek, kavram olarak sosyoloji, din, felsefe, edebiyat ve daha birçok alanda kullanılan bir kavram olmuştur. Tanım olarak gelenek; sosyolojik ve felsefi anlamda bir topluluğun, mevcut toplumsal yapısını ve değer sistemini çok büyük sarsıntılar yaşamadan koruyup devam ettirmek amacıyla, kendinden önceki kuşaklardan devraldığı, belli bir dönüşüme uğratarak

21. Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 17.

22. Sezai Karakoç, *Edebiyat Yazıları I*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2007, s.119.

23. Mehmet Erdoğan, *Şiirin Eşiğinde*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004, s.44.

24. *age.*, s. 58-59.

sonraki nesillere aktardığı, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, bilgi, töre, alışkanlıklar, inançlar, davranışlar vb. değerler olarak tanımlanmaktadır.²⁵

Son yıllarda ise gelenek kavramı, sıkça kullanılmaya başlanmış ve *hikmet*'i öne çıkaran dinsel bir anlam yüklenmiştir. Dolayısıyla *gelenek*, büyümlü kelimelerden biri olmuştur.²⁶

Edebiyat açısından ele alındığında, “*Önceki nesillerin sanat, edebiyat adamlarından miras kalan eserlerin genel özellikleri; sonrakilerce de devam ettirilen kuramlar ve sanat tutumu. Bir diğer anlamıyla: “Biçimsel, stilistik ve ideolojik özellikler taşıyan, uzun dönemler boyunca çok sayıda eser için ortak olan tarihsel bir programa işaret eder.”*²⁷

Modern Türk edebiyatı; Divan edebiyatı ve Türk Halk edebiyatı gibi zengin ve köklü iki koldan gelen gelenekten beslenmektedir. Altı asır boyunca söylenen güzel ve içli sözcüklerden yansıyan duygular; ülke insanlarının giyimlerine, kuşamlarına, ruhlarının derinliklerine; ülkenin mimarisine, minyatürüne, coğrafyasına kısacası hayatın içinden ilham alarak ülkenin bütün maddi ve manevi varlıklarına sinmesi ve onlarla bütünleşmesi gayet doğal ve kaçınılmazdır. Böyle bir ortamda yetişen her edebiyatçı ve her sanatkârın, ürettiği eserlerde “...*daima eskiye bakan bir taraf vardır.*”²⁸ Böylece sanatkâr, kendisi dahi sezmeden ve farkında olmadan eserlerinde dünü yaşattırmaktadırlar. Bundan dolayı şairin eserlerindeki en belirgin ve en ayırıcı vasıf, kendisinden önce yaşayan şairlerin olgunluk çağında verdiği eserlerin, kendi eserlerinde dipdiri yaşıyor olma vasfıdır.²⁹

Sezai Karakoç’a göre ise gelenek; şairlik yeteneğini ilk uyandıran, harekete geçiren, bilinçlendiren ve şairi şiire ilk götürendir. Gelenek sayesinde şairler, ataları ile diyaloga girerek onların çağdaşı olurlar. Böylece eskinin sırrına ererek bir nevi ölmezlik kazanmanın peşindedirler. Zaten, şairin gerçek amacı da ölmezlik sırrına ermektir.³⁰

Sezai Karakoç’un görüş ve tespitlerini, daha önceden benzer bir şekilde T. S. Eliot’ta da görmek mümkündür:

“*Bununla beraber gelenek, hemen bir önceki neslin başarılarını eleştirmeksizin körü körüne taklit etmek anlamında kullanılacaksa, kesinlikle ondan kaçınılmalıdır. Buna benzeyen ve doğar doğmaz kaybolup giden akımları gördük; yenilik tekrardan daha iyidir. Gelenek bundan daha geniş bir*

25. TDK. Sözlüğü, 11.Basım, Ankara 2011, s. 920; Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2003, s. 168.

26. Muhsin Macit, *age.*, s. 3, 4.

27. Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul 2011, s. 210.

28. Birol Emil, *Yeni Türk Edebiyatının Meseleleri*, Türk Edebiyatı Dergisi, S. 234, İstanbul 1993, s. 12.

29. T. S. Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, (Çev: Sevim Kantarcıoğlu), Paradigma Yayınları, İstanbul 2007, s. 2.

30. Sezai Karakoç, *age.*, s. 107-109.

anlama sahiptir. O, hiçbir gayret sarf etmeksizin edinilecek bir miras değildir. Eğer geleneğe sahip olmak istiyorsanız, “tarih şuuru” geliştirmeye ihtiyacı vardır. Tarih şuuru ise, yirmi beşinden sonra da şiir yazmaya devam etmek kararında olan herkes için kaçınılmaz bir şeydir. Tarih şuuru, sadece “geçmiş” in geçmişliğini bilmek değil, fakat onun “hâl”de de var olduğunu anlamak demektir. “Tarih şuuru” olan bir şair, yalnız kendi zamanının şuuru ifade etmekle kalmaz. Onun için Homer’ den bu yana bütün Avrupa edebiyatı ve onun içinde düşünülmesi gereken kendi milletinin edebiyatı aynı anda vardır ve bütün edebî eserler organik bir bütün oluştururlar. “Geçmiş” in “hâl” içinde varlığını hissetmek kadar ebediyeti, sınırsız, sınırlı olanda, yani bugünde bulmak, bu beraberliği hissedebilmek bir yazarı gelenekçi ya-par. Aynı zamanda bir yazarın içinde yaşadığı zaman ve mekânın, yani çağdaşlığının keskin bir şekilde şuurunda olmasını sağlayan şey de budur.”³¹

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Gelenekten kopmak, köklerden kopmaktır. Her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da güvenle, umutla ve bir şeyler üretmek arzusuyla geleceğe bakmak isteniyorsa mutlaka eski edebiyatla ilişki kurulmalıdır. Elbette ki, zaman içerisinde edebiyat anlayışı bünyesinde de değişimler ve gelişmeler olacaktır, olmalıdır da.... Diğer yandan, Eski edebiyat geleneğinin; farklılıklarının ve derinliğinin yeni edebiyatla bileşim ve kesişim noktaları (dolaylı-dolaysız, benzerlik-farklılık) ilişkileri içerisinde iç içe geçerek edebiyat geleneği açısından zengin bir birikimi meydana getirecektir. Zengin bir birikime ve sürekliliğe sahip olan edebiyat, küçük adacıklar hâlinde birbirinden kopuk ve cılız edebî ürünler yerine, sanat değeri taşıyan daha sağlıklı ve kalıcı ürünler verecektir. Üretilen ürünlerin de kasıtlı ve ideolojik yaklaşımlardan uzak yapıcı eleştirilere tâbi tutulması ise edebî ürünleri olgunlaştırarak onlara ayrı bir değer kazandıracak ve uzun soluklu olmasını sağlayacaktır.

31. T. S. Eliot, *age.*, s. 2-3.

BATAKLIKTAKİ EV

Yazan: Thierry Lenain'den

Çeviren: Üzeyir GÜNDÜZ

Önceleri, aşkla ilgili hiçbir derdim yoktu. İlgimi çeken tek şey, uzaylılardı. Onlardan söz eden her tür kitabı, dergiyi ve gazeteyi satın alıp biriktiriyordum. Defterlerimin üzerine uzaylı resimleri çiziyordum. Herkes banımla dalga geçiyordu, ama onları umursamıyordum. Çünkü günün birinde, uzaylıların yeryüzüne inceklerini adım gibi biliyordum. O zaman, herkes korkudan zangır zangır titrerken, onlardan korkmayan tek kişi ben olacaktım. Dolayısıyla, uzaylılar da bana doğru yaklaşacaklardı. Onların gelmesini büyük bir sabırla bekliyordum.

Evet, dediğim gibi, o sıralar aşk maşk umurumda değildi. Ama bir gün, ani bir mucize oldu: Okul müdürü, o gün öğleden sonra, peşine taktığı bir kızla bizim sınıfa girdi. Kız, yeni bir öğrenciydi. Ben aşkın, insana haber vermeden, tepeden düşer gibi kapıyı çalacağını hiç mi hiç bilmiyordum. İnanır mısınız, insanı tuhaf bir hale sokuyor. Müdür Bey, bütün sınıfa seslenerek;

“Size Mila’yı tanıştırayım.” dedi. “O bizim...” Sözünü tamamlamadan, bakışlarını benim üzerime yoğunlaştırdı. Ardından da; “Pablo! Kendine gel oğlum. Karşıdaki bir kız, uzaylı falan değil.” diye benimle gırgır geçti. Bunun üzerine bütün sınıf bir kahkaha koyuverdi. Sadece Mila gülmedi. Çünkü Mila o sırada, yeşil gözleriyle sınıfı tarıyordu. Herkese tek tek baktı. Çimen yeşili gözler, benim üzerime dikildiğinde, domates gibi kızardım. Büyük olasılıkla, ayak tırnaklarımın ucu bile kızarmıştı. Okul müdürü, Mila’nın köyümüze yeni taşındığını, bizden kendisine ilgi göstermemiz gerektiğini falan söyledi. Sonra, öğretmenimizin kulağına eğilerek bazı şeyler fısıldadı. Ama bu fısıltı hepimizin duyabileceği bir ses tonuyla gerçekleştiği için;

“Kızımız bataklıktaki evde oturuyor.” dediğini bütün sınıf işitmişti. Bu sözleri işitince, herkes bir an ürperdi. Bu bir aşk ürpertisi değil, korku ürpertisiydi. Bataklık denilen yer, köyün kuzey çıkışı boyunca uzanan geniş bir alandı. Çocuk ya da erişkin, bu güne dek, hiç kimse oraya ayak basmamıştı. Çünkü bataklık, cinlerin perilerin cirit attığı uğursuz bir yerdi. Köyün yabancısı olan insanlar, bu tür sözlere aldırış etmeden geçip gidiyorlardı. Ama köyün kendi insanları, bunun şakaya gelir yanı bulunmadığı görüşündeydiler. İlginçtir; köyde benim dışında başka gezegenlerde canlı yaşadığına inanan bir tek kişi bulunmadığı hâlde, herkes bataklıktan geçmenin ölüm tehlikesi demek olduğunu iyice kanıksamıştı. Hatta bataklığın lanetine meydan okumaya kalkan, bazı söz dinlemez afacanların sonu hiç de iyi olmamıştı. Ya bir daha onları hiç gören olmamış,

ya da yürek burkan bir ruh haliyle köye dönmüşlerdi. En azından böyle anlatılıyordu.

Bataklığın laneti, iki yüz yıllık bir cinayet olayına dayanmış olmasına rağmen, köy üzerindeki korku ve dehşetini hâlâ sürdürüyordu. Bu cinayet hikâyesini, büyük annemin ağzından onlarca kez dinlemiştim. Her dinleyişimde, kanımın donduğunu hissedirdim. Her şey, bataklığın orta yerine inşa edilen, bu ıssız evde geçmişti. Yani Mila'nın oturduğu evde... Hiç kimse, onun ailesine ilişkin bir şey bilmiyordu.

Mila, daha okula adım atar atmaz, müthiş bir başarı sergilemişti: Har zaman, ödevlerini bizden önce bitiriyordu. Defterinin üzerine yumulup, büyük bir sükûnet içinde çalışıyordu. Ödevini bitirir bitirmez de, gözlerini pencereye çevirip gökyüzünü izliyordu. Ara sıra, öğretmenin sorularına da yanıt vermese, neredeyse onun dilsiz olduğuna inanacaktım. Kendimce onun, utangaç olduğunu düşünüyordum. Şanssızlığa bakın, ben de öyleydim. Dolayısıyla ilk adımı atan kişi olmaya cesaret edemiyordum. Ama o, ara sıra yüzüme bakıp gülümsüyordu. O zaman kendi kendime, "Belki Mila da içten içe beni seviyordur." diye düşünüyordum. Bu da yüreğimi hoplatmaya yetiyordu.

Diğer çocuklar, Mila'nın öğretmenin sorularına cevap vermesi dışındaki bu esrarengiz suskunluğa kesinlikle tuhaf bakıyorlardı. Kızın bataklıktaki evde oturması da bu işe tuz biber ekliyordu. Başlangıçta, herkes onu itip kakmaya çalıştı. Ama Mila'nın yeşil gözlerindeki esrarengiz bir bakış, onları geri püskürtmeye yetti. Öteleri çağrıştıran bu derin suskunluk, onlara inanılmaz bir rahatsızlık veriyordu. Buna rağmen, onunla her karşılaştıklarında: arkasına takılıp "Bü-yü-cü, ca-dı!.. Bü-yü-cü, ca-dı!" diye bağırırmaktan geri durmuyorlardı. Ama Mila, onları duymazlıktan geliyor ve yoluna devam ediyordu. Oysa ben, öfkeden kudurmuş bir hâlde;

"Kesin sesinizi aptal yaratıklar!" diye onlara karşı çıkıyordum.

Bu kez, Mila'nın onlar üzerine saldırdığı korkunun intikamını almak için sille tokat bana saldırıyorlardı. Onlarla saç saça baş başa kavga ediyordum. Ama hep onlar üstün çıkıyorlardı. Beni dövmele kalsalar iyi; yakamı bıraktıktan sonra da arkamdan bağırıyorlardı:

"Pablo cadıya âşık olmuş!.. Pablo cadıya âşık olmuş!.."

Böyle durumlarda, kanlı gözyaşlarımı içime akıtıyor, ağlamamaya çalışıyordum. Mila, bir iki kez ardıma takılıp beni izledi. Ama hiçbir şey söylemiyordu. Ne bana acımış gözüküyor, ne de yüzünde bir isyan belirtisi vardı. Sadece avucunun içini yanaklarımda dolaştırmakla yetiniyordu. O kadar yumuşak bir dokunuşu vardı ki, bir anda, o serserilerden yediğim dayağın acısını unutuveriyordum.

Mila'ya karşı, büyüklerin de tuhaf davranışları vardı. Kızcağız, köyün içinden geçerken, arkasından fısıldaşıp dedikodu yapıyorlardı. Bataklıktaki evi uğursuzluğa mahkûm eden, o tüyler ürperten lanetli olayı bilmem kaçınıcı

kez birbirlerine anlatıp duruyorlardı. Her ne kadar onlara karşı tepkili olsam da, bu ev hakkında benim de aklımı kurcalayan bir esrarengizlik vardı: Mila'nın ailesini, okul müdürü dışında, hiç gören yoktu. Sözüm ona, Mila'nın annesi bir ikindi vakti, tek başına okula gelerek kızını kaydettirip gitmişti. Babasını da gören yoktu. (Bir babası varsa, tabi...) Mila her zaman tek başınaydı. Çarşıya pazara da kendisi gidiyordu. Alışveriş yaptığı esnaf, fırsattan yararlanarak kızın ağzından laf almaya çalışsa da, Mila buna fırsat vermiyordu. Siparişlerini söylemekle yetiniyordu. Sonunda, halkın ağzında yeni bir söylenti dolaşmaya başladı:

“Mila bataklıktaki evde yalnız yaşıyormuş.”

Başlangıçta, buna kimse inanmadı. Bir çocuk, ıssız bir evde yapayalnız nasıl yaşayabilirdi? (Bataklığı bir yana bırakırsak, bazen tek başına olmak insanı daha dingin yapabilir diye düşünüyordum.) Kimileri, Mila'nın annesinin yatalak bir hasta olduğunu ileri sürüyordu, ama eve herhangi bir doktorun girip çıktığı görülmemişti. (Köylüler açısından mutluluk verici bir olaydı. Çünkü köyün doktoru da bu lanetlik hikâyeye inanıyordu.) Halkın bir kısmı da Mila'nın annesinin bir deli olduğunu iddia ediyordu. Hatta onu, bataklığı ele geçiren kötü ruhlarla birlikte ateş dansı yaparken gördüklerini söyleyenler bile vardı.

Herkes kendince bir şey uyduruyordu. Özellikle de pazar günleri köy meydanındaki içkili kafede kafa çekenler akıl almaz şeyler söylüyorlardı: Annem bir keresinde, tezgâhın gerisinde sohbet edenlerin konuşmalarına kulak misafiri olmuş. İçlerinden biri;

“Bu zavallı kız o lanetli evde tek başına yaşarken bize yuh olsun... Biz hepimiz ödlekler sürüsüyüz.” demiş. Bunun üzerine bir başkası alaycı bir kahkahayla;

“Bataklığa mı gitmek istiyorsun yoksa?” diye gülmüş.

Bunu duyan annem iyice sinirlenmiş:

“Zavallı kızcağız kayıplara karıştığında veya onun cansız bedenini bir yol çukurunda gördüğünüz zaman da böyle arsız arsız gülecek misin?” diye bağırılmış.

Anneme cevap veremeyen adam, burnunu şarap kadehine dikip kendi kendine homurdanmakla yetinmiş. Bütün meyhane sus pus olmuş. Bunu fırsat bilen annem:

“Bu kızcağızı kendi hâline bırakamayız.” demiş.

Müşterilerden biri,

“Ama biraz akıllı olmak lazım...” diye lafa girmek istemiş, ama annem onu dinlememiş bile.

“Aha ben oraya gidiyorum.” diyerek kafenin kapısını çarptığı gibi dışarı çıkmış. Annemin bu davranışı, kafedeki erkek müşterilerin onurunu incitmiş olmalı ki, bir süre sonra onlar da annemin peşine takılmışlar. İçeride

kafenin patronundan başka kimse kalmamış. Ben bu olup bitenleri kafe sahibinden öğrendim:

“Dükânı kapatamazdım ya.” dedi adam. Ardında da; “Haydi ne duruyorsun sen de gitsene!” diye güldü.

Kafe sahibinin iğneli sözlerine aldırmadım, ama ben de diğerlerinin peşine takılmadan edemedim. Hatta güvenlik gerekçesiyle yolda yürürken yerde duran iri bir odun parçasını da elime aldım.

Dağda konuşlanmaya giden bir komanda taburu gibi annem önde, diğerleri arkada, ben de onların peşinde, rap rap yürüyerek bataklığın önüne kadar geldik. Herkes, korku belasına, parmak ucuyla havada birer haç işareti çizdi. Annem, önüne dikilen saz bitkilerini ve kamış otlarını aralayarak lanetli bölgeye ulaştı. Bu arada ben, elimdeki odun parçasını daha bir sıkı kavradım.

Bataklığın, gerçekten de adına yakışır bir havası vardı: Her yer, vıcık vıcık çamur ve rutubet kokuyordu. Sadece, üzerinde yürüdüğümüz patika yol birazcık kuruydu. Korkudan tiril tiril titriyordum. Önümde yürüyen adamdan fazla uzak kalmamaya özen gösteriyordum. Bir yandan da, endişeli ve ürkek gözlerle sağımı solumu kontrol ediyordum.

Biraz sonra, etrafı bataklık bitkileriyle çevrilmiş olan lanetli ev göründü. Evin önüne vardığımızda, hepimiz nefes nefese soluyorduk. Çıt çıkarmadan, evi baştan aşağı şöyle bir süzdük. O sırada, kafamda büyük annemin anlattığı öykü canlandı. Demek her şey, iki yüz yıl önce burada geçmişti. Ve o lanetli ev, şu anda, önümde dikilip duruyordu. Doğrusunu isterseniz, ben bu evin daha büyük olduğunu hayal ediyordum. Hatta, çevresini saran yüksek kulelerde kargaların uçtuğu bir ortaçağ şatosu canlandırıyordum.

Oysa karşımda duran ev, sıvaları dökülmüş, duvarları çatlamış küçük bir harabeden başka bir şey değildi. Çatısında kiremitleri bile yoktu. Yağmurlu günlerde, içeriye su geçiriyor olmalıydı.

Annem, derin bir nefes aldıktan sonra kapıya üç kez vurup bekledi. Cevap gelmeyince, yeniden vurdu. Bu kez, kapının tokmağı yavaşça çevrildi. Açılan kapıyla birlikte, içeriden bir kadın çıktı. Siyah saçlı, yeşil gözlü bir kadın... Tıpkı Mila'ya benziyordu. Annem titrek bir sesle;

“Siz Mila'nın annesi misiniz?” diye sordu.

“Ne istiyorsunuz?”

“Köy halkı olarak, niçin hiç ortalıklarda görünmediğinizi merak ediyorduk.” dedi annem.

Kadın alaycı bir kahkaha attıktan sonra;

“İnsanı evinden çıkmaya zorlayan bir yasa mı var?” dedi.

“Yok, tabii.” diye kekeledi annem.

Bu arada ben, kapı aralığından Mila'yı görmeyi denedim, ama göremedim. Dış kapının karşısındaki oda boştu, kimsecikler yoktu.

Kadın:

“Başka bir isteğiniz var mı?” diye sordu.

Annem, iyice heyecanlanmıştı. Umudu kırık bir ses tonuyla;

“Özür dileriz.” demekle yetindi.

Kadın, bunun üzerine kapıyı yüzümüze kapatıp yeniden içeri girdi.

Bizimle birlikte gelenler, sinirlenip homurdanmaya başladılar.

Gereksiz yere kendilerini oraya kadar sürüklediği için annemi suçladılar.

“Bu lanetli yerden ötürü başımıza herhangi bir şey gelecek olursa, bunun hesabını sen ödersin, sen ve bütün ailen öder.” diye ona gözdağı verdiler. Onlara cevap vermemek için kendimi zor tuttum. Adamlar, homurdana homurdana izlerinin üzerine geri döndüler.

Bu arada ben, içindeki gizemli korkuya rağmen, Mila’yı görmeden oradan ayrılmak istemiyordum. Yüreğim sanki yerinden fırlayacakmış gibi çarpıyordu. Yanılmıyordum; Mila’nın orada, çok yakınlarda bir yerde olduğundan emindim. Evin çevresini şöyle bir dolandım. Bu, fazla zamanımı almadı. Zaten topu topu iki göz odadan ibaretti. Camları toza toprağa bulanmış her iki odayı da gözden geçirdim. Birinci oda boştu. Birkaç dakika önce kimseyi göremediğim ikinci odada ise, şu anda, yere oturmuş bir kız çocuğu duruyordu: Bu Mila’ydı. Dizine koyduğu bir kitabın sayfalarını çeviriyordu. Gözlerim annesini aradı, ama kadın yok olmuştu. O sırada Mila başını kaldırdı ve onunla göz göze geldik. Kızın yeşil gözleri, beni ilk karşılaşmamızdakinden daha çarpıcı bir biçimde etkilemişti. Bu bakış, beni rahatlatmak yerine içime tuhaf bir korku salmıştı. Zihnimde, “Bü-yü-cü! Bü-yü-cü!..” çığlıklarını işitir gibi oldum. Bataklığa girdiğimiz andan beri içime çöken ürküntüye daha fazla dayanamadım. Bacaklarım titremeye başladı. Ansızın, bir korku çığlığı atarak anneme doğru koştum. Bu arada elimdeki sopayı da pencerenin dibindeki çamurlu suya fırlatıverdim.

O gece boyunca, kafamda iki soru dönüp durdu: Meseleyi daha net görebilmek için, bu soruları bir deftere yazdım:

1. Açık kapıdan iç odaya göz attığımda Mila orada yoktu. Ama aynı odaya pencereden baktığımda kız oradaydı. Niçin?

Bu sorunun belki şöyle bir açıklaması vardı: Ben evin çevresini dolanırken, Mila da öbür odadan bu odaya geçmiş olabilirdi.

Ama benim asıl üzerinde durduğum ikinci soruydu:

2. Mila’nın annesi dış kapıyı örter örtmez nereye kaybolmuştu?

Çünkü pencereler, birbirlerine o kadar yakındı ki, bir odadan diğerine geçerken, benim onu görmemem imkânsızdı. Olacak şey değil... Evin içini pencereden kolaçan ettiğim hâlde, Mila’nın annesi bir daha ortalıkta görünmemişti. Bir anda nasıl kaybolmuş olabilirdi? Sorunun cevabını bulamadan uykuya daldım.

Bataklıkta olup bitenler, rüyamda bir kâbusa dönüştü: Mila, lanetli evin bir köşesine büzülmüş oturuyordu. Yerinden kıpırdar kıpırdamaz,

ansızın bir kadına dönüşüyor; ardından tekrar kayboluyordu. Her görünüşte, farklı bir yüz ve farklı bir bedenle ortaya çıkıyordu. Bazen, tıpatıp Mila'ya benziyordu. Bu, iki yüz yıl önce öldürülen kadındı.

Birden, sıçrayarak uyandım. Pijamalarım sırlısklam tere batmıştı. Sanırım annem haklıydı: Mila o evde tek başına yaşıyordu. Bize kapıyı açan kadın, onun annesi falan değil, bataklığın uğursuz hayaletinin ta kendisiydi. Ve Mila da onun büyülenmiş tutsağıydı. Yalnızlığının altında yatan sır da buydu. Mila'nın bakışlarındaki gizemli çağırışı şimdi daha iyi okuyordum. O yeşil gözler, aslında, "İmdaaat!" diye haykırıyorlardı.

Sabah kahvaltısında, vücudum hâlâ ateş gibi yanıyordu. Tuhaf bir heyecan içinde, büyük anneme döndüm ve sordum:

"Bataklıkta tutsak olan birini kurtarabilir miyiz büyük anne?"

Annem, büyük annemin cevap vermesine fırsat bırakmadan beni azarladı:

"Bir daha bataklık lafını ağzına alma!" diye bağırdı. "Ne bataklıktan ne de kızıyla birlikte orada yaşayan o çatlak kadından söz etmeni istiyorum; anladın mı?"

"Ama anne, o kadın Mila'nın..."

"Yeter Pablo! Artık daha fazla konuşma!"

Büyük annem, kaş göz ederek annemin yüzüne baktı. Sanırım beni azarlamasını istemiyordu. Ama bu arada başımı sallayarak;

"Bataklıktan kendini sakın yavrum!" demekle yetindi.

Artık bu konuda bir tek çarem kalmıştı: O da bütün olup bitenleri bizzat Mila'nın kendisiyle konuşmaktı. Oraya nasıl düştüğünü; özellikle de kendisine nasıl yardım edebileceğimi bana söylemeliydi. Zaman kaybetmeden, nefes nefese okula koştum. Ama nafile! Mila o gün okula gelmemişti. Onunla konuşmaya kararlıyım. Akşam, okul çıkışında bataklığa giden yolda doludizgin koşmaya başladım. Mila'nın başına gelebileceklerden korkuyordum. Acaba biz oradan ayrıldıktan sonra kadın ona ne yapmıştı? Bir türlü geçmek bilmeyen ders saatleri boyunca, hep kötü şeyler düşündüm... Zihnimden kovmaya çalışsam da bu düşüncelerden bir türlü kurtulamadım. Hayır, onun başına bir şey gelmesini istemiyordum. Olmaz Mila! Buna asla izin veremem!..

Bataklığa girmeden önce, elime yine bir sopa aldım. Yine de içimde hep bir tereddüt vardı. Hatta bir ara bu işten vazgeçmeyi düşündüm. Ama ben hiçbir şey yapmazsam, Mila ölecekti. Sonra, kamış otlarını yara yara ilerlemeye başladım. Heyecandan şakaklarım zonkluyordu. Ani bir kurbağa vıraklaması, küçük bir yılan hışırtısı yüreğimi ağzıma getiriyordu. Yer yer gözüme ilişen sis tabakaları, bana o gece yaşadığım kâbusları anımsatıyordu. Elimde sopa, kulağım kirişte yoluma devam ettim. Nihayet, bataklık bitkilerinin arasında yükselen ıssız evin silüeti görüldü.

Çamurlara bata çıka ilerliyordum. Kamışların arasına gizlene gizlene, yere iyice eğilerek evin arkasına dolandım. Pencerelelerin dibine varınca, dikkatli bir biçimde, yavaşça yukarı doğruldum. Önceki gün, kirli cam üzerinde bıraktığım el izlerim hâlâ duruyordu. Sonra, binanın ön kısmına geçip kapıyı çalmaya başladım. Ama içeride çıt yoktu. Elimi kapının tokmağına koyup bir süre bekledim. Bu arada, küçük bir yalan hazırladım. Eğer kapıyı o kadın açacak olursa, “Öğretmenimizin benden Mila’nın ödevlerini getirmemi istedi.” diyecektim. Bu bahanenin yeterli olacağına kendimi inandırmaya çalışıyordum.

“Mila!”

İki üç kez seslendim, ama herhangi bir cevap alamadım. Sonra, apar topar içeri girdim. Her yer toz toprak içerisindeydi. Duvarlarda örümcek ağları sarkıyordu. Sanki burada yüzyıllardan beri kimse yaşamamıştı. Her nedense, bu kez, daha önce yaşadığım korkuyu hissetmedim. Dışarı çıkıp, “Mila!.. Mila!..” diye birkaç kez daha haykırdım. Sesim bataklığın ortasında yankılanarak yeniden kulağıma kadar ulaştı. Neredeyse ağlamak üzereydim. Her şey sona ermişti. Belki bir gün Mila’yı yeniden görebilirdim, ama o zaman iş işten geçmiş olacaktı.

“Hayır!.. Hayır!..” haykırılarıyla yeniden dönüş yoluna doğru koşmaya başladım. Sanki bu haykırımlar, hem Mila’yı geri getirecekmiş hem de beni bataklığın lanetinden koruyacakmış izlenimi veren bir dua tonunda yankılanıyordu. Boyumu aşan bataklık kamışları, her adım atışımda kamçı gibi yüzüme çarpıyorlardı. Vıcık vıcık olmuş çamurlu yolda, birkaç kez kayıp düştim. Ama aynı anda, büyük bir korkuyla yeniden kalktım. Sanki o deli kadın, peşime takılmış da, birkaç saniye içinde ensemeye binecekmiş gibi geliyordu. Tepeden tırnağa çamura batmış bir hâlde, nefes nefese koşuyordum. Sonra birden durdum. Elimin tersiyle gözyaşlarımı kuruladım. Birkaç metre ötemde, Mila’yı gördüm: Kesik bir ağaç kökünün üzerine oturmuş; elleri dizlerinin üzerinde, ayaklarını çapraz bir hâlde öne doğru uzatmış, yere bakıp duruyordu. Büyük bir heyecan içinde;

“Mila!” diye seslendim.

Kız, hiç kıpırdamadı. Bunun üzerine, biraz daha yaklaştım. Kendisine dokunmak üzere elimi uzattım. O anda, bütün bataklık, tarifi imkânsız bir ışık şekline boğuldu. Gözlerim kamaştı ve kapatmak zorunda kaldım. Gözlerimi araladığımda, akşam saatleri olmasına rağmen, ortalık gün ortası gibi aydınlanmıştı. Ağaç kökünün üzerinde oturan Mila, bir anda yok olmuştu. Gökyüzünde, hem de tam benim tepemde, son derece ışıltılı, tuhaf bir nesne belirmeye başlamıştı. Tıpkı uzaylıları konu alan ve benim kesip biriktirmeye çalıştığım gazete kupürlerindeki şekillere benzeyen bir nesneydi bu... Şimdi daha iyi anlıyorum: Demek böylesi aşk hikâyeleri de vardı.

Mehmet YARDIMCI

SEVDA

Erenler sabrı içinde
Sevdanın yükünü çeken,
Bal köpüğü gözlü kız;
Kırpiklerine çöken hüznle
Yeşilirmak kıyılarında gün boyu,
Kaybolan aşkını arar.

Bakışların en elası içinde o derin gözler,
Hesabını sorarken sevgisinin, yorgun şehre;
Irmağa karşı evlerin camlarından haykırır,
Yürek yangını Amasya gecelerine,
Efsanevi aşkların sırrını sorar.

Sevdanın imbiğinden zaman sızarken,
Salkım söğütler arasında Yeşilirmak,
Aşk üstüne anılarını tazeler.
İğne oyası yazmalar işleyip sevgiyle,
Çeyiz telaşını yaşarken kızlar,
Sokaklarında şehzadelerin gezindiği
Kentsel dönüşüme kurban edilen,
Ahşap oymalı eski evlerin hüznü,
Terk edilmiş kapıların sessizliğinde,
Geleneksel mimarinin yitişine sızlar.

Bülbülün efkârında menkıbeler,
Manevi duygularla benizlere sinerken,
"Aşk ateşi şu sinemi nâr eder" der Amasyalı Fedâî.
Şâmandan kalan imgeler,
Âşığın sazına oturur telle tezene arasında,
Şirin'in bahtına,
Ferhat'ın kaderine yanar.

Bin umudu yeşerten bal rengi gözler,
Özlemle bakarken cılga yollara,
Ayrılığın adını koyanlara kahredip,
Kaldırım taşlarına hüznü yayar.
Misket elması toplarken dal uçlarından,
Sepet sepet umut yolar.
Dinlenirken çimler üstüne yayılıp,
İkinci çayı için, Amasya semaverinin başında,
Aşkı adına papatya falından medet umar.

*Yüreği vurgun yemiştir sevdadan yana,
Gece geçen Amasya garından,
Samsun -Sivas treni alıp götürmüştür, zifiri karanlığa.
Bülbülün sesine gizlemiştir ağrısını.
Ne görünür, ne yar olur kimseye.
Türkülerin gizeminde kalan aşkını,
Bekler durur yorgun gözleriyle,
Aranır yamaçlarda.
Derelerden ayrılık acısı akar,
Çoban ateşinde küllenirken anılar.*

*Borabay gölünde nilüfer çiçekleri,
Gökkuşluğu güzelliğinde açar.
Bal köpüğü gözler bir derviş edasıyla,
Serçoban'da, her renkten nasibini toplarken,
Sarı yamaç obasında yüreklere huzur dolar.*

*Tahta minarelerdeki yuvalarına dönerken leylekler,
Gök Medrese'de Mihri şiiri gibi uhrevi,
Umut ekilir gönüllere her seher.
Suların sesinde büyür sevda,
Tarlalara erken gelir bahar.
Şirin'in kalbinde duyulur,
Kayaların böğrüne vurulan külüngün sesi.
Ferhat'la Şirin aşkından öte sevda mı var.*

*Ferhat aşkla Şirin diye yarıdıkça kayaları,
Hürmüz dağ gibi derdiyle dertlenir.
Bir yanda oğlu, bir yanda Ferhat.
Yalan haberi yayar cadı kadınlar.
Sebep olur ölümüne Ferhat'ın.
Şirin de kayalardan kendini atar.*

*Mezarları üstünde iki gül yeşerir.
Ferhat'ın kanı gibi kırmızı,
Şirin'in duvağı gibi beyaz.
Ara yerde diken biter,
Onun için Amasyalı,
Gülleri çok sever.*

Nilüfer ZONTUL AKTAŞ

İSTEMİYORUM!

*İstemiyorum!
Yağmur sonrasında
Kan emmiş toprak kokusunu..*

*İstemiyorum!
Talan edilmiş gelinciklerin
Kara gözlerinden süzülen
Beyaz gözyaşını...*

*İstemiyorum
K/ar'a çamura belenmiş ayak izlerini...
Ve Ekinlerin güneş sızdıran
al yanaklarına gece değmesini..*

*İstemiyorum
Kartondan evler!
Ve sahte gülüş hamurundan sıcak ekmekler...
Ve üzerine de yağ süren/katık niyetli
Beyaz elbiseli, kara kadehler sunan bekçiler!.*

*İstemiyorum!
Yol kenarlarındaki çalılara
Güller takılsın
İstemiyorum!
Bekâretleri bozulan papatyalara
Gelinlikler giydirilsin...*

*İstemiyorum!
Ciğerlerimi doğrayan
Yırtıp yırtıp gökyüzünden paramparça
Kafes misali sepetlere konulmuş
Avuç avuç satılan mavileri...*

*İstemiyorum
Taştan güvercinler!
Gagaları başımı kesiyor
Ahh... göğsüm!
Bulutlar sıkışmış*

Gök sıkışmış
Arz sıkışmış
Kalbim acıyor...

Ucuz serenatlarla
Bak yıkıldı balkonlar..
İstemiyorum
Kalın paltolarınızı!
Sonra duvar olacak sırtlarımız
Değecek!
Oyuncak olmayan mermiler
Paltolardan daha sıcak silahlardan /dökülecek ateşler..

....
Dokunurken parmağım
"Sahici mi" diye dünyaya
Deliyor, deliniyor görüyor musun?
Bir ah'a gün/ah'a bağlanmış
Hıçkırıklarım kanyor..
Biri daha
Biri daha dokunuyor
Deliniyor/ kalbura dönüyor
Her yerinden ateşler sızıyor...

İstemiyorum işte istemiyorum!
Giyindirirken yırttığınız elbiseyi
Öperken kanattığınız yanaklar
Dişlerinizi unutmadı..
Sarmayın bırakın yaralarımı
Açmayın yollarımı..
İçimi gıdıklayan vaatleriniz
Ben yaşarken
Birilerini öldürüyor..
Ahh! ben öleyim
Bırakın ben öleyim..

Rüyalarım lütfediyor bana zaten
Göz kamaştırın bahçeleri
Ihlamur kokulu mavileri...

UZAK UÇAN KUŞLAR

Hamdi ÜLKER

Sabah erken yatağından kalktı. Henüz şafak yeni sökmüş ancak güneş daha ufuktan yüzünü göstermemişti. Annesinin birkaç yıl önce diktiği çizgili pijamaları vardı her sabah olduğu gibi üzerinde. Hemen dışarıya fırladı. Bahçenin öte başındaki tuvalete gitmek kış günlerinde zor olsa da yazın iyi oluyordu. O mesafeyi yürürken yüzüne vuran sabah serinliği ile tatlı uykusundan uyanıyordu. Tuvaletten çıkıp evin önündeki tulumbadan çektiği su ile elini, yüzünü yıkadıktan sonra üzerlerine gecenin nemi düşmüş çimen kokularını derin derin soludu. Annesi belli ki yine sabah namazından sonra uyuya kalmıştı. Çok yoruluyordu kadıncağz. Kocasını kaç yıldır birkaç kuruş ekmek parası kazanabilmek için Almanyalara gitmişti. Üç yıl önce kısa da olsa izne gelmişti ancak hayli zamandır bir selam bile salmamıştı.

Genç yaşında üç çocuğı ile birlikte sahipsiz kalmak çok zordu onun için. Kaç yıldır bir lokma ekmek hatırına direniyordu bu kimsesizliğe. Çocuklar biraz büyümeye başlamış ve üzerindeki yük az da olsun hafiflemişti. Bağ, bahçe işlerinin üstesinden Ali geliyordu. Babası gurbete giderken henüz on iki yaşındaydı, şimdi on sekizine basmıştı. Artık Osman'a da, Ayşe'ye de sahip çıkabiliyordu. Bir yandan da Zehra Kadına göz kulak oluyordu. Hani genç kadındı, kocasını yıllardır yanında yoktu, çevreden yan gözle bakan falan olursa ağzının payını verirdi Evvel Allah...

Kollarını iki yana açıp iyice bir gerindikten sonra odanın camını tıklattı ve seslendi. "Oğlum Osman, hadi uyan yine geç kalacağız işe!" diyor ve ardından mırıldanıyordu. "Bu çocukta yatılı okula gitti gideli iyice tembelleşti yahu!"

Osman, geçen yıl ilkokul beşi bitirmiş ve yatılı okul sınavlarında başarılı olarak öğretmen okuluna yerleşmişti. "Ben okuyamadım, hiç olmazsa o okusun." Ayşe'yi okutmak da zor olacaktı, ama o daha üç yaşındaydı "hele bir zamanı gelsin, Allah Kerim" diyordu her seferinde.

Osman yine tembellik ediyor, uyanmamakta direniyordu. İçeriye girdi. Akşamdan çıkarıp yüklüğe astığı iş elbiselerini giydi. O sırada annesi uyanmış aşhanede bir şeyler hazırlıyordu. "Anne ben bostana gidiyorum, havuz dolmuştur şimdi, açıp lahanaları sulayacağım. Osman'ı uyandır, azıkla birlikte buzağıları da alıp gelsin. Orada çay demler bir şeyler yeriz." diyerek evden çıktı ve kürek omzunda bahçenin yolunu tuttu.

Her sabah erkenden kalkıp iğde kokuları arasında, papatyaların seherin ilk ışıklarına gülümseyen güzel yüzlerini seyrederek bostanın yolunu tutmak büyük bir zevkti onun için. Sığırcıkların gökyüzündeki ahenkli dansları, karga sürülerinin uzaklara doğru gidişleri bir başka zevkti. Hayal âleminde yürüyor gibiydi. Her sabah işe kargalarla gidip, akşam ise kargalarla geri dönmeye o kadar alışmıştı ki, çoğu zaman saate bile bakma gereği duymuyordu.

Köyün ufukları o gün bir başka güzel görünüyordu. Akşamdan yağın yağmur sanki gökyüzünü yıkamış ve pırıl pırıl yapmıştı. Güneşin ışıkları ile yaprakların üzerindeki su tanecikleri renkten renge giriyordu. Bir an kendisini binlerce kristal avizenin sergilendiği bir dükkânda geziyor gibi hissetti. Attığı her adım âdeta onu bir başka âleme götürüyordu. Güneşin doğduğu yöne doğru her seferinde uçuşan kuşlarla birlikte olup uçmak istiyordu. Baba özlemi ile büyümek, ona gurbet sözünden nefret etmeyi öğretmişti. Çocuk yaşında üç kişinin sorumluluğunu yüklenmek ise onu hırçınlaştırmıştı.

Dün akşam kahvede ihtiyar heyetinden Selim Emmi'nin sözlerine kötü bozulmuş fakat hiç sesini çıkaramamıştı. Patavatsızlık yapsa da büyüktü o, baba dostuydu her şeyden önemlisi. Geçenlerde Sarı Recep'e ağzına geleni saymış, onunla da yetinmeyip suratına bir yumruk geçirmişti. Hiç hoşuna gitmiyordu aslında birileri ile sürtüşmek, ama onlar da damarına basıyorlardı.

Sarı Recep, o akşam şakanın dozunu iyice kaçırmıştı. Her zaman ki gibi “Gâvur babandan haber var mı Ali'm?” diye başlamıştı sözlerine. O gün yine ne hikmetse Recep'in dilinin bağı iyice çözülmüş ve bir türlü susmak bilmemişti. Anlatıyor, her cümleden sonra bir kakhaha atıyordu. Sigara dumanından sararmış kirli bıyıklarının altından altın sarısına dönmüş pasaklı dişlerini göstererek katıla katıla gülüyordu.

“Hani diyorum ki, şu bizim Yanaşmaların Durmuş, bir gün üzerinde ilimon sarısı göynek, kafasında, yan tarafında bir güvercin teleği takılı Alman fötrü, omzunda bir teyple bir gün çıka gelse. Veya ayağında kısacık eteği ile sarışın, fidan boylu bir karı ile gelseler ne hoş olurdu değil mi?” Ardından bir kakhaha tufanı kopuyordu kahvedekilerden. Bir müddet gülüşmenin ardından; “Vay Zehra Kadının hâline!” diye bitiriyordu sözlerini. Henüz kakhahasını bitirmeden Ali'nin küfürleri ve arkasından da suratının ortasına yediği yumrukla neşe kavgaya dönüşmüştü. Birilerinin kendisine acımasına ve alay etmesine hiç mi hiç tahammülü kalmamıştı. Daha önceleri çocuktu kimseye gücü yetmiyordu belki, susup geçiyordu, ama artık kendisinden peyce büyük Sarı Recep'e yumruk atacak kadar büyümüştü.

Sarı Recep'in çok ağrına gitmişti. Yediği küfürler hadi ne ise de bir de yumruk...

“Seninle sonra görüşeceğiz, yavaşmaların piçi...” diyor ve sol omzuna doğru kayan ceketini düzelterek kahveden çıkıp gidiyordu. Sarı Recep bu arbededen sonra bir süre kahvehaneye uğramamıştı. Ali ise tedbir olsun diye bir süre belinde baba yadigârı sustalı ile dolaşmıştı.

Derin bir nefes aldı ve şöyle bir elini salladıktan sonra; “Ah ulan baba! Cennetpınar'ın suyum çıkıyordu, ne işin vardı elin Almanyalarında. Neyimize yetmiyordu üç dönüm bostan. Elin, kanı beş para etmezlerini benimle alay ettirmek çok mu hoşuna gidiyor? Hem gittin de ne oldu, boyun mu uzadı sanki?”

İzne geldiğinde ne kadar sevinmiştik. Çuval dolusu para getirdin sanmıştık. Çok istiyordum bir traktör alayım, ama ondan geçtik, kışın kar küremekten ellerim şişiyordu, yağmur yağınca ise alta geçmesin diye saatlerce toprak damları loğlamaktan belim kopuyordu. Hiç olmazsa şu evimize bir çatı yaptırabilseydik. O da olmadı. Getirdiğin üç beş kuruşla da Cafer Ağa'dan aldığımız borcu ancak ödeyebilmiştin. Gittin gideli de bir selam bile göndermedin. O günlerden bizlere bıraktığın tek hatıra ise Ayşe oldu.” diye ardı ardına sitemleri sıralıyordu.

Hem babasız olmak âşık olamama bile mani, biliyor musun baba? Köyün çobanı Keko Şeyho bile kızına gönül verdiği duyunca öfkesinden kudurmuştu. Dilşat'a gönül verdiği söylediğimde annem bile bana kızmıştı. “Oğul onlar bizim memleketli değil, bize kız vermezler, unut gitsin Dilşat'ı.” demişti. “Hele git hayırlısı ile bir askerliğini yap ta gel, o zaman bakarız.” diyordu her evlilik lafı açıldığında.

Güneş her sabah olduğu gibi yine Dostabakanlardan doğru yüzünü göstermeye başlamış ve gözlerini kamaştırmıştı. Az kalmıştı bostana yetişmeye. Yine üvezler yüzünü ve ayaklarını sokmaya başlamışlardı. Her sabah bu güzellikleri yaşamak çok hoştu, ah bir de şu sinekler olmasaydı.

Her sabah, yol çatına geldiği zaman havuzun akşamdan beri dolan suyunun parıltısını görüyor ve mutluluğu keyfe dönüşüyordu. Havuzun dolması bereket demektir onun için. Yine suya vuran güneş ışıklarından gözleri kamaşmıştı ki, birkaç yıl önce babasının bir kamyonun kasasından inerek yanlarına doğru geldiğini hatırladı. Neredeyse üç yıl olmuştu köyden ayrılması. Bir türlü izin alamamış ve gelememişti. Henüz oturum alamadığı için izne ayrılmak Almanya'ya bir daha dönememek anlamına geliyordu. Bunu yapamazdı Durmuş, çünkü içeride üç yıllık emeğinin karşılığı duruyordu. O parayı memleket özlemine, çoluk çocuk özlemine tercih etmek zorundaydı.

Yıllarca yaşadığı fakara hayatını bir daha yaşamak istemiyor ve çocuklarına da yaşatmak istemiyordu. Ali'ye Yanaşmaların Ali demelerine gönü razi gelmiyordu.

İlk kez, Osman görmüştü onu bir ikinci vakti elindeki valizle kamyon kasasından inip tarlaya doğru yürürken. Heyecandan bir şey bile söyleyememiş ve büvelek sokmuş buzağı gibi hızla koşmaya başlamıştı, Yol Çatı'na doğru. Ne olduğuna bir anlam verememişlerdi Ali ile annesi bir anda ve biraz sonra anlamışlardı ne olup bittiğini. Yanaşmaların Durmuş, üç yıl sonra bir yaz günü akşama doğru hâlâ Yanaşmaların Durmuş olarak ancak dönebilmişti köyüne. Osman, babasının elindeki valizi almaya çalışsa da gücü yetmiyor, bir ucundan sıkıca tutarak babasını takip ediyordu. O akşam tarladan eve dönünceye kadar Osman ile birlikte Ali ve Zehra Kadının da gözleri o ağır valizde kalmıştı. Akşam hep birlikte eve kadar taşıdıkları valizden çıkan birkaç parça kıyafet ve babasının kirli çamaşırları onları şok etse de “sağ, salim geldi ya o bize yeter!” demekle yetinmişlerdi.

Düş âleminde azıcık sıyrılıp havuza akan buz gibi sudan birkaç avuç içtikten sonra tıpayı çekerek akan su ile lahanaları sulamaya başladı. Su o kadar soğuktu ki içerisine girilmiyordu. Bazen içerisine girmesi gerektiği zamanlarda alelacele giriyor ve hızlıca işini bitirip kenara çıktıktan sonra ayaklarını güneşin az da olsa kızdırdığı ham topraklarda ısıtmaya çalışıyordu. İsten kapkara olmuş demliğe akşamdan doldurduğu su ile çalı çırpıdan kurduğu çoban ocağında demlenen çayın tadına hiçbir zaman doyum olmuyordu.

Osman yine gecikmişti o sabah. Çalışmaktan susamış, dili damağına yapışmıştı. “Osman gelecek de, çay yapacak da oturup bir parça ekmekle karnımı doyuracağım. İyisi mi kendi işini kendin yap oğlum Ali.” diye kendi kendine mırıldanarak tarlanın kenarındaki kulübeye kadar geldi. Oradaki çalı çırpıdan bir çoban ateşi yaktı ve akşamdan doldurduğu suyu ocağın üzerine koydu. Su çok soğuk olduğu için akşamdan doldurursa, sabaha kadar azda olsa ılınıyor ve kısa sürede kaynıyordu.

Maşalaya akan suyun yerini değiştirip gelinceye kadar ocaktaki su da kaynamıştı. Hemen kulübenin duvarında asılı olan heybeden bir tutam çay alıp demliğe attı ve dünden kirli kalmış bardakları yıkamak için gözeye yürüdü. Karnı da iyice acıkmıştı. “Osman bir şeyler getirirse de çayla birlikte yeseydim” diye geçirdi aklından, ama köyden doğru henüz ne gelen vardı ne de giden. Bardakları gözenin buz gibi suyu ile gıcırdata gıcırdata iyice yıkadı. Annesi öyle yapardı. Yıkanan bardak gıcırdamaya başladı mı temizlenmiş anlamına gelirdi. Ayşe de arada annesinin yaptığını yapmaya çalışırdı, ama her defasında ya bardağı düşürüp kırar, ya da kendisi suya düşerdi. Son-

ra Zehra Kadın işi gücü bırakır Ayşe'nin çamura belenmiş üzerini temizlemek ve onu susturmakla uğraşırdı.

Kopardığı lahana yaprağı ile ateşte ısınmış demliğin kulpunu tutarak bir bardak çay doldurdu kendisine ve duvarda asılı heybeden bir parça şeker alarak oraya çömeldi. “Çok susamış olmalıyım, çayda amma iyi geldi.” diyerek derin bir nefesle birlikte çayı yudumladı. Her yudumdan sonra bir oh çekiyor ve ağzını şapırdatarak büyük bir zevkle içiyordu, kendi elleri ile demlediği çaydan. Patates közleyecekti sonbahar gelince ve ateşte demlediği çayla büyük bir keyifle yiyecekti. Bir yandan suyun akışını kontrol ediyor, bir yandan da çayını yudumlamaya devam ediyordu. Arada bir köyün yoluna bakıyor ve Osman'a sitemler yağırdıyordu.

Üçüncü bardağı doldurmak için ateşin başına geldiği zaman birden karnında sancılar başladı. Midesi bulanıyor ve durmadan öğürüyordu... Ne olduğunu anlayamamıştı. Ayağa kalkmayı denedi, ama başı döndü ve yere düştü. Kafasını orada bulunan ağaç köküne çarpmış ve karın ağrısı ile birlikte birde kafasındaki sızı canını yakmaya başlamıştı. Birkaç kez kalkmayı ve göze doğru yürümeyi denediyse de soğuk terler döküyor ve olduğu yere yığılıyordu.

“Aman Allah'ım, ölüyorum galiba...Anacığım yetiş, çabuk ol anam !” diyerek oracıkta yığılıp kaldı.

Osman, yolda gelirken buzağılar kaçmış ve onların peşinden koşmaktan yorulmuştu. Bahar sabahlarında gübre sineklerinin sokmasından canları yanan körpe buzağılar hızla kaçarlardı. Henüz bir yeri tanımadıkları için eğer takip edilmezlerse arazide kaybolurlardı. Osman ise bu yüzden onları takip etmiş ve bostana gelmekte bir hayli gecikmişti. Sağa sola bakındı, ama abisi ortalarda gözüküyordu.

“Ali Abi!” diye seslendi birkaç kez ardı ardına, ama hiç ses yoktu. Havuzdan akan suyun maşaladan taşıp boşa akışını görünce; “yine kim bilir ne tarafa kaytardı” dedi, kendi kendine. “Neredeyse çıkıp gelir birazdan, bari ben bir çay koyayım.” dedi ve kulübeye doğru yöneldi. Birden irkildi. Eli, ayağı birbirine dolaşmıştı. Abisi yerde yatıyordu. Elinde olmadan öylesine bağırdı ki, sesi karşıki dağa çarparak geri dönüyor, vadi çınlıyordu. Omzundaki azığı yere fırlatıp hemen eğildi ve abisine dokundu. Bir yandan sağını solunu dürtüklüyor, bir yandan da “Abi uyan, hadi ne olursun uyan. Bak sana azık getirdim. Annem kaygana yaptı sana...” Ama nafile...

Karın boşluğundan ağır darbe yemiş gibi elleri ile karnını sıkıca basırmış ve sağ şakağının üzerine -geçen yıldan kurduğu için baharda kestiği-kayısı ağacının dibine düşmüştü. Uzağa uçan sığırcık sürülerine gülümseye-

rek karışıp gitmişti bir seher vaktinde, arkasına bakmadan ve yüreğindeki kocaman bir hasretle. Kafasının bir yanından kirli sakallarına doğru sızan kan ise daha taptaze ve simsıcaktı.

Osman, yüzüne serpilten bir avuç su ile ürperdi ve keskin alkol kokusunun burnunda bıraktığı sızı ile gözlerini hafifçe araladı. Muhtarın, “Uyan Osman, aç gözlerini yavrum. Ne oldu size böyle” sözleri kulaklarında yankılanıyordu. Bir yandan da “Ali Abim, nerede Ali Abim” diye yarı sayıklar durumda yerinden kalkmaya çalışıyordu. Gözlerini açtığı anda başucunda köy muhtarı Hacı Yusuf ve tanımadığı beyaz kıyafetli birkaç kişi duruyordu. Belli ki herkes onu uyandırmak için oradaydılar. Koridordan bir ağlama sesi geliyordu. Bir süre sonra o sesin annesinin sesi olduğunu anladı ve titreyen dudakları ile bir kez daha sonunu getiremediği bir cümleyi söylemeye çalıştı. “Ali abim...” “Efendim, vefat eden şahsın bir süre önce kavga ettiği Sarı Recep lakaplı Recep İbiş, zanlı sıfatıyla Jandarma tarafından karakola getirilerek ifadesinin alınmasına başlanmıştır.” diye olay, Hükümet Doktoru Sacit Bey tarafından Kaymakama arz ediliyordu. Kaymakam Bey bir yandan soruşturmanın ne durumda olduğunu telefonla Karakol Başçavuşundan öğrenmeye çalışıyor bir yandan da Doktor Sacit Bey’i dinlemeye çalışıyordu. Telefonun ahizesini bırakıp doktora doğru dönerek derin bir nefes aldı ve “yazık, çok yazık” dedi Kaymakam. “Köylülerin ifadeleri Recep İbiş’in uzun zamandır Ali’ye zarar vermeyi düşündüğü yönündeymiş, ama zanlı şiddetle olayı reddediyormuş.”

Kaymakamın sözü henüz bitmeden Doktor Sacit başlıyordu anlatmaya; Efendim başında darp izi var, çok kan kaybetmişe benziyor. Köylüler buldukları zaman henüz bedeninin sıcak olduğunu söylüyorlar, ama ilçeye kendi imkânları ile getirdikleri için yolda ölmüş olabileceğini tahmin ediyoruz. Diğer kardeşinin bir şeyi yok. Baygın hâlde yatıyor. Serum takıldı, serum bitinceye kadar kendisine gelemezse şehre, hastaneye göndereceğim.

Kaymakamlıkta çalışanlar günlük mesailerini bitirmiş, gitmek için toparlanıyorlardı. Doktor Sacit ile Kaymakam, cenazeyi yurt dışındaki babası gelinceye kadar nasıl muhafaza edebileceklerini tartışırken o sırada makam telefonu çalmaya başladı. Kaymakam, telefonun ahizesini yerden çok ağır bir şey kaldırırmışçasına yavaşça kaldırdı ve kulağına götürdü. Arayan karakol komutanıydı. Sanık ve şahitlerin ifadelerinin alındığını ve ifadeler doğrultusunda Recep İbiş’i savcılığa sevk etmeleri gerektiğini söylüyordu.

Hiç tanımasa da on sekiz yaşındaki bir gencin öldürülmesi çok basit bir olay değildi. Tabii ki gereği ne ise yapılacağından eminim.” diyor ve kapatıyordu telefonu. Doktor Sacit, Kaymakamdan müsaade isteyip kalktı. Savcılıktan gelecek karar doğrultusunda cenazeyi köylülere teslim edeceğini

söyleyerek makamdan ayrılıyordu. Köylülerin ve ocak personelinin tedirgin bakışları arasında sağlık ocağına girdi. Daha kapı önüdeyken Cumhuriyet Savcılığı'ndan arandığı ve acilen ifade için oraya gitmesi gerektiği kendisine söylendi. Henüz içeriye girmeden geriye döndü ve tekrar hükümet binasına doğru yürüdü. Öğleden beri bu kaçınıcı gidiş geliyordu kendisinde hatırlamıyordu.

Yapılan araştırmalar, muayene raporları ve alınan ifadeler genç savcıyı rahatsız etmişti. Doktor Sacit Bey'in kısa ifadesinden sonra, zanlı Recep İbiş'in tutuklanmasına, cenazenin ise otopsi için tam teşekküllü bir hastaneye gönderilmesine karar vermişti. Doktor Sacit, sağlık ocağı önünde bekleyen köylülere savcılığın bu kararını boğazına dizilen cümlelerle zorlukla söyleyebilmişti.

İçeriden Zehra Kadın ile Osman'ın ağlama sesleri yankılanıyordu. Ocakta çalışan bütün personel mesailerinin bittiğini unutmuş, anne ile oğlunu sakinleştirmek için çaba harcıyorlardı. Yüreklere yangın, gözlerden sel olup akıyordu. Güneşin gülümseyen yüzü hüzne dönüşmüş ve o gün erken batmak istemişçesine ufka doğru hızla ilerliyordu.

Muhtar, Hacı Yusuf postaneden Durmuş'un çalıştığı şirkete bir teleks çekti. Kara haber yollara düşmüştü bile. Kim bilir Ali'nin otopsi işlemleri bitinceye kadar Durmuş tayyare ile gelip yetişebilecekti.

İlçenin genç savcısının kafası hayli karışık. Alınan ifadeler, Recep'in bu cinayeti işlediği yönündeydi. Ancak Recep'in o saatte orada olma ihtimali oldukça zayıftı. Her ihtimale karşı Recep'in tutuklanmasını istedi ve Recep'i ilçenin köhne hapisanesine gönderdi. Doktor Sacit Bey'in zehirlenme belirtileri teşhisi de savcının kafasını iyiden iyiye bulandırmıştı. Şehir hastanesinden gelecek otopsi raporları her şeyi ortaya çıkaracaktı.

Cennetpınar köyü o gün gündönümü gecelerine taş çıkarırcasına binlerce yıllık tarihinin en bitmez gecesini yaşıyordu. Köyün sokakları Zehra Kadın'ın bitmek tükenmek bilmeyen ağıtları ile inliyordu. Minik Ayşe'nin Osman Abisi ile sarılarak ağlayışları herkesin yüreğini dağlıyor, uykularını kaçıyordu.

Sarı Recep'in evinde büyük bir korku ile birlikte sessiz bir bekleyiş vardı. Olabilecek herhangi bir kötülüğe karşı bütün akrabalar Recep'in evinde toplanmışlardı. Köy imamı ve köyün yaşlıları sürekli gençleri ve beddua edenleri uyarıyor, herhangi bir taşkınlığa meydan verilmemesi için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Sabahın ilk saatlerinde köyden birkaç kişi şehirden kiraladıkları bir minibüs ile cenazeyi hastaneden alarak köye getirmişlerdi. Ali'nin ölüm ne-

deni henüz belli olmamış ve kafalardaki sorular hep birbirine dolanmış, türlü çeşit tahminler ve dedikodular söylenir olmuştu. Doktorlar gereken incelemeleri yapmışlar ve daha sonra durumu rapor ederek Cumhuriyet Savcılığına göndereceklerini söylemişlerdi.

Öğle saatlerinde karakolun arabasıyla köye gelen Jandarma Kumandanı köylülerden Ali'nin öldüğü yeri göstermelerini istemişti. İhtiyar heyetinden Dirgen Tahir, jandarmaları Yanaşmaların bostanına götürürken arabada Kumandan'ın söyledikleri ile büyük bir şaşkınlık yaşıyordu. Bir an önce köye geri dönüp herkese bu haberi vermeliydi. Jandarmalar Ali'nin çay içtiği demliği ve bardağı alarak Dirgen Tahir'i köye bıraktıktan sonra alelelecele ilçeye geri dönmüşlerdi.

Jandarma Kumandanının söylediklerine göre Ali, yediği veya içtiği bir şeyden zehirlenmişti. Bunun belirlenmesi için de delillerin incelenmesi gerekiyordu. Cennetpınar köyüne büyük bir sessizlik hâkimdi o saatten sonra. İmam Efendi ve köyün ileri gelenleri sıcak yaz gününde cenazeyi fazla bekletmenin doğru olmayacağını söyleyerek Zehra Kadın ve yakın akrabalarının rızasını almaya çalışıyorlardı.

Güneşin beyinleri kaynattığı bir öğle namazı sonrasında buza kesmiş bedenlerin omuzlarında uzak, çok uzak bir yolculuğa uğurlanıyordu Ali. Her sabah evden beraber çıktığı ve yine her akşam onlarla beraber eve döndüğü sığırcık kuşları ve karga sürüleri onu yapayalnız bırakmışlardı bu sefer. Dün sabahtan sonra onlarla bir daha da görüşmemişti. Burnu baba kokusunun hasreti, yüreği ise gurbet sözünün nefreti ile gidiyordu sonsuza doğru...

“Ali'm n'olur affet beni, sana babalık edemedim. Bir lokma ekmek hatırına mecbur kaldım gurbetlere gitmeye, n'olur affet beni. Cenazene bile üç gün sonra gelebildim. Son kez olsun göremeden yüzünü, ben saramadan kara topraklar seni benden alıp götürdü. Yavrum...”

Henüz mezarının toprakları taptazeydi Ali'nin ve babası üç gün sonra ancak gelebilmişti. Mezarı başında yakılan ağıtlara değil ki yürekler ağaçlar bile ağlar gibiydi. Oğlunun mezarının henüz ağarmamış topraklarına göz yaşları yağmur gibi yağarken bir haber sızıyordu kulaktan kulağa. Evet, Sarı Recep serbest bırakılmış ve ortaldan kaybolmuştu. Durmuş'un kulağına bu haber ulaştığı zaman beyninden vurulmuşa dönüyor ve öfkesinden kendini yerlere atıyordu. Kollarına giren köylülere tutunarak zorlukla yürüyor ve evin avlusuna zor yetiştiriliyordu. Baba yüreği, evlat acısına fazla dayanmamış ve avlu girişinde kendinden geçmişti.

Gözlerini açtığı zaman sabahtı. Gece boyunca bir rüya dahi göremeden baygın yatmıştı. Kendisine gelir gelmez; “Oğlumun kanını yerde

koymam... Onun yanındaki mahcubiyetimi ancak onun intikamını alarak telafi edebilirim.” diye geçiriyordu aklından. Çeyiz sandığında sakladığı on-dörtlüyü aldığı gibi evden dışarıya fırladı. Zehra Kadın, Osman ve Ayşe'nin yalvararak ağlayışlarına aldırış etmeden hızla gözden uzaklaştı. Bağrısmalara koşan köylüler sağa sola dağılarak Durmuş'u aramaya başladılar.

“Ulan Sarı Recep, ulan şerefsiz, ulan sen yaşayacağını mı zannediyorsun bundan sonra.” diye ağzına gelen küfürleri sayarak Recep'i aramaya koyulmuştu. Zehra Kadın, Durmuş'un, Recep'in ailesine bir zarar verebileceğinden korkmuş ve bağırarak köylüleri toplamıştı. Bütün köylü Recep'in evinin etrafında toplanmıştı. Bir yandan da Muhtarın evindeki telefonla karakola haber vermişlerdi.

Gergin geçen saatlerin ardından öğleden sonra jandarmalar tarafından yakalanan Durmuş, doktor tarafından kendisine yapılan müsekkinele yarı uyur bir hâlde ilçenin genç savcısının karşısına çıkarılmıştı. Savcı önündeki kâğıttan bir şeyler okuyor ve arada bir göz ucu ile Durmuş'u süzüyordu. “İlimiz Devlet Hastanesinde yapılan incelemeler sonucunda mevtanın midesinde ve kanında yüksek miktarda akrep zehrine rastlanmıştır. Olay yerinden delil olarak alınan çaydanlığın içerisinde ise akrep ölüsü tespit edilmiştir. Olayla ilgili bütün deliller gösteriyor ki, İlçemiz Cennetpınar köyü nüfusuna kayıtlı Durmuş Oğlu Ali Şorak, içtiği çayın içerisine akrep düşmesi sonucunda zehirlenerek hayatını kaybetmiştir. Olay sonrası zanlı olarak gözaltına alınan Recep İbiş'in suçsuz olduğu anlaşılmış ve salıverilmesine karar verilmiştir...”

Oğluna olan babalık borcunu, onun öcünü alarak biraz olsun ödemiş olacaktı. Vicdanı az da olsa rahatlayacaktı, ama ikinci kez yıkılan duygularının altında ezilip yok olmaktan kurtulamamıştı. Yoksulluğa, gurbet ellere ve çaresizliğe binlerce lanet ediyor, adım attığı yerlere bakarak kafasını bir kez olsun kaldırmadan yürüyordu tozlu yollardan köyüne doğru. Dünyaya Yanaşmaların Durmuş olarak gelmişti bir kere, bu yafta alınma derin çizgilerle kazınmıştı ve silinmeyecekti belki de sonsuza kadar...

Metin YILDIRIM

GEÇTİ SENELER

*Hayatla merhabam, daha dün gibi,
Son sürat durmadan, geçti seneler...
Ardına bakınca, bir tek gün gibi,
Farkına varmadan, geçti seneler...*

*Uçurtmam yırtıldı, asi rüzgârda,
Bir hayat yitirdim, atılan zarda,
Her çağı bir başka, yaşamak var da,
Halimi sormadan, geçti seneler...*

*Yılların resmini, çiziyor sima,
Kırılan kalplere, vurulmaz yama,
Her dertten bir tabip, anlıyor ama,
Yaramı sarmadan, geçti seneler...*

*Verilen mühlette, dönüyor dünya,
Avutur gönlümü, çeşitli hülya,
Yaşanan o ömür, sanki bir rüya,
Gerçeğe yormadan, geçti seneler...*

*Doğumla ölümün, vakti karıştı,
Azrail ne küstü, ne de barıştı,
Ecelle vuslatta, zaman yarıştı,
Saati kurmadan, geçti seneler...*

GEL DE ADIN AŞK OLSUN

*Güneş doğup battıkça tükenip gider zaman,
Yarınım sana hasret, bil de adın aşk olsun...
Anlamsız bir boşlukta, sevmelerim toz duman,
Yüreğim isyanlarda, gel de adın aşk olsun...*

*Yokluğunu vururken kalbim her saat başı,
Nerdeyse çatlayacak, içimde sabır taşı,
Yanağımı ıslatan, yalnızlığın gözyaşı,
Ellerinin muhtacı, sil de adın aşk olsun...*

*Sürgün yemiş umutlar, ıssızca bir adada,
Çaresiz derman arar, her duyduğu sedada,
Hislerim şafak bekler, karanlık bir odada,
Gönlümün kapısını, çal da adın aşk olsun...*

*Körük olur acıya, alıp verdiğim nefes,
Ne kadar özgür olsam, etrafımda dar kafes,
Varsın da deli desin, isterse bana herkes,
Serimi sevdalara, sal da adın aşk olsun...*

*Mevsimlerin tadı yok, dört bir mevsim kış gibi,
Derdin mizana vursam, dağlar ile eş gibi,
Mecburum anlasana, sana ekmek aş gibi,
Küskün duran bahtıma, gül de adın aşk olsun...*

*Yıllarca kâbus görmüş, duygularım askıda,
Kaybolan mutluluğun, çığlığı var yankıda,
Ruhum gıda arıyor, çalınan her şarkıda,
Sazda, sözde, mızrapta, telde, adın aşk olsun...*

*Gözlerinden içeyim, yudum yudum hayatı,
Sözlerinle geçeyim, sarp dikenli Sırat'ı,
Mecnun 'la Leylâ'daki, yangının birkaç katı,
Ateşle yak sinemi, del de, adın aşk olsun...*

*Gündüz üstümde bulut, geceler zifiridir,
Beni bende yok eden, sensizlik zehiridir,
Varlığın tendeki can, ecelin tehiridir,
Tek parça yaşanmıyor, böl de adın aşk olsun...*

*Ya toprağın ya senin, şu çilekeş bedenim,
Ya sen beni saracak, ya da beyaz kefenim,
Mezarımın taşına, yazılmasın nedenim,
Azrail'i başımdan, al da, adın aşk olsun*

KALDIRIM ÇİÇEĞİ

Tuncay AKDOĞAN SEZER,

Ben yabani bir menekşeyim. Hiç kimsem yok. İsmimi birileri kulağıma fısıldadı. Uzun zamandır burada yaşıyorum. Apartmanların arasındaki bu toprak parçası üzerinde tek menekşe benim. Koyu yeşil yapraklarımı bir fidanın kıyıcığına yayıvermişim. Tomurcuklarım memede... Açtı açacak. Nisan ayının hırpalamayan, tatlı tatlı dökülen yağmur damlaları beni dipdiri yapıyor. Yalnız değilim. Başkaları da var. Etrafım bir sürü papatya ile sarılı. Öyle güzel yayılmışlar ki. Silme beyaz. Benim fidanım gencecik bir erik ağacı. Arkadaşlar benim gibisini görmediklerini söylüyorlar. Çok uzak diyarlardan buralara sürüklendiğimi düşünüyorlar. Şehrin göbeğindeki bu arsa parçasında yabani bir menekşenin ne işi var? Buralar bir tek papatyalara aşına... Belki ballıbabalara. Öyle azgınlar ki. Her yerden fıskırıyorlar. Başımızdaki erik ağacı bile bir rastlantı eseri burada boy vermiş anlaşılır.

Mutlu muyum? Mutlu sayılırım. Dostça yaşıyorum burada. Ama bir hüznün var ki içimde, bir türlü söküp atamıyorum. Nedenini anlayamıyorum. Gurbet duygusu mu, ayrılık mı bilemiyorum. Zaman zaman öyle dayanılmaz oluyor ki bu duygu.

Akşamlarım toprakdaşlarımla baş başa geçiyor. Gece inip de, evlerin ışıkları bir bir yanınca etraf iyice sessizleşiyor. Biz de aramızda fısıldaşmaya başlıyoruz. Ortak bir dert, ortak bir sıkıntı mutlaka oluyor. Sus pus olduğumuzda gökyüzüne bakıyoruz. Mahallede bir tek sokak lambası var. O da evlerin yakınındaki yol üzerinde. Buraya zifiri karanlık çöküyor. Ama bu kez gökyüzündeki bütün yıldızlar bizim buraya dökülüyor. Bana öyle geliyor ya da. Hep birlikte yıldızları seyrediyoruz. Bazen mehtap çıkıyor. Kendimizi çıplak gibi hissediyoruz. Sokak lambası onun yanında âdeta sönüyor.

Gündüz apartmanlardan kadınlar iniyor. Kimi kapı önlerine, kimi de bizim toprak parçası üzerindeki çimenlerin üzerine yayılıyorlar. Benim değil ama papatyaların canı acıyor. Dantellerini ellerine alıp bir güzel lakırdı ediyorlar. Gelsin çaydanlıklar, Termoslar. Börekler, kekler. Onlar gülüp söyleyince bizim de içimiz açılıyor. Kendimizi hiç yalnız hissetmiyoruz.

Çiçeklerim açmaya başladı. Öyle güzeller ki. Koyu pembe pıtrak gibi çıkıyorlar yapraklarımın üzerinde. Çiçeklerimi koparmaya bu güne kadar kimse kıyamadı. Geçenlerde küçük bir çocuk geldi yanımıza. Papatyaları toplayıp minik eline istif etti. Kızamadım ona. Çok mutluydu. Öyle tatlıydı ki. Hem papatyalar hemen çiçek açıp boşlukları doldurdular. Bembeyaz bir halı gibi oldu etrafım.

Erik ağacımız şehrin dışındaki köylerde, su kenarındaki kavaklıklarda, ormanlık yerlerde benim gibi menekşelerin tarlalarca olduğunu söyledi.

Kalbim pır pır etti birden. Yüreğim kabardı. Benim gibi bir sürü menekşe bir arada, yan yana ne güzel olurdu. Ben de aralarında olsaydım.

Neden bu şehirdeyim? Nasıl geldim buralara? Zaman zaman düşünüyorum. Kendimi bir şeylerle avutmam gerekiyor. Yoksa gözyaşlarımı pınarlarımda tutamayacağım. Papatyalar sarı sarı, beyaz beyaz. İyi ki onlar var. Onlar olmasa ne yapardım?

O kadar çok gürültü var ki etrafta. Tüm şehir uğulduyor sanki. Sesleri bir şeye benzetemiyorum. İnsan sesi mi, rüzgâr mı, başka bir şey mi?... Hepsi birbirine karışıp iyice dayanılmaz oluyor. Şehirde yaşamak ne kadar zor. İnsanlara acıyorum bazen.

Korna sesleriyle irkiliyorum birden. Her yandan makinelerin, araçların sesi geliyor. Sanki şehir yıkılıp yeniden inşa ediliyor. Mantar gibi binalar bitiyor. Üzerimdeki gökyüzünün küçüldüğünü görebiliyorum.

Mevsimlerin geçişini fark edemiyorum. Bir bakıyorum kış, sonra birden yaz gelmiş. Kış kışa hiç benzemiyor. Kar yağsa, her taraf bembeyaz olsa, üzerimi örtse kar... Ben toprağın koynunda ısınsam, ruhumu dinlendirsem, bahara yeniden uyansam...

Bazı insanlar yanıma çömeliyor çiçeklerime bakıyorlar. Çiçeklerim renkli kumaş kırptıları gibi görünüyor uzaktan. Öyle diyorlar. Dokunmak, emin olmak istiyorlar sanki. Kimisi birkaç fotoğraf çekiyor. O zaman kendimi özel hissediyorum. Doğrusu nasıl görüldüğümü ben de merak ediyorum. Oysa ben bahçe için seçilmiş bir çiçek değilim. Saksılarımda olmadı hiç. Övülmeye hiç alışmadım.

Şehrin bazı yerlerinde evlerin bahçelerinde çok güzel çiçekler varmış. Ama yüksek duvarların ardında ya da parmaklıkların arkasında. Tutsaklık gibi bir şey. Bense gelip geçici de olsalar etrafımda bir insan, canlı bir şeyler görmeyi yeğlerim. Geçenlerde dört tane serçe kondu yanıma. Hep birlikte şarkı söylediler. Sonra bir ağızdan konuştular. Çok sevindim gelmelerine hem de çok güldüm hâllerine...

Bazen koca ayakları ile kara bir karga yanı başıma dikiliyor. oprağımı gagalıyor. Ne bulacak ki? Ceviz ağacımız mı var? Ben yüzümü viriyorum. Bir an önce gitsin istiyorum. Korkuyorum ondan... Öyle çoklar ki.

Bugün canım çok sıkılıyor. Yağmur yok. Hava çok sıcak... Sokakta çalışma var. Sabah gürültüleri ile uyandım. Anladığım kadarı ile asfaltı söküp kilit taş döşeyecekler. Aracın asfaltı delmesini, çatlayıp yarılan yoldan koca koca asfalt parçalarının kenara atılmasını izliyorum buradan.

Ertesi sabah bir ses kulağıma fısıldıyor. "Kaldırımları değiştirecekler."

Ne âlâ, diyorum. Kırık, dökük, çökmüş taşlar değişirse insanlar daha rahat yürür. Çünkü görüyorum. Ben kaldırımın kenarındayım ama yağmur

yağdığında yerinden oynayan taşların üzerine basıp, fişkırان suyla pantolon paçalarını, çoraplarını batıran bir sürü yaya gördüm.

Şimdi belediye araçlarını kullanan belediye işçilerinin konuşmalarını, kahkahalarını duyabiliyorum. Ama nedense içimde bir sıkıntı var. Onların sohbetlerini dinlemek hiç içimden gelmiyor.

Sevgili erik ağacım eğilip kulağıma fısıldadı.

“Kaldırımı genişleteceklermiş.”

“Yani, nasıl olacak bu?” dedim.

“Ne olacağını ben de bilmiyorum. Gerçekten bilmiyorum.”

Erik fidanının neyi kastettiğini anlayamamıştım. Sonra o kara bıyıklı adam gelince acı gerçeği gözlerimle gördüm. Esmer çatık kaşlı belediye iş-çisi... Elindeki malayla papatyaları tırpanlamaya başladı. Öyle hızlı yaptı ki bunu, onlarla vedalaşamadım bile. Şaşkınlık içindeyim.

Sonra başka biri elindeki elektrikli ağaç biçme makinesini erik ağacımın gövdesine dayadı. Oysa bu daha yaşlıca, görmüş geçirmiş birine benziyordu. Hiç acımıyordu. Neden, bilmiyorum.

Erik ağacımın eli elimdeydi. Gözü gözümde. Gencecik gövdesi devriliverdi birden. Ben de onunla birlikte yıkıldım sanki. Etrafımda bir tane papatya kalmamıştı. Topraktan feryatları geliyordu sanki. Sıra bana gelmişti. Anlamıştım. Yapraklarım tir tir titriyor, çiçeklerim boynunu büküyordu. Elinde malası olan esmer adam işini birden bıraktı. Kaldırımın kenarına otur-du. Bir sigara yaktı. Elinden çıkardığı, kirli, buruşuk mendili ile anlındaki terleri sildi. Yaşlıca, görmüş geçirmiş arkadaşına:

“Bizim köyde bunlardan çok. Yanından geçersin mis gibi kokarlar. Bir de çayını yaparlar, değme gitsin.” dedi.

Yaşlı adam:

“Köyde yaşamak başka... Temiz hava, temiz gıda. Köyde de iş yok işte.” dedi.

“Bizim işimiz de iş sanki. Karın tokluğuna...” dedi öteki genç olanı...

Korkudan tir tir titriyordum ama bu konuşmaları anlamıştım nedense. Sonra birden cesaretlendim. Korkumu yendim. Her ne olacaksa olacaktı. Korkunun ecele faydası yoktu. Bir genç kadının çığlık gibi sesini duydum.

“Neden o ağacı kestiniz? Elleriniz kırılısın e mi?”

Adamlar kör, sağırdılar. Hiçbir şey duymuyorlardı. Ben halen yerli yerimde duruyordum. Ne kadar zordu Allah'ım. Böylece sonu beklemek...

Birden makineler sustu. Mesai bitmişti. Ben öylece kalakalmıştım. O akşam öyle korkunç görünüyordu ki her şey. Cehennem gibi bir gece geçirdim. Yapayalnız kalmıştım. Papatyaların fısıltılarını duyamayacaktım. Erik ağacımın gövdesine arkamı veremeyecektim. Artık buraya çocuklar, kadınlar gelmeyecekti. Neden gelsin ki? Kuru bir toprak kalmıştı. Kendimi mezarlıklar üzerinde hissettim. Yok olan papatyalarımın, yeşil çimenlerin,

gencecik erik ağacımın yasını tutuyordum. Böyle yaşamanın ne anlamı vardı?

Zaten yanlış bir yerde, yanlış bir hayatı sürdürüyordum. Zoraki mutluydum. İyice anladım. Şimdi ise...

Kimsesizim ben. Kimsesiz...

Gözyaşlarım yağmur gibi iniyordu toprağa. Kime derdimi açacaktım ki? Yıldızlara mı, Aya mı?... Onları bile görmüyordu gözlerim. Kara suratlı, kara bıyıklı belediye işçisinin salladığı malayla tırpanlanan yaprak uçlarını sızlıyordu. Nasıl uyudum bilmiyorum.

Ertesi gün kocaman kaldırım taşları döşenmeye başladı. Kaldırım futbol sahası gibi genişlemişti. Yol aynı kalmıştı.

“Yayalar ne zamandan beri düşünüyor?” dedim kendi kendime.

İçimdeki acıya gömülmüştüm. Sanki artık hiçbir şeyin anlamı yoktu. Ne dev araçlar gözüme göründü, ne de işçi kalabalığı...

Taş döşeme işi burnuma kadar gelmişti. Öylece ortada mı kalacaktım? Yoksa...

İki hamlede işim bitti. Bir el çabucak biçiverdi beni. Bir başka else üzerine ağır bir betonu bıraktı. Dışarıdaki güneş birden söndü. Gözlerim kör oldu. Bedenim sızım sızım sızladı. Çiçeklerime son kez bakamamıştım. Onlar da toprağa karıştı. Bıraktım kendimi...

Ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Ne kadar saat, ne kadar gün, ne kadar ay. Minicik bir ışık vardı. Belli belirsiz bir ışık... Yok muydum, var mıydım? Işığın fark edecek kadar canım vardı sanki. Nefes alabiliyordum. Böylece bir zaman geçti. Kaldırım kenarlarından damla damla toprağa süzülen yağmur sularını kanmaya, içmeye başladım. Filizlendim. Işığa doğru yavaş yavaş uzattım elimi. Hem zor hem kolaydı yaşamak. Birden yok luyorduk. Bir anda da cana geliyorduk. İki kocaman, kalın kütlenin rasındaki, ışığı sızdıran ince toprağı ite ite güneşi buldum.

Dışarıya uzanmıştım işte. Burası neresiydi? Tanıyamadım önce. Başka bir sokak... Veya başka bir şehir. Yok yok. Şu karşıdaki iki katlı pembe eski binayı yıkmamışlar henüz. Karı koca iki yaşlı oturuyordu alt katında. Ne çok geçmişlerdi yanımdan el ele. Üst katlarında da genç bir çift vardı kiracıları... Hâlâ bahçelerindeki elma ağacı duruyor. Kesilmemiş.

Etrafı rahatça görebiliyordum. Minik yapraklarım kaldırım taşının üzerine duruyordu. Çok tuhaf hissediyordum kendimi. Yaşıyordum evet... Ama yaşamıyordum da sanki. Böylesi yaşamaksa.

Kaldırımında insanlar yürüyordu. Herkesin telaşı vardı. Koca koca ayaklar yanımdan patır patır geçiyordu. Bir o tarafa bir bu tarafa. Yapraklarım büyüyordu, bir iki tomurcuk bile başımda göründü. Ben iki koca kaldırım taşının arasında yaşarken ayakkabıların, botların altında yapraklarım, çiçeklerim ezilecek diye korkuyordum. Canlı olmak böyle bir şeydi. Yaşamaktı amaç. Her şeye rağmen yaşamak... Bir akşamüzeri mesai

saati çıkışı insan kalabalığında eski bir postal gövdeyi ezdi. Üzerimde açmış bir tek çiçekle kalakaldım öylece...

Kaldırımında.

Bu şehir beni yavaş yavaş yok ediyordu. Kalan parçam bıraktı kendini. Hiçbir şey önemli gelmiyordu artık.

Yanıma çöken bir çift diz gördüm. Ve bana uzanan bir yüz. Zayıf, kirli sakallı, kıvrıkcık saçlı, gözlerinin ağı kanlanmış genç bir adamın yüzü. Kokladı beni. Soluğu sarhoş etti bir an. Sigara ve açlık mıydı kokan? Sonra avuçlarını bana uzattı. Montunun kolları çekmiş, dirsekleri giyile giyile aşınmıştı. Hâlâ canlı duran kısmımı; çiçeğimi sapıyla birlikte, yaprağımla kopardı. Hâlâ yüzü yüzümdeydi. Kaçırıldı beni âdeta. Köhne bir apartmana girdik birlikte. Bodrum merdivenlerini apar topar indi. Bir daire kapısını açtı. Kenarı kırık cam bir vazoyu suyla doldurup beni içine bıraktı. Ben de kendimi suya bıraktım. O evin içinde dolaşırken arada bir bana bakıyordu. Pörsümüş yapraklarımın dirilmesini bekliyor gibiydi. Masadaki kitapları, kenarı aşınmış defterleri gördüm. Eşyalar çok eskiydi. Bir öğrenci evinde miydim ne? Pencere önlerinde küçük saksılar vardı. İçinde cılız bitkiler. Bu loş bodrum dairede ne kadar büyüyebilirlerse...

Mutluydum. O vazoda ne kadar yaşayacağımı bilmiyordum, ama sahibim vardı biliyorum. KALDIRIM...

Şaban ÇETİN

SERAP VE HAKİKAT

*“Elinde küçücük bir masal kitabı ve
gözleri yeşil küçük kıza...”*

*Bir küçücük kitap ve gözleri buğulu kız
İçinde barındırır serap ve hakikati
Ah, bu derin karanlık ve kararmış bu yıldız!
Gökyüzüne bırakır onulmaz bir firkati
Bir küçücük kitap ve gözleri buğulu kız*

*Ah, kitapta başlayıp ve tükenince bahar!
Bir ölümcül zülüften alır kara kışları
Ve dondurur bu güneş, aleve dönüşür kar
Küçük kızın ırmağı coşturur bakışları
Ah, kitapta başlayıp ve tükenince bahar!*

182

*Al rengi her gurupta kefenidir güneşin
Ve usanmaz, her akşam gömülür mavi suya
Ruhumu fecre değin kuşatır sessiz ayın
Ay bir dağın ardında yenik düşer uykuya
Al rengi her gurupta kefenidir güneşin*

*Gözleri nihayete kapanır küçük kızın
Ve küçük kitap ellerinden düşer ırmağa
Gün belirir ve bahtı kararır bir yıldızın
Mihnetinden bir seher süzülüp iner dağa
Gözleri nihayete kapanır küçük kızın*

*Bir küçücük kitap ve gözleri buğulu kız
İçinde barındırdı serap ve hakikati
Ah, bu derin karanlık ve kararmış bu yıldız!
Gökyüzüne bıraktı onulmaz bir firkati
Bir küçücük kitap ve gözleri buğulu kız*

Şaban ÇETİN

AŞK YENİDEN

*Şehladır bakışları nisan yüzlü baharın
Karanlıklar içinden ansızın geliverir*

*Zambak olur, gül olur, leylak olur yanağı
Kararan çehrelere gün gibi gülüverir*

*Bu neşeden nasipsiz efsunkâr hanelere
Bir ezeli muştudur, birden süzülüverir*

*Susar gönülde hicran, konuşur aşk yeniden
Elem şahikasında buzlar çözülüverir*

Hatice KÖŞECİ

183

ÂŞIK İLE MAŞUK

*Sen sevgiden ne anlarsın maşuk?
Sevgi ki kul eder hanı köleye,
O sevgi ki hükmeder sultan-ı âleme.*

*Ne anlarsın sen aşktan, şarkıdan, şaraptan...
O şarap ki aşktır;
Sevilene sarhoş eder seveni.
Sen ne anlarsın sarhoş olmaktan maşuk?*

*Geceyle sarmaş dolaş olmak nedir bilir misin sen?
Bilir misin gecedir sevmek,
Sevileni saklar örtüsü altında...*

*İşte bundandır ayla güneşin farkı;
Ay sevilenin dostudur gecede saklı.
Ve sevgi ölür gün ışığında
Ve yeniden başlar yolculuğa
Beyazın siyaha kavuştuğu bir semada.*

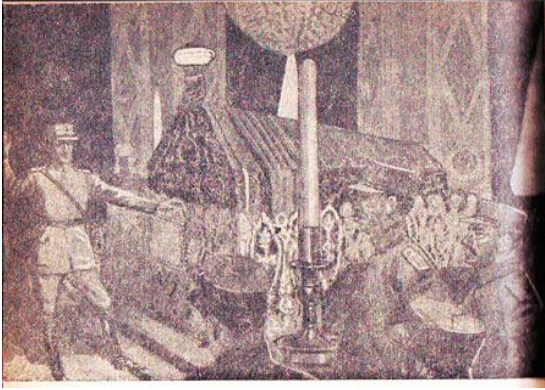
HAS BAHÇENİN BÜLBÜLÜ

Salim DURUKOĞLU

Mehmet Akif Ersoy'un aziz hatırasına...

*"Tüllenen mağribi akşamları sarsam da yarana
Yine de bir şey yaptım diyemem hatıranı"*

Ne yandan eseceğine karar verememiş hırçın bir rüzgâr, toza toprağa belenmiş nefesi ile yüzlerini yaladığı insanları, kâh gözlerini kırpmaya, kah ellerini yüzlerine siper etmeye mecbur ediyor; gökyüzünde bir altın tepsi gibi duran güneş öfkesini gizleyemiyor, Osmanlı'nın eski başkenti Bursa'yı temmuz sıcağının yakıcılığı ile biteviye hırpalıyordu. Bir Yunan subayı, maiyetindeki askerlere;

Sofokles Venizelos, Sultan Osman'ın Kabrinde

ve usulünce süzülür, dualar okur, mezarını saygıyla takdis eder, hürmetle türbesinden ayrılırlardı. Oysa bu sefer gelenlerin başındaki komutan, türbesinin kapısını kırarak içeri girmiş, asırlık bir kinle, başında içkisini yudumladığı sandukasını tekmeliyor;

- Kalk ey Osman, senle vuruşmaya geldim... diye naralar atıyor, arından sarhoş vaziyette ve büyük bir zafer kazanmış komutan edasıyla fotoğrafçısına; Osman Gazi'nin kabrinin başında, elinde kılıcıyla bir hatıra fotoğrafı çekmesini, fotoğrafın altına "Ordularımız Bursa'ya hâkimdir. Şu anda Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman, ayaklarımın altındadır." diye bir not ekledikten sonra ülkesine göndermesini emreliyordu.

-Kırın şu kapıyı, yı-
kın şu türbeyi diye emirler
yağdırıyor, öfke, kin ve
kibrin birbiriyle yer deği-
tirdiği yüzünde biriken ter
damlaları, utançlarından
toprağa düşmeden kuru-
yup kayboluyorlardı.

Osman Gazi altı yüz yıllık
huzurlu uykusundan bir
sıçrama ile uyandı. Kendi-
sini ziyarete gelen evladı
fatihanlar, içeriye usulca

Yunanlı komutanın, Yunan işgal güçleri içerisinde bulunan Venizelos'un oğlu Sofokles'in;

- "Kalk da kurduğun devlete bir bak, nasıl da çiğneniyor çizmelerimizin altında... Kalk, koca Osman! Kalk da torunlarının hâlini gör! Kurduğun devleti yıktık! Bizans'ın evlatları olarak biz yine geldik.. Kalk, oğulların kölemiz, kızların hizmetçilerimiz olacak.. Kalk, gücün yetiyorsa halkını kurtar bakalım..." sözlerine dönüşen haykırışları, bir uğursuz bedduanın nakaratı gibi dudaklarından, türbenin alışıkmayan duvarlarına çarpıp yankılanıyor, kendisine eşlik eden askerleriyle, komutanlarının sevinç çılgınlıkları birbirine karışıyordu. Ruhu ezildi Osman Gazi'nin, parmak uçlarına varıncaya kadar asırlık kemikleri sızladı. Demek bundan sonra, bu topraklarda ne kendi, ne ecdadı, ne de evladı rahat bir uyku uyuyamayacaktı. Demek bütün kutsal emanetler, insanlıktan bihaber, düşman çizmeleri altında çiğnenecek, mabetlerin göğsüne namahrem eli degecek, huzursuz ruhlara dönüşen şehitlerin kemikleri mezarlarında, ruhları berzah âleminde kıvranıp duracak, diriler ölmeden mezara girecek, ezanlar dinecek, bayraklar inecekti. Bir şeyler yapmalıydı Osman Gazi, sandukası tekmelenirken huzur içinde yatamazdı. Artık bir huzur uykusu değildi Bursa'da ölüm...

Osman Gazi'nin ıstırap içindeki ruhu, seyrettiği ama mani olamadığı tekmelenen sandukasından ayrıldı, bir faninin rüyasına girmek, imdat istemek, dertlenmişken dertleşmek niyetiyle, gizemli yolculuğuna başladı. Seçeceği fani, sıradan biri olamazdı. Bu milleti, asırlık uykusundan, muazzam gafletinden uyandıracak, "Şehitler ölmez, ezanlar dinmez, bayraklar inmez." diye, "Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım" diye, "Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak" diye haykırarak kudrette biri olmalıydı. Osman Gazi'nin ıstırap yüklü ruhu, adı Mehmet Akif olan, sesine ses, feryadına nefes olacak, seçilmiş faninin rüyasına süzüldü.

.....

Kan ter içinde uyanan, sıtmal bir çocuk gibi titreyen Akif, ne kadar istese de rüyasını hayra yoramayacağını biliyordu. Unutulan hatıralar, çiğnenen kutsallar, kaybedilen topraklar yüzünden, zaten uzun zamandır, delik deşik uykular uyuyor, uykusunda da uyanıkken de İslam milletlerinin içine düştüğü zillete dayanamayan yüreği sıkışıyor, gözleri doluyor, çağının tanığı ve şairi olarak haykırışlarını yazıya dökmekten gayrı, milleti, devleti için neler yapabileceğini düşünmekten harap ve bitap düşüyordu.

Rüyasında, ağlayarak elinden tutan Osman Gazi, tıpkı Hz. Muhammed'in Mirac'a çıkıp, yeryüzüne geri dönmesi gibi, onu yatağından kaldırmış, Bursa'daki türbesine götürmüştü. Türbenin etrafındaki Yunan askerleri kah sandukasını tekmeliyor, kah kudurmuşçasına, biriktirilmiş asırlık bir kinle sağa sola saldırıyor, hızlarını alamayıp, yeşil renkli yün çuha üzerine,

sim iplikle ve onlarca kişinin ellerinde dokunan, üzerinde kelimeyi tevhidin yazılı olduğu sanduka örtüsünü parçalayıp ayakları altında çiğniyorlardı.

Bu hali görüp kahrolan Akif, kollarını açıp, düşmanın üzerine atlıyor ama bir toz bulutundan müteşekkil bedeni, askerlerin arasından boşluğa yuvarlanıyordu. Saatlerce cebelleşen Akif, düşmanın bu hain ve çirkin eylemlerine mani olamıyor, olamadığı her an, bu zilleti yaşamaktansa ölmeyi yeğliyordu.

Allah... diyerek huzursuz uykusundan, kâbusundan sıçramış, sıyrılmış olan Akif, uyku ile uyanıklık arasındaki eşiği uzunca bir süre aşamadı. Rüyasından geriye dağlar denizler kadar hüznün, kervan yüküyle keder kalmış, yüreğine ince bir sızı, göğsüne musallat bir kalp ağrısı çöreklenmişti. Akif rüyasının gerçek ol-a-mayacağını düşünerek, dileyerek, odasında volta atmaya başladı. Şu anda uykusu, çoktandır huzuru kaçırmıştı.

Osmanlı'nın başına gelenleri görmeye dayanamıyor, sokağa çıkmak istemiyor, yazmaktan usanıyor, artık yaşamaktan bile utanıyordu. Annesi, babası, karısı, çocukları velhasıl her şeyi idi vatanı; bunlardan, canından, cananından bile daha değerliydi. Vatanın selameti için Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılmış, Düveli İslam'ı karış karış gezip insanları dirilişe ve devletine, değerlerine, kutsallarına sahip çıkmaya çağırmıştı Akif... Oysa şimdi, yüksekteken akan su hızıyla vatan toprakları ayaklarının altından çekiliyor, bedeni gibi zihni de büyük bir boşluğa düşüyordu.

Darlanan Akif, sabah namazı ile bulduğu bir nebze huzura ve diyarı İslam'ın masunluğuna ve masumluğuna sığınarak kendini sokağa attı. Amaçsızca yürümeye başladı. Rüzgâr, değdiği ağaçların yapraklarını titretiyor, yeryüzüne ışıktan bir halı gibi yayılan güneş isteksizce, göğün daha yukarılarına ulaşmak için çırpınıyor, bulutlar, yeryüzüne küsmüşçesine ortalıkta görünmüyorlardı.

Büyük ihtimalle babasını savaşta kaybeden milyonlarca çocuktan biri olan, kendi çocuk olmasına rağmen, yetim olan diğer kardeşlerine bakabilmek için gazete satan bir çocuğun; "Yazıyor, Yunanlıların Bursa'yı işgalini yazıyor." diyerek bağırışı ile iliklerine kadar ürperen, titreyen ama kendine gelemeyen Akif; Milli Mücadele'yi takip etmek için daim okuduğu Hakimiyet-i Milliye gazetesini almak maksadıyla çocuğu durdurdu. Parayı verdi, para üstü almak istemedi ama çocuğun;

- Ben dilenci değilim amca, alın terimle para kazanmak istiyorum, demesinden önce utandı, sonra gözleri doldu. Bu milletin bir ferdi değil her ferdi asil idi. Böyle bir millet ebediyen esarete, izmihlale düşmezdi. Lakin...

Bastırılmaz bir duyguyla, saçlarını okşadığı çocuğu evlat edinmek isteği geçti içinden Akif'in. Elinden gelse, İslam diyarının boynu bükük, aç, açıkta, bir başına kıvranan bütün yetimlerini, öksüzlerini evlat edinmek isterdi Akif. Memleketi dört bir koldan saran, kuşatan yoksulluk diz boyuydu. Kağıt üzerinde bu milletten olan nice sözde tüccar, özde vurguncu tamahkarlar, felaketimizi saadete çevirmiş, ekmeği, gazı, tuzu, her şeyi karaborsaya düşürmüşler, yok pahasına satıyorlardı.

Evlatları cephelerde düşmanla vuruşurken, kendileri evlerinde açlıktan ölen kimsesiz insanların cesetleri, kokuşup hastalık yaymasın, geç gömülüp sorguları zor olmasın, ruhları azapta ve Araf'ta kalmasın diye Şehremini, ceset toplama ekipleri kurmuştu. Kimsesiz cesetler, evlerden alınıyor, belediyenin kıt kanaat imkânları ile alelusul gömülüyorlardı. Cephelerden şehitler, evlerden cesetler, yeryüzünden kan, gözyaşı, kahr, ağıt ve acı fişkırıyordu mütemadiyen... Yerler ölü püskürüyor, göklerden felaket yağıyordu. Kim bilir belki bu çocuk, kardeşleri, sağsa anneleri, yarın aynı akıbeti paylaşacaktı. Yufka yüreği, bilinmez, kaç bininci kez yeniden tuzla buz olan Akif içinden "*Innallahe meassabirin.*" dedi, sanki toprak, hava, su, rüzgâr dile geldi, Akif'i tekrar ve tasdik etti.

Sokakta ayaküstü, işgali, Osman Gazi'nin sandukasının tekmelenişini, gördüğü rüyanın tecelli edişini okuyan Akif, beyninden vurulmuşa döndü. Dünya küçüldü, küçüldü, iğnenin deliğine girdi. Sonra birden etraf karardı. Bu esnada birkaç kuş, anlamsızca sağa sola uçuştı. Yeryüzü, ilahi dinlerin işaret ve ittifak ettiği kıyamete hazırlanıyor, kıyamet öncesini yaşıyordu sanki. Dizlerinin dermanı kesilen Akif, sendeleyerek, metruk bir evin duvarının dibine çöktü. Yetmez mi, bize isabet eden bunca felaket, hangi günahlarımızın bedelini ödetmekte sin ey Allah'ım, dedi. Gözlerinin önüne, gözyaşları içindeki Osman Gazi geldi, Akif'in gözyaşları, Osman Gazi'nin gözyaşlarına karıştı.

Dağları yırtan, enginlere sığmayan ruhu bedeninde kıvranan Akif; birden etrafında düşman askerlerinin peydahlandığını gördü. Bunlar İstanbul'u işgal eden İngiliz askerleri idi. Askerler, dörtlü sıra halinde, dudaklarında;

- Tanrı Kralı korusun, Başımızdan eksik etmesin... Nidalı bir marş ile ters ters bakarak, yanından geçip gittiler, ama sanki geçip gitmediler de onu çembere almış, küfürler ve hakaretlerle, durmadan tekmeliyorlardı. Atalarının incinmesine göz yuman bir milletin kendi de incinirdi muhakkak. Cesaretin bittiği yerde esaret başlardı.

Osman Gazi'nin acısını, ruhunda, bedeninde, sinir uçlarında, hücrelerinde hissederek saatlerce ve amaçsızca dolanan Akif, şimdilik susmayan, susturulmamış olan ama acı bir çığlığa benzeyen ezanın çağrısına uydu, bir küçük mescidin, dışarıdan daha serin olan ama daha huzurlu olmayan, küçük odasına sığındı. Huzursuz mescidin duvarları, yerin en derininden, karanlıklarından gelen bir depreme tutulmuşçasına titriyor, dile gelmek, söylemek, ağlamak istiyor; düşman çizmeleri altında çiğnenen diyarı İslam'ın, diyarı küfre dönüşmesine, mescit bile, için için ağlıyordu sanki.

Gerçeğe benzemez bir gerçek içinde Akif, namazında birkaç kez yandı. Derken etrafını gitgide bir sis halesi sardı. Sislerin, pusların içinde dua ederken, bir büyük depreme tutulmuşçasına sallanan mescitte, mihrabın birçok yerinden çatladığını, yarıklardan kan sızdığını gören, ürperen, Allah diyerek titreyen Akif, duvarlardaki kırma talik, rika, kufi karışımı yazılarla yazılmış Allah, Muhammed, Ali, Ömer, Hüseyin, Bismillah levhalarının yazılarının aktığını, gözyaşına benzeyen damlaların, temmuz sıcağının kavurduğu duvarlardan sızarken kurduğunu seyretti. Mescidi değil, dünyayı bir titreme sarmıştı. İçi ürperen Akif, bedenindeki titremelere engel olamıyordu.

Bir hal içindeydi Akif, ne Cennet'te, ne Cehennem'de, ne de Araf'taydı, sanki ruhlar âlemindeydi Akif, "berzah"taydı, "elest" meclisindeydi. Berzadaki huzursuz ruhlar, kulağına hep bir ağızdan ve durmadan bir şeyler söylüyordu. Uğultudan bunalan, "gündüz niyetine" diye iç geçiren, ah eden, durmadan Allah diyen Akif, yine ve iyice darlandı, önce kendini sokağa attı, sonra düşman askerleri ile karşılaşmak, kahrolmak endişesi ile yolunu kırlara, ormana doğru çevirdi.

Yorgunluktan daha çok, ıstıraptan dizleri titreyen Akif, bir ağacın dibine çöktü. Ağacın yaprakları arasından sızan güneş ışıkları, rüzgâr estikçe titreyen yapraklar ile toprağın üzerinde gölge - ışık oyunu oynuyordu. Akif'in içinde ise duygular kendilerine sözler arıyorlardı, dışarı çıkmak için. Bir şiir gelecekti, anlamıştı Akif; içinde Osman Gazi'den, işgal edilen topraklardan, çiğnenen kutsallardan, incinen ruhlardan, unutulmuş hatıralardan, kanayan minberlerden, ağlayan levhalardan, berzadaki ruhlardan bir şeyler olacak bir şiir... Deniz feneri gibi gözleri yoldaydı Akif'in, kelamın ezelle ebedi buluşturan yolunda...

Ansızın bir bülbül geldi, Akif'in karşısındaki ağacın dalına kondu, Şark'ın ilk ve son nalanı, ağlayanı olan bülbül, sanki insan lisanından konuştu ve Akif, aşınası olduğu bu lisanı, bülbülle mırıldandı, adı "Bülbül" olacak şiirin ilk şu mısraları yankılandı ormanın derinlerinde:

*-Eşin var, âşiyânın var, baharın var ki beklerdin;
Kıyâmetler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?
O zümrüd tahta kondun, bir semâvi saltanat kurdun;
Cihânın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.*

Şimdi büyük ve iflah olmaz bir yasın; geçmişte gülün, güneşin, güzelliğin yurdu olan topraklarda, şairle bülbülün söyleşisi, tıpkı ufkun uzayıışı gibi uzadı, sündü, saatler boyu sürdü. Son sözü şair söyledi, bülbül edebiyale sustu, dinledi, acıyla pişmiş ruhuyla her şeyi anladı ve kendini tutamayıp için için, yaşın yaşın ağladı. Elinden gelse bütün ağlayan gözlerden yaşları silmek, bu dünyayı baştanbaşıa bir gülistana çevirmek isteyen şair de hem ağladı hem sözünü bağıladı:

*“Dolaşsın, sonra, İslâm’ın harengâhında nâmahrem...
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem!”*

Bu sözleri söyleyen Akif’in, onu huzursuz kabrinde dinleyen Osman Gazi’nin kederleri artık Uludağ’dan daha büyük idi. Uludağ ise nicedir kadim kardeşleri Tanrı Dağları ile Hira Dağları ile söyleşir ve avunur olmuştu.

Hamdi ÜLKER

UÇURUM

*Yüreğimde koca bir uçurum var
yine zaman bir ateş mevsimi
gün yüzlü papatyalar çoktan yürüdü
içimde yankılanan o asude ses,
bozuyor Ağustos böceklerinin cızırtıları
ruhumdaki dinginliği
ve sen yine yoksun Kardelen...*

*Yeni doğmuştun yüreğime oysaki
ve henüz körpeydi bedenim kardelen
bir nefeslikti yine bekleyişlerin
hercai arzular gibi açtın ve soldun
kırklı gidişlerini bu divane gönlümden
yüreğime Munzur kadar hasreti
yığdın ve ortaldan yok oldun...*

*Oysaki;
Sen benim içimde
daha patlamamış
koca bir volkandın
yıllar yılı biriktirdiğim sızım
henüz ağlayamadığım gözyaşımın
damağımdaki kadim tadım
elmamdın...*

*Yeni yazılmış bir şiirdin yüreğimde
henüz bestelenmemiş bir türkü
ve sen bana hazır değilmiş gibiydin
kaldıramadı yüreğin bu yükü
unutma ki;
mısraların aşk kokuyorsa eğer
yüreğim bir gün değilse de*

*ama” bir gün”
seni mutlaka besteler
ve haykırır yanık sesiyle yüce dağlara,
“seni seviyorum kardelen...”
diye...*

*Sen yine gitmelerdesin
heyulası bastı beni uzun gecelerin
kalemim sıyrıldı kınından
ve ağladı soluk renkli güller gibi
hüzünlü gidişlerine...*

*Bir uçurum var yüreğimin tam kenarında
sen uçurdun
uçarsan gideceksin
dur uçma bir başına
gel beraber uçalım Kardelen...*

LİMON SUYU

İsmail Taylan KAYA

Gözleri ışıltılı anlatırken... Kaldırdım başımı etrafa baktım. Büyükçe bir odadayız. Eski bir kanepe açık mavi, gri karışımı bir kumaştan döşemişler. Eskidiği için burada, belli diğer her şey gibi. Tavan kütüklerle kaplanmış. Arada bir fareler fink atıyorlar bir o yana bir bu yana. Lüküs yanıyor. Kim bilir kimin eskisi. Bir masa ve üç sandalye... Düşünüyorum ayrı ayrı insanların hatıraları olan bu eşyaların burada, bu muhabbete dâhil oluşu bir kader mi? Diğerlerine baktım. Efsunlanmış gibi dinliyorlar defneciyi...

Bu kasabaya ilk geldiğim zamanı hatırladım. Tayinim çıkınca babamla birlikte gelmiştik. Dışarıdan görseniz sıradan bir Anadolu kasabası sanırsınız. Ama yanılmayın... Hiçbir Anadolu kasabası sıradan değildir. Erzin-can'dan otomobille iki saat sürdü yolculuğumuz. İlginçtir tren de aynı sürede geliyordu bu yolu. Şaşırmıştım. Daha sonra anladım bu kasabanın başka bir galaksi olduğunu... Gelmek ne kadar zor ise gitmek de o denli zordu. İnsanlar eski çoban, yeni madenciydiler. Hani o meşhur tulum peynirini alırsınız ya mandıralardan. İşte o peynir bu ilçeden çıkar. Çobanlar bin bir zorlukla yaylalara giderler. Koyunlar sağılır, peynirler yapılır, nisanda başlayan hengâme kasıma kadar sürer... O peynir sofralarınıza gelirken böyle bir yolculuk yapardı. Taa ki Amerikalılar, Ermenilerden kalan o ilkel altın madenini keşfedene kadar... Köylüler bir anda koyunlarını sattılar. Maden vardı artık. Hepsi iyi kötü bir işe başladı. Taşerondular. Zahmet bitmişti. Artık dağ bayır gezmek yoktu. Altın çıktı; evlerini, camilerini, ahırlarını taşıdılar. Altın çıktı; mezarlıklarını taşıdılar...

İrkildim aniden... Galip ne ara gitti de geldi? Komla kasaba arası on dakikaydı. Fark etmemişim rakı bitince bir koşu gidip gelmiş. Kısa boylu tıknaz biriydi Galip. Boyu, bir elli desen yoktu. Hani yarısı da toprak altında derler ya o kadar işte. Bıyıklarını üç numaraya vurur, sinirli ya da endişeliyken ağzının içini kemirirdi. Bıyıklar bir sağa bir sola dönerken oldukça ürkütücü görünürdü. Dağlara tepelere keçi gibi tırmanırdı. Bin koyunuyla yayladan yaylaya konargöçerdi. Bazen tatillerde onunla bende gezerdim yayla yayla. Çoban otunu tutuşturup, kara demlikle bir çay demlerdi. Bir de yanında tulum peyniri varsa... Büryan ne ki?

Sattı savdı hepsini, beş tane sıfır minibüs alıp personel servisi yaptı. Bir de son model pikap aldı kendine hususi. Madende hop hopçu olmuştu. Çok gülmüştüm yeni işini duyduğumda. Maden sahasında iş makinelerine yardımcı oluyormuş. Servisler maaş derken paraya para demiyormuş. Ama gözü hiç doymadı. Eski bir komda oturup akşamı sabaha katıyorduk şimdi. Hayvanlar satıldığı için hayvan barınakları olan komlar bize kalmıştı. Buraları eski eşyalarla dayayıp döşeyip mahalle baskısının olmadığı barınaklar

hâline getirmiştik. Akşam olunca nevaiesini alan komlara çekilirdi. Komlar ayrı olsa da muhabbetler hep aynıydı. Önce gâvurun çıkardığı altından söz açılırdı. Sonra laf davara gelirdi. Bir yerde bir çobanla muhabbet ederseniz muhakkak Safir'i anarsınız.

Safir, çoban cinidir. Hani eski yunan mitolojisinde Pan derler ya Erzincan'da adı safirdir. Aslı dağlık Arkadia'da küçükbaş hayvanların, çobanların tanrısıdır. Keçi ayaklı Pan, Hermes'in oğludur. Tanrıların, çokluk insan kılığında değil de hayvan kılığında düşünüldüğü ilk zamanlarda Pan da keçi kafalıymış; sonradan bu keçi kafasından sadece boynuzlar ve sakal alikonarak, yüzü insan yüzü olmuş. Bu arkadaş muhakkak her çobana bir oyun oynarmış. Koyunlarını saklar sabaha kadar aratırmış. Safirin komik hikâyelerini güle oynaya anlatır eğlenirdik.

Safir de anıldıktan sonra söz nihayet defineye kavuşur. Anadolu'nun batısında yaşayanların hayallerini Rumların defineleri süslerken, doğuda Ermenilerin bıraktıkları revaçtadır. "Ağlayanın malı gülene yar olmaz." derler, ama aramaktan ve hayal kurmaktan asla vazgeçmezler. İşte bizim masamızın başköşesinde oturan Muhsin buraların en hızlı definecisiydi. Çok çıkarmış, ama hep bir başı büyük definenin üzerine çökmüş ve onu kazıklamıştı. Define bulmakta iyiydi fakat ondan sonraki süreci planlayamıyordu. Muhsin anlattıkça coşuyordu...

Papaz büyüleri, tılsımlar, altınlar, haritalar, işaretler, müjdeler... Herkes kulak kesilmişti. Gözlerinden hayal kurdukları belliydi aynı anda... Bir an düşündüm. Defineyi çıkarmışız. Kapalıçarşı da bir hemşerinin dükkânında çay içiyoruz. Yok olmuyor, hayalini bile kuramıyordum. Sazım için çekiyorlardı beni biliyorum. Muhabbet aralarına bir iki türkü söylerdim. Dinlerlerdi. Sonra dışlanırdım sanki... Kızıyordum içten içe beni dışlamalarına. O manastır senin bu kilise benim define hikâyeleri komun içini doldururken ya akort yapardım, ya da bir sigara yakıp onları gözlemlerdim. En çok Galip'e sinirlenirdim. Daha neyi arıyordu bu adam? Malı mülkü kasabayı aşmıştı. Neyin peşindeydi? Yetmiyor muydu?

O gece karar verdim. Sıkı bir ders verecektim onlara...

Mahir Hoca tepemin üzerinde bir ampul gibi yandı ansızın... Koşarak vardım evine. Kapıyı çaldım. Gözlerini ovuşturarak kapıyı açtı. Uyuyordu galiba. Sardığı sigaralardan bir tane alıp yaktım. Evde oturacak yerde yok... Bir yere ilişip mevzuyu açtım. Ben anlattıkça gözleri parlıyordu. Düşündüm sanatçı duyarlılığı bu demektir belki de... Hayatı sollamış, yıllardır bu kasabada kendine uçsuz bucaksız bir dünya inşa etmişti. Uzun boylu kiloluydu. Tasarım dersi öğretmeni idi. Sanatın her alanıyla ilgiliydi. Resmin en güzelini sever, müziğin en kalitelisini dinlerdi. Biraz da muzip bir yanı vardı. Evini bir atölyeye çevirmişti. Ne yoktu ki atölyesinde... Nü tablolar, replika fermanlar, patatesten mühürler, alçıdan heykeller... Bir keresinde bana Nazi pasaportu kendine de Sovyet KGB kimliği yapmıştı. Sonra Fırat kıyısında

şörmün tank beklemiştik. Hatta o kadar becerikliydi ki kasabanın kurulmasına dair bir ferman düzenlemişti. Padişahımız Efendimizin iradeyi mutlakıyla tuğralanan bu ferman Erzincan'da bir müzede galiba hâlâ sergileniyor. Rastlarsanız çaktırmayın... Sabah törende karşılaştık. Birden bir şimşek çaktı kafamda...

Mahir Hoca biraz münzeviydi. Okuldan çıkınca eve gider ve çok nadir çıkardı. Yakın arkadaşları dışında kimse ne yer, ne içer, ne yapar bilmezdi. Arada sırada cumalarda da görünmüşlüğü vardı. Onu bir derviş yapmak zor olmayacaktı... Niye böyle balıklama atladı planıma bilmiyorum. O da belki Galip zihniyetindeki insanlarla bir hesaplaşma düşlüyordu. Neyse nedenini sorgulamadım. Mükemmel bir müttelik bulmuştum.

Önce her planın işlenmesi için gerekli olan şeyi, yani materyali hazırlamaya koyulduk. Mahir Hoca, hususi Ankara'da bir sahaftan aldığı boş ve eskitilmiş ferman kâğıtlarına Osmanlıca yazılar yazmaya başladı. Kalın uçlu divitini mürekkebe her daldırışında şeytani bir tebessüm bütün çehresini sarıyordu... Fermanı bitirdi. Evde beslediği kaplumbağası Mazlum'un akvaryumundan bir avuç ince kum alıp üzerine serpti. Artan kumu Mazlum'a iade etti. Kim bir akvaryumda kaplumbağa besler ve adını da Mazlum koyar? Neyse işi uzundu. İnce ince çalışıyordu. Fermanı fırında üç dakika en düşük ayarda ısıttı. En son planımızın en can alıcı ayrıntısını işleme sırası gelmişti... Kâğıdın arkasına kasabaya birkaç kilometre uzakta olan terk edilmiş bir manastırın haritasını çizdi. Yalnız işin püf noktası burada idi. Bu haritayı dönemin özelliklerine göre ve en önemlisi limon suyuyla çizdi. Harita kuruyunca görünmez oldu. Isıtılınca belirgin hâle gelecekti. Gerçekten dâhice hazırlanmış bu ayrıntı görsel şölenimizin final sahnesi olacaktı...

Hemen işe koyuldum. Bir hafta boyunca Galiplere, Mahir Hoca'nın ne kadar derin bir derviş olduğunu, gayb âleminden haberler getirdiğini, cinleri olduğunu define işi için ikna edilirse işe yarayacağını ince ince işledim... Pek ihtimal verir gibi görünmüyorlardı. Ama nihayetinde hesapladığım gibi hırsı, Galib'i ağıma düşürmüştü...

"Yarın Hocayı da getir." dedi, Galip.

"Olur. Ama ikna etmem lazım. Define için çağırdığımızı hissettirmeyin sakın..." diyip, ayrıldım komdan. Planım işliyordu...

Ertesi gün önce Mahir'i aldım evinden. Heyecanın kırıntısı yoktu. Hani ünlü bir aktör rolüne girer, özdeşleşir, benliğini unuttur ya aynen öyle... Bambaşka bir adam olmuştu sanki... Arabada planın üzerinden bir daha geçtik. Koma gelmiştik. Genelde mangalda tavuk yapardık, ama bugün ağır hazırlık yapmışlardı Mahir Hoca'nın şerefine. Bahçede andezit taşına pizzolalar yatmıştı. Patlıcanlar közlenmiş, bahçede yetişen domatesle, tereyle, reyhanla bir salata ki görme... Kırmızı biberler ye diye can atıyor. Sebzeler o kadar güzel ki pizzola neredeyse sahipsiz kalacak... Hoş beşten sonra karnımızı doyurduk. Kafalar biraz parlayınca muhabbet tam da tahmin ettiğim

gibi ilerledi. Madendi, Safirdi, derken nihayet Ermenilerin saklayıp gitmek zorunda kaldıkları o büyü, tılsımlı cinlerin beççiliğini yaptıkları hazinelere geldi. Mahir hazırlıklı gelmişti...

-Bu işler basit değildir, dedi.

-Diyelim ki şurada bir kilise var.

-He! Gerçekten var.. dedi Galip .

-Mesela orda bir manastır olsun.

-Vallahi var Billahi var!’ diye inledi Galip... Ankaralı bir öğretmen bu kadar şeyi bilemezdi. Kitaplar yazmazdı bunları. Bu adam evinden dışarıda görünmezdi. Bu kadar şeyi nereden bilebilirdi? Muhsin de inanmıştı artık. Mahir Hoca'nın fizibilite çalışmaları harikaydı. Mükemmel bir topoğrafya bilgisini, tarihle efsunlayınca büyüldü komün içi... Mahir "Tamam size yardımcı olacağım... Cuma akşamı abdestli gelin. Burada buluşacağız." dedi. Mahir ile bizim yorgun otomobile binip ayrıldık. Uzaklaşana kadar zor dayandık. Bir kahkaha tufanı ki sorma... İnsanlar bir hayalle büyülenince ne kadar da kör olabiliyorlardı... Anlatırlar daha realist definciler. Altın toprak altında çok kalınca oksitlenirmiş. Şayet şansın yaver gider de bir gömüye ulaşırsan, bu zehirli gaz insanda psikolojik durumuna bağlı olarak halisülayonlara neden oluyormuş. Mesela bir tepsi üzerindeki yılan motifini çift başlı Şahmaran olarak görüp aklını kaçıran varmış... Ya bunlar da çıldırırsa, neyse bunları düşünmemeliydim.

Cuma akşamı komda buluşacaktık. Atladım arabaya doğru Mahir'in evine. Pencerenin önünde bekliyormuş. Gelir gelmez aşağı indi... Ağzım açık kaldı. Küçük dilimi yutacaktım. Bu Mahir Hoca mıydı? Okulun müsamerelere kostümlerinden bir şalvar birde cübbe ayarlamıştı. Doksan dokuzluk tepsi avucunun içinde sımsıkı tutuyordu. Birer sigara yaktık. Güldükçe boğulacak gibi oluyordum, duman genzime kaçıyordu. Yol boyunca hiç konuşmadık. Ara ara kahkahalarla gülüp kendimizi sakinleştirmeye çalıştık.

Mahir kırk yıllık derviş gibi gözlerini kapatıp dualar mırıldanıyordu. Yere beş köşeli bir yıldız çizdi okuldan aşırıldığı tebeşirle... Hepimiz önünde diz çöktük ve kutsal bir ayindegiz gibi huşu içinde beklemeye başladık. Çaktırmadan gözlerine baktım. Galip, Muhsin ve şüpheciğiyle meşhur Orhan... Bu Orhan'a şark kurnazı derlerdi. Dedikleri kadar da vardı. Ahalinin sürülüründe çobanlık yaparken şimdi kasabanın yem ve peynir imparatoruydu. Define bulmuş derler, ama o bunu duyunca çıldırırdı. Sigarasını bile yardım istemeye gelen köylülere aldırırdı. Gözlerinde şüphe gördüm, âdeta bakışlarıyla alay ediyordu. Ama uzaklaşmıyordu. Ayinimizin sonunu bekliyordu. Derken Mahir öpüp alınına koyduğu üç çirayı cebinden çıkardığı muhtar çakmağıyla tutuşturdu yıldızın ortasında. Galip'e bir kâğıt ve kalem verdi. Deri çantasından çıkardığı eskitilmiş fermanımızı biraz Arapça parçalayarak okumaya başladı. Gülmek için dudaklarımı ısırdım. Mahir Arapça bile çalışmıştı. Kulağa çok ahenkli geliyordu. Kâğıdı aniden çevirip besmele çekerek

ateşe yaklaştırdı. Aman Allah'ım! İşte harita beliriyordu. Galip "Allahü Ekber!" diyerek ayağa fırladı... Gözlerinden yaşlar süzülüyordu... Diğer ikisi tutulmuşlardı. Gözleri fal taşı gibi açılmış hareketsiz seyrediyorlardı. Kâğıdı kalemi önüme çekip beliren haritayı kâğıda geçirdim... Mahir eskitilmiş فرمانımızı yakarak yok etti. Ben bile etkilenmişim, gözlerimin dolduğunu hissettim. Mahir desen, sanki gerçek derviş, titriyordu. Kendimize geldikten sonra sessizlik yemini ettik. Harita Gâvur Dağı'ndaki Manastır yıkıntılarını tarif ediyordu. Çok zor ve çetin bir yoldu. Kabul ediyorum, biraz acımasız davranmıştım bu haritayı hazırlarken... Yüzde yirmi hisse karşılığında haritayı onlara verdim. Mahir'le benim kazıya gelemeyeceğimizi zaten bizim gelmemizin dedikodulara yol açacağını anlattım. Memnuniyetle karşıladılar. Mahir'e dehşetle baktılar. Vedalaştık...

Galip binbir hayalle bindi hususi pikabına, "olmaz" dedi "bu hocaya yanlış yapılmaz! Cinlerini salar adamın üstüne." Sabahı zor etti. Koşa koşa aşağı caminin imamının yanına sokuldu. İmam şaşırды, Cuma namazına bile kalabalık bir kabile olmasa gelmeyen Galip Bey, sabah namazına camiye gelmiş. "Hidayete erdi zahir" diye geçirdi içinden. Namazdan sonra çok geçmeden bu ziyaretin nedenini öğrenecekti. Yaşlı hacılar bir bir çekilince İmam Efendiye sabah çorbası teklif etti. Allah Allah bu adam birine durduk yere bir şey ısmarlamazdı. Hoş beşten sonra, çorbalar içildi, çaylar söylendi. Galip Bey olanları İmam Efendiye bir bir anlattı. İmam Efendi inanmadı. Galip Bey yeminleri şartları peş peşe, dehşet içinde tekrarlayınca...

"Galip Bey, bu adamlardan da o haritadan da, o komdan da uzak duracaksın! Bu iş şeytanın işidir. Bu işi yapan şeytanın iblislerindedir. Sakın ha yaklaşma onlara. Boş kâğıttan ateşle yazı çıkartmak cin marifetidir. Sakın ha! Sakın... Kimseye de anlatma bunları.

Bu konuşmadan sonra üç arkadaş uzun bir süre istişare yaptılar aralarında. Gömüye gittiler, eli boş geldiler, görüştük. Yaklaşık beş ay bu böyle devam etti. Daha sonra bizi aramamaya başladılar. Beni nerde görseler şeytan görmüş gibi kaçıyorlardı. Bir gün yanlarına gideyim dedim. Hatta itiraf edip helallik mi istesem diye düşünürken komu bulamadım. Komu da yıkılmışlardı. Aradan iki sene geçti. Önce Mahir evlendi. Ankara Güdül'den bahçeli bir ev almış. Gittim gördüm. Eşi de kendisi gibi sanatçıydı. Replika Picasso, Van Gogh tabloları yapıp satıyorlar. Tam bir sanat galerisi olmuş evleri. Çocukları ne kadar da şanslı diye düşünmüştüm.

Ben ise Mahir'den bir sene sonra terk ettim o kasabayı. Bavullarımı yerleştirdim Doğu Ekspresine. Yemekli Vagon'a gidip bir köfte söyledim. Köfte kızarıırken bir az çorba içerim diye düşündüm. Mercimek çorbası geldi. Garson tepemde dikilip "Limon suyu ister misiniz?" diye sordu. Gülümsedim. "Lütfen" dedim. "Limon suyunu çok severim..." Ben çorbamı içerken Galip Bey, Muhsin, Orhan ve bizim İmam Efendi eski manastırın altında bir sütunun dibini eşiyorlardı...

Elvan Kaya AKSARI

GÖKYÜZÜNE İLTİCÂMIN AZ BİLİNEN ARZUHÂLİ

*Nisandı, bahar değil hazandı
Uyumuyordu annem, naftalin kokulu bir yorgana sarıp
Isıtmadan ayaklarını çocukların*

*Bir oğul,
En güzel mısrasıdır bir babanın –bilirdim-
Ve ben, serin bir kuşlukta
Bir çocuğun duasında geçen tek mil Tanrılara
Gökten hisseme düşen maviliği verdim*

*Ey adına şehirler inşâ edilen Athena
Ve adıyla şehirler kundaklanan Ares
Ümmet-i şuarânın peygamberi Bragi
Ey kadınımdaki gölgeyi kaldıran Umay
Ve Rabbim -ilk terbiyecim-*

*Azık edemedim heybeme güvercinlerin duâsını
Kargaların ilencine bulandı ellerim
Çimdirmedim beni Ay ışığı, kuytu özlerde
Cüzzamlı bir çağın evladydım,
Sağaltmadı yüzümü tütün üzüm ve incir
Oysa ne kadar yalındı, benim yakası ilikli gençliğim
Hani ölsem bir gündönümünde, ne Napolyon'u kalırdım kirazların
Ne de adım bânisi olurdu Sezarvâri, bir salatanın
Çünkü ben, bir ağacın gölgesinde dinlenmiş değilim
Solgun papatyaların toprağından yaratıldı cismim
Sekte-i kalp denildi bahar günlerinden sakladığım papatya sızısına
Evet, bendim annemin çiçeklerini sulamayan
Babamın kabul olmayan duâsı, yârimin hayırsızı
Şehrin yangınına şehvet duyan bendim
Hafifletmedi yüreğimi Frenk türküleri çığırın çağdaş kadınların sesi
Meskun mahalleri kemiren demokrat yalğınların mültecisiydi saçlarım
İlk ben tiksindim Bolu Beyi'nden
Bilemedim ki, neden hep kötüdür şehrin insanı masallarda
Şekerle kahveyi, yalanla hikmeti murdar eden,
Değildir taşralı bilemedim neden
Özü yalın olmayan ne bilir yalnızlığı diyemedim*

*Hâlbuki anlasaydık kumruları, bir dal da yeterdi mutlu olmaya
Doldurabilseydik kalbin çetrefilli bulmacasını
Elbet boşluklardan bir sevda devşirecektik
“Korktuğuna uğraman korkmandandır” deseydi bir akça kadın
Korkmazdı insan, bir akşamüstü yağmura tutulmaktan*

*Şimdi, biliyorum artık, uzaşmayacak ellerim dönencelere
Elden düşme bu ömrü hesaptan düşüremeyeceğim
Acıyla demleniyor insanoğlu, biliyorum
Yakaramam elbet, doludizgin duâlarla Tanrılara
Temyize götürülemez bir suçun mahkûmuyum ben
Hayır, benim değil, burjuvanın hakkıdır gücenmek
Râzıyım, uygarlık tarihinde geçmesin adım*

*Hem ne de hoş teselliniz var, “En güzel isimler O’nundur”
Paradır Tanrınızın adı, Dolar’dır bazen, Kron’dur
Elbet dünyâlıktan saymazsınız camgüzelini,
Hint bülbüllerini ve ud sesini
İlginizi çekmez, yedi kat sema, Ay’ın on dördü yahut kızıl Mars
Çünkü sizin Tanrılarınız bile dünyâlıdır*

*İtiraf ediyorum, aşinâsı değilim hiçbir günâhınızın
Yüreğime saplanmadı muâsır medeniyetinizden fırlayan hiçbir ok
Geceyi utandıran dâvetinize icâbet etmeyen bendim
Ne desem boş, değişmez hükmüm
Dünyânızın adı geçmiyor muskamda,
İstilâ edemedi beni metal putlarınız*

*Tercih etmiyorum üstün tuttuğunuz ne varsa
Hicret ediyorum, çaldığınız renkleri terâziye vurmadan
Hikâyemi bir meddah anlatmayacak –biliyorum-
Tutamaksız, dalsız budaksız, atsız ve kanatsız...
Olsun, yine de bahtiyârım
“Dünyâlık adam”lar listesinde geçmeyecek adım*

SİZ DE TAŞ YÜZDÜRÜP BEŞTAŞ OYNADINIZ MI TOHMA KENARINDA...

Nilüfer AKTAŞ

Nil'e değen oyunlar

Nil Nehri'nin adını yeni öğrenmişti. İlkokul yıllarıydı.

Dünyanın en ünlü en uzun nehri demişti Halit Bey. Babasından aldığı bu bilgiyle gözleri parlamıştı.” Nil “demişti içinden yoğun duygular hissederek Nilüfer. “Adımdan bir parça ve nilüfer çiçekleri bir de. Çok hoşuma gitti bu nehir “dedi.

Nil Nehri, Musa peygamber, Mısır... Bunları da ilk kez duymuş ilgiyle dinlemişti Musa'nın Firavun'la olan kıssasını...

Halit Bey o dönem de üniversite okumasa da sosyal kültürel yönüyle dikkat çekerdi. İlçeye gelen tüm amir- memur kesimiyle yakinen alakadar olur oturur kalkardı. Radyoculuk mesleğinden dolayı her kesimden insanla diyalog içinde olurdu.

Ne muazzam araçtı o dönemde radyo. Radyodan süzülen nağmeler evi sarardı ve bu müzik ruhu Nilüfer'in arkadaşları arasında bir oyuna yol vermişti.

Öğrenilen şarkı ve aranjmanların melodileri mırıldanılarak şarkının adı bulunmaya çalışılırdı.

Ne güzeldi...

Melodi oyunu. Ve ne eğlenceliydi.

Nilüfer'in teyzesi ondan bir yaş büyüktü. Ne güçlüklerle doğurmuştu anneanesi onu. Ona rağmen dünyaya gelen kara gözlü Ayşe yiğit, akıllı bir kızdı. Sütkardeşi olmuştu aynı zamanda teyzesi.

Bu oyunu genelde anneannesinin bahçesinde ki üç çatalı olan, bodur bir kayısı ağacına çıkarak oynarlardı.

Kuzen Mürüvvet'te dahil olurdu çoğu zaman bu oyuna..

Ah o yayılan melodiler!

Sanki kuşlara ip ucu verilirdi nağme nağme..

Çiçekler gülümser, kayısılar başka bir lezzete bürünürdü.

Gün batmadan koca nehir Tohma... Güzel ilçenin ortasından akardı.

Vakur duruşu heybetli uğultusuyla kayaları yalayan, derinliğiyle oluşturduğu ayrı bir gizemle bambaşka güç veren nehir...

Kıyıya inmek ne keyifti çocuklara.

Tohma'nın asude kıyıları ve çocuklar...

Ve gözünde kocaman Nil oluverirdi Tohma Nilüfer'in. Kaç katıdır acaba diye düşünürdü. Ne önemi vardı ki. Onun gözünde Nil gibiydi. Hem de adından bir parçaydı. Hayal gücünün yüksekliği ile dikkat çeken Nilüfer, Tohma üzerinde ne kurgular yapardı bir anda.

En çok sevdiği oyunlardan biri olan beştaş için en yuvarlak beş tane taşı seçiverirlerdi kıyıdan.

Özenle yıkanan taşlar artık oyun mahallindeydi. Taşların havaya atılıp tekrar yakalanması nice umutları nice gülücükleri yakalatırdı beraberinde.

Birlerle başlardı oyun...

Birer birer yerden alınıp tek elle havaya fırlatılıp tekrar yakalanan taşlar.

Yakalanan her taşın hayata kattıkları. Her atılan bir taşın içinde kurgulanan nice birler.

Bir kere şehir dışına çıkmak...

Bir kere giyilecek gelinlik...

Bir kere üniversite kapısı...

Tek tek toplanırdı hayatın taşları...

İkileri oynarken ikili dostluklar. Karı koca olmak belki ve ikinin eşliği. Yalnız bırakmayı... vs. Üçler, dörtler, topbaşı kalisler, el üstü derken taşların dünyasında taşlarla yumuşayan minik yürekler.

Dünyalarına giren o taşlarla yükselen gülücükler ve ellerin maharetli kavrayışları ve estetiği. Aynı anda birçok şeyi yapma becerisi kazanma.

Ve umutlar ve sevinçler ve kaynaşmalar...

Her kazanmada gözlerdeki güneşe denk gelen ışıltılar. Azim ve bir dahakine yeniden yenme kararlılığı. Dalardı Nilüfer bakarken çağıl çağıl Tohma'ya..

Düşlerini gelin ederdi parmaklarına sıçrayan her damlaya. Kıyıdan seçtiği ince zarif yuvarlak taşları biriktirirdi elinde. Küçük yaşına, minicik ellerine rağmen sığdırdığı taşlar birer birer kayardı.

-Bak ben üç kez sektirdim.

-Benimki ancak iki kez, baksana!

- Bu kez benimki daha çok sekecek. Daha kaygan ve yassı taşlar bulmalıyım.

Konuşmalar gülüşmeler. Taşların topuklarda bıraktığı gacur gucur sesler. Aralarından göz kırpan "hadi beni de al beni de al" dercesine parlayan renkli taşlar suyla buluşmak istercesine.

Avuçlarımız karıştırırken onları okşanmışlık edasıyla geliverirlerdi sanki elimize. Her kaydırılan taş belki de gönderilen bir dertti. Belki de bir umuttu. Ela gözlerde, kara gözlerde umutlar hiç tükenmedi, ama Nil'e benzettiği ilçesinin nehri, onun daima dinlendiği, soluklandığı, tefekkür ettiği, içine dalamasa da manen daldığı nehri olmuştu.

Her rakama, her taşa farklı giysiler giydiren küçük kız, değişmiş restore edilmiş olsa da Köprü Gözü'nün her taşında sanki, çocuksu kahkahalarını, her kayasında yankılarını yeniden duyuyordu...

Belki de izleri duruyordu hâlâ... Kim bilir?

SON CEMREM

Hamdi Ülker

ÖYKÜ

203

NE DEDİLER

Hamdi Ülker ve Türk Edebiyatı

Benim tanıdığım kadarıyla dost yazar Hamdi Ülker dördörtlük bir edebiyat adamı ve eleştirmeni. Daha önce Sarıkamış, Bana Aşkı Anlatırmısın ve Dergâh adlı romanlarını okumuş çok duygulanmışım. Türk Dil

Kurumu tarafından yayınlanmış olan Uzak Uçan Kuşlar ve Miras adlı hikâyelerinin de bulunduğu on üç eserden oluşan kitabının adı Son Cemrem, Tilki Kitap tarafından yayınlanmak üzere okumak bahtiyarlığına eriştim. Çok etkilendim. O kadar duygulandım ki keşke ben şair Cemal Safi değil de dost Hamdi Ülker gibi bir hikâyeye yazarı olsaydım diyecek kadar imrendim. Bu kitabı okuduğunuzda bana hak vereceğinizden eminim. Kendisine edebiyat yolunda selamet diler, Türk edebiyatı adına teşekkür ederken Sâfi sevgilerimle gözlerinden öperim.

Cemâl SÂFİ

“Eğer bir hikâyeyi okuduğunuzda hikâyeden daha fazla bir şey sizde kalıyorsa, yazarın bu dünyadan biri olmadığı kesin. Onun için Hamdi Ülker yanınızdayken de kolay ulaşılabilir biri değil. Hikâyeye ve roman yazmaya karşı olan tutkusu onu ve okuyucularını kendi kültür hücrelerinden alıp öte ve yenedünyalara taşıyor. Ülker bunu yaparken zorlanmıyor çünkü hayal gücünü sürekli yanında taşıyor. Kısa bir hikâyesinde hayatlar, umutlar, hayal kırıklıkları bildik ne varsa bunları taşıyan kahramanlar arasında dolaşırken nefeslerini hissediyorsunuz. Karakterler her zaman bize tanıdık gelen yüzlerinin arkasında farklı dünyalarla taşıyor. Yüzler bizden biri ama dünyaları çok farklı. Roman ve hikâyelerini güçlü kılında bu olsa gerek.”

Hikmet KÖKSAL Gazeteci- Yazar

Son Cemrem”den yüreğime düşen damlaları yazabilmek, o kadar zor ki... Ama şanslıyım; Hamdi Bey’le hem Munzur hem de Kars ilini görebilmek gibi iki yürekli ve bereketli ortak noktamız var... Munzur’u görmek ve gençlik pınarını Serhat Şehrinde tatmak “Ab-ı Hayat“ değil midir? Ondan olacak ki, “Son Cemrem” i anlatabilmek yüreğimin sevinci... Yazar da demiş ya; ”ilkler unutulmaz” ve “yüreğin ilk damlaları, damlaların yüreğe bıraktığı o ilk cemreler kaleme alınsaydı” binlerce sayfalık roman olurdu... Aslında, bu kitaptaki her bir hikâyeye yürek dolusu birer roman sığmış. Bu nu okuyabilmek hiç de zor değil.

Yazar, nasıl mı sığdıramış koskocaman bir hayatı hikâyelere? İşte, ustalık burada: Hikâyeye, “hayatın her safhasını hafızaya fotoğraflamak”sa; Munzur ve Yazı kardeşliğine erdiğimiz değerli Yazar arkadaşım Hamdi Ülker Bey ,-nam-ı diğer- İnsanlık Onurunu Yücelten “Yürek Dağı, Gönül Damlaları” Adamı, “Son Cemrem” in müşfikliği ve kararlılığı ile, kaleminin ucundan temiz yüreklere damlatmayı başardığı duyguları ve “çağlayan bir nehrin silinmez kesitlerini resmeden” yüreği ile her bir okuyucunun yüreğine; acıdan, rikkatten ve aynı zamanda cesarettten beslenmiş yemyeşil ve bereketli hayatı tattırıyor. Ve resmedilen bu hayat, öylesine bir Dünya ki;

okumayı tadan yüreklere “Bana Aşkını Anlatır mısın, İçimdeki Eşkıya?..” dedirttiriyor... Siz bu kitapla, hayatı aşkla anlatan yazarla birlikte “içinizdeki eşkıyaya” kulak verin, olmaz mı?.. Mutlaka, “Son Cemrem” i bulacaksınız...

Mevlâm İzin verdiği müddetçe –yani, Son Cemrem başlayıp da, yine Son Cemrem düşene kadar- kalemin hiç susmasın, “Yazısı”nı yüreği ile yazan Yazar Kardeşim! Bilir misin? Dünya böyle bir yazar okuyabildiği için “Hamd” içinde... Selam ve Duam ile...

Ranâ İslâm DEĞİRMENCİ Eğitimci/Şair-Yazar

İsteme Adresi

“**Son Cemrem**” adlı hikâye kitabını almak isteyenler internet üzerinden aşağıdaki adreslerden alabilirler.

WWW.tilkikitap.com

WWW.tilkimagaza.com

DOSYA: BAYBURT

HATIRADAN BİLİME: BAYBURT 1969

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Benim ilk derlemelerim amatörce bir ruhla yapılanlardı. 1966 Temmuz’unda, görevli bulunduğum Tokat’tan bir pazar sabahı, eski model bir kamyonun şoför mahallindeki boş koltuğa oturmamla başlamıştı. Gideceğimiz yer, Reşadiye ilçesinin Çilehane köyü idi. Orada, iki kardeş öğrencimin ailesi yaşıyordu. Almus Barajı’nın kıyısını yalayarak, defne avcılarıyla tanışarak yolumuza devam etmiş, akşama doğru köye ulaşmıştık. Köyün tamamına yakını yaylaya taşındığı için biz, köyde kalanlardan yaşlı bir amcadan kayıt alacaktık. O akşam ve ertesi sabah bir amcadan, yeterli olmasa bile, genç bir edebiyat öğretmenden mutlu edecek kadar derleme yapabilmıştım. Tabii o anlatıyor, ben de kâğıtlara yazıyordum. Henüz teyp aşamasına gelememiştik.

Aradan üç yıl geçti. Öğretmenliğim sona erip de Atatürk Üniversitesinde, o günlerdeki adıyla asistan olunca önümde yeni bir ufuk açılmıştı: Halk edebiyatı araştırmacılığı. Uzun ve karmaşık bir serüvenden sonra, bölüm başkanımız (merhum) Prof. Dr. Selahaddin Olcay’ın da yönlendirmesiyle, o dönemde Bayburt’un da bağlı bulunduğu Gümüşhane ilimizin masalları üzerinde çalışmam uygun bulundu. Artık derleme için yapılması gerekenler ne ise onları gerçekleştirmeye koyuldum. İşte ilk işlerim:

1. Gümüşhane ve ilçeleriyle ilgili yapılmış çalışmaları belirlemek.
2. Gümüşhane ve ilçelerinden olup da Erzurum’da yaşayan her tabakadan insanımızla temasa geçmek.
3. Bir derleme fişi hazırlayarak bütün ile göndermek.
 - a. İlimizin köy ve beldelerinden, son nüfus sayımında 100 kişiden fazla insanımızın oturduğu yerlerin okul müdürlüklerine.
 - b. İlçeler ve il merkezindeki bütün orta dereceli okulların Türkçe ve edebiyat öğretmenleri ile müdürlerine.
4. Resmî kayıtlara *demirbaş* olarak geçen teyp ile *sarf malzemesi* olarak geçen ses kayıt bantlarının temini.

O dönemde fakültemizin dekanı Prof. Dr. Şaban Karataş idi. Depodan kullanışlı bir teybin verilmesini ve yeterli sayıda ses kayıt bandının alınmasını sağladı. Sıra benim yola çıkmama gelmişti.

04 Haziran 1969 Çarşamba sabahı, 05.00 sularında fakültemizde hizmet aracı olan kullanılan bir jeep ile yola çıkıldı. Kaptanımız, *Pala* lakabıyla tanınan Muammer Öznur idi. Erzurum’dan, önce 50 km batıya gidilecek, Aş-kale’den sonra kuzeye yönelinecekti. Erzurum’a hep demiryolu ile geldiğim için ilk defa karayoluyla ayrılıyordum. Kop Dağları’nda kısa bir mola verip soğuk sularından içtikten sonra Bayburt yollarına düştük. Yanımda, bu derlemeler sırasında büyük yardımlarını gördüğüm, halen On sekiz Mart

Üniversitesinde halk edebiyatı doçenti olarak görev yapan Bayburtlu öğrencim Hamdi Güleç de vardı. İlçe merkezinde esnaf olan baba Abdürrahim Güleç'in dükkânına indik. İkrâm edilen soğuk içeceklerden içtikten bir süre sonra yemek faslına geçildi. Artık aş zamanı bitmişti, sırada iş zamanı vardı. İlk işimiz ilçe merkezinde yaşamakta olan Bayburtlu Hicrânî'yi ziyaret etmek oldu. Sonra, ünlü masalcımız; Abdullah Çavuş ve Börek Türk diye bilinen, Abdullah Türk'ün Çiçekli köyüne doğru yola çıktık ve Bayburt'ta ilçe içi derlemelere devam ettik. Bayburt'ta başlayıp bütün ili içine alacak şekilde dört seferimiz oldu. Sonrakilerde kaptanımız sürekli olarak bizimle idi. İşte bu seferlerin tarihleri:

1. *Gezi* : 04-07 Haziran 1969 / 2. *Gezi* : 03-09 Temmuz 1969. *Gezi*: 16-29 Ağustos 1969 / 4. *Gezi*: 15-20 Eylül 1969 (Sakaoğlu 1981: 6-10)

Bu geziler sırasında; evlerde ve otellerde kaldık. Evlerin bir bölümü tanıdıklarımız idi. Hiç tanımadığımız, ilk defa burada tanıştığımız insanlarımız da bizleri ağırladılar. Başımızdan geçen ilgi çekici birkaç olayı da anlatarak yazımızın hatıra bölümüne canlılık katalım:

1969 sonbaharı, ülkemizde genel seçimlerin yapılacağı dönemdi. 12 Ekim 1969 Pazar günü bütün ülkede seçimler yapıldı. O yıl da, kıran kırana bir propaganda dönemi yaşıyordu. Köyler kentler adayların ve yakınlarının uğrak yerleri idi. Biz de, üniversitemizin resmî plakalı jeepi ile yollara düştüğümüz için, özellikle son iki gezimizde sanki iktidardaki siyasi partinin devlet imkânlarını kullanan kişileri gibi algılanıyoruz, uğradığımız yerlerde ona göre ilgi görüyor veya görmüyorduk. Durumu anlattığım zaman aradaki buzlar eriyor, bize gereken ilgiyi gösteriyorlardı.

Bazı köylerin oralı olan öğretmenleri, gönderdiğimiz derleme fişlerini aldıklarını söyledikten sonra niçin cevap vermediklerini şöyle dile getirdiler:

“Hocam, zaman zaman değişik dalların hocalarından böyle bilgi notları alıyoruz, cevabımızı veriyoruz, fakat sonunda buralara gelmediklerini öğreniyoruz. Sizi de onlardan sanıp cevap vermedik.”

Bayburt'un Alıçlı köyünden olup komşu il Erzincan'ın Çayırılı ilçesinin bir köyüne çalışmaya giden Rasim Polat için yolumuzu Erzincan üzerinden izlemeye başladık. Köye vardık ve Polat'ı bulduk, ancak o bize hiçbir şey anlatmadı. Ayrıca o gün köyün su dağıtımıyla ilgili bazı sorunları için insanlar hep bir araya gelmişlerdi. Bazı köylüler, bizim arabamızın resmî plakalı olduğunu bile fark etmeden bizlerden şüphelenmeye başlamışlardı. Bir süre önce oralarda art niyetli bazı kişilerin dolaştığı söylentisi çıkığı için bizi de onlar gibi algılayanlar olmuş. Neyse ki arabamızın plakası bu gereksiz şüpheleri dağıtmaya yetmişti. (Sakaoğlu 1973: 90, 2002: 76)

Bize olumlu cevap verenlerden, o yıllarda bucak merkezi olan günümüzün Kürtün'e bağlı köylerden Gürgenli İlkokulu öğretmeni İsmet Çak'ı ziyaret üzere Kürtün Vadisi'ne doğru yöneldik. Köye ulaşabilmemiz için Harşit Çayı'nı geçmemiz gerekiyordu. Köprü filan yoktu ve jeep ile geçmek

zorunda idik. Ancak bastıran yağmur çayın sularını kabartmış ve karşıya geçmemizi engellemişti.

Torul-Kürtün yolunun macerası ise daha farklı... Yola koyuluyorsunuz; git babam git, git babam git... Derken yol daralıyor, ancak bir araba geçebiliyor. O da ne? Karşıdan bir kamyon gelmiyor mu? Hay Allah! Ne yapacağız şimdi? Onun da kolayını bulmuşlar. Yolun üzerinde ikinci arabanın geçebilmesi için park edebileceği bir tür cepler açılmış. Yukarıdan gelen araba oraya giriyor, aşağıdan gelen araba ise yoluna devam ediyor. Burada, ‘yol benim’ inatlaşması söz konusu olamıyor.

Derlemelerimiz sırasında bazı yerleşim birimlerini âdeta kamp yeri gibi kullanıp oralardan başka yerlere gidip gelerek işimizi kolaylaştırdık. Bu yerlerden biri Kelkit ilçe merkezi, bir başkası ise öğrencim Hamdi Güleç’in köyü Alıçlık idi. Birimizin elinde TK 6 Grundig teyp, öbürümüzün elinde her türlü ilk yardım malzemelerinin yer aldığı benim yol çantam... Komşu köylere yürüyerek gidiyoruz. Bir gün Taşkesen’e... Başka bir gün Konursu’ya... Yola çıkıyoruz. Çayır çimenlerin arasında, otlakları geçerek bir köye yöneliyoruz. Hava güzel, keyfimiz yerinde. Derken, o da ne? Bir ırmak... Atlamak mümkün değil. Ya ne yapacağız? Derlemecilikte çare tükenmez! Ayakkabılarımızı çıkarıyoruz, birbirine bağcıklarıyla bağlayıp omzumza atıyoruz. Çoraplar mı? Onların da yerleri belli... Ceplerimiz. Sıra geldi paçalarımıza... Dizlerimize kadar kıvrıp ırmak seferine başlıyoruz. Ve suları yara yara karşı tarafa geçiyoruz. Menzile ulaşıyoruz ancak eli boş döndüğümüzü de üzümlere söylemeliyim.

Bayburt-Gümüşhane arasında, Kale bucağı yakınlarından yukarılara doğru yönelince Geçit köyüne ulaşılır. Aslında ‘ulaşılır’ dediğimize bakmayınız, o yıllarda ulaşılamazdı, belki şimdilerde ulaşılabirdir. Jeepimizle belli bir yere kadar çıkıp bulabildiğim bir düzlüğe park ettik. İçinde kaybolma ihtimali olan hiçbir eşyamız kalmadığına kanaat getirince Himalayalara tırmanmağa başladık. Köy öğretmeni Ahmet Arslan yazımıza cevap vermiş, bir de kaynak kişi adını eklemişti. Bize önerilen kişinin evine kadar ulaştık. Ancak, bizim müstakbel kaynak kişimiz, ‘Nuh’ bile demeyip kapısını açmadı. Yılanı deliğinden çıkartmak belki daha kolay olacaktı. Eli boş, ses kayıt bandı boş, geri döndük. Ticari hayattaki bir sözü hatırlamaya çalıştık ama buraya pek de uyacağına benzemiyor: “Kiminin parası, kiminin duası” ve de kiminin kovması...

Hatıralarımıza ara vererek gezimizin bilim yönüne gelelim. Derlemelerim arasında Erzurum’a dönünce bant kayıtlarını çözüp kâğıda aktarıyordum. Bu aktarmalar sürdükçe çalışmamın yönü de belli oluyordu. Günde 15-16 saat masa başında kalıyordum.

70 masaldan oluşan tezim olgunlaşmış danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Kaplan (İstanbul Üniversitesi) tarafından kabul edilince, o yıllarda

sosyal bilimler enstitüsü ve benzeri kurumlar olmadığı için, danışman hocamın bir üst yazısıyla tezimi altı nüsha olarak dekanlığımıza sundum. Toplanan ilgili kurul tezimin bilim kurulunu yani jüriyi seçti: Prof. Mehmet Kaplan, Prof. Dr. Şükrü Elçin (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye'nin tek halk edebiyatı profesörü) ve Prof. Dr. Selahaddin Olcay (Atatürk Üniversitesi, dekanı). Tezim il dışındaki hocalarımıza gönderildi ve sırasıyla raporlar tamamlanınca sınav günü ve yeri belirlendi: 26 Mart 1971 Cuma, Hacettepe Üniversitesi. O gün Türkiye'de bir tek halk edebiyatı doktoru olan üniversite hocası vardı: Ben, Atatürk Üniversitesinde göreve başladığımda doktorasını altı ay önce veren Dr. Muhan Bali. Benden sonra; Bilge Seyidoğlu, Umay Günay ve Fikret Türkmen doktor olacaklardı.

Bu arada Prof. Şükrü Elçin'in raporuyla ilgili olarak gelen bir telgraf yıllarca aramızda bir nükte konusu olarak dilden dile dolaşıp durdu. Hocam raporunu yazmış ve postaya vermiş. O zamanlar ne aps var ne de kargolar... En kısasından benim raporum üç dört gün sonra Erzurum'a ulaşacak. Hoca, o yıllarda yeni yeni tanışmakta olduğumuz, günümüzün en yeni emekli halk edebiyatı profesörlerinden Dursun Yıldırım kardeşime diyor ki:

“Erzurum'a bir telgraf çek, Saim'in raporunun tamamlandığını ve raporların bir an önce askıyı çıkmasını bildiriver.” İstek çok güzel ve benim açımdan sevindirici... Ama bu isteğin telgrafa dökülmesi biraz sıkıntılı. Telgrafın meali şöyle: “*Şükrü Bey, Saim asılsın dedi.*” Biz raporun olumlu olduğunu biliyoruz, ama telgrafın ifadesi de o kadar anlamlı. Neyse, ertesi gün beni astılar!

O dönemin uygulamalarına göre üç rapor, tezin aslıyla birlikte dekanlık odasında öğretim üyelerinin görüşüne sunulurdu. İşte, bizim asılmamız pahasına kabul edilen tezimiz, 1973 yılında, Cumhuriyetimizin 50. yılı şerefine basılan kitaplar arasında yer aldı. Bugüne kadar üzerinde en çok yazı kaleme alınan, yerli ve yabancı bilim adamlarımızın hakkında yazı kaleme aldığı, seçilen örnek metinlerin farklı kaynaklarda değerlendirildiği eserim bu olmuştur. Aşağıda bu kitabımız kısaca tanıtılacak ve hakkında yazılardan bazıları ilginize sunulacaktır:

Gümüshane Masalları / Metin Toplama ve Tahlil, Ankara 1973, Sevinç Matbaası, XVI+700 s. ; *Atatürk Üniversitesi Yayınları nu. 298 / Edebiyat Fakültesi Yayınları nu: 60 / Araştırma Serisi nu: 50.*

Eser; Önsöz ve Giriş'in dışında dört bölümden meydana gelmektedir. Önsöz'de masalların Türk kültürü açısından taşıdığı değer üzerinde durulmuş eserin hazırlanışı ve takip edilen metotlar ele alınmıştır. Giriş kısmı ise şu alt bölümlerden oluşmaktadır:

- a) Masal tarifleri
- b) Masalın diğer nevilerle ilgisi /1. Masal-halk hikâyesi ilgisi / 2. Masal-destan ilgisi / 3. Masal-efsane ilgisi
- c) Masalın insan kültürü bakımından önemi

- ç) Çeşitli ülkelere ait masal kitapları
- d) Türkçe masal kitapları
- e) Türk halk masalları
- f) Masallar üzerine ilmî çalışmalar

Birinci bölüm'de Gümüşhane masallarının derleme şekli, üzerinde durulmuştur. İkinci bölüm'de Gümüşhane'de derlenen masalların tasnif ve tahlil ele alınmış, bir sonraki bölümde ise bu masallardaki ortak unsurlar teferuatlı bir şekilde anlatılmıştır. Dördüncü bölümde ilin bütün yörelerinden derlenen 200'den fazla masal arasından seçilen 70 metne yer verilmiştir. Bunlardan üçü hayvan masalı, 64'ü asıl halk masalı, biri zincirleme masalıdır. Geriye kalan iki metin ise fıkra özelliği göstermektedir. Bunların dışında çalışmasının sonuna yazar, eser ve yer adlarını içine alan indeks, lügatçe ve bibliyografya eklemiştir. Sonuncu bölümde 300'den fazla kaynağın yer aldığı görülmektedir.

a) İrfan Ünver Nasrattınoğlu, “Yeni Yayınlar: Gümüşhane Masalları”, *Hür Anadolu* (Ankara), 5 Mart 1974, 6.

b) Sabri Özcan San, *Kuşakkaya* (Gümüşhane), 21 Ocak 1975, 2.

c) Seyfi Karabaş, *Ulusal Kültür*, 2, (6), Ekim 1979, 233-240.

ç) Xénia Celnarova, “Ethnographic Publications of the Atatürk Universty in Erzurum”, *Asian and African Studies* (Bratislava), 15, 1979, 178-180 (177-184).

d) A. Uzunoğlu-Ocherbauer, *Türkische Märchen*, Hamburg 1982

Eserde yer alan masallardan dört tanesi, *Gümüşhane Masalları* (3, 15, 37, 64 numaralı)’ndan alınmıştır.

e) Ali Berat Alptekin, “Günümüzde Bir Masal Araştırmacısı: Saim Sakaoğlu”, *Masal Araştırmaları / Folktale Studies 1*, İstanbul 1988, 184-187 (183-193)

f) Barbara Pfliegerl, *Es war Einmal, es war Keinmal / Türkische Volkmärchen*, İstanbul 1992, Çetin Ofset, XX+300 s. Eserde yer alan masallardan altı tanesi *Gümüşhane Masalları* (16/4, 18/22, 19/26, 20/28, 21/57, 23/62)'ndan alınmıştır.

g) *Masal Araştırmaları*, Ankara 1999, 336-337.

ğ) Tacettin Şimşek, *Çocuk Edebiyatı*, Erzurum 2004, 240 s.

h) Bu kitabımızdaki 21 numaralı masal, *Padişahın Rüyası* (s. 421-422; 2. bs. s. 336) ilk defa bir ders kitabına alınan yayınıımız özelliğini taşımaktadır.

Not: *Aynı Kızı Seven Üç Kardeş Masalı ve İncelenmesi* s. 217vd. dir.

Not: Gümüşhane ilinin 1989 yılında ikiye bölünmesiyle oluşan Bayburt ilimizden derlenip kitaba alınan masalların yarıya yakını bu genç ilimizden derlenmişti. Bunun sonucu olarak kitabımızın yeni baskısında bir ad genişletilmesine gidilmiştir.

Not: İkinci baskısı, 2002'de Akçağ Yayınevi tarafından *Gümüşhane ve Bayburt Masalları* adıyla yapılmıştır.

Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Ankara 2002, Burak Matbaası XVII + 558 s.

Akçağ Yayınları: 428 / Kaynak Eserler: 121

a) Kadriye Türkan, "Gümüşhane ve Bayburt Masalları", *Türk Dili*, 86 (619), Temmuz 2003, 65-68.

b) Ömer Yılar, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10 (23), 2003, 347-349.

c) Bayram Durbilmez, *Türk Dili*, 86 (619), 2003, 65-74

Duduzar... Bugün bir mahalle kadar yakın olan bu köyün adı Erenli... İlk gidişimizin kaynak şahıslarından İshak Güleç o köyün vekil imam ve hatibi. Bu köyde öylesine uzun bir mezar vardı ki... Mezar, bir türbenin içinde yer almakta ve ayakucunun devamı ise türbe duvarının dışında devam etmekteydi. Bey Böyrek'e ait olduğu ileri sürülen bu türbenin içinde üç tarafa gidebiliyorsunuz ancak dördüncü tarafa gidemiyorsunuz. Çünkü... Çünkü orada merhumun bedeninin bir bölümü duvarı delip geçmiş, dışarıya doğru uzanmış! Ben böyle gördüm, böyle anlattım, böyle yazdım. Dinî ve millî kimliği olan kişilere böylesi türbelerin hazırlanması olağandır. Onlar dev cüsseli kimselerdir. Buna hiç karşı çıkmıyorum. Amma...

Birkaç yıl önceydi, Bayburt'umuza bir daha davet edilmiştim. Büyük törenler yapılıyordu. Bayburt, Temmuz şenlikleriyle gençleşiyordu. Dönemin valisi, belediye başkanı, garnizon komutanı başta olmak üzere Bayburt'un protokolü Duduzar'ı şereflendirmişlerdi. Biz de, bir daha oraları görelim düşüncesiyle konvoydaki yerimizi alıp Fatiha okumak düşüncesiyle tepelere tırmandık. Bey Böyrek adına bağlanan türbeye geldik. Eyvah, tarih tahrip edilmiş. Nasıl mı? Türbenin dışına taşan kabrin bir bölümü bütünüyle kaldırılmış, dışarıya taşan izler silinmişti. Bu yıkımın sıkıntılarını yaşayarak türbenin içine girildi. Orada da başka bir yıkım... Mezarın duvara dayanan bölümü âdeta kesilerek yok edilmişti! O kahramanın mezarı Bey Böyrek'ten daha çok bir cüceye değilse bile orta boy bir insanın mezarına çevrilivermişti.

Hemen dışarı çıkıp herkesin duyabileceği bir ses tonuyla,

"Aramızda yaşlı Duduzarlılar var mı? Varsa lütfen ortaya çıksınlar" diye seslendim. Biraz sonra oldukça yaşlı bir amca ortaya çıktı:

"Buyur evlat, ne diyeceksen de..." dedi.

"Amcacığım, ben buraya 30 yıl kadar önce de gelmiştim. O zaman bu türbenin içinde gömülü bulunan merhumun mezarı içeriye sığmıyor ve (bir yeri işaret ederek) buraya kadar uzanıyordu. Hatırlıyor musunuz?"

"Evet, doğru söylüyorsun. Oraya kadar geliyordu. Ne olduysa sonradan oldu. Geldiler, dışarıdaki kısmı yıktılar, içerdekini de küçülttüler."

Bu açıklama üzerine hazır bulunanlara seslendim:

“Görüldüğü üzere biz günümüze kadar gelen bir türbenin uzantısını traşlamışız. O da yetmemiş, içeriği de dışarıya uydurmuşuz!”

Sonuç: Geçen yıl (08 Mayıs 2013) Bayburt’a son defa gitmişim. Canım oraya gitmek istemedi. “Acaba dedim içimden, bu sefer de türbenin bütünüyle kaldırıldığını görmeyeyim!”

Evet, birileri, kim bilir hangi güzel düşünceyle böyle bir uygulamayı gündeme getirip gerçekleştirmişti!

Yukarıda, Bayburt’a son gidişimden söz etmişim. Erzurum’dan yola çıktık. O güzelim yollardan geçerek Bayburt’a yaklaştık. Bazı arkadaşlarımızın ilk Bayburt seferi idi. Kılavuzumuz bize Dede Korkut’un türbesine götürmeyi önerdi. Kabul ettik. Havada, yağmur sonrası güzelliği vardı. Arabadan inip kutsal makama doğru yöneldik. O da ne? Önceki yıllarda Duduzar’da gördüğümüz değişiklik burada da gündeme gelmiş. Bizim son defa gördüğümüzde oldukça perişan durumda olan Dede Korkut’a bağlanan türbe de modernleştirilmişti! Hayal kırıklığım tazelandi. Daha önce görenlerin hiç biri eski şekli hatırlamıyordu. Onlar, göz açıp bugünkü modern şekli görmüşlerdi. Dolayısıyla onlara karşılaştırma hattı tanıyamıyordum. Bilmedikleri, görmedikleri eski şekil ile yeni şekli nasıl karşılaştıracaklardı.

Evet, bizim 1969 hatıralarımla canlı tutmaya çalıştığımız iki güzel hatıra gitmiş, yerini benim için hatıra olma özelliği olmayan iki yeni şekil almıştı. Ben, bu yazımla, Bayburtluların dile getiremediği veya bazılarının dile getirmek istemediği duygularımı sizlerle paylaşıyorum.

Bayburt’a son gidişimde bazı özlemlerimi gidermek istiyordum. Orarlardan biri de Çoruh Nehri’nin kıyısında bir öğle yemeği yemektir. Bu isteğim gerçekleşti. 1969 Haziran’ında yediğim yemeğin bir sonuncusunu 44 yıl sonra tekrar yiyecektim. Ama masaya oturduğumda bir şartım vardı: Yüzüm Çoruh’un akıp geldiği değil de akıp gittiği yöne doğru bakacaktı. Çünkü bana göre ters olan o oturuşta insanın başı dönüyor, yemekten tat alamıyordu.

Bu Çoruh nereden kopup geliyor ve nerelerden geçtikten sonra nerede denize dökülüyordu? O teknik imkânların bize sağladığı kolaylıklardan yararlanarak Gogul Dede’den şu bilgileri aktarmak istiyorum:

Nehir, Karadeniz Bölgesi’nin en doğusunda yer almaktadır. 46 km olan uzunluğunun 442 km’si topraklarımızın içindedir. Kalan 44 km olan kısmı ise Batum’da Karadeniz’e dökülür. Çıkış yeri Mescit Dağlarının batı yamaçlarıdır. Çoruh Dağlarının vadilerinden geçerek batıya, Bayburt yakınlarından da kuzeye doğru yönelir. Rize Dağlarının güney vadilerine ulaştıktan sonra batıdan gelen Pulur Suyu ile birleşerek doğuya doğru yön değiştirir. İspir’den Yusufeli’nin güney yakınından geçtikten sonra sağ tarafından Oltu Çayı’na, Artvin’e varmadan Şavşat Suyu’nu alarak 90 derecelik bir açı ile kuzeye yönelir. Borçka’da kuzeydoğuya yönelerek Muratlı’yı geçtikten

sonra sınırlarımızın dışına çıkar ve Batum'da Karadeniz'i kavuşur. Siz buradaki uzunluklara bakmayınız, kaynakları da nehrimizin uzunluğunu tıpkı Bey Böyrek'in mezarında olduğu gibi kısaltıvermektedir. Bir kaynak 410 km'si Türkiye'de olmak üzere 431 derken başka bir kaynak 376 km deyivermektedir. Ne diyelim, daha fazla araştırmadan konuyu değiştirelim. Çoruh Nehri meğer dünyanın en hızlı akan nehirlerinden biriymiş, ayrıca da dünyanın en derin nehriymiş. Onun için yabancılar rafting nam spor için ta buralara kadar geliyorlarmış.

Çoruh, Çoruh... Bayburt ve çevresinde bu Çoruh adı aynı zamanda nehir, ırmak, çay gibi adların da yerine kullanılır. Çoruh'a gitmek; nehre gitmek, ırmağa gitmek demektir. Durum Erzurum'un bazı yerlerinde de böyledir. Peki bu Çoruh kelimesinin aslı nedir? Elbette Bayburtlular kelimenin anlamını biliyorlar.

Bakalım Bayburt'umuzun yüz akı Zihnî Efendi bu adı nasıl kullanıyor? 1269 tarihinde Bayburt'a bir köprü yapılır. Zihnî Efendi de, bu köprü'nün yapıldığı tarih için bir tarih şiiri kaleme alır. Beş beyitten oluşan ve dört mefâilün kalıbıyla yazılan şiirde Çoruh adının geçmesinden daha tabii ne olabilir ki... İşte o beyit:

“Budur târihi ey Zihnî bu nehr-ı Cûy-ı rûh üzre

Sırât'ı yel gibi geçsin bu cisri eyleyen ma'mûr” (Sakaoğlu 1987: 146)

Zihnî Efendi'nin matbu *Dîvân*'ından (1293/1876) başka basılı olmayan iki eseri daha vardır. Bunlardan daha önemli olan *Sergüzeştname*'si (1854'ten sonra) basılı değildir. Öbür eseri olan *Kitâb- Hikâye-i Garîbe*'si (1261/1845) ise genç bir arkadaşımızla ortak imza ile yayımlanmıştır. Türk edebiyatında mesneviden romana geçişin veya ilk roman kıpırdamaların öncüsü sayılabilecek birkaç eserden biri olan bu eserde olayların bir bölümü Bayburt'ta geçer. Eserin tarafımızdan özetlenen ilk olayları ile nehrimizin adının geçtiği yerlerden birini aktarmak istiyoruz.

“Bayburt hükümdarı olan Hacı Sadullah Bey bölgenin tek hâkimidir. Elinde olmadan padişahın isteğine uygun düşmeyen bir hareketi sebebiyle katline karar verilir ve o tarihte Erzurum valisi bulunan Cabbarzâde Celâleddin Mehmet Paşa'nın delâletiyle idam edilerek kafası İstanbul'a gönderilir.” (Sakaoğlu-Sevgi 1992: 17)

“Anadolu'nun sol kolunda Erzurum eyâleti dâhilinde Erzurum'a yigirmi dört sa'at ve Trabzona otuz dört sâ'at mesâfede kâ'in Bayburd nâm kasaba ki âb u hevâsı hûb ve **Cûy-rûh** nam nehr vasatında câri makarr-ı ule-mâve mesken-i evliyâ ve şühedâ bir şeh'r mergûb olup...” (Sakaoğlu-Sevgi 1992: 27)

Prof. Dr. İbrahim Yasa'yı tanıyanlarınız vardır. Ben yüz yüze görüşemedim, ama çalışmalarından dolayı tanıyorum. Hatta inanmayacaksınız, ilkokul dördüncü ve beşinci sınıfların ilkin iki yıllık müfredata göre hazırla-

nan bir sosyal bilgiler kitabımızın ilk yazarı da o idi. Diğer iki yazar ise Behzat Minez ve eşi Naşide Minez idi. O yıllarda tıp doktoru sandığım Dr. Yasa'nın (1911-1993) Amerikalarda eğitim almış bir Türk sosyoloğu olduğunu çok sonraları öğrenecektim. İşte, bu Dr. Yasa, benim derleme faaliyetlerine girdiğim 1969 yılında bir kitap yayımlar: *Yirmi Beş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü* (Ankara 1969). Bu kitabın adı bende derin izler bırakmıştı. 'Ben de 25 yıl sonra Gümüşhane ilimizin hiç değilse bir bölümünü bir daha olaşmalıydım.' Derleme gezilerimin üzerinden 25 yıl geçip 1994 yılına geldik. Ama yeniden dolaşmam için gereken şartlar oluşmamıştı. Ancak sözüm söz idi, er geç bu denemeyi ben de yapacaktım. Yaptım da. Bayburt'un il olmasından sonra (1989) sık sık oraya gider olmuştum. Hatta ilk yıl, Kültür Bakanlığı yeni dört ilimize üç ayda bir konferansçı gönderiyordu. Ben de 1990 yılının ocak ayında bir konferans için davet edilmişim. Anılan yıllık toplantılar ise genel olarak Temmuz ayının ilk yarısında düzenleniyordu. 1995 yılında düzenlenilen toplantıya davet edilip bir de konuşma yapmışım. Bu arada içimde düğümlenen isteğimi çözümlen yollarını arıyordum. Sonuçta buldum. Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesinde öğretim üyesi olan, Atatürk Üniversitesin-deki okuttuğum ilk öğrencilerden Ali Çelik de Bayburt'a gelmişti, hem de özel arabasıyla. Hemen birkaç yerleşim merkezine yol alarak 26 yıllık özlememi giderdim. Gittiğim yerlerden ikisinin adını hatırlıyorum. Arpalı belde-si ve Taşkesen köyü. İkincisine 26 yıl önce de gitmişim.

Bu tür aralıklarla tekrar edilen derlemelerin kaynak kişiler açısından çeşitli sonuçları vardı:

- a. Kaynak kişiniz ölmüştür.
- b. Kaynak kişinin başka bir yere taşınmıştır.
- c. Kaynak kişiniz hâlâ oralardadır.

Benim kaynak kişilerim arasında, zaten yaşlı oldukları için ölmüş olabileceklerini tahmin ettiklerim de vardı. Bayburt ilçesi gün geçtikçe küçülüyor, kan kaybediyordu; elbette göçen gençler ana babalarını da yanlarına alıp kâh İstanbul'un kâh Bursa'nın veya İzmir'in yolunu tutuyorlardı.

Yukarıda Duduzar/Erenli köyünden söz ederken adını andığım İshak Güleç'i Taşkesen köyünde buldum. Hoş sohbetten ve tazelenen hatıralardan sonra bazı küçük kayıtları da aldım. İshak Güleç ile yaptığımız bu tatlı ve heyecanlı derlemenin hatıra fotoğraflarından biri için bk. *Tarla / Kültür ve Sanat Dergisi (Prof. Dr. Saim Sakaoğlu Özel Sayısı)*, 99/5, Mayıs 1999, s. 9.

Şimdi, *eski adamların* bu duyarlılığı filan kalmadı. İlk derlemesini bile doğru dürüst yapmayan, hatta başkalarına yaptırın, bir hatta daha, başkalarının derlemelerini kendi derlemesi gibi yutturan bir nesilden, 25 yıl sonra yeni derlemeler beklemek mümkün mü? Bu tür tezlerin rafları süslediği bir ülkede herhâlde bilimsel gelişmelerden söz etmek mümkün olamayacaktır.

Aradan 45 yıl geçti, pek çok bilim olayını hatırlıyorum. Bunları uzun uzun anlatmak yerine öz olarak, birkaç cümle ile tarihe not düşmek istiyorum.

İlk Bayburt seferimiz sırasında, çarşıdaki bir kişi için, ‘Bir şeyler bilir, yararlanalım.’ denildi. Bir ara sokak kahvesinin önüne atılan taburelere oturup sohbet ediyoruz. Anlatmayı kabul ediyor, ama bir şartı var: Para istiyor. Oysa derlemecilerin kaynak kişilere para vermek gibi bir geleneği yoktur, ancak manevi değeri olan ufak tefek hediyeler verilir. Kabul etmedim, o da anlatmadı. Böylelerinin kendilerini naza çekmeleri biraz da bizim ona değer vermemizin sonucu olmaktadır. Dört yolculuğumdan sadece ilkinde bir kaynak kişiye para verdim: Börek Türk. O da, bize kaynak şahıslık yapmak üzere köyünden kalkıp Bayburt’a gelmiş ve masraf kapısı açılmıştı. Elbette yol giderlerini ve öğle yemeği masrafını karşılamalıydım.

Dönemin Demirözü bucağına bağlı köylerden biri de Tomlacık idi. Köye varıp da maksadımızı açıklayınca bizi hemen Hilmi Ekşi’ye götürdüler. Meğer o eski âşıklardanmış. Hatta bize okuduğu şiirlerinden bazılarını, 1938 yılında katıldığı Bayburt’ta düzenlenen Saz Şairleri Haftası’nda da okumuş. Bu şiirlerin bazıları daha sonra Mahmut Kemal Yanbeğ tarafından *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde de yayımlanmış. Hilmi, bizim derlemelerimiz sırasında 79 yaşında idi ve bize okuduğu şiirlerinin eksik olduğunu daha sonra tespit edecektim. 24 yıl arayla yayımladığım iki antolojime de ondan örnekler almıştım: *Halk Şiirinde Atatürk* (Turgut Günay ile), Erzurum 1974, 55-58; *Âşıkların Diliyle Cumhuriyet* (Zekeriya Karadavut ile), Ankara 1998, 112-113.

Oruçbeyli köyünde bir gece konaklıyorum Meğer orası ünlü âşık Ağlar Baba’nın köyü imiş. Onun bir adının da İrşadî olduğunu öğreniyoruz. Geç vakte kadar Ağlar Baba üzerinde duruyoruz. Bayburtluların dışında pek az tanınan bu âşığımızı ben de yakından tanıdım. 1806-1877 yılları arasında yaşamış; *Ahmediye* ve *Mevlüt* adlı eserlerini tamamlamış, *Kıyasü’l- Enbiya* adlı eserini ise, kendisiyle aynı mahlası taşıyan torunu İrşadî (1880-1958) tamamlamıştır.

Torunlarından biri, *Mevlüt* adlı eserinden birkaç *bahir* okudu ve biz de kayda aldık. Bugüne kadar yayımlama imkânımız olmadı. Kısmet olur da Bayburt Üniversitesinden birileri ilgilenirse, ilimizle ilgili öbür belge ve bilgileri oraya bağışlama mutluluğunu yakalarız.

Derleme çalışmalarımın öncesinde bütün ili bilgi fişi yağmuruna (!) tuttuğumu yukarıda dile getirmiştım. O aşamada ilgi görmemiş, il ve ilçe merkezleri dâhil, pek ilgilenen çıkmamıştı. Bize cevap veren birkaç kahraman öğretmenimizin adını da doktora tezime yazarak çocuklarına bir armağan bırakmıştım. İşte o güzel öğretmenler:

Cevat Arslan (Yayladere köyü, Gümüşhane),

Ahmet Arslan (Geçit köyü, Kale bucağı, Gümüşhane)

Kâzım Tayfur (Yukarı Pınarlı köyü, Bayburt)

Kemal Işık (Gümüşgöze köyü, Kelkit)

Elbeyi Çitli (Yukarı Bezendi köyü, Kelkit)

Bahri Ciran (Örenkale köyü, Şiran)

İsmet Çak (Gürgenli köyü Kürtün bucağı, Torul)

Bu öğretmenlerden Ahmet Arslan'ın köyüne gitmiştik, ama kendisi tatile olduğu için görüşememiş, adını verdiği kaynak kişinin de aşırı inatçılığı sebebiyle sesini dahi işitemeden ayrılmak zorunda kalmıştık. Aynı şekilde Kâzım Tayfur da memleketine gitmişti. Bahri Ciran'la ise buluşmuştuk, ancak herhangi bir kayıt alamamıştık. Buna karşılık uğradığım Koyunbaba köyü halkından, 71 yaşındaki Ziya Özbek'ten kayıt alabilmiştik: *Padişah Oğlu* ile *Çoban Oğlu* (2002: 496-498).

Derlemelerimin ön aşamasında öğretmen arkadaşlarımdan yeterli ilgiyi göremediğimi özellikle belirtmek isterim. Ancak derleme işleri bitip de ben Erzurum'a döndükten sonra meslektaşlarımda bir hareketlenme görüldü. Öğrencilerine masal ödevi veren bazı meslektaşlarım bu ödevleri bana ulaştırdılar. Gelenler arasında çocuk kitaplarından alınlar çoğunlukta idi. Ancak içlerinde gerçekten derlemeye dayananlar da vardı. Ben daha sonra Konya'ya geçince bu ödevleri iyi bir elemeyden geçirdim ve işimize yarayacak olanlardan iki öğrenci tezi hazırlattım. Böylece 1969 yazının bir devamı gibi algıladığım bu ödevler de kitaplık raflarındaki yerlerini almış oldular.

Bu ödevlerden biri de Ortaokul öğrencisi Ömer Karaçayır tarafından öğretmene verilmişti. Ödevde ele alınan konu ise Bamsı Beyrek hikâyesi idi. Ben, yukarıda andığım *Dede Korkut Araştırmaları* kitabımın ikinci cildinin ilgili bölümüne bu metni (s. 959-964)küçük düzeltmelerle Ömer Karaçayır adına kayda geçirdim. Böylece bu 1969 gezileri bizi birkaç Dede Korkut hikâyesi kazandırmış oldu.

Bayburt'a ilk gidişimde, Şerif Aktaş lisede öğretmendi. Daha sonra Prof. Dr. Kaya Bilgegil'in doktora öğrencisi oldu. Ankara Gazi Üniversitesinde Yeni Türk Edebiyatı profesörü olarak çalışırken geçen yıl aramızdan ayrıldı. Düşünüyorum, acaba diyorum, o yıllarda (1967-1970) Bayburt kültürüyle ilgilenmiş miydi? Öyle ya, Bayburt'un yetiştirdiği bunca güzel insan vardı, onlarla ilgilenmiş olabilir miydi acaba? 'Dosyalarına ulaşip bir hazineyi yakalayabilir miyiz?' diye düşünüyorum.

Sadece Şerif Hoca mı? Atatürk Üniversitesinde okuyup da Bayburt üzerine bitirme tezi hazırlayan öğrencilerden kaçının tezi bugün ortaldadır? Acaba onların basılabilecek olanlarının gün ışığına çıkarılması düşünülemez mi? Sadece Atatürk Üniversitesinde değil, başka üniversitelerde de Bayburt kültürüyle ve yetiştirdikleriyle ilgili çalışmalar yapılmıştır; onlardan da birilerinin haberi olması gerekmez mi?

Yola bir bibliyografya ile çıkılması gerekmez mi? Çıkmıştır da. **Bayproje**'nin bir yayını olmak üzere, *Cumhuriyet Dönemi Bayburt*

Bibliyografyası hazırlanmıştır (Proje Danışmanı: Prof. Dr. Doğan Atılğan, Hazırlayan: Osman Atılğan, Detay Yay. 2012). Bu bibliyografyayı dikkatlice inceledim. Hazırlayanları kutluyorum. Ama 45 yıldır Bayburt üzerine çalışan birisi olarak eleştiri hakkımı da kullanmak istiyorum. Öyle kapsamlı bir bibliyografyanın hazırlanması asla bir kişinin omuzlarına yüklenmemelidir. En azından birkaç kişilik bir ekip oluşturulmalıdır. Böylece eksik kaynak sayısı çekilebildiği kadar aşağıya çekilmelidir. Sadece benim Bayburt ile ilgili yayınlarımdan eksik olanların sayısı bile bir hayli fazladır.

Böyle güzel bir çalışmanın yapıldığını **Bayproje** sorumlusu kardeşim Prof. Dr. Rifat Yıldız'ın bilgilendirme raporlarının birinden öğrenmiştim. Ne yazık ki bana bir adedi bile ulaştırılmadı. Bu sebeple ben de eksikleri bildirmediğim. Genel Ağ'dan indirmenin ne kadar tehlikeli olduğu, bibliyografyanın başına eklenen öcü misali göz dağından sonra ben nasıl olur da bir orayı tara, bir burayı tara yöntemiyle eksikleri arayabilirim. Artık benim bu yaşımdan sonra bibliyografya kullanacak hâlîm mi kaldı! Eksiklerini başkaları tamamlasın ve başkaları yararlansın. Ancak yeri gelmişken, birkaç noktayı hatırlatmak istiyorum.

Benim de Zihni ile ilgili olmak üzere üç kitabım var. Ne yazık ki yukarıda andığımız bibliyografyada bunlardan sadece bir tanesine yer verilmiştir. Kaldı ki hepsi de en az on yıl önce yayımlanmış ve birer örneği tarafımızdan Bayburt İl Halk Kitaplığına hediye edilmişti. Makalelerimin eksik olanlarını saymayı gerekli görmüyorum.

Ayrıca, Atatürk Üniversitesi başta olmak üzere bazı üniversitelerimizde Bayburt ile ilgili bitirme tezleri hazırlanmıştır. Ömer Şahin, Edip Timuçun, Hamdi Güleç adları bu arada sayılabilir.

SONA DOĞRU

Gümüşhane, Bayburt, Kelkit, Torul, Şiran, Demirözü, Aydıntepe, Köse ve Kürtün ile bu yerleşim birimlerine bağlı köylerde yaptığım ve aralıklarla dört aya yayılan derleme çalışmalarında 200'den fazla ürünü derledim. Bunların doğrudan masal olanlarından 70 tanesini doktora çalışmama aldım. Bu 70 sayısı, daha sonra yapılan masal çalışmalarının tamamına yakınında aynen kabul gördü. Bu sayıyı seçmemizin sebebi, halk kültürümüzdeki, 7' den 70'e söyleyişi idi.

Elimizde kalan derlemelerimin bir bölümünü, o yılların en ünlü folklor dergisi olan *Türk Folklor Araştırmaları*'nın sayfalarında yayımladım. Bunlardan ikisini, daha sonra, ülkemiz üniversitelerinde el kitabı gibi değerlendirilen *Masal Araştırmaları* kitabıma da aldım. Böylece Bayburt'umuzu geniş kitlelere duyurmaya çalışmış oldum.

Ayrıca bu derlemelerim sırasında elde ettiğim bazı farklı dalların ürünlerini de zamana yayarak önemli yayın organlarında ilgililerin bilgisine sundum. Bunlardan bazılarını özellikle hatırlatmak isterim:

1.“Bey Böyrek Hikâyesinin Bayburt Rivayeti”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, 3-4-5-6, 1966-1969, Ankara 1973, 159-181.

2.“Yaşayan Tepegöz Hikâyesi”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XI-XII-XIII-XIV, 1973-1975, 50-84

Not: Bu iki yazım, *Dede Korkut Kitabı/İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar* (2 c. Konya 1998) adlı eserimize de alınmıştır.

3.“Bayburt'ta Derlenen Bir Halk Hikâyesi: Hurşit ile Mehri”, *Türk Folklorundan Derlemeler*, 1986, Ankara 1986, (1), 279-297.

4.“Bayburt'ta Derlenen Bir Masal: Gül Sinan'a Neyledi Sinan Gül'e Siyaset”, *Türk Folklorundan Derlemeler 1988*, Ankara 1988, 129-146.

5.“Hatem-i Taî Hikâyesi”, *Türk Halk Kültürü Derlemeleri 1992*, Ankara 1992, 141-163.

6.Ve daha niceleri...

Ben, Bayburt'a yeterince hizmet ettiğimi sanıyorum. Ama daha da hizmet etmek arzum var! Nereye kadar? Bayburt beni kabul etmeyi sürdürürse ben de Bayburt'la arkadaşlığımı sürdürürüm. Ama esas üzüldüğüm konu, benim aylarca emek vererek derlediğim kayıtların benim ölümünden sonra çöpe gideceği konusudur. Ne diyelim, şairin dediği gibi:

“Zafer biraz da hasar ister'miş!”

KAYNAKLAR

Sakaoğlu, Saim (1973), *Gümüşhane Masalları/Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara, XVI+700 s. 2. bs. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Ankara 2002, XVII+558 s.

Sakaoğlu, Saim (1981), “Derleme Gezisi Notları I”, *Mengüceli* (Erzincan), 3 (17), Eylül, 6-16.

Sakaoğlu, Saim (1987), *Bayburtlu Zihnî*, İstanbul, IX+187 s.

Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin (1990), *Bayburtlu Zihnî Bibliyografyası*, Ankara, 64 s.

Sakaoğlu, Saim-Ahmet Sevgi (1992), *Hikâye-i Garîbe*, Konya, [IV]+ 138 s.

BAYBURT/AYDINTEPE YÜZEY ARAŞTIRMASI IŞIĞINDA BÖLGENİN ESKİÇAĞ TARİHİNİN EĞERLENDİRİLMESİ

Süleyman ÇİĞDEM*

Bayburt ve çevresinin Eski Çağ Anadolu'sunda özellikle de Kuzeydoğu Anadolu bölge tarihi içerisinde önemli bir yer tuttuğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışmada 2008 yılında Bayburt ili Aydıntepe ilçesinde gerçekleştirildiğimiz yüzey araştırmalarına dayanılarak, Aydıntepe ve çevresinin tarih öncesi çağlarda ve Eski Çağ'daki konumu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmamızın girişinde bölgenin kısa bir coğrafi tanımlaması yapıldıktan sonra konumuzla ilgili tespit ettiğimiz eserler verilecek, sonra da bu eserler ve buluntular üzerinden bölgenin söz konusu dönemlerdeki durumu incelenecektir.

Bayburt ilinin iki ilçesinden biri olan Aydıntepe 40 derece 24 dakika kuzey enlemi, 40 derece 10 dakika doğu boylamında olup, doğu ve Güneyden il merkezi, kuzeyden Trabzon, batıdan Gümüşhane illeriyle çevrilidir (Harita 1), (Resim 1). Bayburt il merkezinin kuzeybatısında, kendi adı ile anılan ovanın kuzeyinde, Kuzey Anadolu sıradağlarının bir bölümünü oluşturan, Trabzon ve Bayburt illerinin doğal sınırını çizen Soğanlı Dağlarının ovayla birleştiği yamaçta kurulmuştur (Hacıhasanzade, 2007: 159; http://www.aydintepe.bel.tr/index.php?option=com_content&view=).

Deniz seviyesinden yüksekliği 1650 m, yüzölçümü 473 km² dir. İlçenin en önemli dağları olan Soğanlı Dağları, kara iklimin etkisi ve tahripler sonucu orman örtüsünden hemen hemen mahrumdur. Bu dağların en önemli özelliği yayla ve avcılığa elverişli olması, geniş otlaklarının bulunmasıdır. İlçenin doğal bitki örtüsü küçük köy korulukları ve otlak alanlardır. Doğu Anadolu ikliminin etkisi altında bulunan ilçede kışlar soğuk ve kar yağışlı, yazlar kurak ve sıcak geçer.

2750 m. yüksekliğe sahip Soğanlı Dağlarının kuzey yamaçlarında Karadeniz ikliminin etkisi görülür. İlçenin belli başlı akarsuları Çoruh Nehri'nin kollarını oluşturan küçük derelerdir. Aydıntepe Ovası'nı ikiye ayırarak doğu-batı doğrultusunda uzanan Çoruh Çayı, Çoruh Nehri'nin en büyük koludur. Ayrıca Çatıksu, Sorkunlu, Gümüşdamla ve Sırataşlar dereleri Çoruh Nehri'nin havzasında yer alan önemli kaynaklardır. Bu derelerde yılın her mevsiminde su bulunur.

İlkbahar ve sonbaharda bu derelerin taşıdıkları su miktarı artar. İlçenin en önemli tarım alanı, yükseltisi 1450-1550 metreler arasında yer alan

*Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
scigdem@atauni.edu.tr

(Özey, 1994: 438) ve Bayburt Ovası'nı oluşturan dört büyük ovadan biri olan Aydıntepe Ovası'dır (Hacıhasanzade, 2007: 51). Bunun dışında ovaya açılan dere boylarında tarıma elverişli küçük düzlükler bulunur.

1. Bölgedeki çalışmalarımızı 2002 yılından itibaren Prof. Dr. Hüseyin Yurttaş ve Prof. Dr. Haldun Özkan ile gerçekleştirmekteyiz. Her konudaki katkı ve emekleri için kıymetli dostlarıma sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca Aydıntepe'de gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda gösterdiği yakın ilgi ve alaka için Aydıntepe Belediye Başkanı Sayın Orhan Eraslan'a da çok teşekkür ediyorum.

Yayla Yerleşmeleri:

Çovrang Yayla Yerleşmesi: Aydıntepe'nin 5 km. kuzeybatısında yamaç yerleşmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Resim 2). Yüzeyde Orta Çağ ve Yakın Çağ Dönemi keramikleri bulunmaktadır.

Göller Mevkii: Bu yerleşmenin yaklaşık 2300 metre kuzeydoğusunda Göller mevkii olarak adlandırılan alanda (Resim 3), güney-kuzey istikame-tinde düzensiz büyük moloz taş bloklardan oluşturulmuş yaklaşık 400 m uzunluğunda, 1,20 cm kalınlığında harçsız bir duvarın temel izleri yer almaktadır. Duvarın kuzey ucu ana kayaya göre şekillendirilmiş olup, doğu-batı yönündeki uzunluğu 1 m'dir. Yaptığımız incelemelerde erken dönemlere ait herhangi bir buluntu ele geçirilememiştir. Bu yerleşim alanının kuzeyinde Soğanlı Dağları silsilesi içerisinde yer alan Sarıyaylalar yer almaktadır. Bu alan bazı araştırmacılar tarafından kale olarak da yorumlanmış ise de mevcut yüzey bulgularından yola çıkılarak bu tespiti doğrulamak güç gözükmektedir (Ünsal, 2006: 171; Sükut, 2007: 66). Bölgenin yol bağlantısı içerisinde, Bayburt-Aydıntepe üzerinden Soğanlı Dağlarından aşan ve Karadeniz'e ulaşan yayla yollarının üzerinde han kalıntıları tespit edilmiştir. Bu bakımdan bu yörede de araştırma yapılması gerekmektedir.

Aydıntepe Höyük: Aydıntepe ilçe merkezi içinde, ilçenin güneybatısında yer alan höyük, batı yönünde yer alan ana caddeden 35 m yüksekliktedir. Höyük Mezarlık Tepe, Kayalık Tepe veya Kalamaç Tepe olarak da adlandırılmaktadır (Sagona-Sagona, 2004: 120; Ünsal, 2006, 187; Sükut, 2007: 66). Yüksek doğal bir tepe üzerinde, geniş bir alana yayılan höyüğün büyük bir kısmı mezarlık olarak kullanılmaktadır (Resim 4). Eski Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma Dönemi'ne ait keramiklere rastlanmıştır. Aydıntepe Kale Mahallesi sınırları içerisinde oda şeklinde kayalara oyulmuş bir mezar odası da yer almaktadır (Resim 5). 2.90 m.x2.70 m ebatlarında 1.80 m yüksekliğindeki kaya oyularak yapılmıştır. Doğudan girişi olan bu mekânın içi horasan harcı ile sıvanmıştır. Batı yönünde bulunan duvar ise tahrip edilmiştir. Mevcut durumuyla hangi amaç için yapıldığını belirlemek güç gözükmektedir. Daha önce bu alanda inceleme yapan Sinclair, bu alanının kaya mezarı olduğu ve Geç Antik Dönem'e tarihlendirilmesi gerektiği

görüşündedir (Sinclair, 1989: 261). Sagona ise, bizim de tahmin ettiğimiz şekilde ya bir sarnıç veya mahzen ya da mezar odası olarak tanımlamaktadır (Sagona-Sagona, 2004: 120).

Aydıntepe Yeraltı Şehri: İlçenin yakınında yer alan yeraltı şehrinin (Resim 6-7) yapılışını Uslu, şöyle tarif etmektedir (Uslu, 1980: 65): “*Toprak üstünde tesadüfen açılan bir delikten girildikten sonra, tünelle başlayan bazı kalıntılar, âdeta bir cadde niteliğine sahip olan yolun her iki tarafında karşılıklı mekânlar hâlinde sıralanırlar. Kemerli bir açıklıkla kare şeklindeki odalara girilmektedir. Tonozlarla örtülü olan bu odalar birbirleriyle aynıdır. Bu yol ve etrafındaki mekânların 5 km kadar devam ederek Arpalı (Niv) Köyüneson bulunduğu söylenir. Ayrıca bahsedilen yol, bir noktada doğu ve batı yönlerinde daha alçalan diğer mekânlara ayrılmaktadır*”. 1989-1990 ve 1997 yıllarında bu alanda Erzurum Müzesi tarafından üç dönem kazı çalışması yapılmıştır (Özkorucuklu, 1992: 233 vd.; Erkmen, 1999: 313 vd.). Yakutiye Mahallesi, Kale Mahallesi ve Cumhuriyet Meydanı’nın da 3 ayrı galeri tespit edilmiştir (Özkorucuklu, 1992: 234). Günümüzde Yakutiye Camii avlusundan tek bir giriş verilerek yeraltı şehrinde büyük bir düzenleme yapılmıştır. Sinclair, yeraltı şehrinin tarihlendirilmesini şu an itibariyle güç olarak görmektedir (Sinclair, 1989: 262). Yeraltı şehrinde yapılan çalışmalar sonucunda çok miktarda (özellikle Orta Çağ’a tarihlendirilebilecek) çanak-çömlekler ve metal eşyalar tespit edilmiştir (Resim 8-9-10-11).

İncili Tepe/İncili Höyük/Kepçeli Höyük: Aydıntepe ilçesinin 5,2 km güneyindeki İncili köyünün yaklaşık 1 km doğusunda (Resim 12), Aydıntepe-Bayburt yolu üzerinde, yoldan 300 m yükseklikte ve kuzey-güney doğrultusunda 64,20 m, doğu-batı doğrultusunda 27 m’ dir (Sagona-Sagona, 2004: 118; Ünsal, 2006: 188; Sükut, 2007: 67). Höyük yüzeyinde Eski Tunç Çağı’na, Demir Çağı’na, Orta Çağ’a ve Modern Dönem’ ait keramiklere rastlanmıştır (Sagona-Sagona, 2004: 118). Koruma altın alınması gereken höyüğün etrafı tarlalarla çevrili olup, doğu tarafındaki tarlada ise insan iskeleti kalıntılarına rastlanmıştır.

İncili Tepe II: İncili köyünün 1 km doğusunda bir dönümden fazla bir alanı kapsamaktadır (Resim 13). Aydıntepe’ye giden yolun güneyinde, yoldan 9-10 m aşağısında bulunan mekânda Demir Çağı’na ve Orta Çağ’a ait keramiklere rastlanmıştır.

Çorak: İncili Tepe’nin yaklaşık 200 m doğusunda Bayburt-Aydıntepe yolunun doğusunda yol seviyesinde yer almaktadır¹ (Resim 14).

1. Sagona bu alanı İncili Tepe’nin yayılım alanı içerisinde değerlendirmektedir, Sagona-Sagona 2004, 118.

Kuzey, güney ve doğu tarafları ekili alanlarla kaplı olan höyük yüzeyinde, özellikle Yakın Dönem keramikleri görülmektedir.

Örenler: Çayırköprü köyünün 2,2 km kuzeyinde, Aydıntepe yolu üzerinde büyük bir alanı kapsamaktadır (Resim 15). Alan ortasından yol geçmektedir. Erken Demir Çağı'na, Orta Çağ'a ve Yakın Dönem'e ait keramik parçaları görülmektedir.

Kızillar Mevkii: Aydıntepe ilçesinin güneydoğusunda yer alan Yakutiye Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Kızillar mevkii günümüzde tamamen tarımsal alan olarak kullanılmaktadır (Resim 16). Yüzeyde Eski Tunç Çağı'na ve Yakın Dönem'e ait keramiklere rastlanmıştır.

Kilisetep/uzun Kiliseler: Aydıntepe ilçe merkezinin güneydoğusunda, Aydıntepe-Çayırköprü yolunun 1. kilometresinde, yolun kuzeyinde yer almaktadır (Resim 17). Yol, alanı ikiye bölmektedir. Yerleşim alanının doğusu nekropol görünümünde olup yüzeyde mezar tuğlaları ile Orta Çağ'a ve Yakın Dönem'e ait keramikleri bulunmaktadır.

Vang Deresi Kült Alanı: Yukarı Kırzı köyünün kuzeydoğusunda bulunan alana, Çatıksuyu yolundan 3 km gidildikten sonra, doğu istikametine doğru 2 km gidilerek ulaşılmaktadır (Resim 18). Kült alanı yoldan 68 m yükseklikte yer almaktadır. Yaklaşık 10 m yüksekliği bulunan ana kayanın en üst noktası düzleştirilmiş, bu alana çıkan kaya basamakları ve 3 adet sunu çukuru yerleştirilmiştir (Resim 19). Bu alanın hemen güneyindeki kaya yüzeyine haç işaretleri oyulmuştur. Yüzeyde Erken Demir Çağı, Roma Dönemi ve Orta Çağ'a ait keramiklerle karşılaşmıştır. Çeşitli dönemlere ait buluntular kült alanının muhtemelen her dönem kullanıldığını göstermektedir. Sagona bu alanı İncili Tepe'nin yayılım alanı içerisinde değerlendirmektedir (Sagona-Sagona 2004, 118).

Gümüşhane ilinin 48 km güneybatısında bulunan Şiran ilçesinin 21 km kuzeybatısındaki Araköy'de yaptığımız yüzey araştırmalarında tanımladığımız Araköy Kaya Mezarı Kompleksi içerisinde sunu çukurları yer almaktadır (Çiğdem-Gönültaş, 2004: 73 vd). Gümüşhane-Bayburt bölgesinde yer alan Satala Askeri Garnizonu'nun bulunması, Yukarı Kırzı'da yer alan kült merkezinin de tarihlendirilmesine ışık tutmaktadır (Çiğdem, 2012: 106 vd).

Çatıksu Gözetleme Kulesi: Çatıksu köyünün hemen kuzeyinde yer almaktadır. Ana yoldan 82 m yüksekliktedir. Gözetleme kulesinin yüksekliği 17 m'dir. Batısı sarp kayalık olup, kuleye doğu ve güney yönünden ulaşılmaktadır. Bütünüyle anakayaya göre şekillendirilmiş olan kulenin duvarları büyük kütleli taş bloklardan kiplopik teknikle oluşturulmuştur (Resim 20). Gözetleme kulesi bu görünümü ile bölgede erken dönemlere

tarihlendirilebilecek muhtemelen en eski askeri mimari örneğidir. Güney ucu anakaya göre şekillendirilerek bir burç görünümü kazandırılmıştır (Resim 21). Bu alanda yoğun bir şekilde kaçak kazı yapıldığı görülmektedir. Daha fazla hasara uğratılmaması için bir an önce koruma altına alınması gerekmektedir. Kule, Hart Ovası'nın kuzeybatıdaki en uç noktasında ovayı tamamen kontrol altında tutmaktadır. Ayrıca Trabzon'dan gelen yol Çatıksu üzerinden Bayburt'a buradan da Erzurum'a ulaşmaktadır. Bu güzergâhın tarihi bir yol bağlantısı olduğunu gösteren köy merkezindeki han, maalesef 1951 yılındaki yol yapımında yıkılmıştır.

Yukarı Kırzı Gözetleme Kulesi: Yukarı Kırzı köyünün 1,5 km kuzeyinde bulunmaktadır (Resim 22). Gözetleme kulesinin batısında Guskar Deresi, doğusunda Kule Deresi bulunmaktadır. Kuleye güneyden ulaşılmaktadır. Anakayaya göre şekillendirilmiş kulenin sur duvarları tamamen kaçak kazılarla tahrip olmuş durumdadır (Resim 23). Yalnız kuzeyde kısmen duvar izleri yer almaktadır. Mevcut bulgulara göre gözetleme kulesini en erken Orta Çağ'a tarihlendirilebiliriz. Kule, Aydıntepe Ovası'na tamamen hâkim konumda konuşlandırılmıştır. Gözetleme kulesi Karadeniz'e ulaşan yol üzerindeki konumu ile stratejik bir önem arz etmektedir. Aydıntepe'den gelen yol, Şalcılar üzerinden Araklı, Çaykara ve Sürmene'ye ulaşmaktadır. Bu yolun uzun süre kullanıldığını kanıtlayan bir han gözetleme kulesinin hemen güneybatısında yer almaktadır.

Kuzeydoğu Anadolu sınırları içerisinde yer alan Aydıntepe ve çevresinin en eski yerleşim tarihini, yüzey araştırmalardan elde edilen bulgular ışığında Gümüşhane ve çevresinde olduğu gibi, Eski Tunç Çağı'ndan itibaren başlatabiliriz. Bölgede yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları bu dönem öncesine geçebilecek herhangi bir kanıt elde edilememiştir.² Yerleşim yerlerinde karşılaştığımız ve Karaz keramiği olarak tanımlanan çanak- çömlek parçaları, bölgenin bu dönemlerde homojen bir kültürün yayılım alanı içerisinde olduğunu kanıtlamaktadır (Pehlivan, 1984: 34 vd.; Pehlivan, 1994: 328; Işıklı, 2011: 41 vd). Aydıntepe ve çevresinin ekolojik yapısı Karaz Kültürü'nü oluşturan toplumların temel geçim kaynağı olan hayvancılığa müsait bir alanı oluşturmaktadır (Çiğdem, 2000: 197 vd.; Işıklı, 2011: 96 vd). Karaz Kültürü, Aydıntepe üzerinden Karadeniz'e ulaşan güzergâhtaki son nokta olmuştur. Zira Soğanlı Dağları bu kültürün daha kuzeye geçmesini engellediği görülmektedir.

Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren Gümüşhane-Bayburt bölgesinde varlığına tanıklık ettiğimiz Karaz Kültürü'nün, Aydıntepe ve çevresinde bu

2. Gümüşhane-Bayburt Bölgesinde ilk arkeolojik çalışmaları yapan Kökten, yüzey çalışmalarında karşılaştığı kahverengi-siyah tonlarda ve tek renkli çanak-çömlekleri Bakır Çağı Keramiği olarak tanımlamıştır. Kökten 1944a, 465 vd.; Kökten 1944b, 659 vd.; Kökten 1952, 659 vd.

dönemde rastlanılmaması dikkat çekici olarak görülmektedir. Bölgede arkeolojik çalışmalar yapan Sagona, Aydıntepe'ye yakın Bayburt sınırları içerisinde yer alan yerleşim alanlarında, özellikle Taşkesen III'te Geç Kalkolitik Çağ örnekleri görülmektedir (Sagona-Sagona, 2004: 119).

Burada şunu da hemen ilave etmeliyiz ki, bütün bu varsayımlar yüzey araştırmalarına dayanmaktadır. Aydıntepe ve çevresinde yer alan höyüklerde yapılacak sistematik kazılarla bu durum daha da net ortaya konulacaktır.

Kuzeydoğu Anadolu'nun tarihi çağlara geçişi ilgili problem Aydıntepe için de geçerlidir. Gümüşhane-Bayburt Bölgesinde ve diğer alanlarda sürdürülen arkeolojik yüzey çalışmalarında şu ana kadar bölgenin yazılı tarihini ortaya koyan herhangi bir yazılı metne ulaşılmış değildir. Bölgede, ilk yazılı belgelere 14. Yüzyılda rastlanmıştır. (Pehlivan, 1994: 329).

Hitit İmparatorluğu'nun Anadolu'nun doğusunda mücadeleye girdiği Yukarı Ülke'deki şehirlerini tehdit eden Hayaşa-Azzilerdi. Hayaşa-Azzi ile ilgili kaynakların sınırlı oluşu, başta sınırları olmak üzere Hayaşa-Azzi ile ilgili birçok konuyu tartışılır kılmaktadır. Konu ile ilgili bilim adamlarının işaret ettikleri yerler arasında Aydıntepe'nin de içerisinde olduğu Erzurum-Erzincan-Bayburt illeri ve Karasu-Çoruh-Kelkit havzaları baskın olarak yer almaktadır³.

Pehlivan, Hayaşalıların MÖ, III. binde Doğu Anadolu'da egemen olan Hurrilerin toplumsal yapılarını ve yaşam biçimlerini devam ettirdiklerini belirtmektedir (Pehlivan, 1991: 74). Yakar, da onların yoğun bir şekilde hayvancılık, nispeten de tarımla uğraşan yarı göçebe bir yaşam sürdürdüklerini ifade etmiştir (Yakar, 2000: 431). Ekolojik yapısıyla böyle bir yaşam biçimine müsait olması bakımından Aydıntepe ve çevresi de Hayaşalılar için önem arz edebilecek konumdadır. Aydıntepe'de yapılan arkeolojik yüzeye araştırmalarında Orta ve Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilebilecek bulgulara rastlanılmaması, bölgede Yakar'ın ifade ettiği hayvancılığa dayalı yarı göçebe yaşamın baskın olduğunu göstermektedir. Özellikle Aydıntepe'nin kuzeyindeki yüksek kesimlerin bu anlamda ne gibi bir rol oynadığını ortaya koymak ise şu anki bulgularla oldukça güç gözükmektedir.

Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'da Son Tunç Çağı'nın ne zaman ve ne şekilde bittiği ve Demir Çağlarına nasıl girildiği bir problem olarak varlığını hâlâ sürdürmektedir (Koroğlu, 2003: 231 vd.; Yakar, 2003: 16). Bölgenin Demir Çağı ile ilgili ilk bilgileri Çoruh-Kelkit havzalarında arkeolojik yüzey araştırmaları yapan Sagona'nın çalışmalarında görmekteyiz. Sagona, Bayburt Ovası'nda gerçekleştirdiği çalışmalar sonucunda, bölgenin Demir Çağı'nda yoğun yerleşim düzeyine ulaşıldığı, höyüklerin yanı sıra yüksek sarp kayalıklar üzerine kurulmuş savunmaya yönelik yerleşmelerin de bu dönemde karşımıza çıktığı sonucuna ulaşmıştır (Sagona-Sagona, 2004: 9-10)

3. Lokalizasyonlarla ilgili görüşler için bkz. Pehlivan 1991, 37 vd.

Aydıntepe yüzey araştırmaları da Erken Demir Çağı ve Demir Çağı yerleşmelerinin oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Özellikle Çatıksu köyünün kuzeyinde yer alan gözetleme kulesinin bölgenin Erken Demir Çağı için ünik bir eser olduğu görüşündeyiz. Bu gözetleme kulesiyle Erken Demir Çağı ile bölgede belirli bir siyasi otoritenin egemen olmaya başladığı görülür. Savunma gücü oluşturan bu otoritenin bölge üzerindeki etkinliği hangi boyutta idi, egemenlik sınırları nerelere kadar uzanıyordu, bütün bu soruları tamamiyle yanıtlamak güç olsa da belirli bir merkezleşmeye yöneldiği muhakkaktır. Oluşturulan bu merkezi güç, bölgenin Eski Tunç Çağı toplulukları tarafından mı yoksa bölgeye dışarıdan yeni gelen topluluklar tarafından mı oluşturulduğu bilinmemektedir.

Bölgede nüfus artışıyla birlikte tarımsal üretime olan ihtiyaç ta artmış olmalıdır. Bölgenin temel geçim kaynağı olan hayvancılıktan güçlü bir kopuşun olduğunu düşünmemektediriz. Çünkü her ne kadar yerleşik bir yaşam tarzı gelişmiş olsa da bölgenin ekolojik yapısı hayvancılığın hâlâ baskın geçim kaynağı olması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

MÖ, 9. yüzyılda Doğu Anadolu'da ilk merkezi siyasi örgütlenmeyi kuran ve bölgenin tarihi çağlara geçişini sağlayan Urartu Krallığı'nın kuzey-batı yayılımının Bayburt'u, dolayısıyla Aydıntepe'yi de ne kadar içerisine aldığı tartışılması gereken bir durumdur. Pehlivan, Urartu öncesinde yani, Uruatri-Nairi Konfederasyonları Dönemi'nden itibaren, özellikle III. Salmannassar'ın ilk saltanat yıllarına ait yazıtlarda belirtilen Dayaeni Krallığı'nın sınırlarını Bayburt-İspir ve Tortum-Erzurum arasındaki topraklara lokalize ederek, Assurluların bölge ile bağlantısına dikkat çeker (Pehlivan, 1994:333)

Gerek Gümüşhane ve gerekse Bayburt il ve ilçelerinde gerçekleştirdiğimiz arkeolojik yüzey araştırmalarında şu ana kadar Assurlular'a ait yazılı veya arkeolojik bir bulgu elde edilememiştir. Gerçekten Assur saldırıları Bayburt-Aydıntepe'ye kadar ulaştı mı? Eldeki verilere göre bu sorunun yanıtlanması oldukça güç gözükmektedir. Bununla beraber yukarıda değinildiği gibi, Aydıntepe çevresinde Erken Demir Çağı'nda siyasi bir otoritenin mevcudiyetini ve dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı savunmaya geçildiğini gösterir bulgulara rastlanmıştır.

MÖ, 9. yüzyılda Doğu Anadolu'nun ilk merkezi siyasi örgütlenmesini gerçekleştiren Urartu Krallığı'nın Bayburt / Aydıntepe ile olan ilişkisinin boyutu da tam anlamıyla belirgin gözükmemektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda bölgede Urartuların varlığını kesin olarak ortaya koyacak yazılı bir belge ve arkeolojik bir bulgu elde edilmemiştir. Bununla beraber, Bayburt Kalesi'nin bölgedeki diğer Urartu kalelerinin konumları ve mimari öğeleri ile olan benzerlikleri göz önünde tutularak Urartu yayılımının bu bölgeye kadar ulaştığını kabul etmek durumundayız (Uluçam, 1994: 424 dpnt. 4). Diğer bir yaklaşım da Urartu Krallığı'nın batıya yönelik ticaretinde Karadeniz'in bir çıkış kapısı olabileceği üzerine kurulmuştur (Pehlivan, 1994: 334

dpnt. 6; Çiğdem, 2012: 33). Bu yaklaşıma göre Karadeniz'e ulaşan güzergâhta Bayburt'ta yer almaktadır. Bir başka görüş de, Gümüşhane bölgesinin zengin maden kaynakları ile Urartu Krallığı arasında bir bağlantı kurulmuş olmasıdır. (Çiğdem, 2012: 34). Bayburt'un, hem bakır (Özger, 2008: 495 vd) hem gümüş (Marko Polo Seyahatnamesi I, 21) madenlerine sahip olması, ayrıca Doğu Karadeniz maden kaynakları yolu üzerinde yer alması bu görüşü ön plana çıkarmaktadır.

Urartu- Karadeniz dolayısıyla Bayburt arasında kurulabilecek en sağlıklı ilişki Pehlivan'ın da belirttiği üzere, Diauehi Krallığı üzerinden kurulmuş olabileceğidir (Pehlivan 1994, 333; Çiğdem 2006, 95 vd). Doğu Karadeniz'e sınırı olan Diauehi Krallığı, Urartu Krallığı'ndan önce, bölgenin zengin madenlerini keşfetmiş ve bunlardan büyük oranda yararlanmıştı. Dolayısıyla Bayburt/Aydıntepe, Urartulardan çok Diauehi Krallığı ile ilişki içerisine girmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak, Bayburt/Aydıntepe'de Diauehi kültürünü yansıtacak verilerin yokluğu, bu ilişkinin boyutlarının tam anlamıyla ortaya konulmasını imkânsız kılmaktadır. Bu anlamda, Aydıntepe yüzey buluntuları da bu konunun aydınlatılmasında yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla bölgede yapılacak arkeolojik kazılarla bu konu daha ayrıntılı olarak ortaya konacaktır.

Aydıntepe yüzey araştırmasında karşılaştığımız malzeme grupları içerisinde Roma keramikleri, bölgedeki Roma varlığını oldukça teyit eder niteliktedir. Eldeki mevcut verilere göre erken dönem Roma-Pontos ilişkilerinde, Pontos Krallığını ortadan kaldırma görevi verilen Pompeius Magnus (MÖ, 67) Mithridates'i, Lykos (Kelkit) Irmağı kenarında yenince, Mithridates, Akampsis (Çoruh) Irmağı'nı geçerek Kolhis'e geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olaylar esnasında Mithridates kraliyet hazinelerini sakladığı Sinoria (Bayburt) Kalesi'ne ulaşınca, burada kendisini takip eden komutan ve askerlerini ödüllendirmiştir (Arslan, 2007: 461-462). Bayburt' tan Doğu Karadeniz sahillerine oradan da Kırım'a ulaşan Pompeius, bu seferinde Karadeniz sahillerine büyük bir olasılıkla Aydıntepe üzerinden ulaşmış olmalıdır. Olasılıkla Kuzeydoğu Anadolu'nun en önemli askeri garnizonu olan Satala'dan Kelkit-Köse-Demirözü-Bayburt güzergâhı takip edilmiş, buradan Aydıntepe'ye geçilerek, Soğanlı Dağları üzerinden Karadeniz'e ulaşılmıştır. Bryer-Winfield, günümüzde Bayburt-Trabzon arasının 200 km olduğunu, Bayburt-Of arasının 100 km'den daha az olabileceğini ifade etmektedirler (Bryer-Winfield, 1985: 324). Dolayısıyla Bayburt'tan, Of'a en kestirme yol Aydıntepe üzerinden gidilen yoldur. Bütün bu olasılıklar Satala Askeri Garnizonu ile Aydıntepe arasında Karadeniz sahillerine ulaşan bir yol bağlantısının bulunma ihtimali oldukça yüksek görülmektedir. Aydıntepe Höyük'te bulunan yoğun Roma keramiği bu durumu yeterince kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (2007). *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithridates VI. Eupator*, İst. Bryer, A. A. M.-J. Winfield (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of Pontos I*, Washington.
- Çiğdem, S. (2000). "Başlangıçtan Eski Tunç Çağı Sonuna Kadar Erzurum ve Yöresi Geçim Kaynakları" Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi 26, 197-210.
- Çiğdem, S. (2006). "Urartu Krallığı'nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7/1, 95-112.
- Çiğdem, S.-B. Gönültaş (2004). "Gümüşhane Şiran-Araköy'de Sunu Çukurları" Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi 4/33, 73-84.
- Çiğdem, S.-N. Öztürk (2006). "Gümüşhane Şiran-Araköy Kaya Mezarı Kompleksi" Arkeoloji ve Sanat Dergisi 28/121, 31-38.
- Çiğdem, S. (2012). *Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları I, Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane, Gümüşhane*.
- Erkmen, M. (1999). "Aydıntepe Yeraltı Şehri Çalışmaları" IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri (27-29 Nisan 1998 Antalya), Ankara, 313-320
- Hacıhasanzade, F. (2007). *Coğrafi, İdari, Ekonomik Açından Her yönüyle Her Köyüyle Bayburt*, İstanbul.
- İşıklı, M. (2011). *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi*, İstanbul.
- Kökten, İ.İ. (1944)a. "Kuzeydoğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri" DTCFD III/I, 465-486.
- Kökten, İ.İ. (1944)b. "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları" Belleten VIII/32, 659-680.
- Marko Polo. *Marko Polo Seyahatnamesi I* (Yay. Haz. F. Dokuman), Tercüman 1001 Temel Eser 87.
- Kökten, İ.İ. (1952). "Anadolu Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma" DTCFD X 3-4, 167-207.
- Özey, R. (1994). "Bayburt ve Çevresinin Coğrafi Özelliklerine Genel Bir Bakış" Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs), Ankara, 437-494.
- Özger, Y. (2008). *XIX: Yüzyıl Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, İstanbul.
- Özkorucuklu, H. (1992). "Aydıntepe Yeraltı Kenti 1989-1990 Yılı Çalışmaları" II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri (29-30 Nisan 1991 Ank.) Ankara, 233-254.
- Köroğlu, K. (2003). "The Transition from Bronze Age to Iron Age Eastern Anatolia" *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions (Proceedings of the International Workshop İstanbul, November 8-9, 2002)*, (Ed. B.Fischer-H.Genz-E.Jean-K.Köroğlu) İstanbul, 231-244.
- Pehlivan, M. (1984). *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi (Bas Dok. Tezi)*, Erzurum.
- Pehlivan, M. (1991). *Hayaşa (M.Ö. XV-XIII. Yüzyıllarda Kuzeydoğu Anadolu)*, Erzurum.

Pehlivan, M. (1994). “Başlangıçtan Urartu’nun Yıkılışına kadar Bayburt ve Yöresi” Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu (23-25 Mayıs), Ankara, 327-345.

Sagona, A.-C. Sagona (2004). *Archaeology at The North-East Anatolian Frontier, I An Historical Geography and a Field Survey of the Bayburt Province, Lovian-Paris-Dudley, M.A.*

Sinclair, T.A. (1989). *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey Vol. II*, London.

Suküt, M.K. (2007). *Prehistorik Dönemden Roma’nın Sonuna Kadar Aydıntepe*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Bas. Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.

Uslu, G.A. (1980). *Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi – Sanat Eserleri (1969/1971)*, İstanbul.

Ünsal, V. (2006). *Tarihi ve Arkeolojik Yönüyle/Bayburt-İspir-Yusufeli Çoruh Havzası*, Trabzon.

Yakar, J. (2000). *Ethnoarchaeology of Anatolia Rural Socia-Economy i,n the Bronze Ages*, Jerusalem.

Yakar, J. (2003) “Identifying Migrations in the Archaeological Records of Anatolia” *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighboring Regions (Proceedings of the International Workshop İstanbul, November 8-9, 2002)*, (Ed. B.Fischer-H.Genz-E.Jean-K.Köroğlu) İstanbul, 11-20

Harita 1: Bayburt İli ve İlçeleri

Foto. 1: Bayburt-Aydıntepe.

Foto. 2: Çovrang Yayla Yerleşmesi.

Foto. 3: Göller Mevkii.

Foto. 4: Aydıntepe Höyük.

Foto. 5: Aydıntepe Oda Mezarı.

Foto. 6: Aydıntepe Yeraltı Şehri.

Foto. 7: Aydıntepe Yeraltı Şehri.

Foto. 8: Aydıntepe Yeraltı Şehri.

Foto. 9: Aydıntepe Yeraltı Şehri.

Foto. 10: Aydıntepe Yer altı Şehri.

Foto. 11: Aydıntepe Yeraltı Şehri.

Foto. 12: İncilitepe Höyük I.

Foto. 13: İncilitepe Höyük II.

Foto. 14: Çorak Höyük.

Foto. 15: Örenler Höyük.

Foto. 16: Kızıllar Mevkii.

Foto. 17: Kilisetepe Mevkii.

Foto. 18: Vangderesi Kült Alanı.

Foto. 19: Vangderesi Kült Alanı.

Foto. 20: Çatıksu Gözetleme Kulesi.

Foto. 21: Çatıksu Gözetleme Kulesi.

Foto. 22: Yukarıkırzı Gözetleme Kulesi.

Foto. 23: Yukarıkırzı Gözetleme Kulesi.

KÜLTÜRÜN KALE KENTİ: BAYBURT

*Hazırlayan: Derviş YÜCEL**

Bayburt Kalesi ve Bayburt'tan Bir Görünüm

BAYBURT İLİNİN TARİHÇESİ

Bayburt'un kuruluş tarihi ile ilgili kesin bir kayıt ve belge bulunmamaktadır. Bayburt, doğal yapısı itibarıyla korumaya elverişli olması, su kaynaklarının bolluğu ve ormanlık alanlarla kaplı oluşu İlk Çağlardan itibaren insanların ilgi odağı olmuş ve sürekli yerleşim alanı olarak kullanılmıştır.

Kuzey Anadolu'nun iskân tarihiyle yaşıt yol şebekesi üzerinde yer alan ve stratejik bir konuma sahip bulunan Bayburt ve çevresi MÖ, IV. bin sonlarından itibaren Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı boyunca varlığını sürdüren Karaz kültüründen büyük ölçüde etkilenmiştir. Ayrıca bu dönemde bölgeye yoğun nüfus akımı olduğu da gözlenmektedir

Bayburt, MÖ,14.yüzyılın başlarından itibaren Hayaşa ve Azzilerin egemenlik alanı içerisinde yer almış ve daha sonraki yıllarda kısa bir süre Diauhei Krallığı'nın hâkimiyetinde ve Urartuların MÖ, 780'lerde Diauhei Krallığı'na son vermesiyle de Urartuların egemenliğine girmiş ve Urartular yıkılıncaya kadar da onların hâkimiyetinde kalmıştır. (MÖ, 585)

Gürcü kaynaklarına göre Büyük İskender'in Gürcistan'a seferi sırasında (MÖ, 336) Çoruh havzasında bulunan bu bölgede Türk kavmi olan Kıpçakların/Kumanların bulunduğu ifade edilmiştir. Ardından Bayburt,

*Dil bilimci, eğitimci

MÖ, 40'lı yıllarda Roma İmparatorluğu'na bağlanmış ve sonraki yıllarda da Bayburt'ta Bizans hâkimiyeti görülmektedir. Bizanslılar Dönemi'nde askeri eyalet anlamına gelen Themalardan Khaldia Theması'na bağlanmıştır.

Bayburt MS, 700'lerde Müslüman Arapların fethine sahne olmuştur, ama kısa bir süre sonra tekrar Bizanslıların eline geçmiştir.

MS,1015'ten itibaren Anadolu'ya Selçuklu akınları başlamıştır. Bayburt'a ilk Müslüman Türk akınları 1054 yılında Tuğrul Bey zamanında gerçekleştirilmiştir. Bölge, bu akınlardan itibaren İslamî kimliğini oluşturmaya başlamış ve 1074'ten sonra fetihler tamamlanarak Bayburt ve yöresi tamamen Türk yurdu hâline getirilmiştir. Bu tarihten itibaren 130 yıl kadar Saltuklular, Bayburt'a egemen olduğu görülmektedir. Şehit Osman Tepesi'ndeki türbeler, günümüze onlardan kalan hatıralardır.

1202 yılında Bayburt, II. Süleyman Şah zamanında fethedilerek Anadolu Selçuklu Devleti Hâkimiyeti altına girmiş ve bölgenin yönetimi Tuğrul Şah'a verilmiştir. Anadolu Selçukluları hâkimiyetinde Bayburt önemli gelişmelere sahne olmuştur. Ticaret geliştirilmiş, Kale onarılmış ve Ulu Cami bu dönemde inşa edilmiştir.

O sırada Moğol tehdidi yaşayan Bayburt, Moğollardan kaçan Türklerin sığınağı hâline gelmiştir.

Ayrıca, İlhanlılar Devri'nde Tebriz-Trabzon yolu üzerinde bulunması nedeniyle Ceneviz ve Venedik ticaret kervanlarının buradan geçmesi ve burada konaklaması Bayburt'ta ticari hayatı oldukça geliştirmiştir. O sırada buradan geçen Marco Polo Bayburt'un madenlerinin bolluğundan ve güzelliğinden bahsetmiştir.

Bu dönemde “ **Darülcelâl** ” unvanı ile anılan ve ekonomik açıdan canlı bir merkez hâline gelen Bayburt aynı zamanda önemli bir eğitim ve kültür merkezine dönüşmüştür. Şehir merkezinde Mahmûdiye ve Yâkutiye Medreseleri kurulmuştur. Ahiliğin de Anadolu'da kök salmaya başladığı bu dönemde Bayburt'ta da ahilik geleneği hızla yayılmıştır. Ahiliğin Bayburt'ta başlamasında öncü olan Ahi Ahmedî Zencani aynı zamanda Mevlevîlik tarikatına girerek Mevlevîliğin de Bayburt'ta yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Daha sonra Bayburt'a bir dönem Eretnalılar, sonra da Erzincan Beyi Mutahharten hâkim olmuştur. Ardından Akkoyunlular Bayburt'ta yerleşip kök salmışlardır. Akkoyunlu egemenliğinden sonra ise Bayburt Safevilerin kontrolüne geçmiştir.

Osmanlılar Yavuz Sultan Selim Han zamanında, 1514 yılında Bayburt'u kesin olarak fethetmişlerdir. Bu fetihden sonra Bayburt'tan İran'a önemli oranda göçler yaşanmıştır.

Bayburt Osmanlı'nın yıkılışına kadar 2 Rus işgali hariç Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Osmanlı Döneminde Bayburt önemli bir oranda Türk göçü olarak ebedi Türk vatani hâline gelmiştir.

Bayburt (1828- 1829) Osmanlı-Rus Savaşı'nda elli gün kadar Rus işgalinde kalmıştır. Bu ilk Rus işgali sırasında Aydıntepe'de önemli bir savunma savaşı yapılmıştır. 31 Temmuz 1829'da Hacı Osman Paşa'nın yönettiği Türk kuvvetleri Rus ordusunu yenerek geri çekilmelerini sağlamıştır. Bu zafer Bayburtlu Zihni'nin de Hart Destanı'nda anlatılmaktadır. Ancak bu yenilgi Ruslar tarafından intikam olayına dönüştürülmüş, ardından Bayburt yağmalanmış, Yakutiye Medresesi gibi önemli eğitim kurumları yıkılmış, Bayburt Kalesi onarılamayacak derecede tahrip edilmiştir. Bir diğer önemli husus da gerek bu işgalde gerekse I. Dünya Savaşı sırasındaki işgalde; Rus ordusu, Bayburt'ta içlerinde Ahmet Ziyaeddin Gümüşhanevi Kütüphanesi de dahil olmak üzere ele geçirdiği çok önemli yazılı belge ve eserleri de Rusya'ya götürmüş olmasıdır.

1877-1878 Osmanlı Rus savaşlarında Bayburt işgale uğramamıştır. Ancak Kars Ardahan bölgelerinden Bayburt'a göç yaşanmıştır.

Bayburt'ta ikinci Rus işgali I. Dünya Savaşı sırasında yaşanmıştır.

İşgalden önce Bayburt halkı ve Türk ordusu Mart 1916'dan Temmuz 1916'ya kadar 4 buçuk ay süren ve Fevzi Çakmak Paşa tarafından İkinci Plevne destanı olarak nitelendirilen Kop Savunması'nı gerçekleştirmiştir.

Kop Savunması ile Rusların 4,5-5 ay gibi uzun bir süre durdurulması sağlanmıştır. Bayburtlu, savunma boyunca askerimize sürekli yiyecek, yakacak ve cephane taşımıştır. Bayburtlular bununla da yetinmemiş soğuğa, hastalıklara, açlığa aldırılmayarak askerimizle birlikte savaşmıştır.

Kop Savunması diğer savunmalarımızdan farklı özelliktedir. Ordumuz hazırlıksızdır. Çanakkale'deki gibi kale cephe ve mevziler; Erzurum'daki gibi tabyalar yoktur. Kop'ta yaşanan âdeti bir göğüs savaşıdır. Bu şartlara da uzun süre savunulan Kop'un düşmesi ardından Türk Ordusu binlerce askerini Kop'ta şehit bırakarak geri çekilmek zorunda kalmış ve Bayburt 16 Temmuz 1916'da Ruslar tarafından işgal edilmiştir. İşgal edilen bölgedeki bazı Türk köyleri boşaltılmış, göç kaçınılmaz hâle gelmiştir. Kaynakların bildirdiğine göre Bayburt'un nüfusunun yarıdan fazlası göç etmiştir. Göç eden kafiler daha ekinlerini biçmeden, mahsulünü almadan yola koyulmuşlar Sivas, Tokat, Çorum, Yozgat ve Kayseri dolaylarına yerleşmişlerdir. Ancak, göç sırasında eşkıyalarla, açlıkla çeşitli hastalıklarla mücadele etmişler ve bir kısmı bu nedenlerle hayatlarını kaybederek yurtlarına geri dönememişlerdir.

Bayburt 18 ay kadar Rus işgali altında kalmış; Son Rus birlikleri 20 Ocak 1918'de Bayburt'tan çekildikten sonra bir ay kadar da Ermeniler Bayburt'a hâkim olmuştur.

Bayburt 21 Şubat 1918'de düşman işgalinden kurtulmuş ve geriye doğru göçler başlamıştır.

1. Tarihsel Süreçte İdari Açından Bayburt

Osmanlılar Dönemi'nde uzun yıllar sancak merkezi konumunda olan Bayburt, 5 Aralık 1887 tarihinde Erzurum'a bağlı bir kaza hâline dönüştürülmüştür. 1927 yılında Gümüşhane'ye bağlanmış ve nihayet 15 Haziran 1989 tarihli ve 3578 sayılı yasa ile il statüsüne kavuşmuştur. 2014 yılı itibarıyla Bayburt'un Aydıntepe ve Demirözü adında iki ilçesi; Akşar, Çayıryolu, Konursu, Beçpınar, Arpalı ve Gökçedere adlarında beldeleri bulunmaktadır.

2. Bayburt Adının Kaynağı

Türkler, yer adı vermede boy-oymak isimlerini ve coğrafi etkenleri ön planda tutmuşlar; yurt edindikleri yerlere daha çok oba-boy-oymak isimlerini vermişlerdir.

MÖ, IV. binli yıllara kadar yerleşim geçmişine sahip Bayburt şehrinin ismi, geçirdiği iskân çeşitliliğine göre tarihi kayıtlarda farklı şekillerde geçmektedir.

Şehrin adı; ülkemizdeki ilk yazılı belgeler olan Hitit kaynaklarında Azzi Ülkesi içerisinde yer almaktaydı.

Ksenophon'un Anabasis (Onbinlerin Dönüşü) adlı eserinde Onbinlerin dönüşü sırasında Bayburt çevresinden geçtiklerini; Doğu Anadolu'da rastladıkları ilk zengin ve kalabalık şehrin Gymnias olduğunu ifade etmektedir. Zengin ve kalabalık Gymnias şehrinin Bayburt olduğu hususunda araştırmacılar arasında ittifak vardır. Bu şekilde tarihte ilk Gymnias olarak zikredilen Bayburt'un daha sonraki kayıtlarda geçen isimleri günümüzdeki şekline benzer niteliktedir.

Bizans tarihçisi E. Honigmann, Bayburt'u Trabzon'un merkezi olduğu Khaldia temasını oluşturan 7 psikoposluktan biri olarak belirtir ve eserinde şehrin ismini *Baberd* diye ifade eder.

V. yüzyıl Ermeni tarihçilerinden Khorenli Moses'in eserinde şehrin ismi *Bayberd* şeklinde geçmekte, Orta Çağ Ermeni kaynaklarında *Payberd*; Bizans kaynaklarında *Payper*, *Baberd*, *Paypert* şeklinde ifade edilmektedir.

Bölgedeki Türk varlığından hareketle bazı tarihçiler Bayburt şehrinin adının Orta Asya kökenli olduğunu iddia etmektedirler. Bunlardan F. Kırzioğlu milattan önceki yıllarda Orta Asya'da Doğu Türkistan'da bu ismin kullanıldığını belirtmektedir. Orta Asya'da yaşayan Usunların ve Doğu Türkistan'daki Küça ahalesinin hükümdarlarının lakabı **Bay** idi. Kırzioğlu, Dede Korkut Oğuz namelerinden Eski Urartu (Yukarı Eller) bölgesinde “ **Pay/Bay** ” adlı bir Türk boyunun varlığını çıkarmakta, bu bölgede coğrafi yer adlarını buna kanıt olarak göstermektedir. Bu yer isimlerine örnek olarak da **Bayburt**, **Bay-hisarı** (Hakkari'de Bay Köyünde), **Pay Kalesi**'ni (Hakkari'nin Şemdinli ilçesinde) örnek vermektedir.

Hazarların bir boyunun isminin “**Burt**” olduğunu iddia eden bir kısım tarihçiler ise Bayburt’un son hecesinin Türk boyundan geldiğini belirterek, isminin Türkçe olduğu tezini kuvvetlendiren bir fikir ileri sürmektedirler.

Yer isimlerinden Bayburt ve çevresine yerleşen diğer bir Türk topluluğunun da Bulgarlar olduğu görülmektedir. I.Arşak zamanında (MÖ,127-114) Kafkaslar’daki yurtlarında karışıklık çıkan Bulgarlar buradan göç ederek Çoruh boylarına gelip Gol’un adında (Bayburt Ovası olması muhtemel) çok verimli bir ovaya yerleşmiştir. Bu bölgeye yerleşen Bulgarlar buradaki dağlara **Balkar/Barkar/Barkhal** ismini vermişler ve Fatih Sultan Mehmet Trabzon’u fethetmeye giderken bu dağlardan geçmiştir. Günümüzde Kemer Dağı olarak isimlendirilen bu dağ Osmanlı tarihçileri kayıtlarında “Burhar” ve “Bulgar” diye ifade etmiştir. Bulgar Türkleri arasında Bayburt adlı oymakların olduğunu iddia eden tarihçilerin de belirttiği gibi Türkler, yurt edindikleri yerlere *el, boy ve oba adlarını tapu senetleri gibi* kullanmışlardır. Bu nedenle Bayburt oymağının bu yere/şehre kendi oymak ismini vermiş olması muhtemeldir.

Bayburt şehrinin ismi Bizans İmparatoru Justinianus zamanında ki kayıtlarda ise **Baiberdon** şeklinde geçmekte ve **Baiberdon** şeklindeki isminin Helen dilinde “**Baiberd**’lilerin Kenti” anlamına geldiği belirtilmektedir.

Ortaçağ Arap kaynaklarından Yâkut’un eserinde şehrin ismi **Babirt** şeklinde, Kazvinî’nin eserinde **Baburt** şeklinde, bölgede XIV. yüzyıl başlarında yurt tutan Akkoyunlu kaynaklarında **Papirt** ve **Baybird** şeklinde geçmektedir. Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud adına 1291 senesinde Bayburt’ta basılan paralarda ise şehrin ismi **Baybirt** olarak geçmektedir.

XIII. yüzyılda Bayburt’tan geçen ünlü seyyah Marco Polo şehrin adını **Paipurth** ve **Baiburt** şeklinde ifade etmektedir.

XVII. yüzyılın ünlü seyyahı Evliya Çelebi ise Seyahatnamesinde Bayburt’un ismini: “Akkoyunlular yaylağa çıkıp gezinirken Gümüşhane ovalarında kenz-i azim demek olan madenleri bulup “**bay**” oldukları için şehre de **Bayburt** dinmiş, sonra tahrif edilerek **Bayburd** dinmiştir.” şeklinde açıklamaktadır. Evliya Çelebi şehre bu ismin XIII. yüzyıl sonları, XIV. yüzyıl başlarında yerleşen Akkoyunlular tarafından verdiğini belirtmekte, zengin anlamına gelen “bay” kelimesi ile “yurt” kelimesinin birleştirilerek zengin yurt anlamında Bayburt olarak kullanıldığını ifade etmektedir.

“**Bay**” Orta Asya kökenli Türkçe bir kelimedir. Anadolu’daki önemli tarihi kaynaklardan biri olan ve XI. yüzyılda yazılan Dânişmend-nâme’de “**Bay**” kelimesi geçmekte ulu, soylu, zengin anlamına gelmektedir. Bu da Evliya Çelebi’nin fikrini kuvvetlendirmektedir.

Bayburt adı Türklerde ve Moğollarda şahıs ismi olarak da görülmektedir. Örneğin Anadolu Selçuklu Sultanı I. Rükneddin Süleyman Şah’ın (1075 -1086) komutanlarından birinin adı **Bayburt**’tur.

Ayrıca Anadolu'da Karamanoğulları Beyliği zamanında Mehmet Bey'in komutanlarından birinin adı da **Bayburt Bey**'di ve Mehmet Bey tarafından Karamanlı topraklarının bir kısmı bu beye yurt olarak verilmişti (1277). Aynı zamanda Şikarî, eserinde **Bayburt İli**'nden ve serdar **Bayburt Bey**'den bahsetmektedir. Adı geçen Bayburt Bey'den adını almış olması muhtemel olan Konya Ereğli'deki İvriz suyu üzerindeki bir köprünün adı da **Bayburtlu Köprüsü** idi.

Georgacas'a göre Türkiye'deki yer isimleri XI. yüzyılda başlayan ve XII. yüzyılda belirginleşen biçimde Türkleştirilmiş ve Türkler Orta Asya'da kullandıkları isimleri Anadolu'da yurt tuttıkları bölgelere vermiş veya önceden kullanılan yer isimlerini kendi dil yapılarına uyarlamışlardır. Bu tezden hareketle XIII. yüzyıldan itibaren günümüzdeki ismiyle anılan **Bayburt** şehrinin adının Türklerin MÖ, VII. yüzyıldan itibaren kullandıkları yer adıyla ilgili olduğu söylenebilir.

BAYBURT'UN COĞRAFI KONUMU

Bayburt, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Kuzeyinde Trabzon, kuzeydoğusunda Rize, doğusunda Erzurum, batısında Gümüşhane ve güneyinde Erzincan bulunan Bayburt'un yüzölçümü 4758 km² dir. Şehir merkezinin deniz seviyesinden yüksekliği 1550 metredir.

Bayburt; Doğu Karadeniz Bölgesinde Yukarı Çoruh Havzası içerisinde yer almaktadır. Yukarı Çoruh Havzasının en önemli özelliği etrafı yüksek dağlarla çevrili ova ve vadilerin yer aldığı bir alan olmasıdır.

Bayburt çevresi yeryüzü şekilleri bakımından üç bölüme oluşur. Birincisi Bayburt ovası; ikincisi vadiler ve üçüncüsü yörenin etrafını çevreleyen dağlık alanlardır.

Yaklaşık olarak 235 km'yi bulan Bayburt Ovası dört bölüme oluşmaktadır. Güneydoğusunda Keçevüdüzü, batısında Mormuş Düzlüğü, kuzeyinde Aydıntepe (Hart) Ovası, kuzeydoğusunda da Düzüker Ovası yer alır.

Vadiler, Çoruh Nehri ve yan kollarının yataklarına tekabül etmektedir. Genelde vadiler "V" tipi vadi özelliği göstermektedir.

Bayburt Ovası'nın etrafında dağlık alanlar yer almaktadır. Sahanın kuzey kesimindeki dağların uzanışı güneydeki dağların uzanışıyla paralellik göstermektedir. Dağlık alanlar il yüzölçümünün % 45 'ini oluşturmaktadır.

Güneyde yer alan dağlar, batıdan doğuya doğru; Puluk (2300 m), Otulukbeli (2520 m), Saruhan (2400 m), Çoşan (2963 m), Kop (2600 m) ve Çavuşkıran (2850 m) dağlarıdır.

Sahanın kuzeyindeki dağlar güneyindeki dağlara göre daha yüksektir. Bu dağların başlıcaları; batıdan doğuya doğru şu şekilde sıralanmaktadır: Zülfe (2750 m), Soğanlı (2756 m), Haldizen (3000 m) ve Kemer (3250 m) Dağlarıdır.

Akarsuları ve Gölleri

Bayburt havzasının akarsu şebekesini Çoruh Nehri ve yan kolları oluşturur. Çoruh Nehri ülkemizin en uzun akarsularından biri olup bu açıdan 10. sırada yer almaktadır. Kaynağını Mescit dağlarından alan Çoruh; Batum'dan Karadeniz'e dökülür. Nehrin uzunluğu 466 km'dir. Türkiye'deki kısmı 442 km, Gürcistan'daki kısmı ise sadece 24 km'dir. Çoruh Nehri rejim bakımından karlı yağmurlu bir rejim karakteri göstermektedir. Nehrin akım değerleri en yüksek seviyeye ilkbahar aylarında (Nisan-Mayıs), en düşük seviyeye ise kış aylarında (Aralık-Ocak) ulaşır. Ayrıca Çoruh Nehri Bayburt' un güneyinden şehir merkezine ulaşarak şehrin ortasından geçtiğinden il için önemli bir turizm değeridir.

Bayburt'ta büyük bir göl bulunmamakla beraber, Soğanlı Dağları üzerinde Haldizen (Balıklı Göl) ve Göloba (Atlı Göl) adlı iki krater gölü bulunmaktadır.

İklim ve Bitki Örtüsü

Doğu Karadeniz Bölümünde yer alan Bayburt'un yıllık ortalama sıcaklığı 7 C dir. Esasen ilin Karadeniz Bölgesi'nde olması deniz etkisinin ilde hissedilmesini gerektiriyorsa da ilin kuzeyinde bulunan yüksek dağlar, yağışın bölgeye erişmesini engellemektedir. Dolayısıyla Bayburt daha çok karasal iklim özelliği göstermektedir. İlin en soğuk ayı Ocak ayı (ortalama 6 C) en sıcak ayı Temmuz ayıdır. (ortalama 18,7 C dir)

Bayburt'ta yıllık ortalama en yüksek frekanslı rüzgârın güneydoğudan estiği görülmektedir. Güneydoğudan esen rüzgârları, batı rüzgârları izlemektedir. En çok yağış mayıs ayında en az yağış ise Ağustos ayında düşmektedir.

Bayburt'ta XVIII. yüzyıla kadar önemli bir orman varlığı olduğu sanılmaktadır. Orman varlığı tahripler sonucu azalarak yerini steplere bırakmıştır. Nitekim Evliya Çelebi seyahatnamesinde Kop civarında kesilen ağaçların Çoruh Nehri'ne atılarak şehir merkezine kadar nehirle nakledildiğinden bahsetmektedir.

Bölgedeki başlıca ağaç türleri Kavak, Söğüt, Sarıçam, Huş, Meşe türleri, katran ardıcı ve boylu ardıçtır. Yüksek dağlık kesimlerde ve özellikle Kop dağı civarında çok sayıda endemik bitki türüne rastlanmaktadır. İlde genel olarak step formasyonu yaygındır.

İlin Nüfus Özellikleri

1927 yılındaki ilk genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Bayburt'un nüfusu 48.970'tir. 1935 nüfus sayımına göre ise Bayburt şehir merkezinin nüfusu 10.339, köy ve beldelerinin nüfusu 54.475 kişi olmak üzere toplam 64.814 kişidir. 1990 yılı sayım sonuçlarına göre il nüfusu; merkez 41.295; Köy ve Bucak toplamı 66.035 olmak üzere toplam 107.330'dur.

2000 yılı sayım sonuçlarına göre ise merkez 41.356; köy ve bucak toplamı 56.002 olmak üzere toplam nüfus 97.358 kişidir. 2010 yılında yapılan son nüfus sayımına göre ise il nüfusu 74.412'dir.

Nüfusun kent ve kırsal alan dağılımında iklimin, toprak yapısının, sulama şartlarının, tarım ve hayvancılığın önemli etkisi görülmektedir. Bayburt Ovası ve Çoruh Vadisi boyunca yer alan verimli arazilerde nüfus yoğunluğu daha fazladır. Dağlık alanlarda nüfus yoğunluğu yok denecek kadar azdır.

İlde yerleşmelerin % 87'si toplu, % 13'ü dağınık yerleşme özelliği göstermektedir.

İlden, genellikle İzmir, İstanbul, Bursa, İzmit, Ankara ve Mersin gibi büyük şehirlere göç yaşanmaktadır.

Ulaşım

Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Bayburt; Erzurum'u Trabzon'a bağlayan önemli bir kavşak konumundadır.

Bölgede sadece karayolu ulaşımı mevcuttur. Son yıllarda karayolu ulaşımında önemli bir mesafe kat edilmiş olup, 2012 yılında ilin duble yollarla Erzurum'a ve Gümüşhane'ye bağlanması öngörülmektedir. Ayrıca Araklı üzerinden Bayburt'u Trabzon'a bağlayacak olan karayolu ile ilgili çalışmalar sürmekte olup, bu yol bitirildiğinde Bayburt-Trabzon güzergâhında hem ulaşım rahatlayacak hem de mesafe kılacaktır.

İl, Erzurum Uluslararası Hava Limanına yaklaşık 90 dakika Trabzon Uluslararası Hava Limanına ise yaklaşık 160 dakika mesafededir.

KÜLTÜREL YAPI***1. Efsaneler***

Bayburt, efsaneler şehridir. Pek çok farklı konuda efsaneleri vardır Bayburt'un. Kale'nin fethinde dahi efsane vardır. Düğün âdetlerindeki süzülme bir efsane sonucu ortaya çıkmış geleneklerden biridir.

Türkistan'da ölen kişinin ruhu uçan bir sinek olur. Bayburt'ta ruh bir sinek olur, hastanın yüzüne konar. İyilik perileri lohusalara yardım eder. İnsanı her kötüye karşı koruyan bir iyi bulunur.

Dıpkı, anneyi ve bebeği alkarısı'ndan korur. Anne-baba sözü dinlemeyen taş olur. Türeyiş vardır efsanelerimizde, yoksulu korumayan kişiyi bir hayvana döndürür bir ulu.

Bayburt Efsanelerinden İki Örnek

a.Hımırğı Köyü Efsanesi

Vaktiyle Hımırğı köyünde Ermeniler yaşarmış. Bu köye Selim Baba diye bir Türk yerleşmiş. Köyde bir tek Müslüman hane bunun hanesiymiş. Kendisi fakirmiş. Köylü onu "sofu" diye çağırırmış.

Köylüler, kış geceleri konakta toplanır, sohbet ederlermiş. Sohbeta katılanlar sırayla yemek ikramında bulunmuş. Fırtınalı bir kış akşamında konakta sohbet ederlerken; Ermeniler, Selim Baba`ya derler ki:

- Sofu, bugün bize bir ziyafet ver. Bir tel helvası çek de yiyelim.

Mübarek sultan da kabul eder:

- Hay hay emredersiniz.

Gençlerden birine dönerek bakır sini, bir başka gence de tahta sini getirmelerini söyler.

Gençler gittikten sonra, kendisi kalkıp abdest tazeler. O arada bakır sini ile tahta sini gelir. Kendisi bakır siniyi alır, çıkar kapıya; siniye kar doldurur, içeri gelir. Kollarını sıvar sofranın başına geçer. Karları yoğururken, Al-lah'a sığınıp okur, dua eder. -Ermeniler bunun farkında değil.- Selim Baba, karları yoğururken; Ermeniler birbirleriyle fısıltılı konuşmaya başlarlar:

- Bize anlatıyor ki, bana yardım edin.

- Öyle ya demek istiyor ki: "Bende kardan başka bir şey yok. Şekeri nereden bulayım, unu nereden bulayım da size helva yapayım."

- Sabah olsun da Sofu`ya yardım edelim. Bunlar böyle yorum yaparken kendilerini bir gaflet uykusu basar...

Selim Baba seslenir:

- Buyurun ağalar! Helva hazır.

Hepsi birden gözlerini açarlar ki, sini helva dolmuş. Hayretler içerisinde kalırlar. Şaşkın şaşkın, helvadan yemeğe başlarlar. Tadarlar ki bu helvanın lezzeti, yedikleri hiçbir helvada yok. Herkes yedikten sonra Selim Baba, artan helvayı top top eder, herkesin nüfusuna göre bir top helva sıkıp verir. Der ki:

- Taptığımız dinin hakkı için! Evinizdeki herkesi kaldırın, bu helvayı yedin. Yiyemeyen süt çocuklarının da dudaklarına sürün. İlla ki helvanın tadı ağızlarına gitsin. Hisselerini alan evine gider. Evdekileri, çocukları kaldırır. Aynen Selim Baba`nın dediği gibi yedirirler. Çocukların da dudaklarına sürüp tattırırlar. Ertesi sabah kalkarlar. Köy meydanına çıkan düşünmeye başlar. Üçü bir yerde, beşi bir yerde geceki durumu merak edip:

"Bu nasıl iştir?" diye, düşünürler; ama birbirlerine söyleyemezler. İçlerinde deli dedikleri biri varmış. Oradakilere:

- Ne düşünüyorsunuz? Benim gördüğümü hepiniz gördünüz. Bu adamın dini hak, kendisi de büyük adam. Herkes birbirine gece olanları anlatır. Bakarlar ki hepsi aynı şeyi görmüş. Deli, onlara der ki:

- Daha niye inatlaşıyoruz? Haydi gidelim. Bu adamın dini hak, buna uyalım. Kalkıp Selim Baba'yı konağa getirir, eline kapanırlar:

- Bize İslamiyet'i emret. Tarif et. Biz İslam olduk, sizin dininizi kabul ettik, derler.

Hep birden Kelime-i Şahadet getirirler. Selim Baba:

- Bu size nasip oldu. Her kula nasip olmaz. Bu kudret helvasıdır, der.

O kış İslamiyetin emirlerini öğretir. Bahar olunca der ki:

- Siz bu bölgeyi terk edin. Her biriniz bir beldeye gidin. İslamiyet adına faaliyetlerinizi sürdürün.

İşte bu görev üstüne, o bahar, Ermenilerin hepsi bu beldeden ayrılır, her biri bir tarafa gider. Köye dönen olmaz. Selim Baba da kalkıp bir Türk köyüne gider.

Hımırğı Köyü, Çayırköprü Köyünün yukarısındaki Hımırğı Deresinin üstünde harabe hâldedir. Bu köyde o günden bu güne kimse oturmaz. (Derleyen: Dursun Ali Emir)

b. Elma Şeleği Deseninin Efsanesi

Elma şeleği bir nakış adıdır. Bayburt'ta kadınlar tarafından ehram nakışı olarak en çok talep gören, en yaygın kullanılan nakıştır. Bu nakışla ilgili bir efsane anlatılır;

Gökte yaşayan bir kuş varmış. Göze görünmez, yere inmezmiş.

Bu kuş, yazın çiçeklerden, ağaçlardan çıkan kokularla karnını doyurmuş; ancak kış olunca karnını doyuracak koku bulamazmış. Kokusuz kalan kuş aç kalır, feryat edermiş. Bu feryadı dindirmek ve kuşun karnını doyurmak için insanların, elma yerken artan şeleğini ve kabuklarını yanmakta olan sobanın üstüne koymaları lâzımmış. Bunlar sobada pişerken çıkan kokular ta gökyüzüne ulaşır, bu kokuyu alan kuşun karnı doyarmış.

Bunun içindir ki kış akşamları elma yendiğinde şeleği mutlaka sobanın üstüne konmalıymış.

DEDE KORKUT VE BEY BÖYREK HİKÂYESİ

Türk Edebiyatının en önemli eserlerinden biri olma niteliğini taşıyan Dede Korkut Hikâyelerine konu olan olaylar Kuzey Doğu Anadolu ve Kafkasya bölgelerinde cereyan etmiştir. Dolayısıyla bu bölgelere has ortak bir kültürün temelleri asırlar öncesine dayanmaktadır.

Prof. Dr. Şükrü Haluk AKALIN, Dede Korkut Hikâyeleri ile ilgili olarak şu ifadelere yer vermektedir. "Varlığı insanlık tarihiyle eş zamanlı olan Türk Milletinin büyük destanları da vardır. Bu destanlar içerisinde şüphesiz en görkemlisi, en önemlisi Kitab-ı Dede Korkut'tur."

Toplam 12 destanî hikâyeden oluşan Dede Korkut Kitabındaki "Kam Büre'nin oğlu Bamsı Seyrek, Salur Kazanın Evinin Yağmalanması ve Salur Kazan Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı" Hikâyelerinde Bayburt ismi sıkça

geçmektedir. Bayburt'ta dilden dile günümüze aktarılan ve orijinalliği-ni kaybetmeyen ve Dursun Ali Emir tarafından Bayburt'ta derlenen *Bamsı Beyrek* hikâyesi şöyle:

Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde kalbur zaman içinde cinler cirit oynarken bir padişah varmış. Padişahın çocuğu olmuyormuş. Bir gün padişah, karısına:

-Kadın! Ne yapalım, ne edelim? Hadi seninle gidelim, derdimize derman bulmaya, der.

Çıkarlar, dertlerine derman bulmaya. Giderler giderler Hz. Hızır'a rastlarlar.

-Selamünaleyküm, padişahım sağ olsun.

-Aleyküm selâm ya derviş!

-Nereye gidiyorsun?

-Derdime derman bulmaya. Sen benim Padişah olduğumu nasıl anladın?

-Kılığından anladım. Sen benim Derviş olduğumu nerden anladın?

-Senin de kılığından belli, Derviş olduğun. Eğer sen benim Padişah olduğumu anladımsa derdime derman da bulursun.

-Nedir derdiniz?

-Ne karım çocuk yapıyor, ne atım yavruluyor, ne de itim enikliyor. Karımla ikimiz de er avrat. Buna bir çare...

-Dönün geriye! Sizin kapının önünde bir elma ağacı vardır. Üstünde üç tane elma olur. Elmaların birini al soy; şeleğini atına ver, kabuğunu itine ver, karınla sen de içini ye, ama çocukların ismini ben koyacağım, der ve ortadan kaybolur.

Kayıp olduktan sora bunlar, kalkıp evlerine dönerler. Hz. Hızır'ın dediklerini yaparlar. Aradan dokuz ay dokuz gün geçer. Padişahın nur topu gibi bir oğlu olur. Atı ile iti de birer yavru yaparlar.

Gel zaman git zaman çocuk on beş yaşına gelir. Padişah, çocuğa ad koymak için ahaliyi toplar, ancak isim üzerinde bir türlü anlaşamazlar.

O sırada Hz. Hızır kalabalığa karışarak selam verir ve toplantılarının nedenini sorar:

İçlerinden biri:

-Padişahımızın oğlu oldu da onun adını koyacağız, ama olmuyor bir ad üzerinde anlaşamıyoruz.

Hızır:

-Oğlanın adı Bey Böyrek, atının adı Bengi Boz, itinin adı Baracık, olsun der, ve önceden olduğu gibi ortadan yine yok olur.

Kalabalıktan bazıları:

-Yahu! Tutun, bırakmayın... Derviş'i yedirelim içirelim, ama nafile, Derviş çoktan ortadan kaybolmuştur.

Çocuk büyür, evlenecek çağa gelir. Günlerin birinde bir kıza âşık olur, Akkavak kızına. Kız da oğlana âşık.

Bir gün padişah, Hacca gitmeye karar verir; döner karısına:

-Kadın, ben Hacca gideceğim. Bu çocuklar sana emanet, der ve yola koyulur.

Hanım ise bir Arap ile dost olur. Kadın, bir gün Arap ile oynarken yakınlarında Bey Böyrek'i görürler.

Kadın, Arap'a der ki:

- Bey Böyrek bizi gördü. Gördüklerini babasına söyler, babası da bizi cezalandırır, gel Bey Böyrek'in başını tuzlatalım.

-Nasıl tuzlatalım?

-Sen bana ağu getir, gerisi kolay.

Adam, getirir ağıyu. Kadın, ağıyla helva yapar.

Bey Böyrek de sürekli atının yanına gider, onu tımar eder, yüzünü gözünü öpermiş. At da çocukla konuşmuş. Bir gün yine atının yanına gitmiş, atının sürekli eşindiğini ve göz yaşı döktüğünü görmüş.

Bey Böyrek sorar:

-Hayrola kuruğu devlet, nedir bu hâlin?

At konuşmaya başlar:

-Senin anan falanca adam ile oynar. Sen görmedin, ama onlar seni gördüler. Şimdi ise seni zehirleyecekler.

-Bey Böyrek:

Yemeyi veririm yemeği, boş ver.

Bey Böyrek eve gelince annesi:

-Gel oğul gel! Baban gideli sen hiç helva yemedin. Sana helva yaptım. Gel şu helvayı ye de biraz rahatla bakalım.

-Olsun anne. Sen soframı hazırla.

Derken sofraya hazırlanır. Oğlan sofranın başına oturur. Kedi "miyav miyav" eder. Bey Böyrek, bir parça helva koparıp kedinin önüne atar. Helvayı yiyen kedi ölür. Bey Böyrek, yemeden sofradan kalkar.

Kadın, koşarak adama der ki:

-Gördün mü! Bu çocuk bizi töreli duydu. Şimdi babası geldi mi bizi babasına söyler.

Kadın, ertesi günü Arap ile yine bahçede buluşurlar. Bey Böyrek yine onları görmez. Ama onlar Bey Böyrek'i görür. Annesi der ki:

-Bu oğlan bizi gördü. Babasına haber verecek. Babası gelmeden biz bunun başını tuzlatalım. Yoksa babasına söyler, bizi töreli dövdürür. Sen git yine ağu getir. Ben elbiselerini ağılayayım, giysin üstüne, biz de bundan kurtulalım.

Arap gidip ağu getirir. Kadın, Bey Böyrek'e bir kat çamaşır diker, ağulu suya batırır ağular, sonra kurutup hamamın başına bırakır. Oğlana:

-Gel oğul gel! Baban gideli ne hamam yaptın, ne yıkandın, gel bir hamam et. Çamaşırlarını koydum hamamın başına.

-Peki, anne, koy dursun ben gelirim.

Gider atının yanına ki at ağlamış eşinmiş, ağlamış eşinmiş, diz kapaklarına kadar gömülmüş toprağa.

-Hayır ola kuruğu devlet! Neyin nesi bu hâlin?

-Anan seni zehirleyemedi helva ile. Şimdi çamaşırlarını ağıladı. Senin vücuduna çekecek. Sen öldün ben de öldüm.

-Boş ver, giymeyiveririm.

Gider kalesine. Kalesi de Bayburt'ta. Çıkar Kaleye, kalede yıkanır, paklanır. Kendi elbiselerini giyer. Annesinin verdiklerini ateşe atar, yakar. Bey Böyreğ'in kalesi yandı sanki. Bir yeşil duman çıkar üstten. Bunu gören herkes:

-Bey Böyreğ'in Kalesi yandı! Diye seda verirler.

Duyan koşar. Gelirler Bey Böyreğ de birşey yok. Bey Böyreğ ayakta. Kalesi yanmamış. Çıkan tütün, yanan çamaşırlarının dumanı. Annesi:

-Eh! Bu oğlan, aramızda geçenleri iyice öğrendi.

Padişahın da Hacdan gelme zamanı yaklaşır. Kadın kalkar, iki tane cadı karı alır yanına. Biri Helige nine, namlı. Biri de Kotan Hatice. Oturlar bunun yanına, numara hazırlarlar. Kadın hasta olur gibi yatar. Yatağın altına koyarlar bir bakır sini. O yana döner kütür kütür, bu yana döner kütür kütür. Sanki gerçekten hastaymış gibi...

Padişah, Hacdan gelir. Ahali karşılar, der, güler, yer, içer. Padişah ya-
nındakilere der ki:

-Eh arkadaş! Sizinle dedim güldüm, yedim iştim eğlendim. Şimdi de bana müsaade edin, eve gidip hatunumu göreyim.

Padişah gider eve ki hatunu ölüyor.

-Hayır ola, bu ne hal, bu ne keyfiyet! Ben seni sağ salim koydum git-
tim. Sen bu duruma nasıl geldin?

Cadının bir tanesi başlar:

-Ağam, sen gideli beri bu böyle çekiyor.

Padişah, onlara der ki:

-Derdinin dermanı ne? Bunun derdine çare bulalım.

Öteki cadı başlar:

-Padişahım sağ olsun, derdinin dermanı Bengi Boz'un akciğerleri.

Bengi Boz'un ciğerlerini yiyecekmiş ki, kadın kalka dikile.

-Ne yapalım olsun. Bey Böyreğ gelsin de ben ona daha iyi, daha sağ-
lam at alırım. Anasına da bir atı kurban etsin.

Gelir Bey Böyreğ.

-Gel oğlum, annenin halini görüyor musun? Her tarafı kütür kütür edi-
yor. Bengi Boz'un ciğerlerini yesin iyileşsin. Sana daha iyi bir at veririm.

-Görüyorum baba. Bekle atımı alıp da geleyim.

Gider ki at ağlamış eşinmiş, ağlamış eşinmiş, bir kulakları görünüyor.

-Hayr ola kuruğu devlet, bu ne hal, bu ne keyfiyet?

-Annen sana helva yaptı ağulayamadı, çamaşır yaptı giydiremedi, ağulayamadı. Şimdi padişahın benim akciğerlerimi istiyor. Yerse kalkıp diki-
lecekmiş. Ben gittim sen de gittin!

-Ne edelim, ne düşünüyorsun?

-Sen gidince baban sana der ki, 'Gel oğlum, bu atı keselim' Sen de babana söyle ki, 'çok iyi, ben, bunu o ana kadar büyüttüm, besledim, üstüne binip cirit oynayayım da getireyim, kes.' Sen de ciritte beni o yana kovdur. Bana, öyle bir çift üzengi vur ki alayım da seni, gideyim göğe. Ananın elinden kurtulalım.

Oğlan çıkar, babasının yanına gider.

-Oğlum, görmüyor musun bu kadının vaziyetini? Mademki derdinin dermanı bu...

-Görüyorum baba.

Babası:

-Ben sana daha iyi at alırım. Gel bunu keselim de anneni bu dertten kurtaralım.

-Peki baba. Çok iyi, çok has. Ben, o atı bu ana kadar büyüttüm besledim. Üstüne binip bir kere cirit oynamadım. Binip bir cirit oynayayım da getirip keselim.

Atın akciğerlerini yiyecek diye kadın sevinir.

Bey Böyrek arkadaşlarını toplar. Kırk kişi at biner cirit oynarlar. Bey Böyrek, ata vurduğu gibi at alır Bey Böyrek'i, semaya doğru uçurur. Arkadaşları da peşinden Bey Böyrek'i takip ederler.

Giderler yabancı bir kralın koruklarına dâhil olurlar. Kralın korukları da Bayburt'taymış.

Evvelden yedi sene Oğuz Uykusu varmış. Bunlar yoruldukları için dalarlar Oğuz Uykusu'na.

Kral pencereden bakar ki korukları at sarmış:

-Hayrola! Bu neyin nesi? Hele gidin getirin bakalım şunlar kimdir? Benim korkumdan kuş uçmuyor, kul yürümüyor, kargalar tek kalkmıyor, bunlar ise burada dolaşıyorlar!

Kralın adamları giderler, Oğuz Uykusu'ndaki kırk adamı yakalarlar. Bengi Boz'u yakalayamazlar, olmaz tora girmez. Kaçar gider dağ taş dolanır.

Bu kırk adamı getirir koyarlar zindana.

Aradan zaman geçer. Günün birinde Kral, adamlarına der ki:

-Tarihin birinde zindana adam attırmıştık. Hiç olmazsa çıkarın da başlarını tıraş edin.

Çıkarırlar, bunların başlarını tıraş ederler. Sıra gelir Bey Böyrek'e:

-Gel, sen de tıraş ol.

- Delibaşım tıraşı neylesin? Der, Bey Böyrek...
Kalenin burcunda, elini kulağına koyup başlar söylemeye:

Zindanın kapısı taştır *Zindanın orta direği*
Yatamam yerim yaştır *Paylaştık arpa çöreği*
Zindancı bir zalim baştır *Yandı Bey Böyrek yüreği*
Hanım destur ver çıkayım *Hanım destur ver çıkayım*
Zindandaki koç yiğitler
Yakamızı yedi bitler
Hanım destur ver çıkayım

Kralın kızı bu sesi işitir. Buna vurulur, sevdalanır. Cariyelerine der ki:
-Gidin o başı tıraş olmayan delikanlı kim ise şu kemendi bağlayın, onu çekin yukarıya, alın getirin buraya.

Giderler:

-Başı tıraş olmayan delikanlı kim ise, şu kemendi beline bağlasın, onu çekeceğiz yukarıya.

Herkes yukarıya çıkmak isteyince Bey Böyrek:

-Kardeş bir birinizi parçalamayın. Durun hele ben çıkayım da bakayım nedir bunların zoru. Belki, Allah yardım eder de aydınlığa çıkarız, zindandan kurtuluruz.

Bey Böyrek'i çeker alırlar yukarı. Kralın kızı der ki:

-Yiğit, Kalenin burcunda söylediğin türküleri bir daha söyleyeceksin.

Bey Böyrek aynı türküyü bir daha tekrar eder.

Kralın kızı:

-Ben sana geleceğim, beni alacaksın.

Bey Böyrek de der ki:

-Ben, zindanda kendimi bakamıyorum, sena nasıl bakarım.

-Ben, bir çare bulurum. Benim babam dünyada hiçbir şeyden korkmaz. Sadece ateşten korkar. Kırk tane keçi al. Kırk keçinin boynuzuna seksen tane mum tak. Koruklara git, bağır: 'Ben buradan falan tarihte kırk adamla çıktım, kırk da dal uçurdum. Kral bir tamam verirse verir; Vermezse tahtını tacını başına yıkarım. O da getirir otuz dokuz arkadaşını. Sen de dersin ki 'İlla da kırk adamımı isterim. Noksanın yerine de kızımı ver.' Ben seni çıkarırım gün yüzüne. Tamam mı?

-Peki nasıl çıkaracaksın?

-Bağla şu kemendi beline.

Bey Böyrek'i aşağı asar kurtarır. Bey Böyrek de kızın dediklerini yapar. Gelir Kral'ın koruklarına, olanca gücüyle bağırır. Kral korkar.

-Çağırın şu adamı buraya. Neyin nesi, bakalım ne istiyor.

Çağırırlar, gelir Bey Böyrek, evvel kızın dediğini tekrar eder, kral kabul eder.

Arkadaşlarını zindandan çıkarırlar. Kralın adamları da sayar, otuz dokuz adam, otuz dokuz at var. Bey Böyrek, illa da kırkıncıyı ister, bulamazlar. Kırkıncı olarak kralın kızını ister. Kral:

-Kırkıncı adamın yerine sana kızımı veririm, ama benim vaadim vardır. Onları yerine getirirsen veririm; yoksa yok. Vaadimi yerine getiremezsen başını keserim.

-Nedir vaadin?

-Keçeden balta ile demirden kütük yararsan veririm, yaramazsan vermem. Bir de kaleye süt çıkartıp yoğurt indireceksin. Tamam mı?

Kral'ın kızı, daha önce yüzüğünü vermiştir Bey Böyrek'e: 'Babam sana böyle der. Kaleye çıktığın sıra at yüzüğü sütün içine, yoğurt kesilir. Getir, çevir babamın eline.' Perçeminden tel vermiştir: 'Bu saçımın telini de baltanın ucuna bağla. Vurunca keser.'

Bey Böyrek, Kral'a:

-Peki, der.

Olan millet toplanır.

- Bunun şimdi ölecek zamanı!...

Kalkıp verirler Bey Böyrek'in eline keçeden baltayı. Kızın perçemini baltanın ağzına bağlar.

-Ya Allah, Ya Bismillah, der.

Vurunca demir kütüğe kütüğün parçaları havada uçuşur.

Kral, dişlerini sıkar. Kalkıp verirler eline bir tas süt. Bu kaleye çıkınca atar yüzüğü tasın içine. Sütü uzatır Kral'ın eline, olmuş yoğurt.

-Tama oğlum, sözünde sadıksın. Hazırlayın kızı.

Bey Böyrek bakar ki bir kervan geliyor. Çıkacak kervanın önüne; fakat ayakları tutmuyor ki çıksın. Der ki:

*Gelişin nereden bezirgânbaşı
Alırsın satarsın türlü kumaşı
Didemden akıttım kan ile yaşı
Eğlenin bir haber verin hocalar*

Alır Kervancı:

*Gelişim sorarsan Oğuz Eli'nden
Alırım satarım dünya malından
Sana kimler derler sen kim oğlu*

Alır Bey Böyrek:

*Babamı sorarsan babam padişah
Babam padişaktır adım Bey Böyrek
Eğlenin bir haber verin hocalar*

Alır kervancı:

*Babanı sorarsan dide döküldü
Dikiş tutmaz yaraları söküldü
Oğul diye diye beli büküldü
Öyle haber aldım İllerinizden*

Alır Bey Böyrek:

*Yeter hocam yeter doydum sözünden
Yaş yerine kan akıttın gözümden
Akkavak Kızından Bengi Bozumdan
Ondan da bir haber verin hocalar*

Alır kervancı:

*Yığıldılar bir araya geldiler
Kimden kime kısmet oldu dediler
Akkavak Kızını Bengi Bozunu
Baltacı oğlu Kel Vezire verdiler*

Kervancılar gider. Bey Böyrek der ki:

*Dizim tutmaz çöl yokuşu çıkayım
Meylim dönmez yar yoluna bakayım
Elim tutmaz kav çakmağım çakayım
Yetiş Bengi Boz 'um imdat günüdür*

Sözü biter bitmez bakar ki Bengi Boz'u geliyor.

Arkadaşlarına döner:

-Kral'ın kızını alın da gelin, ben gidiyorum.

Kralın kızını, arkadaşları götüre dursun, Bey Böyrek düşer yollara.

Karşısına büyük bir sürü çıkar. Sürü kara, çobanı kara, köpeği kara,

Bey Böyrek:

-Çoban kardeş, niye sürün kara, sen kara, köpeğin kara?

-Hiç sorma arkadaş, padişahımızın bir oğlu vardı. Gitti gelmedi. Şimdi nişanlısını başkasına veriyorlar. Onun için biz de karalar giydik. Yürü yürü de pilav ye.

Yoluna devam eder Bey Böyrek. Karşısına bir başka sürü çıkar. Sürü beyaz, çobanı beyaz, köpeği beyaz.

-Çoban kardeş, niye sürün beyaz, sen beyaz, köpeğin beyaz?

-Hiç sorma arkadaş, padişahımızın oğlu evleniyor da ondan. Yürü yürü de pilav ye.

Bey Böyrek, devam eder yoluna. Yolda üç beş çocuğa rastlar. Çocuklar içi altın dolu bir kabağı ağacın dalından okla vurarak indirmeye çalışıyorlar, ama başaramıyorlar.

Bey Böyrek ne yaptıklarını sorunca:

Çocuklar:

-Kabağın içerisinde altın var, almak istiyoruz, ama alamıyoruz.

-Gidin, Bey Böyrek' in yayını okunu getirin. Alayım da vereyim size.

Çocuklar giderler. Bey Böyrek'in, gözleri ama olmuş anasından Bey Böyrek'in ok ve yayını isterler. Çocuklara:

-Hadi cehennem olun buradan, köpeğin oğulları. Bey Böyrek'in kemikleri sürme oldu! Yayını okunu nerden bulayım?

Çocuklar, onu dinlemezler. Duvarda asılı ok ile yayı alıp Bey Böyrek'e getirirler. Bey Böyrek de bir atışta kabağı alır aşağıya. Çocuklara:

-Ama beni düğüne götüreceksiniz, der.

Bey Böyrek'in isteğini kabul eden çocuklar Bey Böyrek'i götürürler düğüne.

Düğünde kaynana hanım kalkar, beline bir çuval bağlar, sallanıp oynar. Bey Böyrek, kaynanaya lafı atar:

Gelir itini itini

Çekemez ağır götünü

Kel Vezir'in kel hatunu

Di oyna kösnük sen oyna

Orada bulunanlar bu sözlere sinirlenirler.

Bey Böyrek'in arkadaşı Kul Mustafa'nın sevdiği bir kız varmış. Bu kız Bey Böyrek'in sedîğinin yanına gelerek der ki:

-Akkavak kızı! Bey Böyrek geldi, geldi ama pek çıkaramıyorum. Hele ben oyuna gireyim de bakayım. Benim, Kul Mustafa'yı sevdiğimi bir o bilir di. Bana laf atarsa Bey Böyrek'tir. Laf atmazsa Bey Böyrek değildir.

Kalkıp gider düğüne, oynar. Bey Böyrek söyler:

Giyinir altın nalını

Gelir salını salını

Kadir Mevlamın övdüğü

Kul Mustafanın sevdiği

Sallanan dilber gibisin

Kız, hemen müjdeye koşar, Akkavak Kızı'nı müjdeler:

-Akkavak Kızı müjde! Bey Böyrek geldi.

Tabii ki düğün durur, döner Bey Böyrek'e. Padişaha haber gider. Padişah sevinir, kurbanlar keser. Giderler annesini müjdelemeye. Anası da:

-Vay vay vay! Sanki Çin'i Maçin'i fethetmiş.

Annesinin söylediklerini, gider Bey Böyrek'e haber verirler. Bey Böyrek, Akkavak Kızı'nı alır. Geriden otuz dokuz arkadaşları ile kralın kızı da gelir. Bey Böyrek Kral'ın kızını da alır. Kırk gün kırk gece düğün ederler.

Bengi Boz'un barından Bey Böyrek' in anasının gözüne sürerler, gözleri açılır. Onu oradan kovarlar.

Kırk arkadaş muratlarına ererler.

Ben de oradaydım. Gökten düştü bir kalbur elma. Birisi söyleyene, biri dinleyene, öbürleri de bana.

BAYBURT TÜRKÜLERİNDEN ÖRNEKLER

Yanık türkülerin yakıldığı yerdir Bayburt. Bilinen ağıtların önemli bir kısmı Bayburt kaynaklıdır. En yanık Yemen türküleri ya Bayburt'ta ya da Bayburtlulardan derlenmiştir. Edebiyatımızın sanat seviyesine ulaşmış ağıtlarının önemli bir kısmı Bayburt kaynaklıdır. Bayburtlu Âşık Celali Baba'nın karısının ardından söylediği, edebiyatımızın en önemli ağıtlarından biri olan ve türkü olarak da söylenen şiiri bunun örneklerindedir;

<i>Ev bark etmek için tenli mereği</i>	<i>Elinle ördüğün cöpür ağını</i>
<i>Düzüp koşmuş idin tepir eleği</i>	<i>Kâhan eylediğin kelem bağını</i>
<i>Şu kavdan yaptığım tecir tereği</i>	<i>Şu kabal biçtiğin sap orağını</i>
<i>Divan-ı bâriye yadigâr götür</i>	<i>Al ulu tanrıya bergüzar götür</i>
<i>Yetim gömleğini diken iğneyi</i>	<i>Üç kot arpa üç kot çavdar ekerdin</i>
<i>Her gün yal verdiği topal ineği</i>	<i>Kesmik ekmeğine hasret çekerdin</i>
<i>Ayran topladığım şu ak küleği</i>	<i>Namertlere ağı merde şekerdin</i>
<i>Mahşer yığnağına sakla sar götür</i>	<i>Sözünü tekrar et iftihar götür</i>
<i>İle kısmat balsa bize pay taşı</i>	<i>Yetim kalmış idin emzik tavında</i>
<i>Yokluktan derdimiz deryalar aştı</i>	<i>Gamla kardaş idin gençlik çağında</i>
<i>Açlıkla uğraşmak hayli savaştı</i>	<i>Bir gül yeşertmedin vuslat bağında</i>
<i>Çektiğin mihnetten âh ü zar götür</i>	<i>Gönül yarasını beraber götür</i>

*De ki kadir mevlâm bize ilişme
Dünyada sızlayan yarayı deşme
Celali baba'dan sorma söyleşme
Bu dertli çobandan bir selam götür*

AL ÇUHA MAVİ ÇUHA

Nota ve derleyen: Nida Tüfekçi / **Kaynak:** Recep Kırıcı

<i>Al çuha boydan artar</i>	<i>Al çuha oydurayım</i>
<i>Hatem parmağın tartar</i>	<i>Mor yaka koydurayım</i>
<i>Yati güzel olanın</i>	<i>Kız sen bana gelmezsen</i>
<i>Gün be gün ömrü artar</i>	<i>Ben kendimi vurayım</i>
<i>Hey benim ağam</i>	
<i>Dal feslidir benim ağam</i>	
<i>Hey hey benim ağam</i>	
<i>Köyler ağası benim ağam</i>	

ARPALAR ORAK OLDU

Kaynak: Abdullah Kayseriliolu/ **Nota ve derleyen:** Ahmet Yamacı

Bir taş attım çimene de İpek olsam sarılsam da
Pencerede tül perde de Felek bizi ayırdı da
Çimenin çiçeğine Yârimin eteğine
Bülbül ötmez her yerde Her birimiz bir yerde

Oy canım, vay canım, sana sana ne oldu
Bizim böyle olmamıza ayrılık sebep oldu

BAYBURT DAĞLARINDA TABAKAM KALDI

Nota ve derleyen: Muzaffer Sarısözen / **Kaynak:** Recep Kırıcı

Bayburt dağlarında tabakam kaldı
Şen ol Bayburt, Şen ol sende nem kaldı
Bayburt dağlarında kunduram kaldı
Şen ol Bayburt, Şen ol sende nem kaldı
Bayburt dağlarında mendilim kaldı
Şen ol Bayburt, şen ol sende nem kaldı
Bayburt dağlarında tabancam kaldı
Şen ol Bayburt, şen ol sende nem kaldı

BAYBURDUN İNCE YOLUNDA

Nota ve derleyen: Ahmet Yamacı / **Kaynak:** Remzi Çavuldak

Bayburdun ince yolunda
Bir ayva buldum dalın dalında
Ayva benim hayalimde halımda
Vay şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı
Teskerem yanaştı üç günüm kaldı
Bayburt kalasında top gülüm kaldı
Gülün daldasında sümbülüm kaldı
Bayburt kalasında top kaftanım kaldı
Yeleğim dikildi düğmesi kaldı

BUGÜN DE GÜNLERDEN CUMADIR CUMA

Nota ve derleyen: Nida Tüfekçi / **Kaynak:** Binali Selman

Bugün de günlerden cumadır Cuma
Yar hamama gitme kınanı yuma

*Ben seni sevmişem kimseye deme
Zalım felek vurmuş yaram var benim
Bugün de günlerden salıdır Salı
Sallan gel sevdiğim sarı lak bali
Yoktur bu dünyada yarin emsali
Zalım felek vurmuş yaram var benim*

GÜL KOYDUM GÜL TASINA

Nota ve derleyen: Ahmet Yamacı / **Kaynak:** Remzi Çavuldak

*Gül koydum gül tasına gülüm gülüm
Hamamın ortasına yallah
İşte ben gidiyorum gülüm gülüm
Gel atın terkisine de yallah*

*Karanfil destesiyem gülüm gülüm
Güzeller hastasıyam yallah
Kız gülün eyri de bitmiş gülüm gülüm
Ben onu ustasıyam yallah*

*Dağlarda meşelerde gülüm gülüm
Gül suyu şişelerde yallah
Herkes almış yarini gülüm gülüm
Ben kaldım köşelerde yallah*

TRT REPERTUVARINDA BAYBURT TÜRKÜLERİNDEN BAZILARI

- 1- Arpalar Orak Oldu / Apdurrahman Kayserilioğlu / No: 777
- 2- Yörene Bak Yörene / Alaattin Gündem / No: 2306
- 3- Bebeğin Beşiği Çamdan / Binali Selman / No: 1788
- 4- Bugün Günlerden Cumadır Cuma / Binali Selman / No: 2368
- 5- More (Oyun Havası) / Binali Selman / No: 1369
- 6- Bacadan Aşıyor Ayvanın Dalı / Cemal Köse / No: 1388
- 7- Sarı Kavun Dilimi / Faruk Kaleli / No: 0335
- 8- Bugün Bizde Düşün Var / Fazlı Oğuzhan / No: 2614
- 9- Guş Gayadan Seslenir / Mehmet İpek / No: 346
- 10- Kara Basma İz Olur / Mustafa Ahıskaloğlu / No: 484
- 11- Kuşburnu Derde Derman / Mustafa Ahıskaloğlu / No: 4394
- 12- Koçları Vurdum Dereye / Mustafa Ahıskaloğlu / No: 4396
- 13- Küp Dibinde Pastırma (Mavilim) Mustafa Ahıskaloğlu / No: 4395

- 14- *Güzel Al Giyinmiş / Mustafa Ahıskalıoğlu / No: 4374*
- 15- *Mendilinde Kar Getir / Mustafa Ahıskalıoğlu / No: 1050*
- 16- *Veysel Barı 2 (Oyun Havası) / M. Korkaz-Resul Demir / No:0451*
- 17- *Bugünde Günlerden Cumadır Cuma / M. Sarısözen / No: 1125*
- 18- *Karanfil Eker misin? / Necmi Şahin / No: 0140*
- 19- *Geydim Çarıklarımı / Recep Kırıcı / No: 338*
- 20- *Söyleyin Bayburt'un Vasfı Halini / Recep Kırıcı / No: 1954*
- 21- *Bayburt'un İnce Yolunda / Remzi Çavuldak / No: 1538*
- 22- *Ben Feleği Gördüm Taştan İnerken / Remzi Çavuldak / No: 1591*
- 23- *Deli Kız Sinin Geliyor / Remzi Çavuldak / No: 62*
- 24- *Dur Yerinde Hanım Dur Yerinde / Remzi Çavuldak / No: 1424*
- 25- *Dünürçüler Geldiler / Remzi Çavuldak / No: 579*
- 26- *Gül Koydum Gül Tasına / Remzi Çavuldak / No: 860*
- 27- *Yılan İnceden Öter / Remzi Çavuldak / No: 1419*
- 28- *Baba Ben Derviş miyim? / Şakir Şener / No: 2595*
- 29- *Ay Doğar Ayıstandan / Yaşar Karapınar / No: 0156*
- 30- *Bayburt Dağlarında Tabakam Kaldı / Yöre Ekibi / No: 1531*
- 31- *Gelin Havası (Oyun Havası) / Yöre Ekibi / No: 1067*
- 32- *İkinci Bar (Oyun Havası) / Yöre Ekibi / No: 1235*
- 33- *Karşiki Tarlada Herg Eden Oğlan / Yöre Ekibi / No: 2288*
- 34- *Köprüünün Altı Diken / Yöre Ekibi / No: 2288*
- 35- *Sallandım Girdim Bağa / Yöre Ekibi / No: 1786*
- 36- *Vardım ki Yurdundan Ayağ Göçürmüş / Yöre Ekibi / No: 1939*
- 37- *Veysel Barı 1 (Oyun Havası) / Yöre Ekibi / No: 0240*
- 38- *Al Çuha Mavi Çuha / Zakir Peksert / No: 1353*
- 39- *Ey Gül Dalı Gül Dalı / Zakir Peksert – Binali Selman / No: 225*

EL SANATLARI

Bayburt'ta bugün devam eden en önemli el sanatları kilim, seccade, ehram dokumacılığı ve bakır işlemeciliğidir.

Özellikle kilim, seccade ve ehramın Bayburt'ta ayrı bir önemi vardır. Orta Asya'dan Anadolu'ya dalga dalga gelen Türk boyları Asya'dan getirdikleri geleneksel dokuma sanatını aynen burada sürdürmüşlerdir.

Dokumacılıkta göze çarpan en önemli husus, yöreden elde edilen yünleri kendi yöntemleri ile tabii boylarla boyamış olmalarıdır. Kısa sürede solmayan renkleri bir ahenk içerisinde ve uyumlu olarak dokuyup hizmete sunan Bayburt insanı bu geleneği daha uzun yıllar sürdüreceğe benzer.

Evliya Çelebi'nin 17. yüzyıldaki ziyaretinde Bayburt'tan bahsederken şehirdeki boya hanelerde boyanan yünlerden dokunan kilim ve seccadelerin Avrupa'ya kadar gönderildiğinden bahsetmektedir.

YEREL MİMARİ

Bayburt evleri kendine has özellikler taşır. Duvarlar genellikle “Bayburt Taşı” ile yapılmıştır. Dış duvar kalınlıkları yaklaşık bir metredir. Bayburt evleri genel olarak iki katlıdır. Sokağa hâkim yön asıl cephedir. Bu cephelerde; işlenmiş yontma taş kullanılır.

Pencere ve kapı kenarları ile saçağın alt kısmı işlenmiş taşlarla çevrilidir. İşlemelerde yaygın olarak geometrik şekiller ve/veya bitki motifleri kullanılır. Bu motiflerin yanı sıra yine değişik biçimlerde Allah, Muhammed, Besmele, Kelime-i Şahadet, Maşallah gibi yazılara da sıklıkla rastlanılmaktadır. Dış duvarlar yontma taştan, iç duvarlar ile bazen de ikinci katlar ahşap, kârgiryığma biçiminde yapılır. Bu evlerin çoğunlukla

Bayburt evleri kendine has özellikler taşır. Duvarlar genellikle “Bayburt Taşı” ile yapılmıştır. Dış duvar kalınlıkları yaklaşık bir metredir. Bayburt evleri genel olarak iki katlıdır. Sokağa hâkim yön asıl cephedir. Bu cephelerde; işlenmiş yontma taş kullanılır. Pencere ve kapı kenarları ile saçağın alt kısmı işlenmiş taşlarla çevrilidir. İşlemelerde yaygın olarak geometrik şekiller ve/veya bitki motifleri kullanılır. Bu motiflerin yanı sıra yine değişik biçimlerde Allah, Muhammed, Besmele, Kelime-i Şahadet, Maşallah gibi yazılara da sıklıkla rastlanılmaktadır.

Dış duvarlar yontma taştan, iç duvarlar ile bazen de ikinci katlar ahşap, kârgir-yığma biçiminde yapılır. Bu evlerin çoğunlukla zemin kat duvarları yontma taş; üst katların iç bölmeleri tahta çıtaların arasına samanla karıştırılmış çamur doldurularak yapılır. Kuzeye gelen cephelerde kerpiç olup, örtü sistemi ise ahşaptır. Giriş kısımları ise “çevirme” veya “kanat” denilen duvar ile çevrilidir.

Dış kapıdan içeri girildiğinde sağlı sollu odaların arasından uzanan bir “avlu”dan geçilerek ‘ev’ denilen bölüme ulaşılır. Bu bölüm evin mutfak kısmıdır. Uygun bir yerde adına çay taşı denen ve atık suları dışarıdaki kanala taşıyan bir taş bulunur. Bir duvara yaslı olarak da ‘kehriz’ bulunur. ‘Kehriz’ bir taş veya metal su deposu işlevini görür. Çeşmeden taşınan sularla doldurulur. Çeşme kısmında musluk vardır.

Ev bölümden üst katlara çıkışı sağlayan merdivenin üst ucunda adına ‘selamlık’ denilen bölümden ikinci bir kapı ile üst kata ulaşılır. Üst kat karşılıklı yan yana dizilmiş odalardan oluşur. Oda kapıları çift ya da tek kanatlıdır. Kapı kanatları, dolaplar ocak çevreleri, tavanlar ve merdiven parmaklıklarında yaygın biçimde işlemeli ahşap malzemeler kullanılır.

Evlerin zemin katının arka bölümünde ev, ahır ve samanlık bulunur. Evin içerisinde de ‘tandır evi’ denilen bir başka bölüm vardır. Burada asgari iki tandır bulunur.

Bayburt’ta cumba kullanılır. Cumba çatıda çıkıntı yapılarak elde edilir ve bu çıkıntı üçüncü bir katmış gibi görünür. Etrafı renkli camlarla kaplı ‘cihannüma’lı evlere de rastlanır. Bu bölümlerde daha çok kitaplar bulunur ve evin yaşlılarınca kullanılırdı.

Oda pencereleri gün ışığından daha fazla yararlanmayı sağlayacak şekilde dıştan içe doğru genişler. Bu odalarda yüklük bulunur. Yüklüğün büyük bir bölümünde yatak, yorgan gibi odada kullanılan malzemeler bulunur. Bir köşesinde ise adına hamam/banyo denilen kısım vardır. Bu kısmın zeminini taş, etrafı taş duvar veya ahşaptır. Taşın bir köşesinde kullanılan atık suların dışarıdaki kanala taşınmasını sağlayan bir kanal bulunur.

Odaların zemin ve tavanı ahşaptır. Ahşap tavanlar, oyma yakma gibi süsleme unsurlarıyla bezelidir. Kullanılan motifler çoğunlukla bitki, çiçek, yaprak ve geometrik şekillerdir. Ayrıca tavanlarda ve kapılarda da baklava biçiminde göbekler bulunur.

TARİHİ YERLEŞİMLER VE HÖYÜKLER

Tarihsel süreç içerisinde gelişen olaylar ve bu olay ve olguların incelenmesi sonucu elde edilen veriler, nehirler veya daha genel tanımıyla su yolları ağlarının insan hayatının belirli bir yön kazanabilmesi açısından büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Kuzey Doğu Anadolu’daki, Çoruh havzasına ismini veren ve belki de bu havzadaki yerleşimin tek sebebi olan Çoruh Nehri geçmişten bugüne kadar bu bölgede yaşayan tüm insanların hayatlarında büyük bir öneme sahiptir. Nehir, kaynağını Mescit Dağları’nın (3239 m) güneybatısındaki Çivilikaya Tepesi’nin batı yamaçlarından alır. Önce batı doğrultusunda akıp Bayburt ve İspir’den geçtikten sonra bir yay çizerek Yusufeli’nin Yokuşlu köyü önünde Artvin il sınırlarına girer. Yusufeli, Artvin ve Borçka’nın içerisinde geçtikten sonra Batum’da Karadeniz’e dökülür.

Çoruh’un kolları, Bayburt ilinin hemen hemen tamamında kollar hâlinde uzanarak dört geniş ovayı, yüksek olmayan tepeler arasında kalan büyüklü küçüklü ovaları ve vadileri beslemektedir. İşte bu ova ve vadileri besleyen akarsuların bulunduğu hemen her alanda höyükler bulunmaktadır. Bayburt bu anlamda zengin bir geçmiş ve arkeolojik birikim

barındırmaktadır. Aslında bu denli zengin bir arkeolojik geçmiş barındırmış olmasına rağmen Sagona'nın 1990 sezonundan itibaren üç yıl süreli yapmış olduğu Büyüktepe Tümülüsü kazıları dışında henüz herhangi bir arkeolojik kazı çalışması yapılmayan kentte; ilk olarak İ. Kılıç KÖKTEN ile başlayıp, daha sonra Avusturyalı Arkeolog Anthony SAGONA ve Veli ÜNSAL'ın çalışmaları ile devam eden yüzey araştırmaları yapılmıştır. Son dönemlerde ise Bayburt ve Gümüşhane çevresinde Doç. Dr. Süleyman ÇİĞDEM'in yapmış olduğu yüzey araştırmaları bulunmaktadır.

Bayburt'ta toplam 30 höyük ile 3 yerleşim alanı ve bir mağaradan bahsedilirken, Sagona 1990 yılından itibaren bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmalarında daha çok höyük ve yerleşim alanına değinmektedir.

Kaçak kazılara inatla direnen höyüklerden biri

Yağlıtepe

Bayburt'un yaklaşık 18 km batısında yer alan Taht Köyü'nün 300 m kuzeydoğusunda köye gelen yolun ikiye böldüğü kayalık kısımda bulunan yaklaşık 40x20 m'lik bir alana yayılmış keramik parçalarının bulunduğu alan, Erken Bronz Çağı, Erken-Orta Bronz Çağı ve Demir Çağı'na tarihlenmektedir.¹

Yedigözeler Höyük

Bayburt-İspir-Rize yolunun 22 km'sinde, Çoruh'un güneyinde kalan Yedigözeler Köyü'nün yaklaşık 200 m kuzeyinde yer almaktadır. Köy yerleşiminin içinde kalması höyüğün tahribini büyük ölçüde etkilemiş, ayrıca çevredeki tarım alanları höyüğü tehdit eder duruma gelmiştir. Höyükte gerçekleştirilen araştırmalar sırasında elde edilen az miktardaki amorf keramik buluntusu Demir Çağı özellikleri gösterir.² Köyün kuzeydoğusunda, köye

1. Sagona 2004; s.116.

2. Ünsal 2006; s. 191.

ayrılan yolun 1,5 km doğusunda Çoruh'un 20 m kadar güneyinde Sagona'nın³ belirlediği yaklaşık 100x50 m'lik doğal kayalık alanda ise, alana yayılmış buluntular ağırlıklı olarak Geç Kalkolitik; Erken Bronz Çağı, Erken-Orta Bronz Çağı ve Demir Çağı'na işaret etmektedir.

Aydıncık Yerleşim Alanı

Bayburt'a yaklaşık 18 km. kuzeydoğusundaki Aydıncık Köyü'nün kuzeybatısında, köy yol ayrımının 500 m doğusunda ve köy yolunun 100 m güneyinde yer alan zeminde 200x300 m'lik ölçüye sahip olan alan en üstte 25x50 m'lik bir tepelik oluşturmaktadır. Ele geçen buluntularıyla Demir Çağı, Hellenistik-Roma Dönemi ve ihtimalle de Orta Çağ'a kadar izler taşımaktadır.⁴

Ballıkaya (PUKEYİ) Yerleşim Alanı

Bayburt'un kuzeydoğusunda, Bayburt-İspir yolunun 24 km'sindeki Ballıkaya Köyü'nün 300 m kuzey eteğinde, Çoruh'un güneyinden aşağı doğru inen bir teras üzerinde yer alan 100x700 m'lik bir alanı kaplamaktadır. Erken Bronz Çağı'na, Demir Çağı'na, Orta Çağ'a ve Modern Dönem'e ait buluntulara rastlanmıştır⁵.

Tepetarla Höyük

Bayburt'un 9 km kuzeydoğusundaki Tepetarla köyünün yaklaşık 1km güneybatısında, köye ulaşan yolun hemen sağ tarafındadır. 25x15x15 m ebatlarındaki höyük, Bayburt bölgesinde tespit edilen yükseltisi fazla olan höyüklerden biridir. Höyüğün her tarafında tarım yapılmaktadır. Kuzeydoğu ve güneybatısında az da olsa mimari yapıyı yansıtan duvar izlerine rastlanmıştır. Çoruh Nehri ve Bayburt-İspir karayolu, höyüğün yaklaşık 4 km kadar batısından geçmektedir. Demir Çağı keramiklerine rastlanmıştır.

Sagona, bu höyüğün buluntuları arasında yer alan bazı aletleri orta Paleolitik Çağ'a, yaklaşık MÖ, 40.000'lere tarihlendirir⁶. Sagona'nın aynı isimde değerlendirdiği bir başka yerleşim alanı ise, Bayburt'un 15 km kuzeyindeki, Konursu beldesinin hemen kuzeyinde yer alan yaklaşık 200x200 m'lik bir alanı kaplayan doğal yükselti üzerinde bulunmaktadır⁷.

Değirmencik Höyük

Bayburt'un 10 km kuzeyindeki Değirmencik köyünün 600 m batısında yer almaktadır. Höyüğün her tarafında yoğun olarak tarım yapılmaktadır. Bu da bölgedeki diğer höyükler gibi bu höyüğü tehdit eden en büyük tehlikedir. Bayburt bölgesindeki diğer höyüklerin aksine

3. Sagona 2004; s. 116.

4. Sagona 2004; s. 116-117.

5. Sagona 2004; s. 117.

6. Ünsal 2006, s. 183.

7. Sagona 2004, s. 117.

Değirmencik höyük gerçek yükseltisini korumakla birlikte oldukça geniş bir alana sahiptir. Çoruh Nehri'ne yakın yerleşmelerden birisidir. Çoruh Nehri höyüğün 3 km kadar doğusundan geçmektedir. Höyükte az miktarda Karaz keramiklerine rastlanmıştır⁸.

İncili Höyük (İncili Tepe) (Ardusta)

Bayburt'un kuzeyindeki Aydıntepe ilçesinin 5 km güneyindeki İncili köyünün yaklaşık 1 km güneydoğusundadır. Yaklaşık 60x26 m'lik kaşık biçimli bir alanı kaplayan höyüğün hemen hemen her tarafında yoğun olarak tarım yapılmaktadır. Höyükte ve etrafında ele geçen keramik buluntuları Erken Bronz Çağı, Demir Çağı ve Orta Çağ'a aittir.⁹

Taşkesen Höyük 1

Bayburt'un kuzeybatısında, Aydıntepe İlçesi'nin 8 km. güneyindeki Taşkesen köyünün yaklaşık 1 km güneyinde, Hıdrellez adı verilen mevkide bulunmaktadır. 20x12x5 m ebatlarındaki höyük bölgede tespit edilen küçük ölçekli höyükler arasındadır. Höyüğün hemen güneyinden Çayır yolu deresi akmaktadır. Gerek çevresinde yapılan tarım ve gerekse kaçak kazılar yüzünden oldukça tahrip edilen höyüğün yola yakınlığı da bir başka tehlike sebebidir. Höyükte, Erken Bronz Çağı, Demir Çağı ve Orta Çağ'a ait keramik buluntularına rastlanmıştır.¹⁰

Taşkesen Höyük 2

Taşkesen Höyük 1'in hemen kuzeybatısında yer alan höyük köye yaklaşık 500 m uzaklıktadır ve köy ile höyük arasından köy yolu geçmektedir. Etrafından yoğun tarım yapılan bu yerleşim alanının üst kısımlarında da kaçak kazı izleri görülmektedir. Ele geçen buluntuları Erken Tunç Çağı ve Demir Çağı'na tarihlenmektedir.¹¹

Mezarlık Tepe Höyük (Kayalık Tepe; Kalemaç Tepe)

Aydıntepe ilçe merkezinin 200 m kadar kuzeybatısında yer alan doğu-batı doğrultulu höyük günümüzde mezarlık olarak kullanılmaktadır. Oldukça geniş bir alana yayılan höyük, ilçe merkezi içinde yer alması nedeniyle çok sayıda kaçak kazı yapılması kaçınılmaz olmuştur, mezarlık alanı olarak kullanılmasının sonucunda da sık sık ziyaret ediliyor olması höyükteki tahribatı arttırmıştır. Ünsal¹² yaptığı yüzey araştırması sonucu höyükten topladığı keramiklerin bir kısmının Erken Bronz Çağı'na, bir kısmının ise Demir Çağı'na ait olduğunu belirtmiştir.

8. Ünsal 2006, s. 186.

9. Sagona 2004, s. 118; Ünsal 2006, 185.

10. Sagona 2004, s. 118; Ünsal 2006, s. 174.

11. Ünsal 2006, s. 175.

12. Ünsal 2006, s. 184.

Çiğdemtepe Höyük (Aşağıtomla)

Bayburt'un 15 km kuzeybatısındaki Çiğdemtepe köyünün 200 m doğusunda bulunmaktadır. Yaklaşık 1 km. kuzeyinden akarsuyun geçtiği köy yerleşiminden oldukça yüksek bir tepe üzerinde ve bulunduğu düzlük alana hakim konumda yer almaktadır. Doğu-batı uzantılı olan höyüğün kuzeyinde yoğunlaşan kaçak kazı çukurlarından biri iş makineleri tarafından açılarak tahrip edilmiştir. Bölgedeki diğer höyüklerin aksine tarımsal faaliyetlerden oldukça uzaktır. Ancak köy yerleşimine yakın olması höyüğün kaçak kazılar sonucu tahrip olmasını ve gerçek yükseltisini kaybetmesine sebep olmuştur. Bu höyüğü Taşkesen höyükle karşılaştıran ve höyüğü Çiğdemtepe-2 olarak adlandıran Sagona, buluntuları Erken Tunç Çağı'na tarihlendirir ve köydeki kiliselerin varlığından hareketle Orta Çağ'da da yörenin yerleşim alanı olarak kullanıldığını belirtmektedir.¹³

Uğrak Taşlık Höyük

Sagona¹⁴, höyüğün Bayburt'un kuzeybatısındaki Çiçekli köyünün güneyinde (höyüğe adını veren Uğrak Köyü de bu köyün güneyinde yer almaktadır), Bayburt-Gümüşhane yolunun 1,5 km güneyinde yer alan yaklaşık 35x40x5 m ölçülerinde konik biçimli küçük bir tepe olduğunu belirtmektedir. Ele geçen keramik buluntuları höyüğün Demir Çağı'nda ve ağırlıklı olarak Orta Çağ'da kullanıldığına işaret etmektedir.

Sırakayalar Höyük 1

Bayburt'un 24 km güneyindeki Sırakayalar köyünün 400 m kuzeydoğusundadır. Etrafında tarımsal faaliyetler sürdürülmektedir. Köy, bulunduğu vadiye hâkim bir tepenin üst kısımlarında yer almaktadır. Höyüğün batı kısmında az da olsa Erken Bronz Çağı'na ait keramiklere rastlanmıştır.¹⁵ Sagona¹⁶ 1990 yılında yaptığı yüzey araştırmasında elde ettiği keramik buluntuların Erken Bronz Çağı ve Demir Çağı'na ait olduğunu belirtmiştir. Köy yerleşimine yakınlığı ve tarımsal faaliyetlerin yapılması nedeniyle höyük yükseltisini kaybetmiştir.

Sırakayalar Höyük 2

Sırakayalar köyünün 700 m güneyinde bulunmaktadır. Doğu-batı uzantılı höyüğün hemen güneyinden bir dere akmaktadır. Çevreye hâkim bir konumda yer almaktadır. Etrafında tarımsal faaliyetler yapılmakla birlikte höyüğe zarar verecek yakınlıkta değildir. Güneybatısında maden suyu kaynakları bulunan höyüğün doğusundan bir şelale akmaktadır. Höyüğün üst kısımlarında kaçak kazı çukurlarına rastlanmıştır. Keramik buluntusu yok

13. Sagona 2004, s. 120; Ünsal 2006, s. 186.

14. Sagona 2004, s. 121-122.

15. Ünsal 2006, s. 189.

16. Sagona 2004, s. 124.

denecek kadar azdır. Ancak, iki höyüğün birbirlerine yakınlıklarından dolayı Sırakayalar (1) ile paralellik gösterir.¹⁷

Aksaçlı Höyük (Haşya; Haşye)

Bayburt'un güney doğusunda yer alan, Bayburt-Erzincan yolunun 13,5 km'sinden sola döndükten sonra güneye doğru 10,8 km'lik bir yolla ulaşılan Aksaçlı Köyü'ne giden yolun sağ tarafında yer alan höyük, köyün yaklaşık 400-500 m kuzeyindedir. Batı kenarından akarsuyun geçtiği, yaklaşık 150x110x15 m ölçülerinde büyüklüğe sahip konik biçimli höyük kuzeyindeki ovaya hâkim konumdadır. Bu ovanın güney ucunda ise höyüğe yaklaşık 3,2 km uzaklıktaki Sancaktepe Höyüğü yer almaktadır. Kuzey ve doğu etekleri tarım toprağı olarak kullanılarak ya da toprağı taşınarak tahrip edilmesinin yanı sıra, güney kısmında tepeden itibaren yaklaşık 17 m inilmiş bir kaçak kazı çukuruna sahiptir. Ele geçen keramik buluntularıyla Erken Tunç Çağı ile ağırlıklı olarak Demir Çağı'na işaret eden höyüğü, Ünsal¹⁸ Karaz (Hurri) Kültürü ile ortak özellikler taşıyan yerleşimler arasında ele almıştır.

Sancaktepe (Keleverek) Höyük

Bayburt'un güney doğusunda yer alan, Bayburt-Erzincan yolunun 13,5 km'sinden sola döndükten sonra güneye doğru 6,3 km'lik bir yolla ulaşılan Sancaktepe Köyünün güney batısında yer alan höyüğe, köyden geçen Aksaçlı Köyü'ne giden yoldan sağa doğru ayrılan yaklaşık 1 km'lik bir patika yolla ulaşılmaktadır. Anayolun batısında kalan höyük yaklaşık 20x25 m çapında ve 5 m yüksekliğe sahiptir. Orijinal yüksekliğini koruması açısından önemli olan höyüğün tepesinde kaçak kazı izleri, etrafında ise tarım arazilerinin tahribi açık şekilde görülebilmektedir. Aksaçlı Höyüğün kuzeyinde aynı ovanın kuzey ucunda yer alan höyük Demir Çağı'na tarihlenen buluntulara rastlanmıştır.

Söğütlü (Hindiköy, Hindi) Höyük

Bayburt-Erzincan yolunun 13,8 km'sinden sola doğru devam eden Bayburt-Demirözü yolunun, yol ayrımından 1,3 km sonra yolun hemen solunda yer alan höyük bölgedeki orta büyüklükteki höyüklerdendir. Bugünkü Söğütlü Köyü'nün 2,1 km kuzeybatısındaki Eski Köy Tarlaları mevkiinde (bu alan Söğütlü Köyü'nün önceki yerleşim yeri olduğundan ve bugün hâlâ köy arazisi içerisinde yer aldığından bu şekilde adlandırılmıştır) bulunan höyük yaklaşık 150x120x15 m ölçülerinde olup, en üst kısmı ve batısında, yol yapımı esnasında kaldırılmak istenmesinden dolayı, iş makinesiyle oldukça tahrip edilmiştir. Daha sonradan fark edilmesinin ardından güneyine kaydırılan yolun güney kenarından geçen akarsu ve höyüğün etrafını saran düzlük

17. Ünsal 2006, s. 190.

18. Ünsal 2006 a, s. 77.

alan bölgedeki höyüklerin genel özelliklerini yansıtır niteliktedir. Erken Bronz Çağı'na, Demir Çağı'na, Hellenistik-Roma Dönemi'ne ve Orta Çağ'a ait keramik buluntularına rastlanmıştır. Bu höyüğü Ünsal,¹⁹ "Karaz (Hurri) Kültürü ile Ortak Özellik Taşıyan Yerleşimler" içerisinde ele almıştır.

Mutlu Höyük

Bayburt'un güneybatısında, il merkezine 10 km uzaklıkta yer alan Mutlu Köyü'nün güneyindeki geniş vadi içerisinde, köyün yaklaşık 1,5-2 km. güneyinde yüksek doğal bir tepe üzerinde yer alan höyük yaklaşık 40x35x10 m ölçülerinde ve ovoiden yaklaşık 140 m yükseklikte konumlanmaktadır. Geniş bir vadiye hâkim konumu ve hemen altta batısından geçen Karacayır akarsuyu ile bölge höyüklerinin karakteristiğini yansıtan höyüğün doğusunda tarım arazileri bulunmasına rağmen oldukça yüksekte bulunmasından aşırı tahrip edilememiştir. Ancak yine de höyüğün tepesinde ve güney eteklerinde kaçak kazı çukurlarına rastlamak mümkündür. Özellikle güney etekteki kaçak kazı çukurlarından iyi kalitede boyalı, çizgi bezekli ve mat kırmızı renkte Demir Çağı keramikleri ile sapan taşı olarak kullanılmış yuvarlatılmış taşlar ele geçmiştir.

Danişment Höyük (Pulur Tepe – Pülür Tepe)

Höyük, Bayburt'un batısında, Bayburt-Erzincan yolunun 5,8 km'sinden sağa (kuzeye) doğru ayrılan 1,6 km'lik bir yolla ulaşılan Danişment köyünün kuzey çıkışından batıya doğru giden yolun 940 m'sinden sağa doğru devam 671 m'lik yolun 63 m sağında tarım arazilerinin içerisinde yer almaktadır. Yaklaşık olarak 115x85x10 m ölçülerinde olan höyüğün birçok yerinde kaçak kazı izlerini görmek mümkündür. Bugün hâlâ bu kaçak kazılar ve tarım arazilerinin ortasında yer alması her geçen höyüğün yok olma riskini biraz daha fazlalaştırmaktadır. Höyüğün eteklerinden itibaren temel kalıntısı olabileceği düşünülen moloz taşlar ve keramik parçalarına sıkça rastlamak mümkündür. Ele geçen bu buluntular höyüğün, Erken Bronz Çağı'nda, Geç Bronz Çağı'nda ve ağırlıklı olarak Demir Çağı'nda yerleşim alanı olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Tepecik Höyük (Siptoros-Oruçbeyli)

Bayburt'un batısında, Bayburt-Kelkit-Erzincan yoluyla ulaşılan, il merkezine 22 km uzaklıktaki Oruçbeyli köyünün yaklaşık 2,2 km güney doğusunda düzlük bir alanda konumlanmış höyük, 70x60x5 m ölçülerindedir. Tarım arazilerinin ortasında yer alan ve güneyinde küçük bir akarsuyun geçtiği höyükten ele geçen malzemeler Geç Kalkolitik Çağ, Erken Bronz

19. Ünsal 2006, 79.

Çağı ve Demir Çağı'na işaret etmektedir²⁰ Ünsal²¹ bu höyüğü Karaz (Hurri) Kültürü ile ortak özellik taşıyan yerleşimler içerisinde ele almıştır.

Çorak Höyük

Bayburt-Kelkit-Erzincan yolunun 24 km'sinden sola doğru dönen ve 400 m güneye doğru devam eden bir yol ile ulaşılan Çorak köyünde bugünkü köy yerleşiminin altında kalan Çorak Höyük 360x240x10 m ölçüleriyle, Sagona²² tarafından bölgedeki en büyük höyüklerden biri olarak belirtilmiştir. Höyük üzerindeki yoğun yapılaşmadan dolayı aşırı derecede tahribat vardır ve bu her geçen gün daha da artmaktadır. Höyüğün kuzey eteği olan köye giriş kısmında Demir Çağı ve Orta Çağ'a ait keramik buluntular ele geçerken, aynı alanda bulunan obsidyen aletler höyüğün belirtilen dönemlerden daha önceki dönemlere ait olabileceğini göstermektedir.

Çayıryolu Höyük (Sünür)

Bayburt'a 30 km uzaklıkta olan Çayıryolu köyünün yaklaşık 2 km güneydoğusunda, Çayıryolu ile Çatalçeşme köyleri arasında, Baltakaya mevkiinde yer almaktadır. Yaklaşık olarak 240x140x5 m ölçülerindeki höyüğün üst kısmında 0.5 m. derinliğe sahip sulama kanalları ile en üstte dikdörtgen biçimli kayalarla oluşturulmuş bir su pompalama havuzuna ait kalıntılar bulunmaktadır²³ Oldukça büyük boyutlu olan höyüğün batısı ve kuzeyi tarım arazileri ile çevrilidir. Ovardan 20 m yüksekte olan höyük, bugüne dek yapısını oldukça iyi muhafaza etmiştir. Çevresinde yapılan tarım dışında herhangi bir tehlike görülmemektedir. Höyükten elde edilen ve Büyüktepe Höyük buluntuları ile paralellik gösteren bulguları, Erken, Orta ve Geç Bronz Çağı ile ağırlıklı olarak Demir Çağı'na işaret etmektedir. Sagona²⁴ bu höyüğün bulunduğu yükseltide, höyüğün hemen karşısında Çayıryolu Tepe 2 olarak adlandırdığı bir höyük ile Çayıryolu Höyüğü'nün 640 m kadar güney batısında yer alan 140x80x5 m ölçülerinde, Çayıryolu Tepe 3 olarak adlandırdığı iki höyüğün varlığından da söz etmektedir.

Akşar Höyük (Bulgurlu Tepe)

Bayburt'un kuzeybatısında, il merkezine 24 km uzaklıktaki höyük, 1650 m yükseklikte ve Akşar beldesinin hemen güneydoğusunda yer almaktadır. Yaklaşık olarak 140x150 m ölçülerindeki höyüğün hemen kuzeyinden Bayburt-Gümüşhane karayolu geçmektedir. Bölgedeki diğer höyükler arasında en fazla tahrip edilenidir. Doğu-batı doğrultulu höyüğün hemen yarısı günümüzde tarla olarak kullanıldığı için boyutunu çıkarmak mümkün

20. Sagona 2004, s. 130-131.

21. Ünsal 2006, 83.

22. Sagona 2004, 131.

23. Sagona 2004, 134

24. Sagona 2004, 13-136.

olmamıştır. Ayrıca Bayburt- Gümüşhane-Trabzon yolunun güneye kaydırılması da höyükte yapılan bir başka tahribattır. Keramik buluntuları bakımından zengin olarak değerlendirebileceğimiz höyükte, Demir Çağı ve Geç Dönem Roma keramikleri yer almaktadır.²⁵

Kitre Höyük (Üçler Tepesi)

Bayburt'un batısında, il merkezine 40 km uzaklıktaki Kitre Köyünün batısında yer almaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu höyüğün çevresindeki tarımsal faaliyetler höyüğü tahrip edecek seviyede değildir. Köy halkı oldukça bilinçli bir şekilde höyüğün tahrip edilmesini önlemektedir. Höyükte ve çevresinde yapılan incelemelerde gerek keramik ve gerekse başka bir bulguya rastlanmadığını belirten Ünsal²⁶, Sagona'nın bu höyüğü bölgedeki orta büyüklükteki höyükler grubuna dâhil ettiğini belirtmektedir.

Büyüktepe Höyük (İkiztepe: Antik Snoria?)

Bayburt'un batısındaki Demirözü İlçesi'nin 3 km kuzeyindeki Çiftetaş köyünden Çorak köyüne çatal yapan kısımdan sağ taraftaki yol takip edilerek gidilen yolun 1,8 km kadar kuzeyinde ve yolun batısında kalan höyük biri, üzeri düz dikdörtgene yakın biçimli tepe ile diğeri konik biçimli daha küçük bir tepe (bu kısım orijinalde küçük tepe olarak kayda geçmiştir) olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Büyük olan tepe 280x180x18 m, küçük olan ise 250x150 m ölçülerinde bir alanı kaplamaktadır. Ağırlıklı olarak Demir Çağı olmak üzere höyükte Erken Bronz Çağı, Orta Bronz Çağı, Hellenistik-Roma ve Orta Çağ'a ait buluntular ele geçmiştir.²⁷ Höyükte Erzurum Müze Müdürlüğü tarafından, Sagona'nın bilimsel başkanlığında, 1990-1993 yılları arasında kazılar yapılmıştır. Büyüktepe höyükte bu çağa ait yerleşme izlerine tepenin üzerinde kayalar arasındaki kısımlarda ve teraslarda yer alan mimari yapılarda rastlanmıştır. Taşların oluşturduğu birtakım kalıntılardan yola çıkılarak burada çadır ya da kulübe türü yapıların olduğu fikrine ulaşılmaktadır. Söz konusu yapıların tabanlarının da, kabaca açılmış çukurlar olduğu öne sürülmektedir. Aynı zamanda basit ocaklara ait kalıntılar günlük yaşam izlerini yansıtır²⁸ Bugün ise höyüğün batı etekleri her geçen gün biraz daha ilerleyen tarım arazileri tarafından tahrip edilmektedir.

Çiftetaş (Hardişi) Höyük

Demirözü ilçesinin kuzeyindeki Çiftetaş köyünün yaklaşık 700 m kuzeyinde, Çiftetaş-Çorak ya da Çiftetaş-Çayır yolu yolunun doğu kenarında

25. Ünsal 2006, 176.

26. Ünsal 2006, 177

27. Sagona 2004, 137.

28. Ünsal 2006, 62.

yer alan höyük Bayburt-Demirözü anayolundan yaklaşık 2 km uzaklıktadır. Hem höyüğe hem de bugünkü köye adını veren iki mezar taşı bu höyüğün hemen batısında bulunmaktadır. Yaklaşık 58x48 m ölçülerinde bir alanı kaplayan höyüğün doğu yarısı kısmen tarla olarak kullanılmakta. Höyükte ağırlıklı olarak Orta Çağ'a, Modern Dönem'e ait buluntuların ele geçmesinin yanı sıra az sayıda Demir Çağı buluntusu olduğu da belirtilmektedir.²⁹

Güneşli Mezarlık Alanı (?)

Demirözü ilçesinin 2,6 km doğusundaki Güneşli köyünün hemen doğu eteğine kurulduğu büyük tepenin güney eteği, yani köyün güney doğusundaki etek ve kurumuş akarsu yatağının arasında bulunan alanda yaptığı yüzey araştırmasında Sagona³⁰, Tümüls olabileceğini düşündüğü bir grup tepelikten oluşan yaklaşık 370x180 m ölçülere sahip alanın mezarlık alanı olabileceğini belirtmekte. Bu tepelerden on tanesi 8,5x7 m ölçülerinde, diğerleri ise daha küçük boyutludur. Mezarlık olabileceğini düşündüğü bu alandaki tepelikleri Bayrampaşa ve Arpalı'daki küçük tepeliklere benzetmekte ve Demir Çağı'na tarihlemektedir.

Değirmentepe (Demirözü Tepe) Yerleşim Alanı

Demirözü ilçesinin güneyinde, Demirözü-Gökçedere yoluna girilip ilçeden çıkmadan önce soldaki patika yol takip edilerek ulaşılan alanda, Demirözü'nün güney batı eteklerindeki çok yüksek olmayan üç doğal tepeden güneydeki en yüksek olanın üzerindedir. Alandan Demir Çağı, Orta Çağ'a ve Modern Dönem'e ait buluntular ile obsidyenler ele geçmiştir.

Karaçayır Mevkii

Bayburt'un Demirözü ilçesine 7 km uzaklıktaki Bayrampaşa köyü ile 5 km uzaklıktaki Çakıröz köylerinin sınırında, iki köyü birbirine bağlayan yolun hemen yanında yer almaktadır. Köy deresi ile Bayrampaşa Kalesi'nin bulunduğu tepenin devamında yer alan bir yamaç yerleşmesidir. Doğu-batı uzantılıdır ve 1610 m yükseltiye sahiptir. Yerleşmenin bulunduğu alan 240x45 m boyutlarıyla yarı dairesel bir yapıya sahiptir ve bu boyutlar keramiklerin etrafa yayılımından anlaşılmıştır. Yerleşmede iki kalın duvar yapısı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki 2,90 m diğeri ise 1,80 m genişliğindedir ve bunların ikisi arasında 1,3 m açıklık bulunmaktadır. Oldukça zengin keramik buluntularına yerleşmenin her yerinde rastlanmıştır. Sulama amaçlı açılan bir çukur tarafından kısmen tahrip edilmiştir. Söz konusu çukurun içinden ve etrafından toplanan çanak çömlekleri Sagona, MÖ, III. binyıl Erken Trans Kafkasya kültürlerine karakterize eder ve Erken Bronz Çağı'nda yerleşme gördüğünü belirtir.³¹

29. Sagona 2004, 138.

30. Sagona 2004, 138-139.

31. Ünsal 2006, 67.

Gökçedere (Pulur) Höyük

Demirözü İlçesinin yaklaşık 13 km batısında bulunan Gökçedere kasabası içerisinde, Demirözü-Gökçedere yoluna paralel uzanan akarsuyun hemen güneyinde, günümüzde TEDAŞ binası olarak kullanılan alanın hemen arka tarafında yer alan höyük orijinalde büyük bir tepedir ancak büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Bugüne gelebilen güney kısmı ise 115x85x10 m ölçülerindedir. Sagona³² ele geçen buluntuları Geç Kalkolitik Çağ, Erken Bronz Çağı ve Demir Çağı'na işaret ettiğini belirtmektedir. Ünsal³³ höyükte bulunan Karaz kültürü keramiklerinin varlığını göz önünde bulundurarak, Karaz kültürünün bu bölgeye kadar uzandığı fikrinin desteklenebileceğini de belirterek höyüğü Karaz Kültürü ile ortak özellikler taşıyan yerleşmeler arasında değerlendirmiştir.

Çimentepe Höyük

Bayburt'un güneybatısında, Demirözü ilçesine bağlı Gökçedere beldesinin yaklaşık 15 km güney batısında bulunan Bayburt'a 50 km, Demirözü'ne 22 km uzaklıktaki Çimentepe köyünün 500 m kuzeyinde, yolun doğu yarısında kalan orta büyüklükte bir tepe olan höyük, 160x130 m ölçülerinde ve yaklaşık 10 m yüksekliktedir. Bayburt bölgesindeki en zengin höyüklerden biridir. Höyükten toplanan keramikler höyüğün kesintisiz yerleşme gördüğünü göstermektedir. Ele geçen buluntuları Erken Bronz Çağı, Geç Bronz Çağı ve Demir Çağı'na işaret ettiğini belirten Sagona'ya göre, bu keramikler içerisinde MÖ, III. binyıl Erken Trans Kafkasya örneklerinin de yer aldığını belirtmektedir. Her tarafında yoğun şekilde tarımsal faaliyetler yapılan höyüğün, köy yerleşimine yakınlığı ve bir şahsa ait arazide yer almasının sonucu olarak höyüğün tahrip olmasını önemli ölçüde engellemiştir.

Ancak tüm bunlar yinede höyüğün gerçek yükseltisini kaybetmesinin önüne geçememiştir.³⁴

İveciklerin Tepesi

Demirözü ilçesine 7 km uzaklıktaki Bayrampaşa köyünün 1,5 km güneyinde yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultulu höyüğün etrafında yoğun olarak tarım yapılmaktadır. Tarımsal faaliyetler höyüğün hem gerçek yükseltisini hem de özelliğini kaybetmesine sebep olmuştur. Kılıç Kökten bu höyüğü, bölgedeki araştırmaları sırasında tespit etmiş, ancak höyüğün prehistorik iskânı ile ilgili açıklamalarda bulunmamıştır. Ayrıca, höyüğün çevresindeki arazinin verimsizliğine ve taban suyunun burayı âdeta bir bataklık hâline getirdiğine de dikkat çekmiştir. Höyüğün bu çağı ile ilgili bilgiler şimdilik varsayımlardan öteye gitmemektedir. Ünsal³⁵ höyüğü Karaz (Hurri) Kültürü

32. Sagona 2004, 145.

33. Ünsal 2006, 76

34. Ünsal 2006, 65.

35. Ünsal 2006, 85.

ile ortak özellikler taşıyan yerleşimler arasında değerlendirmektedir. M. Pehlivan'ın höyüğü, bölgedeki diğer merkezlerde görülen üç periyottan ikincisine dâhil ederek MÖ, 3000–2600 yıllarına tarihlendirmektedir..

Bayrampaşa Tepe

Demirözü ilçesinin batısındaki Bayrampaşa köyünün güney doğusunda, Demirözü-Gökçedere yolundan Bayrampaşa'ya doğru giden patika yolun 100 m doğusunda yer alan tepe 60x60x10 (?) m ölçülerinde küçük bir konik tepelik görünümündedir. Etrafı tamamen tarım arazileriyle çevrili olan ve batısından akarsuyun geçtiği höyüğün ele geçen buluntularının çoğu etrafında, zemin seviyesinde ele geçmişlerdir. Höyükten ele geçen buluntular Geç Kalkolitik Çağ'a, Erken Bronz Çağı'na, ağırlıklı olarak Demir Çağı ve Orta Çağ'a kadar tarihlenmektedirler.³⁶

Hoburnu Tepe (Eymür)

Demirözü ilçesinin batısında, Eymür köyünün yaklaşık 1 km doğusunda yer alan höyük 100x100 m'lik bir alanı kaplamakta ve tepe kısmından Eymür köyü görülebilmektedir. Tepenin etrafı tarım arazileri ile çevrilidir. Ele geçen buluntuların Erken Bronz Çağı'na, Demir Çağı'na, Hellenistik-Roma Dönemi'ne ve Orta Çağ'a ait olduğu tespit edilmiştir.³⁷

Yazıbaşı Höyük

Demirözü ilçesinin yaklaşık 11 km güneyindeki Yazıbaşı köyünün doğusunda yer alan doğal tepe üzerinde yer alan höyüğün batı yamacından itibaren modern köy başlamaktadır. Yaklaşık olarak 20x30x10 m ölçülerinde olan höyüğün üst kısmında bulunan kaçak kazı çukurlarından birinde mimari duvarlar açığa çıkarılmıştır ki bu alanda bir de yangın tabakası mevcuttur. Güneyinde de kaçak kazı çukurları bulunan höyükte, ele geçen buluntuların Demir Çağı'na ve Hellenistik-Roma Dönemi'ne ait olduğu tespit edilmiştir.³⁸

Beşpınar Höyük

Bayburt'a 48 km, Demirözü'ne 13 km uzaklıkta, ilçenin güneyindeki Beşpınar beldesinin çıkışında, belde okulunun karşısında ve köy yolunun hemen solunda yer almaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu höyük, oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Tarımsal faaliyetler höyüğe zarar veremeyecek kadar uzakta olmasıyla birlikte birkaç kaçak kazı sonucu höyük azda olsa tahrip edilmiştir. Bulunduğu konum itibarıyla Demirözü ilçesinin güneyinden başlayıp yine güneye doğru yaklaşık 16 km devam eden, 800-1200 m arası genişlikteki vadinin güneyinde yer alan höyüğün kuzeyinde, belirtilen vadinin orta kısmında Yazıbaşı Höyük, en kuzeyinde ise Değirmentepe

36.Sagona 2004, 142

37.Sagona 2004, 142-143.

38. Sagona 2004, 143; Ünsal 2006, 182.

yer almaktadır. Yüzeyden ele geçen keramik buluntularıyla Erken Tunç ve Demir Çağı'na tarihlendirilmiştir.³⁹ Sagona⁴⁰ bu höyüğün yer aldığı Beşpınar beldesinin yaklaşık 2 km kuzey batısında, yaklaşık 25 m yükseklik ve 200 m çapa sahip alana yayılmış bir tepenin bulunduğu bahsetmektedir. Bu yerleşim alanında yapılan araştırmalar sonucu elde edilen bulguların Geç Kalkolitik Çağ'a, Erken Bronz Çağı'na, Geç Bronz Çağı'na, ağırlıklı olarak Demir Çağı'na, Hellenistik-Roma ve Orta Çağ'a ait olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca köylülerin belirttiğine göre alanın kuzeyinde pulluk sürülürken 50 cm yükseklikte bir baş ve torzo (heykel gövde kısmı) dan oluşan, bir heykele ait iki parçanın ortaya çıkarıldığı da belirtilmiştir.⁴¹

Dikmetaş

Demirözü ilçesinin güneybatısında bulunan Dikmetaş köyünün 500 m güneyinde Demirözü-Beşpınar yolunda, Beşpınar'dan yaklaşık 5 km sonra kuzeye ayrılarak köye ulaşan yolun 100 m batısında yer alan yaklaşık 150x10 m'lik bir alanı kaplayan tepeden ele geçen bulgular ağırlıklı olarak Demir Çağı'na işaret etmektedir.⁴²

Gundulak Tepe

Demirözü ilçesi'nin güneydoğusunda, ilçe merkezine 8 km uzaklıktaki Yukarı Pınarlı köyünün yaklaşık 500 m kuzeyinde yer almaktadır. Höyüğün etrafında yoğun şekilde tarım yapıldığından, höyük, tahribat sonucu gerçek yükseltisini kaybetmiştir. Gundulak Tepe'den alınan keramikler Geç Kalkolitik Çağ'a ait olmakla birlikte, MÖ, 5. bin yılın ortalarından MÖ, 4. bin yılın sonlarına kadar olan döneme tarihlendirilmiştir. Sagona, buradan ele geçen keramiklerin Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye bulguları ile benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir. Bu höyükten toplanan obsidyen aletler, dönemin özelliklerini yansıması bakımından önemlidir. Analizleri yapılan obsidyenlerden bir kısmı ise Geç Neolitik/Erken Kalkolitik Dönem'e tarihlenmiştir. Bunların arasında düzeltilmiş ok uçları, yuvarlak kazıyıcılar, rötuşlanmış burun kazıyıcılar ve çeşitli dilgiler vardır.⁴³

Çanlar Tepe

Demirözü ilçesi'nin güneydoğusunda, ilçe merkezine 8 km uzaklıktaki Yukarı Pınarlı köyünün yaklaşık 300-350 m güney doğusunda yer alan yaklaşık 40x40 m'lik doğal bir tepelik üzerindeki yerleşime en kolay ulaşım Bayburt-Demirözü yolundan Yukarı Pınarlı köyüne doğru girilen patika yoldur. Az sayıdaki buluntuları Demir Çağı'na işaret etmektedir.⁴⁴

39. Ünsal 2006, 187-188.

40. Sagona 2004, 143-144.

41. Sagona 2004, 143-144.

42. Sagona 2004, 144.

43. Ünsal 2006, 53.

44. Sagona 2004, 134.

Gez Alanı

Bayburt'un 13 km güneydoğusunda, Çoruh Nehri ile birleşen Gez Deresi'nin batı yamacında ve Gez köyünün hemen batısındadır. Taraça veya düz yerleşim yeri görünümü veren Gez Alanı'nın yaklaşık 2 km kadar güneydoğusunda Çoruh Nehri ve Bayburt-Erzurum karayolu bulunmaktadır. Alanda ele geçen buluntular arasında biçim ve tekniği Acheulléen endüstrisi ürünü olduğu belirtilen obsidyen el baltası, yonga aletler (èclat), hepsi ince yongalardan yapılan küçük boyutlu uçlar, yan kazıyıcı olarak kullanılmış obsidyen lam, yan ve uç kazıyıcılar (bunların tamamı basit olarak biçimlendirilmiş taş aletlerdir) gösterilmektedir. Ünsal⁴⁵ bu alanı Alt ve Orta Paleolitik Çağ yerleşimi olarak değerlendirmiştir.

Killiğin Mağarası

Bayburt'un hemen doğusunda, 2 km uzaklıkta bulunan Erenli (Duduzar) köyünün yaklaşık 1 km kuzeydoğusundaki Killiğin Sırtı adı verilen bir tepenin güneybatı yamacındadır. Yağmur suları ile aşınan bu bölümde arazi oldukça düzdür. Kısmen dağlık bir alanda yer alan ve kalker bir malzemeye sahip olan mağara çok büyük olmayıp, giriş kısmı güneye bakmaktadır. Giriş kısmının genişliği 6 m yüksekliği 1,5 m iç kısımdaki yüksekliği 4 m olan mağaranın derinliği 8 m kadardır. Alanda Gez Alanı'ndaki gibi büyük aletlere rastlanmamış ancak, mağaranın ağız kısmında çok az miktarda bazalttan yapılmış mikrolitler bulunduğu belirtilmektedir. Ağız kısmından başka mağaranın bulunduğu alanda da alet niteliği taşımayan Gez Alanı'nda bulunan aletlerle aynı kaliteye sahip bazı parçalar elde edilmiştir⁴⁶. Bu mağara ve çevresindeki buluntuların tarihlenmeleri ile ilgili pek fazla bilgi verilmediğini belirten Ünsal⁴⁷, bölgedeki önceki araştırmacıların fikirlerini de göz önünde bulundurarak, kesin olmamakla birlikte, bunların Mezolitik/Epipaleolitik Çağ'a ait olduklarını ifade etmektedir. Ünsal'ın⁴⁸ ifade ettiğine göre; belki de bölgede Neolitik Çağ'a ait yerleşme olmamasından dolayı, havzanın bu kısmında yerleşim, geçici de olsa, Mezolitik Çağ'ın sonundan Kalkolitik Çağ'ın sonuna kadar bilinmeyen bir takım nedenlerden dolayı kesintiye uğramıştır. Bu da bölgenin tarih öncesi çağları için cevaplandırılması gereken sorular arasındadır.

Kop Kaya Mezarları

Bayburt'a 33 km Erzurum'a ise 90 km mesafede, Kop köyünün yaklaşık 1 km kuzeybatısı, yakınında bulunan Bayburt İl Özel İdaresi Müdürlüğü'ne ait tesisin ise 50 m kuzeyinde yer alan kayalıkta yer almaktadır. Kaya

45. Ünsal 2006, 39.

46. Ünsal 2006, 45.

47. Ünsal 2006, 45-46.

48. Ünsal 2006, 46.

mezarı olarak nitelendirilen iki oyuklukta biri 1,95x1,40 m ölçülerinde apsidal biçimli, diğeri ise 2,10x1,40 m ölçülerinde kareye yakın biçimli ağza sahip iki oyukluktan ibarettirler⁴⁹Kaya Mezarı olabilecekleri düşünülen ve etraflarında herhangi bir arkeolojik veriye rastlanmayan bu iki küçük mağaracığın güneyinde de yaklaşık 7 m'lik kısmı görülebilen ancak devamı toprakla dolu olan bir tünel yer almaktadır.

XIII.yüzyılda Selçuklular tarafından yapılan Ulu Camii Minaresi

CAMİLER

Bayburt Ulu Camii

Bayburt Ulu Camii'nin hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Fakat XIII. yüzyıla ait Selçuklu eseri olduğu kuvvetle muhtemeldir. Câmi kible duvarına dikey uzanan ve kalın payelere oturan, dörderli iki sıra hâlinde sekiz geniş kemerle bölünmüş, üç şahınlı bir plan özelliği gösterir.

Yapı 1970 yılında aslına uygun olarak onarımdan geçirilmiştir. Yapının üzerinde kurulduğu alanın batıdan doğuya doğru oldukça sert bir eğime sahip oluşu, batı duvarı üzerine pencere açılmasını engellemiştir. Minare, Ulu Cami'nin kuzey doğu köşesine tamamen tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Minare, dikdörtgen prizma kaideli olup, dikdörtgen kaidenin üst köşeleri pahlanarak sekizgene dönüştürülmüştür. Yukarıya doğru hafifçe daralan silindirik gövdeli, tek şerefeli ve tuğla gövdeli bir minaredir. Kaide kısmı kesme taştan yapılmış ve oldukça yükseltilmiştir.

Şerefe altında geniş bir sini mozaik kuşak yer almaktadır. Şerefenin üst kısmı Rus istilası (1916) sırasında yıkılmış 1970'li yıllarda onarılmıştır. Süslemeleri, çini ve mozaikleri ile Ulu Caminin minaresi Selçuklu sanatının şaheserleri arasındadır.

Hacı Bey Câmii ve Zaviyesi

Câmi ve zaviye Bayburt'un Çayır yolu (Sinor) beldesinde bulunmaktadır. Caminin ilk yapımına ait inşa kitabesi yoktur. Fakat Akkoyunluların kurucusu Tur Ali Bey'in oğlu Fahreddin Kutlu Bey' in bu köyde oturup Akkoyunlu Beyliği'ni buradan idare ettiği ve câminin doğusunda bulunan türbenin de ona ait olduğu kaynaklardan

49. Ünsal 2006, 193-194.

anlaşılmaktadır. Bu nedenle câminin ilk yapımının, Fahreddin Kutlu Bey tarafından, 1360–1389 yıllarında gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. Camii, köy mezarlığında, kuzeyden moloztaş duvarla çevrili bir avlu içerisinde bulunmaktadır. İlk yapımında, dört kalın ağaç direk üzerinde, enine atkılarla teşkilatlandırılmış ahşap örtüye sahipti. Ahşap örtünün tam ortasında, içte, piramidal kubbe mevcuttu. Yapının kuzey cephesinde moloztaş malzemeli, ağaç konsollarla taşınan düz toprak dam örtülü, son cemaat yeri niteliğinde bir bölüm bulunmaktaydı. İran Şahı Tahmasb'ın bölgeyi yağmaladığı dönemde Kutlu Bey Camii de bu yağmadan nasibini almış ve tahribattan dolayı 1550 yılında tamir edilmiştir.

Zahit Efendi Camii

Merkez Zahit mahallesinde bulunan cami, 1514-1515 tarihleri arasında, mahalleye ismi verilen Zahit Efendi tarafından yaptırılmıştır. Üzeri ahşapla kaplı olan minaresindeki izlerden birkaç kez onarım görmüş olduğu anlaşılan cami ve minaresi orijinal yapısını tamamen muhafaza etmektedir. Evliya Çelebi Bayburt'u ziyaretinde bu camiden de bahsetmektedir.

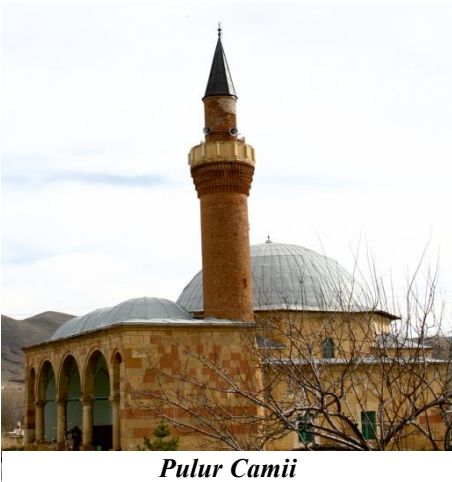
Pulur Camii

Bir avlu içinde bulunan bu camii, giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre, Akkoyunlu Ferahşad Bey tarafından yaptırılmıştır. Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı sırasında Osmanlı Devletine büyük yardımlarda bulunan Ferahşad Bey'e büyük topraklar bağışlanmış ve bunu sonradan Kanuni Süleyman da tastik etmiştir. Yapı, Osmanlı mimarisindeki tek kubbeli cami tipindedir. Dış görünümü-mü ile uzaktan dikkati çeker. Caminin genel mimari uslubu diğer Osmanlı camilerine benzemektedir. Ancak kubbe ve trompların üzeri çinko ile kaplanmış ve kubbe eteğine ahşap bir saçaklık ilave edilerek orijinal durumunu kaybetmiştir.

Cami, sarı ve koyu pembe kesme taşlardan yapılmış ve gayet muntazam bir işçiliğe sahiptir. Giriş kapısı cepheden pek az taşkın, sivri kemerlidir. Taştan yapılan kapının kemer alınlığında iki satır halinde nesih kitabe yer almaktadır.

Çatalçeşme Camii

Yapıldığı tarih kesin olarak bilinmemekle beraber Akkoyunlu-Lara ait olduğu bilinen Çatalçeşme

Pulur Camii

Camisi, Pulur Camisi ile aynı plana sahip bir eserdir. Caminin minare kaidesi kesme taştan, silindirik gövdesi ise tuğladan yapılmıştır. Kare planlı ana mekânı örten kubbe yıkılmış, sonradan üzeri ahşap bir örtü ile kapatılmıştır.

Konursu Camii

Bayburt'a bağlı Konursu beldesinde bulunan camii 1812 yılında yaptırılmıştır. İlimizde Osmanlıdan günümüze ulaşmış nadir eserlerden biri olan caminin dış yüzeyi orijinalliğini yitirmiş olmasına karşın, iç mekân neredeyse tüm özelliklerini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Özellikle mimber ve müezzin mahfili olağanüstü işlemleriyle ayrıcalıklı bir görünüm arz etmektedir.

KALELER

Bayburt Kalesi

Bayburt şehir merkezinde görülmeye değer ve şehrin adıyla özdeşmiş en önemli eser Bayburt Kalesi'dir. Kale şehrin kuzey kesiminde, sert bir kayalık tepe üzerine inşa edilmiştir. Kalenin rakımı 1610 m ile 1665 m arasında değişmektedir.

Kale'nin kimler tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Ancak Urartu Krallığı (MÖ,900-600'lı yıllar) Dönemi'nde Kale'nin varlığı bilinmekle beraber Urartulardan daha öncesinde yerleşim alanı olarak kullanılıp kullanılmadığı konusunda elimizde herhangi bir bilgi ve belge bulunmamaktadır.

Bayburt Kalesi

Kalenin Bizans İmparatoru I.Justinianos devrinde (527-565) tahkim edildiği bilinmektedir. Malazgirt savaşından sonra Saltuklular tarafından ele geçirilen Kale'de en geniş ve esaslı tamir Selçuklular (1212) zamanında yapılmıştır. Selçuklu Meliki Tuğrul Şah Trabzon Rum devletinden gelecek saldırılara karşı Bayburt Kalesinin öneminden dolayı Kale'yi tahkim ettirmiştir. Kale'deki Tuğrul Şah adını içeren birçok kitabe bunu doğrulamaktadır.

Uzak doğuya giderken Bayburt'a uğrayan ünlü İtalyan Gezgin Marko Polo (1254-1324) Bayburt Kale'sinin çok sarp ve görkemli bir yapı olduğunu belirtmektedir.

Kale'nin, İzzettin Keykavus zamanında da tamir gördüğü adını taşıyan kitabelerden anlaşılmaktadır. Kale, Selçuklulardan sonra Akkoyunlular, Eratna Devleti, Danişmentliler, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Gürcüler arasında el değiştirdikten sonra 1514 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında tamir gören Kale'de yerleşim 1828 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar devam etmiştir. 1828 Rus işgalinde Kale büyük tahribat görmüş ve kale içi yerleşimi de bu işgalden sonra sona ermiştir. Bayburt Kalesi'nde surlarda çinilerin varlığından bahsedilmektedir. Bugün sadece surlardaki izleri görülebilmektedir. Bu çinilere izafeten de Bayburt Kalesi'ne “ **Çinimaçın** ” denmektedir. Bayburt Kalesi iç ve dış surlara sahip 5- 6 cepheli inşa edilmiş olup, çevresi 2 km civarındadır.

Dede Korkut Hikâyelerinde Bey Böyrek hikâyesinin temasını da Bayburt Kalesi oluşturmaktadır. Bey Böyrek Bayburt Kalesi'ni fethedip ün kazanmak isterken esir düşmektedir. Hikâyeye göre Bey Böyrek Bayburt Kalesi'nde yıllarca esir kalmıştır. Dede Korkut Diyarı Bayburt ve Bayburt Kalesi günümüzde de bu tarihi ve kültürel değerini korumaktadır.

Yakın zamanda Kale'nin özgün yapısı korunarak restore edilmiştir.

Saruhan Kalesi

Bayburt'a 36 km mesafede bulunan Saruhan köyünün 1 km. batısında inşa edilmiş olan kale; deniz seviyesinden 2130 m yüksekliğe sahiptir.

Doğu- Batı doğrultusunda yapılan kale bölgeye ve ovaya hâkim konumdadır.

Ortaçağ mimari özelliklerini yansıtan Saruhan Kalesi; Trabzon'dan Erzincan- Erzurum'a giden yol güzergâhı üzerinde inşa edilmiş ve daha çok gözetleme amacıyla kullanılmıştır. Kale'nin bazı surları günümüzde yıkılmış durumdadır.

Kitre Kalesi

Bayburt'a 40 km mesafedeki Kitre köyünün 2 km kuzeybatısında inşa edilen Kale; deniz seviyesinden 2100 m yüksekliğe sahiptir. Kale'nin köye bakan yamacı diktir ve Kale bölgeye hâkim bir konumda yer almaktadır. Kale'nin doğu ve batı cephesinin surları sağlam olmakla birlikte, diğer cepheleri oldukça hasar görmüş ve yıkık bir vaziyettedir.

İlk Çağ'a kadar inen bir tarihi geçmişe sahip bulunan Kale, önemli bir geçit noktası üzerinde bulunması daha çok yol güvenliğini sağlamak amacıyla yapıldığı tahmin edilmektedir.

Kapılı Kalesi

Bayburt'a 42 km uzaklıktaki Yazıbaşı köyünün 1 km kadar kuzeybatısında Yazıbaşı ile Beşpınar beldesi arasında köy yolunun sağında yer alan Kale, deniz seviyesinden 2100 m yüksektir.

Kale'nin tüm duvarları yıkılmıştır. Sadece duvar kalıntıları mevcuttur. Gümüşhane-Bayburt-Erzincan arasındaki yol güzergâhında gözetleme kulesi olarak yapıldığı tahmin edilen Kale'nin, duvar kalıntıları Demir Çağı'nın özelliklerini yansıtmaktadır.

Bayrampaşa Kalesi

Bayburt'a 37 km uzaklıktaki Bayrampaşa köyünün 2 km kuzeydoğusunda yer alan Bayrampaşa Kalesi çevreye hâkim bir konumda yer almasıyla dikkat çekmektedir. **Bayburt** Kalesi'nin de bu Kale'den görünmesi düşman saldırılarına karşı ileri uç görevi yapmak için yapıldığı kuvvete muhtemeldir.

Güzel manzarası ile ilgiyi toplayan Bayrampaşa Kalesi'nin yalnızca batı tarafındaki surları ayakta kalabilmiştir. Kale, Orta Çağ mimarisini yansıtmaktadır.

Aydıntepe Kalesi

Aydıntepe ilçe merkezinin yaklaşık 7 km kuzeybatısında, deniz seviyesinden 2200 m yükseklikte yer almaktadır. Doğu-batı doğrultulu Kale, oldukça geniş bir alana sahiptir. Soğanlı Dağlarının yamaçlarında, Aydıntepe Ovası'na tamamen hâkim bir konumdadır. Kale, tamamıyla harebe bir hâldedir. Kale'nin yaklaşık 200 m kuzeyinde doğal yeraltı su kaynağı bulunmaktadır. Kale'nin Bayburt-Aydıntepe-Trabzon yayla yolu üzerinde Bulunması buranın önemini artırmaktadır. Ayrıca, burası Urartular Dönemi'nde de kullanıldığı tahmin dilmektedir.

TARİHİ HAMAMLAR

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Bayburt'ta dört hamamdan bahsedilmektedir.

Bent Hamamı

Çoruh Nehri kıyısında Kale'nin güneydoğu eteğindedir. Akkoyunlulardan Ferahşat Bey'in vakfi olan hamamın kesin yapım tarihi belli olmamakla birlikte, Ferahşat Bey tarafından yaptırılmış olması kuvvete muhtemeldir. Bu nedenle yapım tarihi XVI. yüzyılın ilk çeyreği olarak değerlendirilmektedir. Dış cephesi onarılan hamamın iç mekânı orijinal yapısını korumaktadır.

Plan şeması klasik dört eyvanlı hamam tipindedir. Hamam taştan inşa edilmiştir.

Paşaoğulları Hamamı

Bu hamamın tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Çeşitli dönemlerde onarım geçirmiştir. Sıcaklık kısmı klasik dört eyvanlı plan şemasına sahiptir. Kubbenin intikali pandantiflerledir. Eyvanlar yuvarlak kemerlerle açılırlar. Köşe odaları kubbeli tonozlarla örtülüdür. Köşe taşları geçiş unsuru olarak kullanılmıştır.

Halen yanında bulunan cami ve çeşmeyle birlikte bir külliye şeklinde yapıldığı tahmin edilmektedir.

Ali Şingah Hamamı

Bu hamam Şingah Camisinin yakınındadır. Akkoyunlulara ait olan bu hamam yıkılmıştır. Bugün sadece sıcaklık kısmında mukarnas dolgulu iki tromp ve bir köşe odası ayakta kalmıştır.

Meydan (Çarşı) Hamamı

Bu hamamın rolevesi Trabzon Vakıflar Müdürlüğü tarafından yaptırılmıştır. Orijinal kalan tek tarafı merkezi planlı sıcaklık kısmıdır.

Yavuz Sultan Selim'in bu hamamda yıkandığı tas ve takunyalarının yakın zamana kadar saklandığı Bayburtlular tarafından anlatılmaktadır.

Pulur Hamamı

Gökçedere'de Akkoyunlulara ait olan iki hamamdan biri tamamen kaybolmuş diğeri ise harap olmuştur. Caminin güneybatısında bulunan hamam büyük ölçüde tahrip edilmiş olup yakın zamana kadar depo olarak kullanılmıştır. Hamamın güney tarafı kare şeklindedir ve bu mekânı örten kubbe yıkılmıştır.

SAAT KULESİ

Bayburt'ta 1923 yılına kadar bir saat hane bulunmuyordu. Bu nedenle bir saatin Bayburt'ta var olması milli bir arzu olarak ele alınmış ve sonunda şehir meydanına 21 metre yükseklikte zarif, sanat değeri üstün bir saat kulesi yapılmıştır.

18 Mart 1924 günü düzenlenen törenle temeli atılan saat kulesi, Bayburt'un Taşçılar köyünden olan Muhyeddin Usta'nın yetiştirdiği on kadar usta ile yoğun kış şartlarına rağmen 7 ay 11 gün gibi kısa bir sürede bitirilerek Cumhuriyetin kuruluşunun birinci yıldönümü olan 29 Ekim 1924'te hizmete açılmıştır.

Saat Kulesi'nin kendisi kadar yapılaş hikâyesi de güzeldir. 1923'te Cumhuriyetin ilan edildiği gün tüm yurttaki olduğu gibi Bayburt'ta da büyük bir coşku yaşanmıştır. Dönemin belediye başkanı Kamil Alp bu güzel günü ebedileştirmek için halka hitaben yaptığı konuşmada şunları söyler: "... Sizlerden bir ricada bulunacağım. Cumhuriyeti-mizin adını sonsuza kadar ilan edecek öyle güzel eserler yapalım ki onlara baktıkça ve onlardan gelecek sesi duydukça, Cumhuriyetimizin sonsuza kadar var olacağına inanarak dünyanın uygar milletleri arasına katılmak hakkını bizlere bahşetmiş olsunlar. Bu nedenle önerim şudur: Şehrimizin ortasından geçen ana caddede Cumhuriyet Caddesi adını verelim. Şehrin güneyinden kuze-yine doğru uzanan bu Cumhuriyet caddesinin şehir meydanına isabet eden yerinde cadde ile bütünleşecek ve şehrimize uygun düşecek görkemli bir başka eseri dikelim. Uygun bulursanız bu eser geçmişten geleceğe uzanan zaman mefhumunun Cumhuriyetimizin ilan edildiği tarihte kararlaştırılarak sembolleştiğini gösteren bir **Saat Kulesi** olsun."

Bu konuşma ardından aynı gün, ana caddenin Cumhuriyet Caddesi olması ve saat kulesinin yapılması kararı alınıp uygulamaya konulmuştur.

ŞEHİTLİKLER

Kop Şehitleri Anıtı

Kop Şehitliği, Bayburt-Erzurum karayolunun 40. kilometresinde, Bayburt il sınırına yakın, karayolunun kenarında yer almaktadır. Kop Şehitleri Abidesi, 1916 yılında Kop Geçidi'nde ve Çoruh Havzası'nda Rus ordularına direnen ve bu direnişte şehit olan askerlerin anısına 1963 yılında Kop Dağı'nın zirvesine yapılmıştır. Kop Şehitliği'nin yapımında, genel olarak kesme taş ve yer yer beton kullanılmıştır.

Bayburt halkı ve Türk ordusunun Mart 1916'dan Temmuz 1916'ya kadar dört buçuk ay devam eden Kop Müdafaası Mareşal Fevzi Çakmak Paşa tarafından ikinci PLEVNE destanı olarak nitelendirilmiş ve tarihe de böyle geçmiştir. Bu önemli savunmayı ölümsüzleştirmek için; şu anda merhum olan Bedrettin Demirel Paşa ve Bayburt Postası gazetesi kurucusu Osman Okutmuş'un öncülüğünde Bayburt halkının desteği ile yapılan şehitlik; Bayburt tarihinin önemli abidelerinden biridir.

İmaret Tepe Şehitliği (Şair Zihni Anıtı)

Bayburt ismi ile anılan son dönemin en büyük şairlerinden biri olan Şair Zihni 1859 yılında Bayburt'a dönüş yolunda Trabzon'da vefat etmiş, 1936 yılında mezarı buradan alınarak Bayburt'ta İmaret Tepe'deki abidesinin sanduka bölümüne törenle defnedilmiştir. Şehrin güneyindeki bir tepe üzerinde yer alan abidenin projesi Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyesi Prof. Dr. Kenan Temizkan tarafından yapılmıştır. Zihni'nin mezarının etrafı

yuvarlak kemerli bir kapı ve duvarla çevrilerek hemen yanındaki eski mezarlarla birlikte “**şehitlik**” hâline dönüştürülmüştür.

1918 yılında Ermeni çeteleri tarafından şehit edilenlerin kemiklerinin toplanarak defnedildiği bu alan 1953 yılında Bayburt Belediyesi tarafından duvarla çevrilerek koruma altına alınmış ve adına İmaret Tepesi Şehitliği denilmiştir. Şehitlik son olarak Kültür Bakanlığı tarafından restore edilmiştir.

KİLİSELER

Bayburt Kalesindeki Kilise

Duvarlarında taş ve kireç kullanılarak yapılmıştır. Kilisenin Orta Çağ’da yapıldığı tahmin edilmektedir. Hamilton’a göre bu kilise XIII.-XIV. yüzyılda Bizans Paleologos Dönemi’nde yapılmıştır. Şu anda harebe bir hâledir.

Uğrak (Varzahan) Kilisesi

Uğrak; Bayburt’un yaklaşık olarak 10 km kuzeybatısında ve transit yol üzerinde bulunan eski bir köydür. Burada eskiden Varzahan adlı bir şehrin bulunduğu rivayet edilmektedir. Orta Çağ’da Varzahan’da 200’den fazla kilisenin bulunduğu söylentisi bir mübalağa olabilir, ancak geniş bir alanda rastlanan bina kalıntıları, buranın büyük bir yerleşim alanı olduğu iddialarını desteklemektedir.

Bu yapıların tarihleri hakkında ileri sürülen görüşler, XI.ve XIII.yüzyılları arasında olduğu yönündedir.

Bu köyde bulunan oktagon (sekizgen) planlı kilisenin; mezar binası olduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır. Kimler tarafında yapıldığı kesin olarak bilinmeyen ve büyük ölçüde harap olmuş kilisenin, Ermeni eseri olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.

Söğütlü Kilisesi

Bayburt’un 18 km batısında Söğütlü köyünde bulunan ve kilisenin ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemektedir, ancak mimari özellikleri kilisenin 18.yüzyılda yapıldığı izlenimi vermektedir.

Örence Kilisesi

Küçük dikdörtgen planlı, tek kubbeli bu yapı Ermenilere aittir. Kilise şu an harebe durumdadır.

Çiğdemtepe Köyü Kilisesi

Ortaçağ mimari özelliği taşıyan kilise şu an ayakta. Kilise, depo olarak kullanılmaktadır.

KORGAN KÖPRÜSÜ

Tarihi İpekyolu üzerindeki Akşar beldesinde bulunan Korgan Köprüsü, halk arasında “Meliğin Köprüsü” olarak da isimlendirilmektedir. XIII.-

XIV.yüzyıl Selçuklu Dönemi’ne ait olan köprü, 43,20 metre uzunluğunda olup, genişliği dıştan dışa 4 m’dir. İki gözlü olan köprü; biri sivri diğeri daha yayvan olmak üzere iki kemerlidir. Kemerler ve korkuluklar ince yontulmuş sarı taştan, diğer kısımlar moloz taşlardan ve horasan harcı ile inşa edilmiştir. Kemer yüksekliği su yüzeyinden kilit taşına kadar 5 metredir. 1998 yılında Kültür Bakanlığı tarafından restore edilmiştir. Korgan köprüsü Bayburt’ taki önemli tarihi eserlerden biridir.

Korgan Köprüsü’nün bulunduğu belde olan Akşar, eski dönemlerde Trabon-Tebriz kervan yolu güzergâhında bulunduğundan, 16 adet hanı ile önemli bir dinlenme merkeziydi. Korgan Köprüsü’nden kervanlar ücretli olarak geçerci.

TÜRBELER VE ZAVİYELER

Bayburt’ta Ahilik ve Ahi Ahmedi Zencani Türbesi

Ahilik teşkilatı, Anadolu’da şehirleşmenin, yerleşim birimlerinin kurulup genişlemesinin öncüsü olan önemli bir teşkilattır. Bayburt’un önemli ticaret yollarının üzerinde yer alması ahiliğin burada kök salmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Bayburt’un ahilik ve esnaf tarihinde en önemli şahsiyet Ahi Emir Ahmet Bayburdi’dir. Bu zat Ahi Ahmet Zencani diye tanınmıştır. Ahi Ahmet Zencani türbesi XIII. yüzyıl başlarında yapılmış olan bir kümbettir. İç ve dış taraftan sekizgen bir plan gösteren kümbetin kare şeklinde bir mezar odası

vardır. Piramit şekle sahip olan çatısı yıkılmıştır. Kitabesinde 1692 yılında onarım gördüğü yazılıdır. (Yapının H. 1200 tarihli onarım kitabesi vardır.)

Harap bir hâldeyken 1997 yazında yenilenerek içindeki mezarın yan taşları mermere dönüştürülmüştür. Pek başarılı olmayan ve restorasyon kurallarına pek uyulmayan bu yenilemeden dolayı eskiye ait sadece giriş kapısının üzerindeki lento taşı kalabilmiştir.

Os'lu Baba (Müderriş Hacı Hasan Efendi) Türbesi

Kara Ahmetzade olarak bilinen Hasan Efendi, Trabzon'un Araklı ilçesine bağlı Os (Turnalı) köyünde doğmuş hakkında pek çok efsane bulunan ve âlim olarak kabul edilen bir kişiliktir.

Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1786 yılı başında doğmuş olabileceği yaygın kabul gören kanaattir. Ömrü, ilim tahsil etmek ve talebe yetiştirmekle geçen Os'lu Hoca, yaklaşık 82 yıllık yaşamında arkasında, yetiştirdiği pek çok talebe ve yaptırdığı hayır eserleriyle unutulmazlar arasına girmiştir. H,1284 (M,1867/ 1868) yılında Akşar köyünde vefat etmiş ve vefat ettiği köyde defnedilmiştir.

Türbe, bir platform üzerinde, muntazam blok taşlardan yapılmış olup, kare planlıdır. Cephe duvarları üzerinde giriş kapısı üzerindeki iki kabara dışında herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Türbenin giriş kapısı dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış olup, yuvarlak kemerlidir. Kemerlerin iki yanında iki kabara görülmektedir. Duvarların en üst noktasında kurt dişlerini andıran bir firiz dört köşeyi çevirmektedir. Türbenin üzeri merkezi bir kubbe ile örtülmüştür.

Şehit Osman Tepesinde Bulunan Türbeler

Şehrin batısında adını üzerindeki Şehit Osman Türbesi'nden alan Şehit Osman Tepesi, parklı, bahçeli yolu olan buz gibi suları bulunan bir ziyaret ve dinlenme yeridir.

Şehit Osman Tepesi'nde bulunan her iki türbenin de Saltukoğullarına ait olduklarına dair görüşler genel kabul görmüştür. Buna göre türbeler Saltuklu kumandanlarından Mengüç Gazi'nin kardeşi Osman ve kız kardeşine aittir. Kitabesi tahribattan dolayı okunamadığından, bu konuda kesin bir bilgi mevcut değildir.

1 Nolu Türbe

Son derece düzgün, sade işlik gösteren, yapının mihrabının iki tarafında mukarnaslarla süslü sütuncuklar vardır. Silindir gövdeli olması sebebiyle türbenin XIII-XIV. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir.

2 Nolu Türbe (Şehit Osman Türbesi)

Bu türbe Şehit Osman'a aittir. Yapı ovalleştirilmiş bir kubbeyle örtülmüştür. Türbe kesme taşlardan yapılmış ve sade bir mimariye sahiptir. Tür-

benin penceresinin bordürlerinde şamdanı andıran motifler dikkati çekmektedir.

Ekmelüddin Baberti Türbesi

Asıl adı, Ekmelüddin Muhammed b. Ahmet el-Baberti er-Rumi el-Mısrî'dir. Baberti, 1310 yılında Bayburt'ta dünyaya gelmiştir. İlim için önce Halep'e daha sonra Mısır'a gitmiştir. Kelam, fıkıh usulü, fıkıh, tefsir, hadis, Arap dil ve edebiyatı vb. konularda kırktan fazla eser vermiştir. 1384 tarihinde Mısır'da vefat etmiştir. İdarecisi olduğu Şeyhuniye Medresesinde defnedilmiştir. Ona duyulan saygıdan dolayı adına Bayburt'ta bir tübe yapılmıştır.

Sultan Fahriye Hatun Türbesi

Sultan Fahriye, Bayburt'un manevi mazisinin önemli bir şahsiyetidir. Sultan Fahriye Hatun'un türbesine güzelce işlenmiş bir demir kapıdan girilir. Etrafı duvarlarla çevrili ve kabrinin boyu epeyce uzundur.

Mezarının baş tarafı duvara bitişik olup, etrafı yontma taşlarla örülmüştür. Kabrin kiblesinde ortaya yakın bir yerde, o meşhur iğde ağacı, etrafına taşmış kalın gövdesi ve yüce dallarıyla bir şemsiye gibi açılıp sanki Sultan Fahriye Hatun'un türbesini gölgelendirmektedir.

Anonim Kümbet (Demirözü)

Oldukça küçük ölçüdeki eser, iç ve dış taraftan sekizgen bir plan gösterir. Sekizgenin köşeleri iç tarafa dekoratif mahiyette küçük üçgen ve istiridye şeklinde yumuşatılmıştır. Kümbetin kime ait olduğu bilinmemektedir.

Bamsı Beyrek Türbesi

Bey Böyrek (Bamsı Beyrek) Türbesi, Bayburt'un 2 km doğusunda bulunan Erenli köyünün batısında 2300 metre yüksekliğinde bir tepe üzerinde yer almaktadır.

Bu türbenin Dede Korkut Hikâ-yelerinde ismi geçen ve o dönemin en önemli kişilerden biri olan Bey Böyrek'e (Bamsı Beyrek) ait olduğu yaygın bir kanaattir. Halk arasında ziyaret olarak da bilinen bu mezar, sonradan dikdörtgen şeklinde bir taş bina ile çevrilmiştir. Türbenin duvarları yenilenmiş; çatısı yöredeki iç içe bindirmeli ahşap tavan geleneğine uydurularak daha otantik hâle dönüştürülmüştür.

Dede Korkut Türbesi

Türbe; Bayburt'un güneydoğusunda merkeze 39 km uzaklıktaki Masat köyünün hemen çıkışında yer almaktadır. Halk arasında Ali Baba Türbesi diye geçen türbenin, Anadolu'da Ali Baba isminin Büyük Baba anlamında kullanılmasından dolayı Dede Korkut'a ait olduğu yaygın kanaattir.

Türbenin mimari yapısı çok eski yıllarda yapıldığını göstermekte olup türbe üzerindeki kaide Hicri 718 (Miladi 1318) tarihi bulunmaktadır. Türbe kare bir kaide üzerinde, kare planlıdır. Yontma taştan yapıla türbe ince bir işçiliğe sahiptir. Türbenin üzeri yüksek bir kubbe ile örtülmüştür. Yuvarlak kemerli giriş kapısı ve kapının üzerinde küçük bir mazgal pencere bulunmaktadır.

Dünya entelektüel çevrelerinin de çok yakından tanıdığı Dede Korkut adına her yıl uluslararası nitelikte kültür ve sanat şöleni düzenlenmektedir.

Dede Korkut Türbesi

Yakup Abdal Zaviyesi

Halk arasında Yakup Abdal türbesi olarak bilinen zaviye, Bayburt'a 48 km, Demirözü ilçesine ise 20 km uzaklıktaki Yakup Abdal köyünde bulunmaktadır. Köyün ismini Yakup Abdal'dan almış olması kuvvetle muhtemeldir. Zaviyenin kurucusunun Yakup Abdal isminde bir kişi olduğu kaydedilmiş, meşihatlık görevinin ise Yakup Abdal'ın torunlarından Ebu'l- Müslim Veled-i Çırac tarafından yapıldığı kayıt düşülmüştür. Zaviyenin Selçuklular Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilmektedir.

Abdulvehhab Gazi Zaviyesi

Bayburt merkez Duduzar köyünde bulunan Abdulvehhap Gazi Zaviyesi'nin kurucusu zaviyenin isminden yola çıkılarak kurucusunun Abdulvehhap Gazi isimli bir kişi olduğu ileri sürülmektedir. 1530'da zaviyenin meşihatlık görevinin Abdurrezzak Veled-i Şeyh Mehmed tarafından yürütüldüğü kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman tarafından vakf yapılan zaviyenin evkafı, Duduzâr köyüne ait 720 akçelik örfi vergiler haricindeki malikânesi ile yine köye ait 720 akçelik bir çiftlikten meydana gelmekteydi.

Kutlu Bey Türbesi

Merkeze bağlı, Çayır yolu beldesindedir. 1538 tarihinde yapılan Türbe 1963 yılında restore edilmiştir. Çayır yolu'ndaki bu Türbe Akkoyunluların kurucusu Kutlu Bey ve ailesine aittir. İçinde halen üç mezar bulunmaktadır. Bu mezarların başlarında kitabeleri mevcuttur.

Sekizgen plan üzerine yapılmıştır. Kubbesinin firuze çinilerle kaplı olduğu, ancak sonradan onarım gördüğü için ne yazık ki bu çiniler şu anda mevcut değildir.

GÖKÇEDERE (PULUR) MEDRESESİ

XVI. yüzyıl arşiv kayıtlarından Bayburt'ta tespit edilen beş medrese vakfı bulunmaktadır. Dördü Bayburt şehir merkezinde bulunan bu medreseler, Yakutiye, Mahmudiye, Museviye, İkbaliye medreseleriydi. Ayrıca bir de yine şehir merkezinde bir Muallimhane Vakfı mevcuttu. Ancak bunlardan sadece Gökçeder (Pulur) Medresesi günümüze ulaşmıştır.

Pulur Camisinin avlusunda bulunmaktadır. L şeklinde tek, katlı bir yapıdır. Doğu-batı yönünde yan yana sıralanan üç oda kuzey kanadını, kuzey-güney doğrultusunda bulunan iki dikdörtgen oda da doğu kanadını oluşturur.

Yapı düz toprak damla örtülüdür, Duvarları iki renkli kesme taştan yapılmıştır. İç kısımlar ise dolma duvardır.

Küçük ölçüdeki bu medrese odalarında güzel nişlerle süslü ocaklar dikkati çeker.

Ayrıca XVII. yüzyıl seyyahı olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde bu medreseden bahsi dikkat çekicidir. Akkoyunlu Ferrahşat Beyin bu medreseyi XVI. yüzyılda yaptırdığı tahmin edilmektedir.

BEDESTENLER***Bayburt Bedesteni (Taşhan)***

Şehrin, Kale'den sonra en önemli eseri sayılabilecek olan Taşhan, 1480–1500 yılları arasında yapıldığı tahmin edilen bir Osmanlı eseridir. Bütün ihmallere, dış etkilerin yıpratmasına rağmen ayakta kalmayı başarmış, şehrin geçmişine şahitlik etme görevini inatla ifa etmeye devam etmiştir. Evliya Çelebi 1647'deki Bayburt ziyaretinde: "Süslerle bezenmiş bedesteni vardır. Mahkemeye bitişiktir" diye, Bedesten'den bahseder.

Bayburt Bedesteni, Ulu Caminin yakınında ve çarşı içindedir. Ne zaman yaptırıldığı belli değildir. Geçirdiği bir yangından sonra, kitabeleri kaybolmuştur. Bugün yoğunlukla depo olarak kullanılan bedesten kare planlı olup üç bölümden oluşmaktadır. Her bölüme ayrı ayrı kapılardan girilir.

Bedesten, II. Beyazıd'ın (1481-1512) kapıağası Hüseyin Ağa tarafından yaptırılan Amasya Bedesteni'ne, XVII. yy'da Fazıl Ahmet Paşa tarafından yaptırılan Vezirköprü Bedesteni'ne ve bihassa plan ve ölçü bakımından bunu çok andıran ve eskiden bedesten olduğu söylenen Zile Camisi ile büyük bir benzerlik gösterir. Hepsinde ana mekân bir paye ve dört yönü açılan kemerlerle dört bölüme ayrılmıştır. Her bölüm birer kubbe ile örtülüdür.

Bayburt Bedesteni'nin Yavuz Sultan Selim (1412-1520) zamanında hapishane olarak kullanıldığı söylenmektedir.

**BAKSI MÜZESİ HALK SANATLARI
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ**

Doğu Karadeniz'de, Bayburt'un 45 km dışında, Çoruh Vadisi'ne bakan bir tepenin üzerinde inşa edilmiştir. Eski adıyla Baksı, bugünkü adıyla

Bayraktar köyünde bulunan Baksı Müzesi, yaklaşık 30 bin metrekarelik bir alana sahiptir. Çağdaş sanatla geleneksel el sanatlarının aynı çatı altında yer aldığı sıra dışı bir özelliğe sahiptir. Baksı Müzesi Bayburt doğumlu sanatçı ve eğitimci Prof. Dr. Hüsamet-

tin Koçan'ın bireysel düşü olarak 2000 yılında filizlendi. Başta sanatçılar olmak üzere çok sayıda gönüllünün katkısıyla yıllar içinde gerçek bir toplumsal projeye dönüşen Baksı Müzesi 10 yıllık zorlu bir serüvenin sonunda tamamlandı. Baksı Müzesi Temmuz 2010'da büyük bir şenlikle kapılarını ardına kadar sanata ve yaşama açtı. Baksı Müzesi'nde, zengin halk resimleri koleksiyonu, yerel el sanatlarını yansıtan özgün örnekler ve nitelikli çağdaş sanat koleksiyonu bir arada yer alıyor. Müze; sanatçılar ve araştırmacılar için geleneksel sanatlarla çağdaş sanatı buluşturan yeni bir kültürel etkileşim merkezi yaratmayı, yoğun göç nedeniyle parçalanmış kültürel ortama yeniden hayat verebilmeyi ve kültürel belleğin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmayı amaçlıyor

YILANLI KÖY (Kırkpınar)

Bayburt İl Merkezi'ne 25 kilometre uzaklıktaki Kırkpınar köyü, her yıl şifalı olduğuna inanılan yılanlarıyla büyük bir ziyaretçi akımına uğramaktadır.

Yılancık, sedef, behçet, romatizma hastalıklarını ve eklem ağrılarını tedavi ettiği öne sürülen yılanlar, sadece Mayıs ve Haziran ayları arasında ortaya çıkmakta ve bu dönemin sonunda bir sonraki yılın Mayıs ayına kadar ortadan kaybolmaktadır. Türkiye'nin dört bir yanından, hatta Avrupa'dan gelen hastalar, yılanları hastalıklı bölgenin üzerine koyarak tedavi olmayı beklerken, köylüler de tedavi olmaya gelenlere her konuda yardımcı olmaktadır. Özel toprak dolu kaplarda sütle beslenen yılanlar; köy girişindeki Kırkpınar Dağında bulunan Kırklar mevkiinden çıkmaktadır.

EDEBÎ ŞAHSİYETLER**Şair Zihni**

Bayburtlu Zihnî, yaşadığı dönemde Türk Edebiyatının en büyük şairlerindedir. Bu, edebiyat tarihçilerinin etrafında ittifak ettikleri bir görüştür. İsmi, şehriyle özdeşleşmiş, birlikte anılmış, kendisinden sonraki şairleri etkilemiş, şehri için büyük abidevi şahsiyet olarak tarihteki yerini almıştır.

Bayburtlu Zihnî'nin hem aruz vezniyle hem de hece vezniyle yazılmış şiirleri olduğunu biliyoruz.

Ancak Zihnî'yi farklı kılan her iki şiir sahasında da dört başı mamur sayılabilecek eser sahibi oluşudur. Onun saraya takdim edilmiş Divanı vardır. Koşmaları, semailer, destanları, muammaları, herkesi kıskandıracak güzelliğindedir. Hikâye-i Garibe bir nevi ilk roman denemesidir. Hem hicivci hem kasidedir. Sergüzeştname sahibidir.

Bayburtlu Zihnî ve eserleri ile ilgili değerlendirmeler edebiyat tarihlerinde, tezkirelerde, antolojilerde çokça yapılmıştır. Günümüz alfabeli ise Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri ilk müstakil çalışmayı yapmış, bu çalışma 1950 yılında *Bayburtlu Zih-nî* adıyla yayınlanmıştır. Daha sonra Prof. Dr. Saim Sakaoğlu 1988 yılında Bayburtlu Zihnî, 1990 yılında Yrd. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin ile Bayburtlu Zihnî Bibliyografyası, 1992 yılında Yrd. Doç. Dr. Ahmet Sevgi ile Bayburtlu Zihnî Hikâye-i Garibe ve 1988 yılında Sergüzeştname-i Zihnî adlı çalışmaları yapmışlardır.

Zihnî, yetiştiği muhit olan Bayburt'ta sözlü geleneğin ürünü olan Dede Korkut'u, halk hikâyelerini, efsane, türkü, ağıt gibi halk şiirinin birçok türünün seçkin örneklerini dinleyerek çocukluk devresini tamamlamış, buradan aldığı kültür ile medreseye başlamıştır. Orada klasik edebiyatımızı yakından tanımış, Fuzuli gibi büyük ustaları bilerek inceleme, anlama fırsatı bulmuştur.

Aynı kültürün bu iki farklı şiir sahasının ayrılıklarını ve ortak noktalarını bilen birisi olarak Zihnî, aruzu da heceyi de sevmektedir. Ne birinden ne ötekenden vazgeçemeyecek kadar her ikisine de bağlı olan Zihni, daha önce denenmemiş bir şeyi büyük bir cesaretle

denemeye karar verir: Klasik şiiri ve Halk şirini bir noktada buluşturmak.

Zihnî, klasik şiirimizin Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin gibi mazmunlarını “Kahi Sahralarda Leylayı Mecnun” “Delsin Şirin için Kûhi Bisutin-Aşk yolunda Ferhat olsun dediler” gibi mısraları halk şiirine taşımıştır.

Zihnî yeniliklerin şairidir. Yukarıdaki yenilikle yetinmesi düşünülemez. Koşma tarzına getirdiği yenilik için Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi adlı çalışmasında: “*Bazı manzumelerinde eriştiği şekil mükemmelliği ile koşma tarzını âdeti değiştirmiştir.*” demektedir. Yine Fındıkoğlu yukarıda geçen eserinde; “*Zihnî de kelime örgülerinin içinde gelecek asırlara armağan kalacak bir güzellik unsuru bulunduğuna*” dikkat çekilmekte Zihnî’nin kelimeyi keşfetme ve şiire yansıtma konusundaki dehasına işaret edilmektedir.

Sakaoğlu’nun eserine aldığı 25 koşmadan ilk ikisinde “*name*” ile redif yapılmakta geriye kalan 23 koşmadan 16-19-23-25 ve elimizdeki bir başka koşmada “*saba*” tekrar edilmektedir. Zihnî gibi bir büyük şairin aynı kelimeleri bu kadar tekrar etmesi şairin bu tercihi bilerek yaptığını göstermektedir. Yani o bir taraftan, ayrılık, özlem, diyardan diyara sürükleniş, vatan hasreti gibi duygularını “*name*” ve “*saba*” ile anlatırken diğer taraftan da sanatı hakkında ipucu vererek, kelimeyi kullanmada yaptığı yeniliğin farkında olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. Bu yol bir şairden öğrenilmiş değildir orijinaldir ve ona aittir. Şiiri şeklen doldurmak amacı taşımaz, şekil kelimelerle oluşur, mükemmelliğe ulaşır.

Zihnî’nin Divanında bulunan gazellerinin farklı kaynaklardaki gazellerle aynı olduğunu fakat yer yer farklı kelime, hatta beyitlerden oluştuğu görülür. Aynı durum koşmalarında da mevcuttur. Sakaoğlu yukarıda bahsi geçen eserinde yer yer bu farklılıkları ayrıntılı olarak vermiştir.

Zihnî’nin yaşadığı 19.yy. Divan şiiri geleneğinin son dönemidir. Şairler, artık birbirlerini tekrar, hatta taklit eder duruma düşmüşlerdir. Zihnî, mürettep divanda geleneğe uyarken koşmaları yoluyla başka şairleri taklide karşı çıkmış, sanatkârın ancak kendini taklit edebileceğini göstermek istemesine aynı şiiri kelime, mısra, dörtlük hatta dörtlükler değiştirerek yeniden yazmıştır. (Sakaoğlu 1.5 vb.) Sakaoğlu’nun 100 sayfada 22 numara ile verdiği “dediler” redifli koşma ile aşağıda aynı redifle yer alan koşmanın ilk iki mısrası, son mısrası ve redifleri dışında, kullanılan kelimelerin tamamı birbirinden farklıdır.

Fakat değişik kelimelerle de yapılırsa şiirlerin bütününe bakıldığında Zihnî şiirinin kokusu ve tadı aynen alınmaktadır. Kelime burada da şekli oluşturan en önemli öğedir. Zihnî bu yolda da ilktir. İddialı bir kelime seçiciliği ile kendine nazireler yazmıştır belki de.

Zihnî, şiirlerinde sıkça vatandan söz eder, hürriyet kavramında ise “*Zihnî’yim hürriyetlere nişan olduğum*” iddiasındadır. Bu iki kavram da ken-

disinden sonra gelecek Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından sembolleştirilecektir. Bu konuda Zihnî, şairce bir duyuş ve sezîş göstermiştir.

Vardım ki yurdumdan ayak göçürmüş Laleyi sümbülü gülü har almış
Yavru göçmüş ıssız kalmış otağı Süleyman tahtını sanki mar almış
Camlar şikest olup meyler dökülmüş Şevk-ü zevk ehlini ahuzar almış
Sakiler meclisten çekmiş ayağı Gama tebdil olmuş ülfetin çağı

Zihnî dehr elinden her zaman ağlar
Vardım ki bağ ağlar bağuban ağlar
Sümbüller perişan güller kan ağlar
Şeyda bülbül terk edeli bu bağı

Bayburtlu Celali

Bayburt'un Tahsini köyünde doğdu. (1850-1915) Asıl adı *Ahmet*'tir. Küçük yaşlarda şiire ilgi duydu ve şiir söylemeye başladı.

Köyünde bir süre çobanlık yapan *Celali*, daha sonra Bayburt'un Sünür köyüne giderek, *Hacı Hoca* adlı kişinin yanında medrese eğitimi gördü.

Celali, bütün şiirlerini doğaçlama söylemesiyle ün saldı. Şiirlerinde döneminde karşılaştığı ve yaşadığı olayları işlediği gibi, tasavvuf ağırlıklı olmak üzere hemen her konuyla ilgili şiir söyledi. Yakın arkadaşı ve köylüsü Mahmut, Celali'nin şiirlerini besteleyip yayılmasına katkıda bulundu.

Bayburtlu Celali bir süre Erzurum ve Erzincan yörelerinde dolaştı. Karşılaştığı birçok âşıkla yakın ilişkiler kurdu ve karşılıklı atışmalarda bulundu. Özellikle kendi çağdaşı olan *Âşık Sümmani*'yle dostluğunu iyice ilerletti.

Karşı yatan ulu dağlar *Suyun bir kumsaldan kaynar*
Kar tutar bellerin senin *İner düz ovayı boylar*
Yazın kışın belli olmaz *Şarıl şarıl akar çağlar*
Sert eser yellerin senin *Serindir sellerin senin*

Çiğdemin menekşen kokar *Ovanda ekin ekerler*
Güzeller göğsüne takar *Yaylanda sürü güderler*
İçinde sunalar oynar *Hayır hasenat ederler*
Derindir göllerin senin *Büyüktür beylerin senin*

Dağın çiçekle dolmasın *Celâli der tuzak kurdun*
Umarım yaylan olmasın *Pusularda sindin durdun*
Yad ilden avcı gelmesin *Yahşı yerden yaman vurdun*
Bağlansın yolların senin *Kırılısın ellerin senin*

Bayburtlu Hicrani

Bayburt'un Çamlıköz köyünde doğdu. (1908-1970) Asıl adı *Hacı Taştan*'dır. Doğumuna ilişkin bir başka tarih ise araştırmacılar tarafından 1906 olarak aktarılmaktadır. Doğduğu köy 1961 yılına dek İspir'e bağlı olduğundan hem *İspirli Hicrani* hem de *Bayburtlu Hicrani* olarak bilinir.

18 yaşında iken, âşık olduğu komşusunun kızıyla evlendi. Sesinin güzelliğiyle yakın çevresinde tanınmaya başlayan *Hicrani*, 1938 yılında Bayburt'ta düzenlenen âşık şenliğine katıldı. Burada dönemim birçok ünlü âşığıyla tanıştı. 1939'da *Âşık Nihani* ile karşılaşan *Âşık Hicrani*, bu karşılaşmadan sonra çevrede iyice ünlendi.

Yaşamının son döneminde yakalandığı astım hastalığından sonra şiirlerini kendisi seslendiremez duruma gelen *Hicrani*, bu hastalıktan dolayı birçok yerde tedavi gördüyse de pek yararı olmadı. Hecenin yanında aruz ölçüsünü de kullanan *Âşık Hicrani*, şiirlerinde çeşitli konuları işledi.

Bayburtlu İrşadi

Ağlar Baba (İrşadi) 1880 yılında Bayburt'un Oruçbeyli (Siptoros) köyünde dünyaya gelmiştir. Asıl adı İrşâdî'dir. Babasının adı Ahmet Küşâdî, annesinin adı Ümmü Gülsüm'dür. Soy kütüğü insanlığın iftihar tablosu son elçi Peygamber Efendimize (s.a.v.) dayanmaktadır.

Dedesinin adı da İrşâdî olduğu için, dedesine Büyük İrşâdî, kendisine de Küçük İrşâdî denmektedir. Dedesi Büyük İrşâdî Baba Hazretlerini görmemiş yalnız dedesi gibi, Üveysî babından içeri girdiğinden dedesi tarafından manen irşâd olmuştur. Dedesinden feyz-yâb olan Ağlar Baba hazretlerinin mânâ âlemindeki diğer mürşidi dedesini de etkileyen Erzincanlı Vehbi Hayyatî (Terzi Baba) Hazretleri'dir. Bunu birçok şiirinde görmek mümkündür.

*Dünyânın gavsıymış ol Vehbi Hayyât
Ol sultanı sana hem mürşid etmiş*

Yine başka bir şiirinde şöyle demektedir:

*İki tek mürşidi dîl gözüm gördü
Vehbi Hayyatî'de dersimi verdi*

Kemalettin Kamu

1901 yılında Bayburt'ta doğan Kemalettin Kamu, 1910'da dışarıdan sınava girerek ortaokul birinci sınıfta öğrenim görme hakkı elde etti. Erzurum'da başladığı ortaokulu Refahiye'de bitirdi. Erzurum'un işgal edildiği haberini alan babasının kalp sektesinden ölmesi üzerine annesiyle önce Sivas'a sonra Kayseri'ye göç etti. Bulduğu her işte çalışıp, bir yandan da eline ne geçerse okuyan ve şiirler yazan bir gençti. Bir süre Bursa, daha sonra İstanbul'da bulunan ve İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'nda okuyan Kemalettin Kamu, işgal güçlerinin şehre girmesi üzerine Ankara'ya gitti.

Kemalettin Kamu, Ankara'da Matbuat Genel Müdürlüğü'nde çalıştı. Kurtuluş Savaşı yıllarında yazdığı şiirler okul kitaplarına girdi, yurt genelinde tanınan ve sevilen bir şair oldu. Kimi şiirleri bestelenip şarkı veya marş oldu.

25 yaşında âşık olduğu genç kız ile evlenme hazırlığında iken bir anlaşmazlık sonucu evlilikten vazgeçti ve ömrü boyunca yalnız yaşadı.

Anadolu Ajansı temsilcisi olarak gittiği Paris'te Siyasal Bilimler alanında eğitim gördü. Soyadı Kanunu çıkınca "*bir ülkede yaşayanların tamamı*" anlamına gelen Kamu'yu seçti. Paris dönüşü önce İstanbul'a, sonra Ankara'ya gitti. Şiirlerinin yanısıra ekonomi ile ilgili çalışmalar da yaptı.

1939'da Rize milletvekili olarak meclise girdi. Bir yandan da Türk Dil Kurumu'nda "*Terim Kolu Başkanlığı*" yaptı.

Bir süre sonra annesini kaybedince tüm sevgisini yeğenlerine verdi. 6 Mart 1948'de Ankara'da ani bir kalp krizi ile hayatını kaybetti.

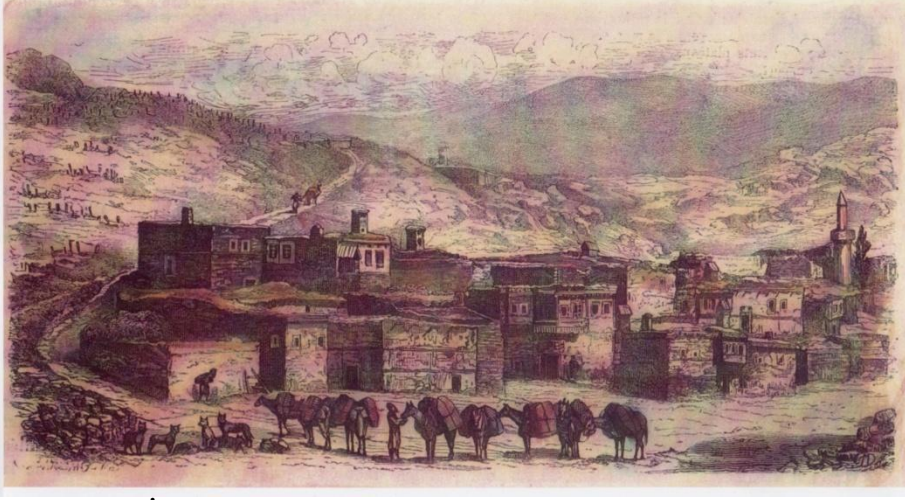
Kemalettin Kamu, şiire 1919'da Büyük Mecmua'da şiirlerini yayımlatarak başlamıştı. Kurtuluş Savaşı yıllarında Dergâh dergisinde yazdığı şiirlerle ün kazandı. Varlık ve Oluş dergilerinde de şiirlerini yayımladı. Başlangıçta aruz ölçüsü ile yazan Kamu daha sonra hece ölçüsüyle ve sade bir dille Millî Edebiyat akımına bağlı yurt sevgisi, gurbet, aşk konularını işleyen şiirler yazmıştır. Şiirleri ölümünden sonra Rifat Necdet Evrimer tarafından "Kemalettin Kamu, Hayatı, Şahsiyeti ve Şiirleri" (1949) adlı kitapta toplandı.

GURBET

*Gurbet o kadar acı
Ki, ne varsa içimde
Hepsi bana yabancı
Hepsi başka biçimde*

*Eriyorum gitgide
Elveda her ümide!
Gurbet benliğimi de
Bitirdi bir biçimde*

*Ne arzum ne emelim
Yaralanmış bir elim
Ben gurbette değilim
Gurbet benim içimde*

İpek Yolu Kervanları bir zamanlar Bayburt'tan geçirdi

Dede Korkut

Şehit Osman Tepesi ve Türbeleri

Müderriş Hacı Hasan Türbesi

BAYBURT'TA DÖRT MEVSİM

İlkbahar

Yaz

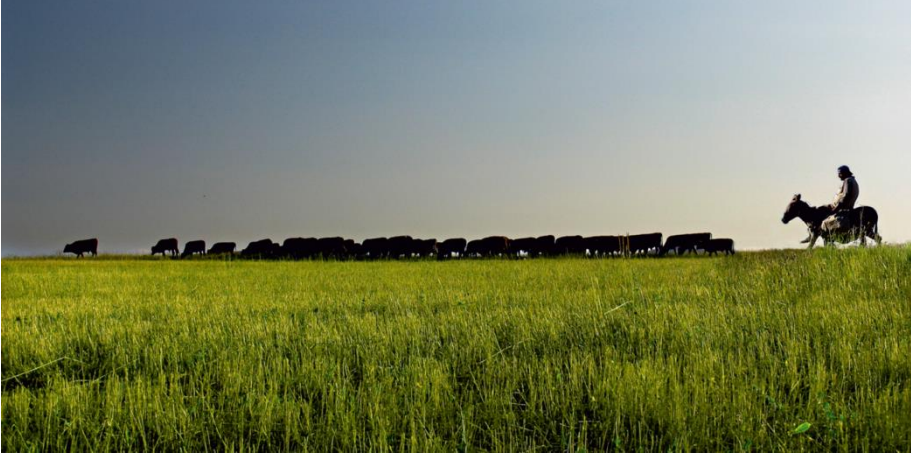

Sonbahar

Kış

ŞİRİN BAYBURT'UN BİR BAŞKA YÜZÜ

*“Hülyana karışmasın ne şehir, ne de çarşı,
Yamaçlarda her akşam batan güneşe karşı
Uçan kuşları düşün, geçen kervanları an,
Mademki kara bahtın adını koydu çoban!”*

Kemalettin KAMU

*“Günler kısalır, bilinmez nasıl da geçer zaman
Dede Korkut diyarına yollar eriştiği an.”*

Çoruh, derin vadilerle sarmaş dolaş yol alır Karadeniz’e

Sırakayalar Şelalesi

Çımağul Mağarası'ndan bir görüntü

Hayvan sevgisinin en güzel örneği: İşlemeli taştan yapılmış kuş evi

KUŞLAR VE İNSANLAR

*“Evler ve insanlar çıkmazında
Gidip gelen elsiz-ayaksız sesler,
Duvardan duvara evden eve.
Ödünç diye bir şey vardı eskiden;
Komşular, bir fincan aydınlık için
Ne dersiniz bir fincan acı kahve?”*

Mustafa Necati KARAER

